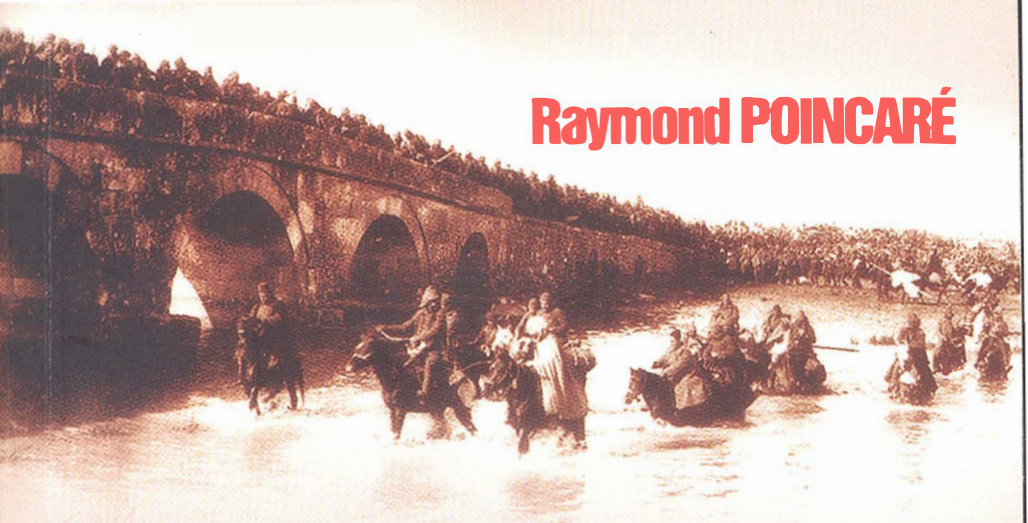

Raymond POINCARÉ

Ateş Çemberindeki Balkanlar

RAYMOND POINCARÉ

(20 Ağustos 1860 - 15 Ekim 1934)

Fransız devlet adamı. 1912'deki başbakanlığı sırasında Fransa'nın I. Dünya Savaşı'na girmesiyle sonuçlanan politikaların belirlenmesinde önemli rol oynamış ve savaş sırasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır. Poincaré 5 defa başbakanlık yapmış, Lozan Konferansı'nda Fransa delegasyonu başkanlığında bulunmuştur. 1913-1920 arasında cumhurbaşkanlığı görevini yerine getirmiştir.

Ateş Çemberindeki Balkanlar

Çeviren:
Rıza Katı

pınar yayınları

alay köşkü cad. küçük sok. civan han

no: 6/3 cağaloğlu-istanbul

tel: 0212 520 98 90 faks: 0212 527 06 77

www.pinaryayinlari.com

bilgi@pinaryayinlari.com

yayınevi sertifika no: 22787

kitabın orjinal adı:

les balkans en feu 1912 - raymond poincaré

ateş çemberindeki balkanlar

raymond poincaré

pınar yayınları: 322

tarih: 29

100 yıl önce dünya : 2

ISBN: 978-975-352-361-5

birinci basım: mart 2013

kapak: sercan arslan

iç düzen: irfan güngörür

baskı-cilt: çalış ofset matbaacılık ltd. şti

davutpaşa cad. no: 8 topkap-istanbul tel: 0212 482 11 04

sertifika no: 12107

İçindekiler

Önsöz	9

Ateş Çemberindeki Balkanlar

I. Bölüm	17

Hollanda kraliçesinin ziyareti – İtalyan-Türk savaşı Ege Denizi'ne uzanıyor – Türkiye'de kriz – Balkanlar'da başkaldırı – Georges Louis'nin Sazonof'la yaptığı görüşmeler – Statüko'yu korumak için Fransa'nın ilk çabaları.

II. Bölüm	41

İzvolski Balkan anlaşmalarını bize haber vermekle görevlendiriliyor. – Eksik bilgiler. – İlk endişeler. – Bulgarların borç talebi. – Saint Petersburg görüşmeleri. – Rusya'nın bize söylemediği şey. – Bulgaristan'da kıskırtmalar. – Arnavutluk'ta karışıklık.

III. Bölüm	69

Kabine'de dayanışma – Briand ve Şansölyelik (kançılarya) – M. Leon Bourgeois – Steeg ve seçim sistemi reformu – M. Klotz ve mali konular – M. Millerand ve M. Delcassé'nin eseri – Sn. Başkan Fallières'in bir konuşması – M. Guist'hau, M. Jean Dupuy, M. Fernand David, M. Pams ve M. Lebrun – M. Chaumet, M. René Besnard, M. Léon Berard ve M. Paul Morel – Lorraine ve M. Mézières – Bir başka Lorraine, General Lyautey – Lorraine'in artık tanımadığı bir başkası.

IV. Bölüm	95
Rusya seyahati – Condé – Cronstadt ve Saint Petersburg'da – Fransız elçiliğinde ikamet – Sazonof ve M. Kokovt- zof ile görüşmeler.	
V. Bölüm	123
İmparator ve İmparatoriçe tarafından huzura kabul – Resepsiyon ve törenler – Moskova'yı ziyaret – Fransız kolonisinin sevinci – Condé'ye dönüş – Dönkerk'de karaya ayak basma.	
VI. Bölüm	151
Doğuda tehditler – Avrupa'nın tedirginliği – Birinci Berchtold önerisi – Kabul – Türkiye'nin karşı koy- ması – İngiliz titizliği – Longwy seyahati – İkinci Berc- htold önerisi.	
VII. Bölüm	171
Fransa'nın Barışçıl çabaları – Cumhurbaşkanı büyük tatbikatta – Grandük Nikola Fransa'da – İzvolski'nin kahvesi – Avrupa'nın karar hazırlığı – Balkan devlet- lerinin seferberliği.	
VIII. Bölüm	195
Balkan Devletlerinin seferberliğinden sonra – Barışı korumak için Fransa'nın yeni çabaları – Avrupa'ya çağrı – Karadağ'ın savaş ilanı – Bulgaristan'da galeyan – İstanbul'da Gösteriler – Balkan devletlerinin notası – Babiâli nezdinde girişimler – Düşmanlıkların açılışı.	
IX. Bölüm	231
Balkan müttefiklerinin başarısı – Viyana ve Berlin'de re- sepsiyon – Nantes'a seyahat – Sazonof'un bir programı – Kayıtsızlık koşulu – Arabuluculuk projesi – Günden güne – Türklerin bozgunu.	
X. Bölüm	255
Viyana'da sessizlik ve Saint Petersburg'da endişeler – Türkiye Avrupa'ya çağrı yapıyor – Sırbistan ve denize erişim – Avusturya'nın itirazı – Cumhuriyet Ticaret ve Sanayi Birliğinde.	

XI. Bölüm	285
Sırp limanı sorunu – Rusya ve casus foederis – II. Guillaume'un tarih tabloları – Avusturya'da askeri hazırlıklar.	
XII. Bölüm	307
Paul Cambon'un olabilecekleri öngören mektubu – Rusya ve İtalya – Boğazlar – Çatalca ateşkesi – Dışişleri komisyonunda – Barış ön hazırlıkları.	
XIII. Bölüm	321
Saint Petersburg ve Viyana – Jules Cambon'un mektubu – Dışişlerinde Balkan delegelerine resepsiyon – Danef'in ziyareti – Barış konferansı ve elçiler toplantısı – Avusturya silahlanmaya devam ediyor.	
XIV. Bölüm	341
Millet Meclisi ve Senatoda açıklamalar – Hükümetin oybirliğiyle onaylanan dış politikası – Avusturya'ya verilen ödünler – Edirne ve İşkodra sorunu – Yılsonu dilekleri.	
Kitapta Geçen İsimlerin Görevleri	361
Dizin	365

Önsöz

Türk tarihinde Balkan coğrafyasıyla tanışan ilk Türkler için farklı kavim ve tarihler zikredilse de Osmanlılarda Balkanlar denince akla ilk gelen Sultan Murat ve onun zamanıdır. Kurucu bir ruhla Balkanlara giden uzun süre kendilerinden övgü ya da korku ile bahsettiren Osmanlı için batıda toprak kaybettiği ilk antlaşma olan Karlofça Anlaşması'ndan sonra bu durum değişmeye başlamıştır. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti kaybettiği toprakları geri alma siyaseti izlemeye başlamıştır. Ancak bunda da başarılı olamamıştır. Böylece duraklama dönemi biterken, gerileme dönemi başlamıştır.

Cemil Meriç, "Kıt'aları ipek bir kumaş gibi keser biçerdik. Kelleler damlardı kılıcımızdan. Bir biz vardık cihanda, bir de küffar..."

Zafer sabahlarını kovalayan bozgun akşamları. İhtiyar dev, mazideki ihtişamından utanır oldu. Sonra utanç, unutkanlığa bıraktı yerini, 'Ben Avrupalıyım' demeğe başladı, "Asya bir cüzamlılar diyandır.

Avrupalı dostları, acıyarak baktılar ihtiyara ve kulağına: 'Hayır delikanlı' diye fısıldadılar, "sen bir-az gelişmişsin."

Ve Hristiyan Batı'nın göğsümüze ilıştirdiğı bu idam yaftasını, bir 'nişân-ı zîşân' gibi gururla benimsedi aydınlarımız." diyerek aydınlarımızın ruh dünyasını bize yansıtmıştır.

Cemil Meriç'in bahsettiğı üzere içe dönük bir psikoloji içinde devlet yönetmeye çalışan ülkeyi en azından mevcut durumda korumak için gayretlere girseler de Osmanlı Devleti'ne karşı takip edilen Panslavizm siyasetiyle Batılılar ve Rusya Balkanlar'daki Slav halk üzerinde faaliyetlerini artırmıştır.

"Hasta adam" olarak görülen Osmanlı Devleti, tebaası arasında sözde eşitliğı sağlayabilmek amacıyla Tanzimat ve Islahat Fermanı'nı ilan etmişti. Bu sırada Avrupalı devletlerde Osmanlı reayasının haklarını savunma bahanesi ile sürekli olarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmışlardı.

Rusya'nın basit gerekçelerle 1877'de Osmanlı Devleti'ne saldırması tarihte 93 Harbi olarak bilinen savaşı başlatmıştır. Çarlık Rusyasının asırlık emellerini gerçekleştirmek için Osmanlıları Avrupa'dan atmak, İstanbul'u ele geçirerek sıcak denizlere inmek, Hristiyanları ve özellikle Slavları korumak bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması, harbin en önemli sebebini teşkil etmiştir. Bu savaş sonunda Balkan coğrafyasında Osmanlı nüfuzu oldukça azalmış ve bölgede Rusların etkisi artmıştır.

Osmanlı için artık Balkanlar daha da dikkat edilmesi gereken bir bölge haline gelmiştir. Osmanlı, artık herkesin göz diktiğı güçsüz bir devlet olarak yaptırımlara açık bir halde siyaseti yönlendiren ve yöneten bir güç olmaktan çok öte edilgen bir haldedir.

Dünya hammadde ve diğ er ihtiyaçlarını karşılamak için bakır sahalar aramaktadır. Bu ülkelerden biri de İtalya'dır. İtalyan gazeteleri sık sık "Trablus bizimdir!", "Trablus'u alacağız" şeklinde makalelerle hükümetlerinin siyasetlerini apaçık söylemekten çekinmemiştir. Bu hal içinde olan İtalyan hükümeti 1911'de Osmanlıya bir nota vermiş ve Türk İtalyan Harbini başlatmıştır.

Gerek Libya'daki mücahitlerin gerekse Osmanlının gönderdiği bir avuç idealist subayın direnişi ile karşılaşan İtalya 1912 Mayıs'ında on iki adaları işgal etmiş sonra da Çanakkale Boğazına saldırmıştır. 1 yıldan fazla süren Trablusgarp Harbi, tarihe Uşi Barış Antlaşması adıyla geçen Türk-İtalyan Antlaşması'nın, İtalyan hükümetinin Babıâli'ye tanıdığı sürenin son günü olan 18 Ekim 1912 günü imzalanmasıyla bitmişti. Antlaşmaya göre Osmanlı Devleti Trablusgarp ve Bingazi'deki askerini çekecek, buna karşılık İtalya Rodos ve On iki Ada'yı iade edecekti. Ancak bu arada Balkan Savaşı'nın çıkması yüzünden Rodos ve On iki Ada'nın Yunanistan'ın işgaline uğramaması için savaş bitene kadar İtalya'nın elinde kalmasına karar verilmişti. Osmanlı Devleti için kötü bir durum ortaya çıkmış, topraklarını koruyamayacağı bir kez daha anlaşılmış bundan dolayı Balkan Harbi'nin başlamasına sebebiyet vermiştir.

Dönemin hükümeti yeni bir savaşa girmeme çabası içinde olup zararın neresinden dönersek kârdır düşüncesinden hareketle bir politika geliştirmek istemiştir. Ancak gerek iç etkenler gerekse dış etkenler devleti savaşa zorlamıştır.

8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Balkan Harplerinin birinci safhası başlamıştır. 17 Ekim 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan'ın ve son olarak da 19 Ekim 1912'de Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Türk milleti kendini bir savaşın içinde bulmuştur. Osmanlı, böyle bir savaşı öngörmediği için savaşa hazır olmadığı gibi hazırlık da yap(a)mamıştır.

Osmanlı Devleti, Karadağ'ın saldırısı, Sırp ve Bulgar kıtalarının sınır tacizlerine başlaması üzerine 16 Ekim 1912 günü Başkomutanlık, Şark ve Garp Ordularına taarruz emri vermiştir.

Savaşın başladıktan sonra İttihat ve Terakki mensupları 23 Ocak 1913'de Babıâli'yi basarak yönetime el koymuşlardır.

1. Balkan Savaşı olarak bilinen savaş devam ederken Balkan İttifakının tek hedefi Osmanlı devletidir. Zaman ilerledikçe

kendi aralarındaki pay anlaşmazlığından sonra Balkan İttifakı birbirine düşmüş ve çıkış yolu aramaya başlanmıştır. 30 Mayıs 1913'te imzalanan Balkan milletleri ile Osmanlı'nın bir çıkış yolu olarak gördükleri Londra Antlaşması'na göre: Osmanlı Devleti Avrupa kıtasındaki topraklarının, Ege Denizi'nde Enez'den, Karadeniz'de Midye'ye giden hattın batısında kalan topraklarını Balkanlı müttefiklerine bırakmayı ve savaşın ortaya çıkardığı mali sorunların, temsilcilerinin katılacağı uluslar arası bir konferansta çözülmesini kabul etmiştir.

"Balkan Devletleri bizi tam bir anarşi içinde yakaladılar." diyen Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe, harp içinde milli birliği yıkanan memleketlerin maruz kalabileceği en korkunç örneklerden birini verdiğimizizi, Avrupa topraklarımızın büyük çoğunluğunu ve adalarımızın bir kaçı istisna hepsini kaybettiğimizi hatıralarında yazmıştır.

Fransa savaş esnasındaki bir resmi açıklamasında "Taraflar arasında savaş meydana gelirse; devletler galip tarafın mağlup taraftan hiçbir şey almasına izin vermeyecektir." demiş ancak savaş başlayıp da Osmanlı yenilgiye uğrayınca; Fransa bu resmi tebliği unuttuğu gibi, Osmanlı'nın Balkanlardaki eyaletlerinin Sırp, Bulgar ve Yunanlar arasındaki paylaşımına destek vermiştir.

Yunanistan ve Sırbistan'ın Bulgaristan'a karşı ittifak kurması üzerine, Bulgarlar önce Sırbistan'a ardından da Yunanistan'a saldırınca Haziran 1913'te II. Balkan Harbi başlamıştır. Beş devletle birden savaşmak zorunda kalan Bulgaristan, bütün cepheelerde yenilerek antlaşma istemek zorunda kalmış ve diğer Balkan devletleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda Bükreş Antlaşması imzalanmıştır.

Balkan Devletlerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıktan istifade eden Osmanlı Devleti Edirne'yi geri almıştır. Geri aldığı vatan toprağı için Batının tepkisinden çekinen Osmanlı Hükümeti Edirne'yi Osmanlı Devleti'ne bağlamak için 31 Ağustos 1913 tarihinde Başkenti Gümölcine, resmi dili Osmanlıca olan

bir devlet kurdurmuştur. Devletin Cumhurbaşkanı Hoca Salih Efendi, Genelkurmay Başkanı ise Süleyman Askeri'dir. Bu devlet 25 Ekim 1913 tarihinde yıkılmıştır.

Büyük bir hızla başlayan II. Balkan Harbi Bulgaristan için tam bir hezimet olmuştur. Yunan, Sırp ve Romen orduları karşısında tutunamayan Bulgaristan, aynı zamanda I. Balkan Harbi sonunda Osmanlı Devleti'nden aldığı toprakları da kaybetmiştir. Balkan devletleri arasındaki savaşı sona erdiren antlaşma 10 Ağustos 1913'te Bükreş'te imzalanmıştır.

Balkan Harpleri adeta arkasından gelecek büyük yangının habercisi olacak küçük bir yangın gibidir. Osmanlı Devleti, bu savaş sonunda tarihinin en ağır yenilgisine uğrayarak sınırlarını Adriyatik kıyılarından Meriç Nehri'ne kadar çekmek zorunda kalmış ve Rumeli toprakları terk edilmiştir. Balkanlar'daki binlerce Türk'ün yaşadığı toprakları terk etmesine neden olmuş ve büyük göç hareketleri yaşanmıştır.

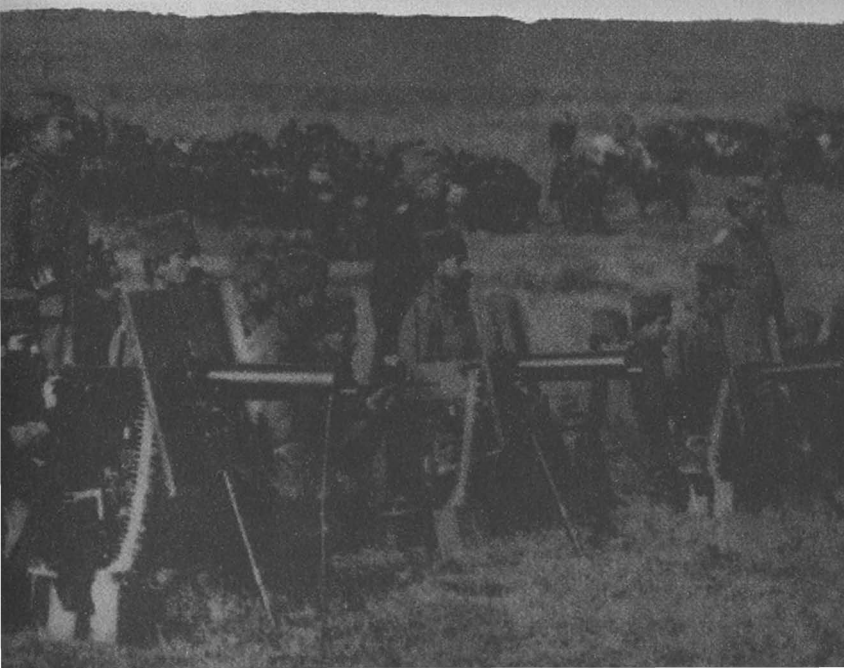
Yazar, 20 Ağustos 1860 ile 15 Ekim 1934 tarihleri arasında yaşamış Balkan Harbi yıllarının Fransa Başbakanı Raymond Poincaré. Fransa başbakanlığı sırasında Fransa'nın I. Dünya Savaşı'na girmesiyle sonuçlanan politikaların belirlenmesinde önemli rol oynamış ve savaş sırasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır. Poincaré 5 defa başbakanlık yapmış, Lozan Konferansı'nda Fransa delegasyonu başkanlığında bulunmuştur. 1913-1920 arasında cumhurbaşkanlığı görevini yerine getirmiştir.

"Ateş Çemberindeki Balkanlar"da yazar Fransa'nın diğer ülkeler karşısındaki konumundan hareketle Balkan Harbine bakışını ister istemez Fransa merkezli olarak anlatmıştır. Bütün bu olumsuzluğu yaşatan savaşları başlatan ülkelerin saygı ad altında kullandıkları menfaatperest dili görmek mümkündür.

Kitapta Balkan Savaşına girmemiş ancak muharip ülkelerden birini kendine perde arkasında müttefik yapmış ülkelerin iç hesaplaşmaları ve savaşın gerek dışarıya, gerekse çarpışan ülkelere yansımaları sıcaklığına anlatmıştır.

ATEŞ ÇEMBERİNDEKİ BALKANLAR

Hollanda kraliçesinin ziyareti – İtalyan-Türk savaşı Ege Denizi'ne uzanıyor – Türkiye'de kriz – Balkanlar'da başkaldırı – Georges Louis'nin Sazonof'la yaptığı görüşmeler – Statüko'yu korumak için Fransa'nın ilk çabaları.

Avrupa semaları elektrik yüklenmeyi sürdürüyordu. Kısa süreli aydınlıklar uzun karanlık saatler izliyordu. Fransa'da zaman zaman, harici durumdan telaşa düşen tüm partiler, açıkça ifade etmeden ateşkes yapsalar ve parlamentodaki tartışmalar biraz hafiflese de iç politika bizi her zaman çok meşgul ediyordu.

Arasıra yapılan resmi seyahatler, pazar ayinleri, diplomatik suareler bizi bir an zihinsel takıntılarımızdan uzaklaştırıyordu. Bu meyanda, 1 Haziran'da cumhurbaşkanı yeni bir ziyaret kabul ediyor, önceki yıl kendisinin Hollanda'ya yapmış olduğu ziyaretin iadesi olarak Hollanda Kraliçesi Wilhelmine'i ve prens eşini ağırlıyordu. Quai d'Orsay'deki¹ daireler konuklarımızı ağırlamak için elden geçirilerek yeniden dayanıp döşenmişti. Protokol Şefi M. Mollard'ın yönetiminde seçilen mobilyalar harikaydı. İlk gün Elysée Sarayı'nda bir akşam yemeği verildi. Şerefine kadeh kaldıran başkana cevap olarak kraliçe, büyük bir zevkle Fransız kökenli olduğunu dile getirdi. Prens bütün konuklarla ilgilenmeye özen gösterdi. Ertesi pazar elçilikte bir öğle yemeğinden

---

¹ Quai d'Orsay: Paris'te Seine Nehri rıhtımı; Fransa Dışişleri Bakanlığı binası oradadır (çev.).

sonra, kraliçe kalabalığın tezahüratı eşliğinde Oratoire Mabedi'ne gitti ve Coligny'nin heykeline bir defne çelenk koydu. Akşam Dışişleri Bakanlığı'nda bir başka büyük yemek verildi; yemeğe politikacıların yanı sıra yazarlar ve sanatçılar da katıldılar. Hollandalı bakan yaşlı ve sevimli Chevalier de Stuers, kulağıma, kraliçenin en ünlü oyun yazarlarımızı, şairlerimizi, ressamlarımızı ve heykeltıraşlarımızı tanımaktan memnun olduğunu ve hepsi için, gerçekten hiç zorlanmadan, her birine söyleyecek nazik bir söz bulmuş olduğunu fısıldadı. Şiir, tiyatro ve koreografik eğlenceler bu hoş geceyi taçlandırıdılar. Tüm davetliler kraliçeye olduğu kadar prence de saygılı davranışlarda bulunmak için yarıştılar. 3 Haziran'da maalesef hava çok kapalı olduğu için, Versailles Şatosu'nda bir öğle yemeğini müteakip Satory'de askerî bir teftiş töreni düzenlendi. Ben de bu üç günlük mesaiden, aslında fazla önemli olmayan sorunları, Hollanda Dışişleri Bakanı Jönker Marees van Swinderen ile samimi bir biçimde görüşmek için yararlandım. Fakat ertesi günden itibaren müzmin kaygılarımız başladı ve her zaman zorunlu olarak ilgimizi çeken şey aynı uzak bölgelerdi: Trablusgarp ve Doğu.

Ocak ayından beri, savaşın yavaşlığından hoşnutsuz İtalyan kamuoyu ısrarla Ege Denizi'nde bir deniz harekâtı istemekteydi.

*Piu non si vanta Libia con su arena.*²

24 Şubat'ta iki İtalyan gemisi bir Türk torpidobotunun bulunduğu Beyrut limanını topa tuttu. Osmanlı Bankası'nın binası ve demiryolu şirketinin bürolarına obüs isabet etti. Biz de vatandaşlarımızı korumak için, Amiral Charner adlı gemiyi oraya göndermek zorunda kaldık.

Libya'da ise şiddetli savaşlar stratejik bir sonuca ulaşmadan Derne'de, Fojat vahalarında, Bingazi bölgesinde sürüp gidiyordu:

² Dante, *Cehennem*, İlahi Komediya, XXIV.
(Libya çölleriyle boşuna övünmesin.)

18 Nisan'da İtalyan donanması Çanakkale girişi önlerinde bir gövde gösterisi yaptı ve istihkâmları topa tuttu. Babıâli Bû-yük Devletlere derhal, ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişini yasakladığını bildirdi ve Türk gemileri Boğazın açık olan geçişine mayın döşeyerek kapamayı tamamladılar. Tarafsızların kötü durumu genelleşiyordu. Fakat İtalya'da Çanakkale olayına sadece, Ege Denizi'nde daha geniş bir harekâtın başlangıcı olarak bakılıyordu. Bir İtalyan politikacısı şöyle diyordu: "Senfoni bir *adacio* ile başladı, işte *crescendo* geliyor."

25 Nisanda İtalyan birlikleri Stampalia adasına çıktılar; 4 Mayıs'ta Rodos adası General Ameglio ve Amiral Viale tarafından işgal edildi. Şehre İtalyan bayrağı çekildi. Sıra diğer adalara, Kalimnos, Neros, Patmos, Simi ve Kos adalarına geldi. İtalyanlar işgal ettikleri her yere devamlı yerleşmek niyetindeler gibi gözüküyordu; oysa bu askerî harekâttan tahrik olan Yunan nüfusu, eski imtiyazlarının ve vaktiyle, vilayetlerin tanziminden önce yararlandıkları geniş otonominin geri verilmesini istiyordu. Libya'da zaten savaş durmamıştı; Zanzu ve Homs'ta, Buşeyfa ve Misrata'da, Sidi Ali ve Sidi Said'de sürüp giden çatışmalarda, iki taraf da kesin üstünlük sağlayamıyordu.

Bu arada Avrupa Türkiyesi sadece Arnavutluk ve Makedonya'da gittikçe artan tahrikler yüzünden değil, aynı zamanda parlamenter kargaşa ve hükümet krizleri nedeniyle de çalkantı halindeydi.

Jön Türklerin rejimi tehdit altındaydı. Alman Dışişleri Bakanı von Kiderlen Waechter, onları değersiz saydığını Bulgar Konseyi Başkanı Geşof'dan gizlemiyordu.³ Çoğu Avrupaî tarzda yetişmiş coşkulu Osmanlılar tarafından gerçekleştirilen ihtilal sayesinde Abdülhamit sistemi çökmüştü. Fakat liberal görüşlerin altında yeni yönetim, aynı keyfilik ve şiddet alışkanlıklarını sürdürmüş, ordu ve donanmanın durumunu iyileştir-

³ Guéchoff, *l'Alliance balkanique*.

miş olsa da sivil yönetimlerin istismarlarını düzeltmemiş hatta bazen daha da kötüleştirmişti.

Trablusgarp yüzünden İtalya ile savaş patladığı zaman Hakkı Paşa iki yıldır sadrazam idi. O sırada Bahriye Nâzırı olan Muhtar Paşa'ya göre, tümüyle İttihat ve Terakki'nin Jön Türklerinin egemen olduğu kabine politik basiret ve cesarettен yoksundu.⁴ Her zaman savaş güçlүkle yürütölüyor hale geldikçe Türkiye içinde olaylar hız kazanıyordu. Osmanlı kabinesinin dağılması, Said Paşa'nın barış yapma sorumluluğunu üstlenmekte tereddüt etmesi, Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa'nın, subayların politikayla uğraşmasını engelleme konusunda acizliği, Edirne garnizonunun isyanı, Manastır valisine verilen muhtıra, Arnavutluk İsyanı, Mahmut Şevket Paşa'nın istifası, Küçük Said Paşa kabinesinin düşmesi; dağılmanın ve çöküşün bütün işaretleri mevcuttu.

Ayan meclisi başkanı yaşlı Müşir Gazi Muhtar Paşa hükümeti kurmakla ve ehveni şer bir çözüm sağlamakla görevlendirildi. Temmuz ayında, Geşof ile konuşan Romanya Konsey Başkanı Majoresco, ona Osmanlı İmparatorluğu'nun halini ümitsiz olarak niteliyor ve yakın bir "kıyameti" haber veriyordu.

Bu belirtiler Balkan devletlerinin dikkatini çekmeyecek gibi değildi. En azından, Babıâli'nin Türkiye'nin içine düştüğü büyük tehlikelerin farkına vararak İtalya ile savaşını sona erdirmeye çalışacağı umulabilirdi. Fakat Osmanlı İmparatorluğu, Libya'da egemenliği Roma hükümetinin isteğı doğrultusunda terk etmenin Balkan devletleri lehine bir örnek teşkil edeceğinden korkuyor ve tüm Avrupa diplomasisi bu fasit dairede sıkışıp kalıyordu.

Büyük Devletlerin hiç biri aslında hareket serbestisine sahip değildi. Racconigi Antlaşması'yla İtalya'ya bağı olan Rusya, ona yardım etmeyi arzu ediyor olabilirdi. Fakat ne gelecekteki Boğazlardan serbest geçiş hakkından vazgeçmeyi ne de şimdiden rizikolu Doğı Sorunu'nu gündeme getirmek istemediğinden kendini

⁴ Muhtar Paşa, *la Turquie, l'Allemagne et l'Europe*.

yarı felçli hissediyordu. İngiltere ise İtalya'ya hizmet etmekten mutlu olabiliirdi. Fakat Hindistan kapılarında İslam âlemini hoşnutsuz etme riskini göze alamıyordu. İtalya'nın resmi müttefiki olan Avusturya, onu pek sevmiyordu ve onu, sonu belirsiz bir maceraya sürüklenmiş görmekten hiç rahatsız değildi. Daha çok sevdiği diğer müttefiki Almanya, Jön Türkleri korumak için nedenlere sahipti ve onun gönlünü kırmak istemiyordu. Fransa, on yıldan beri İtalya'yı istediğini yapmakta serbest bırakmaya söz vermişti. Fakat bununla birlikte o da İngiltere gibi büyük bir Müslüman ulus topluluğuna sahipti; Fransa'nın Doğu politikası Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü üzerine kurulmuştu ve üstelik savaşan taraflar arasına öyle çabuk girmekle onları ayırmayı başarabileceğinden emin değildi.

Böylece Avrupa savaşın başından beri, ortak hareket etmekten daha çok, bekle gör tavrı takınmıştı. İtalya verdiği ultimatomun peşinden donanması Preveze limanını top ateşine tuttuğu zaman Marki di San Guiliano (Dışişleri bakanı), Balkanlar'da Statüko'yu sarsmamak konusunda söz vererek Büyük Devletleri sakinleştirmişti. Ve 30 Eylül 1911'de Babiâli, Büyük Devletlere başvurduğu zaman her yerde aldığı cevap nazik, fakat oy birliğiyle olumsuzdu.

Ne *Kara Kitap*^[*] ne de Stieve,^[**] Rusya Dışişleri Bakanı Sazonof'un 1911 yılının sonunda bir Fransız-Alman müdahalesini nasıl düşünebildiğini ve diğer Büyük Devletlerin önceden onayını almadan bunun nasıl uygulanabileceğini ve de başarı şansının ne olduğunu bize belirtiyordu. İtalya'nın Paris Büyükelçisi Tittoni'ye savaşın sona erdiğini görme arzusunu ifade ettiğim zaman bana şu yanıtı verdi:

[*] René Marchand, *Un Livre Noir (Bir Kara Kitap)*: Rus arşivlerinde bulunan belgelere göre Dünya Savaşı öncesi diplomasisi, Birinci cilt, 1910-1912, *Nekloudof'un üç raporu, Isvolski'nin mektupları*, Paris, Librairie du Travail, 1922 (Çev.)

[**] Friedrich Stieve (1884-1966): Alman yazar , tarihçi ve diplomat. Birinci Dünya Savaşı sırasında Stokholm Alman Büyükelçiliği'nde basın ataşesi idi. (Çev.)

“Türkiye, bizim ilhak kararımızı kabul etmeli.”⁵

Birkaç gün sonra Paris elçisi Rifat Paşa, parlamentolar arası arabulucu bir grubun başkanı Türk ayan meclisi üyesi Bustani ile odama geldi ve bu şahıs bana şöyle dedi:

“Barış arzu ediyoruz. Fakat onu ancak şu şartlarda imzalama arzusu ve imkânına sahibiz: Türk egemenliğinin devamı ya da en kötü ihtimalle statüko’nun kabulü yani Sirenaik ve Trablus hinterlandı dışında sadece Trablusgarp limanlarında İtalyan işgalini kabul.”

Rifat Paşa onunla aynı fikirdeydi.

Sazonof savaşın uzamasından öyle ciddi bir şekilde endişeliydi ki bu engeller onu hiç durdurmadi. Cesaretini yitirmeden Büyük Devletlerin hepsine Roma’da ve İstanbul’da ortak bir diplomatik girişimde bulunma ve savaşan tarafların her birinden, barış imzalamak için, hangi uç sınırlara kadar taviz vermeye razı olabileceklerini sormayı önerdi. Berlin bu fikri kabul etti. Londra ise itirazlarını sıraladı.

Sazonof’un bu genel teklifini bana getirdiği gün Rusya’nın Paris elçisi İzvolski’ye şöyle dedim:

“Fakat İtalya bize yanıt verince, onun şartlarının şu an için Türkiye tarafından kabul edilemez olduğu açıkça görülecektir. O zaman siz, İtalya’ya duyduğunuz sempati yüzünden şartların kabulü için, İstanbul’a ortak bir müdahaleyi tavsiye etmekten geri durmayacaksınız. Almanya ona katılmak istemeyecektir ve biz hiç buluşmayacağız. Almanya’ya bizim yanımızda olmasını ve bizimle birlikte Babil’i’nin şartlarıyla İtalya’nınkileri uzlaştırmamanın çarelerini aramasını sağlayacak bir formül bulmak gerekir.”⁶

Almanya ile arayı iyi tutmak niyetimi bir kez daha ortaya koyan bu konuşmayı yaptığım sırada bir Paris gazetesi Fransa’nın,

⁵ İzvolski’nin mektubu, 2/15 Şubat 1912, *Livre noir*, c. I, s. 191.

⁶ İzvolski’nin mektubu, 15/28 Şubat 1912, *Livre noir*, c. I, s. 195.

İtalyan hak iddiaları lehine Babiâli'ye baskı yapacağını haber veriyordu ve bu bizim yönümüzden tarafsızlığın ihlali demekti. Aynı gün yani 27 Şubat'ta, *Havas Ajansı*'na^[*] verdiğim şu beyanatla kamuoyuna Fransız hükümetinin tutumunu açıklamayı uygun buldum:

“Bazı gazetelere göre güya, eğer Berlin ve Viyana ortak girişim konusunda anlaşılırsa, Fransız hükümeti ve bu arada Üçlü İttifak'ın diğer iki büyük devleti, Osmanlı birliklerinin Trablugarp'tan çekilmesini temin ve İtalyan-Türk savaşını sona erdirmek amacıyla Babiâli nezdinde enerjik bir biçimde hareket etmeye hazırdılar. İyi bilinmektedir ki Cumhuriyet hükümeti, barışın sağlanması için bir arabuluculuk zemini bulmak amacıyla, taraflardan birinin olduğu kadar diğerinin de nezdinde Büyük Devletlerin her ortak eylemine katılmaya hazırdır.”⁷

Böylece İtalya ile Türkiye arasında taraf olmamaya özen göstermiş oluyor, fakat aynı zamanda özel görüşmelerde olduğu gibi kamu bildirilerinde de bir Avrupa ittifakı fikrine kesinlikle sadık kalıyordum.

Zaten Paris gibi Berlin ve Viyana da sıkı bir tarafsızlıktan vazgeçmemeye karar vermişti ve İtalya ile Babiâli'nin bakış açıları henüz bu denli farklı iken her türlü arabuluculuk girişimini erken buluyordu. 29 Şubat'ta “*Neue Freie Presse*” (Avusturya'nın en büyük gazetesi) hasımların yargıları değişmedikçe hiçbir arabuluculuğun mümkün olmadığını ilan ediyordu. Alman basını da Berlin hükümeti tarafından verilen onaya rağmen Rus teklifinden kinayeli bir kuşkuculukla söz ediyordu.

Bununla birlikte, Sazonof tarafından işaret edilen sorunlar, tüm Büyük Devletler tarafından fazla hayale kapılmadan

[*] Agence Havas (Havas Ajansı): 1835'te Charles-Louis Havas tarafından Paris'de kurulmuş olup en eski haber ajansıdır. Bugün Agence France-Presse (AFP, Fransız Basın Ajansı) adıyla, Associated Press ve Reuters'dan sonra dünyanın üçüncü büyük haber ajansıdır. (Çev.)

⁷ Agence Havas, 27 Şubat 1912.

Roma'da masaya yatırılmıştı. Beklendiği gibi İtalya 16 Martta Libya'da kayıtsız şartsız tam egemenlik talebinden vazgeçemeyeceğini söylüyor ve üstelik Türk birliklerinin Libya'dan ve Bingazi'den tamamen çekilmesini dayatıyordu. Halife'nin dinî hakları için, Bosna Hersek'in ilhakından sonra, Avusturya ile Türkiye arasında 1909'da imzalanan anlaşmanın tanıdığı haklara benzer bir çözümü kabul edebilecekti.

O zaman ben Roma'ya olduğu gibi İstanbul'a da "aynı dostluk anlayışıyla"⁸ tabii ki bütün Büyük Devletlerin katılması koşuluyla girişimde bulunulması için ısrar ettim. Zararsız bir formül üzerinde mutabık kalındı ve 16 Nisan'da sabahleyin bütün elçiler, Dışişleri Nâzırı Asım Bey'in yanına gittiler; o da hemen önceden tahmin edilen cevabı yaptırdı: "*İtalya ilhak kararını geri çekmekle işe başlamadıkça müzakereleri açmayı kabul edemeyiz.*"

İki gün sonra Çanakkale, İtalyan donanması tarafından topa tutuldu. Türk hükümeti Boğazları kapattı.

28 Nisan'da,⁹ İtalya'ya bu deniz gösterisinden vazgeçmesini tavsiye etmesi için Sir Edward Grey'in yaptığı teklifi Rakonigi Antlaşması'nın^[1] hatırına reddeden Sazonof, Duma'nın huzurunda Roma hükümetini tebrik ederek şöyle dedi:

"İtalya'nın harbi sürdürme yöntemi ve Türkiye'ye karşı âlicenap davranışı, tarafsızlar için takdir edilmektedir. Çanakkale'nin bombardımanı bile insan haklarıyla uyumludur."

Aslında savaş ilan etmiş olan İtalya'nın Boğazları bombardıman etmesi hukuken yanlış olmadığı gibi Boğazları

⁸ İzvolski'nin mektubu, 19 Mart/1 Nisan 1912, *Livre noir*, c. I, s. 223.

⁹ Sazonof'un mektubu, 18 Nisan 1912, *Livre noir*, c. II, s. 496.

^[1] 1909 yılında Boğazlara gözünü diken Rusya ve sömürge arayışı içindeki İtalya arasında imzalanan antlaşma. Antlaşmaya göre Rusya ve İtalya karşılıklı olarak, Trablusgarp ve Boğazlar üzerindeki menfaatlerini tanımayı taahhüt ediyorlardı (çev).

kapatmakla Türkiye de teorik olarak hiçbir yanlış bir şey yapmış olmuyordu.¹⁰

Fakat Sazonof Çanakkale Boğazı'nın hemen açılmasını arzu ettiğini de söylemedi değil ve aynı arzu Sykes'in¹¹ bir sorusuna cevaben İngiliz hükümeti tarafından Avam Kamarası'nda da dile getirildi. Kapanışın hemen ertesi günü Fransa'nın İstanbul Elçisi Bompard kendi girişimiyle, ticari gemilerin geçişine mümkün olduğunca çabuk izin vermenin yararını Türk hükümetine anlatmıştı. Elçimizin bu girişimini onaylamış ve aynı şeyi ben de Rifat'a ifade etmiştim. 3 Mayıs'ta Babıâli Boğazları açmaya karar verdiğini duyurdu. Fakat mayınların kasıtlı olarak yavaş bir tempoyla temizlenmesi, Avrupa kamuoyunu daha da sinirlendirecek kadar zaman alıyordu.

Büyük Devletler barış konusunda haberleşmelerini yavaşlattılar, fakat hiçbir zaman tamamen kesmediler. Ege'de Sporad Adalarının İtalyanlar tarafından işgalinden sonra Maurice Bompard Said Paşa'ya şunu söylemişti:

“Bence, bu işgal Türkiye tarafından ciddiye alınmaya değerdi. Bu durumdan size yararı olmayacak yeni sorunlardan başka şey çıkmaz. Osmanlı İmparatorluğu pek çok uluslararası sorunun aynı anda ortaya çıkacağını göz önüne almak zorundadır. Yeni düzenlemeler onun lehine olmayacaktır. Bu dostça görüşmemizde barışı düşünmenin zamanı olduğunu size söylememe izin verin.”¹²

Said Paşa da kuşkusuz öyle düşünüyordu, fakat Şarklı kafasıyla fazla acele etmeden.

Aynı anda pek çok uluslararası sorunun ortaya çıkmasını önlemek, bizim her günkü düşüncelerimizden biriydi. İngiltere,

¹⁰ Devlet sekreteri Lord Morley'in Lordlar Kamarası'nda vurguladığı şey budur.

¹¹ Sir Mark Sykes: İngiliz diplomatı, araştırmacı ve Ortadoğu İngiliz İstihbaratı Bölge Şefi.

¹² Bompard'ın mektubu, 15 Mayıs 1912.

Rüsyâ ve biz, aramızda sık sık bir konferanstan söz ediyorduk. Ben öncelikle onun sınırlı programının ortaya konulmasını istiyordum. 8 Mayıs'ta bu konuyu kendisine açtığım Rifat, hükümetinin düşüncesini bilmediğini, fakat kişisel olarak bir konferansa taraftar olmadığını söyledi. Sonra birden fikrini değiştirdi ve bana şunu sordu: "*Bir konferans toplanması durumunda orada tartışmaları İtalyan harbiyle sınırlı tutmak mümkün olacak mı?*" Ona "*Kesinlikle, neden olmasın?*"¹³ dedim.

Öte yandan İtalya'nın Paris Elçisi Tittoni'ye görüşünü sorduğum zaman bana en gözde cümlesini tekrarlayıp duruyordu: "*Bir işin içinden ancak bir ikilemle çıkmak mümkündür.*" Bununla, bir ikili çözümü kastediyordu. Fakat bunun yolunu bizzat kendisi de bulamıyordu, çünkü gerçekten henüz bulunamaz durumdaydı. Ayın sonunda Bompard bana telgraf çekerek, Babıâli'nin bir konferansa ancak, Sirenaik'in Türkiye'ye iadesi konusunda önceden teminat verilmesi ve İtalya'nın Trablus'ta sivil bir *protektora*^[1] ile yetinmesi koşuluyla katılmak istediğini bildirdi. Çözümünden hâlâ çok uzaktık.

Türkiye'yi ikna etmek ve masaya oturtabilmek ümidiyle, önce tarafsız Büyük Devletlerin her birinin önyargısız olduklarını ilan etmek için anlaşmalarını teklif ettim. Kısa sürede konferans projesi Sazonof tarafından gittikçe azalan destekle değerlendirildi.¹⁴ İki hamlede ve özellikle 3 Haziran'da Georges Louis yine de kuşku verici tutumla, "*Rusya'nın bir konferansa katılmasının uygun olmayabileceğini çünkü yeni olayların beklentisiyle elini serbest tutmayı tercih edebileceği*" konusunda beni uyardı. O bu davranışı, İzvolski'nin etkisine bağlıyordu.

¹³ İzvolski'nin mektubu, 25 Nisan/8 Mayıs 1912, *Livre noir*, c. II, s. 497.

^[1] Protektora: Bir devletin diğer devletin himayesi altına girmesi. Güçlü devletin egemenliği altına giren devlet, özellikle dış ilişkilerde egemen devletin güdümündedir. Bu egemenlik altına giriş bazen halk tarafından da benimsenir.

¹⁴ İzvolski'nin mektubu, 24 Mayıs/6 Haziran 1912, *Livre noir*, c. I, s. 270.

René Marchand'ın “Kara Kitap” için seçtikleri gibi, Stieve'in koleksiyonu içinde yayınlanan mektuplar da Georges Louis'nin yanılmakta olduğunu kanıtlamaya yeter. Rus hükümeti adına bizzat direnen aslında, kendi kamuoyu tarafından açıkça sıkıştırılan Sazonof idi.

Bununla birlikte 6 Haziran'da, Sazonof'la görüşmüş olan Georges Louis onu daha iyi bir haleti ruhiye ve “bizimkine tamamen uygun düşünceler” içinde bulduğunu söylüyordu. Georges Louis “sizinkine uygun” yazmıyor, “bizimkine uygun” yazıyor ve her zamanki gibi fikirlerini hükümetinkiler ile bir tutuyordu. Aslında mademki izlenecek politika konusunda hiçbir zaman onunla Paris arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmadığına göre bu tutumunda haklıydı. Fakat Sazonof'un düşüncesi konusunda hayale kapılıyor ve onun bizimle aynı fikirde olduğunu sanıyordu. Bununla birlikte birkaç gün sonra 13 Haziran'da İzvolski tarafından etkilenmeksizin Sazonof, İngiltere ile benim mutabık kaldığım konuda önyargısızlık formülüne karşı çıkacaktır.¹⁵ İzvolski'nin etkisinde kaldığına inanan Georges Louis, Rus hükümetinin en küçük eylemlerini bile biraz hafifçe de olsa ona bağlamakta ısrar ediyordu.

Aslında bu eylemler her zaman bizim görüş yöntemimize uygun değilse, İttifak Devletleri'nin küçük zaafları olduğu içindi. Onlara da katlanmak gerekiyordu; bunlar, yirmi beş yıldan beri Rusya ile dostluğun bize sağladığı avantajların karşılığı olan mütevazı fidyelerdi ve Sazonof onu bizden esirgemeyi düşünecek en son kişiydi.

Kabul etmek istemediği şeyin benim önyargısızlık hakkındaki cümlem olduğunu sonunda fark ettiğini unutmamak gerek. Önce bu cümlelerin, Almanya ve Avusturya'yı gücendirme riski taşıdığını iddia etmişti.¹⁶ Fakat birkaç gün sonra, bu fikrinden

¹⁵ Sazonof'un telgrafı, 31 Mayıs/13 Haziran 1912; M. İzvolski'nin telgrafı, 4 Haziran/17 Haziran 1912, *Livre noir*, c. I, s. 271, 272, 273.

¹⁶ Sazonof'un telgrafı, 31 Mayıs/13 Haziran 1912.

vazgeçiyor ve İzvolski'ye gönderdiği bir telgrafta bunun, başka hiç kimseyi değil sadece onu zor durumda bıraktığını itiraf ediyordu.¹⁷ Bütün bunların üzerine İzvolski ihtiyatlı bir şekilde bana net açıklamalarda bulunmaktan kaçındı. Bakanlığının itirazlarını netleştirmekten daha çok muğlaklaştırmıştı. 19 Haziran günü benim hükümetimle yaptığı görüşme sırasında “tam anlamıyla bir soru yağmuruna tutulduğunu” anlattığı uzun mektubu, İzvolski'nin benim karşımda masum genel ifadeler kullanmaya ne kadar özen gösterdiğini kanıtlamaktadır.¹⁸ Müteakip birçok gün Sazonof nezdinde bile Saint Petersburg'un reddinin bende bıraktığı “hoş olmayan izlenim” üzerinde ısrar eder.¹⁹

Sazonof ile İzvolski'nin tüm bu yazışmaları, Georges Louis'nin istihbaratına ve fikirlerine vermeyi sürdürdüğüm büyük önemi oldukça açık gösteriyor.

Tam olarak, elçimizden Rus hükümetinin gösterdiği tereddüdün anlatan 3, 4 ve 5 Haziran tarihli mektupları aldıktan sonradır ki hükümetimin önünde İzvolski'ye onu öylesine heyecanlandıran doğru gözlemleri ilettim.

Bu uzayıp giden pazarlıklara bir son vermek için 17 Haziran'da Georges Louis'ye üzerinde İngiltere'yle rahatlıkla mutabık kaldığım metni gönderdim. Ondan Sazonof'u görmesini ve onunla birlikte, Sir Edward Grey'in kabul ettiği metne mümkün olduğu kadar yakın bir redaksiyonu hazırlamaya gayret etmesini rica ettim.

Projem İngiltere, Fransa ve Rusya'nın başlangıç niteliğinde olan bir anlaşmasını gerektiriyordu. Bu anlaşma bütün Büyük Devletlerin ortak bir eylemini hazırlamaya yönelik olacaktı. Şöyle kotarılmıştı:

¹⁷ Sazonof'un telgrafı, 5 /18 Haziran 1912, *Livre noir*, c. I, s. 272.

¹⁸ İzvolski'nin mektubu, 7/ 20 Haziran 1912.

¹⁹ İzvolski'nin mektubu, 24 Mayıs/6 Haziran 1912, *Livre noir*, c. I, s. 270. İzvolski'nin telgrafı, 1 Haziran/14 Haziran 1912.

“Fransız, Rus ve İngiliz hükümetleri, verilmiş olan bir zamanda, İtalya ile Türkiye arasında barış tesisi lehine etkili bir eyleme girişebilecekleri şartlar üzerinde mutabık kalmışlardır ve onlara göre Büyük Devletlerin dostane bir müdahalesinin, amacı yalnızca mevcut savaşı ortaya çıkaran sorunu konu edinirse başarılı olmaktan başka şansı yoktur. Buna göre aracı Büyük Devletlerin her türlü görüşmeden önce, önyargısızlıklarını yazılı olarak teyit etmesi gerekecektir. Ayrıca üç hükümet, barışçıl amaçlarına ulaşmak için, ortak bir hamleye girişmeden önce beş büyük devletin anlaşmaları gerektiği görüşünde olduklarını ifade ederler.”²⁰

10/23^[*] Haziran 1912’de, her zaman önyargısızlık şartına düşman olan Sazonof, İzvolski’ye şu telgrafi çekiyordu:

“Fransız elçisiyle birlikte Poincaré’nin formülünde aşağıdaki değişiklikleri yaptık: İlk paragraf olduğu gibi kalıyor. İkincisi şöyle değişti: Ve onlara göre Avrupa’nın genel menfaatlerinden başka amacı olmayan ve yalnızca barışı tesis arzusuyla harekete geçen Büyük Devletlerin, konusu sadece savaşı teşvik eden sorun olan dostane bir müdahaleye hazır olduklarını beyan etmeleri gerekecektir. Üçüncü paragraf değişmeden kalıyor. Georges Louis hükümetinin bu redaksiyonu kabul edeceğini ümit ediyor.”²¹

Derhal kabul ettiğimi bildirdim ve bu hususta Georges Louis ile tamamen aynı fikirde olduğumu bir kez daha gösterdim.²² Önyargısızlık şartı maalesef metinden çıkartılmıştı; fakat müdahalenin, müzakere alanını genişletmeyeceği anlaşılmıştı. Esas özen gösterilmesi gereken şey Statüko’nun muhafazasıydı.

Yine de bu müdahale zamanı ne zaman gelecekti. Savaşın tarafların durumu daha uygun gözükmeğe de onu her zaman

²⁰ İzvolski’nin telgrafi, 4 /17 Haziran 1912, *Livre noir*, c. I, s. 272.

^[*] Günlü tarihler eserin orijinalinde Jülyen/Gregoryen olarak belirtilmiştir; Jülyen takvimini Gregoryen takvime çevirmek için 13 gün ilave etmek gerekir. (Çev.)

²¹ Sazonof’un telgrafi, 10 /23 Haziran 1912, *Livre noir*, c. I, s. 284.

²² İzvolski’nin telgrafi, 13 /26 Haziran 1912, *Livre noir*, c. I, s. 284-285.

bekliyorduk. İtalya'nın *fare da se* (uzlaşmak) istediği dedikodusu dolaşmaya başladı. 17 Temmuz'da Saint Petersburg'dan Londra gazetesi "Times"a gönderilen ve 18 Temmuz tarihli Fransız gazetesi "le Matin"de tekrar yayınlanan bir telgraf, güya Babıâli ile İtalya'nın barış amacıyla doğrudan başlattığı ve Cenevre Gölü kıyısında gölgelerin altında perdelenen resmi görüşmelerden söz ediyordu. Bu görüşmelerin ilk yankıları, Arnavutluk'ta ciddi karışıklık haberi ve Balkan politikasının ana hatlarını henüz bizden gizleyen kalın sis perdesi, bundan böyle hiç olmadığı kadar keskinleşmiş dikkatimizi Trablusgarp'tan, fırtına patlayacağına benzeyen Balkan yarımadasına çevirdi.

Bakanlığa vardığımda, 6 Ocak'ta Belgrat Maslahatgüzarımız Clément Simon tarafından Dışişleri Bakanı de Selves'e gönderilmiş bir telgraf buldum; Balkanlar'da ilkbaharda çıkabilecek olaylar konusunda Sırbistan'da ciddi olarak ilgilendiğini söylüyor ve Avusturya temsilcilerinin inkârına rağmen Bosna Hersek'te Avusturya'nın tahriklerinde belli bir artış olduğunu ilave ediyordu.²³ Aynı şekilde bana, Almanya Büyükelçimiz Jules Cambon'un 17 Ocak tarihli bir notu gösterildi; şöyle diyordu:

"Belgrat'tan ve Petersburg'dan dönen Sırbistan maslahatgüzarı beni ziyaret etti. Avusturya'nın niyetleri konusunda oldukça endişeli görünüyordu. Bu devletin Balkanlar'da cesur ve kararlı bir eyleme girişmesine tek engelin şimdilik İmparator François Joseph olduğu ve ilkbaharda Sancak'ı işgal etmeye hazırlandığı kanaatindeydi."²⁴

İlk diplomatik temaslarımın birinde İzvoliski bana, Fransa ile Rusya'nın, Doğu'da çıkabilecek ciddi sorunlar olasılığına karşı sıkı teması muhafaza etmek için karşılıklı olarak duydukları "ateşli arzu"yu ifade etmişti. Ben de ona tam bir onayla yanıt vermiş ve barışıl çözümler arayışı için imparatorluk hükümeti emrine amade olduğumu eklemiştim. Derhal bu girişimden Georges Louis'yi ha-

²³ *Livre jaune*, "les Affaires balkaniques", c. I, no.1.

²⁴ *A.g.e.*, c. I, no. 2.

berdar ettim. Bu olayın, Doğu Sorunu'nun çeşitli yönleri hakkında Rusya'nın görüşlerini öğrenmek için bize çok uygun bir fırsat sunduğuna dikkatini çektim ve şunu ilave ettim:

“Sizden yapmış olduğum bu görüşmeyi Sazonof'a iletmenizi ve görüşmeyi sürdürmenizi rica ediyorum. Kuşkusuz benim gibi siz de takdir edersiniz ki açıklığa kavuşturulması gereken ilk noktalardan biri, Rus hükümetinin Avrupa doğusunda hareket esnekliğinin hâlâ devam edip etmediğini bilmektir.”²⁵

Meslektaşlarım gibi ben de İzvolski'ye pek güvenmiyorduk. Görüldüğü gibi ben Saint Petersburg'ta Georges Louis ile Sazonof arasında konuşulmasını tercih ederdim.

Aynı zamanda İngiltere elçimiz Paul Cambon'u da haberdar ettim ve ona Sir Edward Grey'i bilgilendirmesi için yetki verdim.²⁶

30 Ocak'ta, Georges Louis kuryeyle, bir gün önce Sazonof'u gördüğünü, bakanın cevabımdan büyük bir memnuniyet duyduğunu ve bizzat İngiltere'nin mümkün olduğunca çabuk görüşmemize katılması arzusunu izhar ettiğini bildirdi. Sazonof daha sonra, İtalya ile Türkiye arasında bir aracılık projesini ele almamıza, Almanya'nın bencil politikasının şu an için izin vermediğini söylemiş. Ona kalırsa bakışlarımızı Makedonya'ya çevirmemiz gerekirmiş. Aldığı istihbarata göre çeteler şimdi her zamankinden daha kalabalık ve daha faal halde gelmişler. Eğer önlem alınmazsa kanlı karışıklıkları teşvik edebilirlermiş. Kral Ferdinand ve hükümeti, Sazonof'a göre, bu olayın yaratıcısı değilermiş; fakat isterlerse durdurabilirlermiş ve Büyük Devletler, Bulgaristan'ın bu işe müdahale etmesi için bastırmalıymış.

Georges Louis “*Kamuoyunuzun sonuna kadar peşinizden geleceğine emin misiniz?*” diye sorunca Petersburg'da Sazonof şunları

²⁵ *Livre jaune*, “les Affaires balkaniques”, c. I, no.3. 27 Ocak tarihli telgraf.

²⁶ *Livre jaune*, c. I, no.4. 28 Ocak tarihli telgraf.

söylemiş: “Evet, barış istiyoruz ve artık 1876 yılında değiliz. Panslavist komitelerin devri geçti”. Ve şöyle sürdürmüş bakan: “*Fakat sadece Sofya’da harekete geçmek yetmez. Çetelerin kaybolması için Türklerin de rejimlerini daha tahammül edilir hale getirmeleri gerekir.*” Anladığıma göre, Balkanlar’ın Türk topraklarında yapılmış olan reformları bizimle birlikte izlemek istiyordu.

Georges Louis haklı olarak, başlamış olan görüşmenin devam etmesinde yarar bulunduğunu vurguluyordu. Şunları ekledi:

“Telgrafınızın sonunda yer alan soruya gelince, tüm görünüşe göre 1909’dan bu yana Rusya, küçük Slav devletlerin gelişmesine gösterdiği ilgiyi sürdürmekle birlikte, Avrupa doğusu konusunda sadece statüko lehine beyanlarla kendisini bağlı saymaktadır. Benim fikrime göre, ne Rakonigi’de, ne Viyana’da ve ne de Potsdam’da daha fazlası vardır.”²⁷

Georges Louis, Rus ajanlarla işbirliği halinde, aylardan beri Sofya’da ve Belgrat’ta bir şeyler hazırlandığından kuşku duymuyordu ve Paris’te biz de kuşku duymuyorduk.

31 Ocak’ta elçimiz, Sazonof ile yeni bir görüşme yaptı ve 1 Şubat’ta bana özetlediği bu görüşmede Sazonof ona şunları söylemiş:²⁸

“Kesinlikle Büyük Devletlerarasında genel bir mutabakata varmak gerekir. Fransa ile Rusya ve umuyorum ki, İngiltere anlaş-tıkları zaman görüşlerini vakit geçirmeden Alman hükümetine iletmelidirler; böylece onu haberdar etmediğimizi iddia edemez. Bununla birlikte çabalarımız ne olursa olsun Avrupa’nın menfaa-tini umursamayan Almanya’nın, bütün genel antlaşmalardan cay-maya devam edeceğini şimdiden söyleyebiliriz. Avusturya’nın da Almanya’yı izleyeceğini unutmamalıyız.”

Elçimizin anlattığına göre, Sazonof, Avusturya’yı ikinci sıraya koymak suretiyle, Almanya’nın onu izleyeceğini düşünmemekle

²⁷ Livre jaune, c. I, no. 5, 30 Ocak tarihli telgraf.

²⁸ A.g.e., c. I, no. 6.

belki de yanılıyordu. Her halükarda korktuğu kötü iradeye rağmen bir Avrupa ittifakı planlamak, mümkün olmaması halinde kısmi mutabakatlar üzerine yön değiştirmek gerektiğini tekrarlıyor ve ısrarla “tehlike Balkanlar’da” diyerek şunları söylüyordu:

“Bu durum Makedonya’da rahatça fark ediliyor. Kuşkusuz Arnavutluk’a sıçrayacak. Çok çabuk yayılabilecek tutuşmaları önlemek istiyorsak harekete geçmenin tam zamanıdır.”

Ne bu görüşmede, ne öncekinde Sazonof, Balkan devletleriyle yapılan ve sonuca ulaşmak üzere olan müzakerelerden söz etti. Rusya’nın, bu dönemde ondan üç milyon franklık şahsi bir ikraz talebinde bulunan Ferdinand üzerinde bizden daha fazla etki fırsatına sahip olduğunu da söylemedi.²⁹ Fakat dile getirdiği kaygılar, bu konuşmaları Londra’ya iletmenin gerekli olduğunu düşündürecek kadar ciddiydi.

Paul Cambon’un görüştüğü Sir Arthur Nicolson ona şu yanıtı verdi:

“Büyük Devletlerin ihtiyat tavsiye etmeyi hiç kesmediği Sofya’ya yeni bir müdahale yararsız olacaktır. Makedonya’da yeni bir reform programı kararı alma fikri, önceki yararsız denemelerimizden sonra ne yazık ki bana beyhude gibi geliyor. Zaten bu gibi sorunları, kendisi olmadan izlenecek her girişime karşı çıkacak olan Avusturya dışında yararlı bir şekilde ele almayı imkânsız sayıyorum. Hiçbir yere varmayacak bir görüşmeye İngiltere’nin katılacağını sanmıyorum. Her şeyden önce Rusya ile Avusturya arasında bir anlaşma gerçekleşmelidir³⁰.”

Paul Cambon daha sonra Sir Edward Grey’i görmeye gitti; onun yanıtı biraz daha olumluydu:

“Sazonof’un son konuşmaları üzerine, Rus hükümetiyle bir görüşmeye hayır demeyeceğim; fakat eğer Balkanlar’da bir müdahale

²⁹ İkraz 12/25 Kasım 1911’de talep edilmişti. 9/22 Temmuz 1912’de ancak gerçekleşebildi. Lalo, *Documents secrets* (Gizli belgeler).

³⁰ *Livre jaune*, c. I, no. 7.

zorunlu hale gelirse bunun Üçlü İtilaf'la sınırlı olmaması gerektiğini düşünüyorum. Böyle bir durum Avusturya ve Almanya'nın karşı çıkmasına ve bizi acizlikle itham etmesine yola açacaktır. Zamanı geldiğinde genel bir mutabakat aramak uygun olacaktır.”³¹

Bu aslında Sazonof'un bizzat dile getirdiği düşünceydi ve o aynı zamanda bizim düşüncemizdi; fakat Sazonof o esnada sıkıntılı durumdaydı ve Sir Edward Grey biraz daha rahat görünüyordu.

Bu arada aynı saatlerde³² Sir Francis Bertie bana, önümüzdeki ilkbahar için, Avrupa'nın genel durumunun onda uyardığı endişeleri belirtiyor ve dostlukları ikisi için de vazgeçilmez olan Fransa ve İngiltere'nin şimdiden anlaşmaları gerektiği kanısında olduğunu söylüyordu.

Bir gün önce Sofya'da Prens Boris'in reşit olma töreninin kutlanması için yapılan şenliklerin yankıları Paris'e o gün, ulaşmıştı. Bulgar başkentinde bütün Balkan tahtlarının vârisleri toplanmış bulunuyordu. Veliaht Prens Konstantin'in varlığı özellikle dikkat çekmişti. Rusya'dan borç para almaya çalışan fakat bu arada, Üçlü İttifak'a kur yapmak için Viyana ve Berlin'e gitmek üzere olan Bulgar kralı tüm davetlilere, tüm veliahtlara gerçekten Balkan politikasının lideri gibi gözüküyordu. Bununla birlikte, onun onayıyla başbakanı Geşof'un haftalardır yaptığı görüşmeler hakkında biz hiçbir şey bilmiyorduk.

Bu sırada Saint Petersburg birdenbire, bir program hazırlığına girişmeyi ağırdan alır gibi gözükmeye başladı. Sazonof, şimdi Georges Louis'ye, görüşmenin geçici olarak aramızda kalmasını tercih ettiğini söylüyordu. Görüşme daha sonra, İngiltere'ye önermeye birlikte karar verdiğimiz noktalar üzerinde üçlü olarak, en sonunda da genel mutabakat sağlanan hususlar üzerinde beşli olarak sürdürülecekti. Şimdilik bile olsa İngiltere'nin bu dışlanması benim pek hoşuma gitmedi. Fakat Georges Louis

³¹ A.g.e., c. I, no. 8.

³² A.g.e., c. I, no. 9, 3 Şubat.

bana, böyle başlama yönteminde avantajdan başka şey görmediğini beyan etti. Onun fikrine göre görüşmelerimizden günü gününe İngiltere'yi haberdar etmenin hiçbir yararı yoktu. Ona bakılırsa, şu anda karar alacak durumda değildik. Sadece dinlemek söz konusuydu. Ayrıca Rus hükümetini sıkıştıracak halimiz de yoktu. Talepte bulunan oydu; açılmak konusunda henüz tereddüt ediyordu. İngiltere bile olsa, üçüncü bir tarafın varlığıyla onu tedirgin etmemek gerekirdi. George Louis şunu vurguluyordu:

“Rusya’nın, çok çeşitli olasılıklarda yarar önerdiği için, önce sadece bizimle konuşuyor olması bizim lehimize. Ancak konuştuğumuz sürece, uygun zamanda her iki müttefikin birbirine teklif edebileceği aracılık eylemine onu ikna edebiliriz; çünkü müttefiklerin sorumlulukları müşterektir ya da Almanya’nın kafa tutması halinde her an müşterek hale gelebilir.”³³

Buna göre artık daha fazla görüşme yapma söz konusu değildi. Georges Louis’nin bizzat ifade ettiğine göre iş basit olarak, “akademik görüşmelere” kalmıştı.³⁴ Bana belirttiği gibi, dinlemek yararımıza olabilirdi. Tavsiyesine uyarak Sazonof’un isteğini memnuniyetle kabul ettiğimi ona telgrafla bildirdim.³⁵ Georges Louis’nin beklediği gibi Sazonof, 14 Şubat’ta kabul ettiği elçimizle konuşmak yerine ona, şu hususları içeren bir metin daha doğrusu bir soru paketi verdi.³⁶

“Aşağıdaki ihtimallere hazırlıklı olmak amacıyla görüş ve davranış biçimi üzerinde anlaşılmaya varmak arzu edilmektedir: a) Türkiye’de dâhili (idari) bir kriz; b) Avusturya’nın fiilen harekete geçmesi (Sancak, Arnavutluk); c) Türkiye ile Balkan devletleri (Ka-

³³ A.g.e., c. I, no. 10.

³⁴ A.g.e., c. I, no. 11.

³⁵ M. Judet, M. G. Louis ile benim aramda asla olmayan ihtilafı ortaya koymayı denemek için iletişimin bu bölümünün tümünü yok sayar.

³⁶ A.g.e., c. I, no. 12 ve 13.

radağ, Yunanistan, Bulgaristan) arasında silahlı çatışma. Bunlarla ilgili akla gelen ve üzerinde düşünülmesi gereken sorular şunlardır: Olayların nereye kadar gitmesine göz yumulacaktır? Yukarıda belirtilen muhtemel olayların doğrudan aktörleri üzerinde etkili olmak için hangi ahlakî vasıtalarla başvurulacaktır? Diplomatik bir girişim hangi pratik tedbirlerle desteklenecektir?”

Georges Louis'nin not ettiği gibi, kuşkusuz Rusya yanıtlaması en zor soruları önümüze koymuştu. “*Fakat*” diyordu Georges Louis, “*Olayların hızı yüzünden, onun eylemini tartışmadan ve şartlarımızı ortaya koyamadan Rusya'nın peşinden sürüklenmek yerine, bu soruları akademik görüşmelerde ele almayı kabul etmek daha doğru olur. Sazonof'un birkaç gün içinde bana, soruların sözlü yorumunu yapması ve peşinden benim ilk intibalarımı bildirmem konusunda kendisiyle mutabık kaldık. Ayrıca Şubat bitmeden, gerekli gördüğü konularda sizinle görüşebilmeyi umduğumu ilave ettim. Şayet zatiâliniz için sakıncası yoksa ayın 24'ü Cumartesi günü Paris'e hareket edeceğim.*”

Vakit geçirmeden Georges Louis'ye yanıt yollayarak, olayların hızı yüzünden Rusya'nın peşinden sürüklenme tehlikesine maruz kalmamak için görüşmeyi sürdürmenin lüzumuna dair düşüncesini paylaştığını bildirdim ve asla körü körüne Saint Petersburg hükümetinin peşine takılmak zorunda kalmak istemediğimi vurgulayarak hemen şu kesin açıklamayı yaptım:

“Bu görüşmeler sırasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü gözetmeye bizi sıkı sıkıya bağlayan önemli menfaatler üzerine müttefikimizin dikkatini çekmek zorundayız. Bu ay sona ermeden sizi burada görmekten mutlu olacağım ve 24'ünde Petersburg'dan hareket etmenizde yarardan başka şey görmüyorum.”³⁷

Öte yandan, bazı gazetelerin yazdığına göre, Balkanlar konusunda kısa süre önce Rusya ile Avusturya arasında gerçekleş-

³⁷ A.g.e., c. I, no. 14. Bu yanıtın da M. Judet için var olmadığını söylemeye gerek yok.

şen görüş teatisi hakkında İzvolski'den aydınlatıcı bilgi almak için boşuna uğraştım. Bilgisizlik mazereti arkasına saklandı³⁸.

Paris'e gelir gelmez Georges Louis'yi kabul ettim. Döschner, Paleolog ve bana, onun sağlığı yeterince bozuk gibi geldi. Omuzları içine sıkışmış, biraz kederli ve ağır çeker gibi haliyle en azından, kırılgan kalıp içinde, açık bir zihne ve doğru karar verme yetisine sahipti. Kendisiyle anlaşmakta zahmet çekmedim ve ona şöyle dedim:

"Sizin gibi ben de Rus hükûmetinin niyetlerini tam olarak bilmenin yararlı olacağına inanıyorum. Fakat şimdiye kadar sizin yürüttüğünüz görüşmeler ne kadar akademik olursa olsun, bizim irade gücümüz hakkında Sazonof'un yanlış kanaate varmasına izin veremeyelim. Eğer onu sessizce dinlemeye devam edersek Balkan devletlerinin genişlemesi, yani Doğu'da sonuçları hesap edilemez bir altüst oluş fikrini kabul ettiğimiz zehabına kapılabilir. Daha önce de sizden rica ettiğim gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü prensibine bağlı olduğumuzu ona açıkça anlatalım. Kuşkusuz, arzu edilen şey Türkiye'nin vakit geçirmeden, yönetimini islah etmesi ve Hristiyan halklar yararına dâhili reformları gerçekleştirmesidir. Fakat Sazonof'un, bu önemli sorunları İngiltere'yi dışlayarak ele almak istemesini kendime pek izah edemiyorum. Sir Edward Grey'i ilerde görüşmeye dâhil edersek her şeye baştan başlamak gerekecek. Üstelik kendisi icabında Rusya'yı kontrol altında tutmakta bize yardım edebilir. Onu bilgilendirmekte gecikmesek daha iyi olur."

Georges Louis hiçbir itiraz dile getirmedi. Sazonof nezdinde görüşümü destekleyeceğine söz verdi ve Saint Petersburg yolunu tuttu.

Bu arada, Tiflis ve İstanbul'dan gelen haberlerden Rusya'nın Kafkasya bölgesinde askerî yığınak yaptığını öğrendik.

13 Mart'taki diplomatik görüşmede İzvolski'ye bu gizli askeri yer değiştirmelerin ne anlama geldiğini sordum. Yanıt olarak bana şunları dedi:

³⁸ Pokrowski, *Aus d. Geheimarch d. Zaren*, s. 12, Berlin, 1919.

“Bu konuda hiç bilgim yok; fakat kuşkusuz Türklerin almış oldukları tedbirlerin gerekli kıldığı basit mevzii düzenlemeler olduğundan emin olunuz. Gerçekten onlar, karşımızda daha elverişli stratejik pozisyonlar almak için sistematik olarak İran topraklarını işgal ediyorlar.”³⁹

Ona şöyle karşılık dedim:

“Her halükarda biliyorsunuz ki Cumhuriyet hükümeti her zaman ittifakımızı şöyle yorumladı: Barış anlaşmasında öngörülmeyen her türlü girişim, yani Almanya'nın fiili veya olması yakın bir saldırısına karşılık teşkil etmeyen her genel çapta politik girişim, iki müttefikin önceden mutabakatını zorunlu kılar. Sazonof yakınlarında, Georges Louis'ye, İmparatorluk hükümeti Doğu'da bize önceden haber vermeden hiçbir girişimde bulunmayacağını beyan etti. Bize haber vermeniz de yetmez; mutabık kalmamız gerekir.”⁴⁰

Bu dostça uyarıya yüklediğim anlam üzerinde hiçbir kuşku aranamazdı. 13 ve 14 Mart tarihlerinde yolladığım telgraflar, M. İzvolski ile yaptığım görüşmeyi yukarıda yazdığım ifadelerle tam olarak Paul Cambon'a ve Georges Louis'ye haber veriyordu. Askerî hareketlilik konusunda ve barışı yararına Rus elçisine şöyle demiştim: “*Tek başınıza hareket etmeye ve bizimle mutabık kalmaksızın bizi buluşturmaya hakkınız yok.*”

İzvolski de zaten kendi raporlarında benim düşüncemi yeterince sadakatle aktarır:

“Fransa ve Rusya özellikle barışı tehdit etmeye elverişli durumlarda, yalnızca karşılıklı olarak niyetlerini birbirine ‘haber vermek’ değil aynı zamanda ‘birlikte hareket etmek’ zorundadırlar.”

Fransız hükümeti tarafından Rusya'nın muhtemel ihtiyatsızlıklarına karşı böylesine açıkça alınmış bir önlemin, Alman veya diğer uluslardan uydurmacı yorumcular tarafından Saint Petersburg'un politikasına karşı bir göz yumma eylemi olarak

³⁹ Livre noir, c. I, Lettre de M. Isvolsky, 1/14 Mart 1912.

⁴⁰ A.g.e., c. I, Livre jaune, c. I, no. 16 ve 17.

sunulmuş olmasına şaşırarak kadar saf veya şikâyet edecek kadar aciz değilim. Fakat bu dolambaçlı veya kurgusal yorumların hiçbir şeyi sağlam bırakmadığını not etmeye hakkım var.

Benim sitemlerimden rahatsız olan İzvolski şöyle dedi:

“Sazonof’un düşüncesi sizinkinden farklı olmayabilir. Mutabık kalmamız gerektiğine kesinlikle karşı çıkmaz. Hem tamamıyla bu ön mutabakatı sağlamak içindir ki Cumhuriyet elçisine, sizinle özel olarak görüşmekle beni görevlendirdiği bir soru listesi gönderdi.”

O listede öngörülen çeşitli olasılıkları incelemeye istekli olduğuma dair İzvolski’ye güvence verdim. Fakat “özel olarak” sözcüğünü kabul etmedim ve ona dedim ki:

“Sorunlar Bakanlar Kurulu’ndan gizlenemeyecek kadar ciddidir.” ⁴¹

Ve hükümetin görüşünü bizzat açıkça belirtme fırsatı bana sunulduğu için şunu ilave ettim:

“Bu arada Fransa’nın, kendi Doğu politikasının geleneksel prensiplerine yani Osmanlı İmparatorluğu’nun toprak bütünlüğüne ve Balkanlar’da statükonun korunması hususlarına sıkı sıkıya bağlı kaldığını size şimdiden bildirmeliyim.”

İzvolski yazdığı mektupta bu son cümleyi Sazonof’a iletme konusunda bir değerlendirme yapmadı; fakat ben yazışmalarımda onu derhal Georges Louis’ye naklettim. İzvolski’nin keyfine bağlı olarak ve önerdiği şekilde benim Paris’te onunla görüşmem yerine, Saint Petersburg’da Sazonof ile elçimiz arasındaki görüşmelerin devamını daha uygun bularak Georges Louis’ye mesajımı şu sözcüklerle bitirdim:

“Bakanlar Kurulu’nun kararını beklerken ve onun hakkında peşin hükümlü olmaksızın Sazonof’u, 14 Şubat tarihli listede sayılan

⁴¹ *Livre jaune*, adı geçen yer.

ve aşağıda hatırlatacağım çeşitli hipotezler hakkında İmparatorluk hükümetinin görüşlerini size bildirmeye davet etmenizi rica ediyorum:

- 1- Türkiye’de dâhili kriz;
- 2- Avusturya’nın Novi-Bazaar (Yeni Pazar)’ın Sancak bölgesinde veya Arnavutluk’ta fiili girişimleri;
- 3- Türkiye ve Balkan Devletlerinden biri (Karadağ, Yunanistan, Bulgaristan) arasında silahlı çatışma.”⁴²

Altı gün sonra Georges Louis düşüncelerimi Sazonof’a ilettiğini telgrafla bana bildirdi. Ayrıca benim Paris’teyken ondan rica ettiğim gibi, görüşmelere başından itibaren İngiltere’nin olabildiğince erken iştirak etmesinin ve Londra hükümetiyle görüşmeden hiçbir politik düzen kararı alınmamasının uygun olduğunu bakana hatırlatmış.⁴³ 23 Mart’ta Georges Louis, bakanla yeni bir görüşmede, Rus hükümetinin bir aydan fazla bir zamandır sürüncemede bıraktığı bu listeyi ona tekrar hatırlattığını ve aynı zamanda iki hükümet arasında, her ikisinin de ittifak anlaşmasında öngörülme-yen her girişimi için bir ön işbirliğinin lüzumu üzerinde ısrar etmiş olduğunu ilave ediyordu. Bana şöyle diyordu:

“Bakan artık hiçbir ihtiyat payı bırakmadı. Sizin İzvolski’ye söyledikleriniz ve benim Sazonof’a yaptığım açıklamalar o kadar net ki, bu husus anlaşılmış sayılması gerekir.”⁴⁴

Bir kez daha ve söylenmiş olanın aksine, hükümetin politikası ile M. George Louis’nin tutumu arasında tam bir uyum vardı. Birlikte, barışa olan tutkumuzun bize ilham ettiği ölçülü davranmayı müttefikimize kabul ettirmeyi başarmıştık ve bunun yararı Balkan Savaşları sırasında görüldü.

---

⁴² A.g.e., aynı yer.

⁴³ A.g.e., no. 18.

⁴⁴ A.g.e., no.19.

II. Bölüm

İzvol'ski Balkan anlaşmalarını bize haber vermekle görevlendiriliyor. – Eksik bilgiler. – İlk endişeler. – Bulgarların borç talebi. – Saint Petersburg görüşmeleri. – Rusya'nın bize söylemediği şey. – Bulgaristan'da kışkırtmalar. – Arnavutluk'ta kanışıklık.

İster Sazonof elçimizin huzurunda kasıtlı olarak ketum kalmış olsun, isterse elçimiz muhatabının düşüncesine nüfuz etmeyi başaramamış olsun işler pek yürümüyordu. Georges Louis bana şöyle yazıyordu:

“Görüşmenin devamı hiçbir kesinliğe ulaşmadı. Sazonof birkaç gün içinde tekrar görüşmemizi istedi.”

30 Mart'ta Sazonof, Rusya'nın Londra ve Paris elçilerine telgrafla “Sırbistan ile Bulgaristan arasında, Balkanlar'da bir statüko değişikliği veya anlaşan taraflardan birine karşı üçüncü bir devlet tarafından bir saldırı durumunda karşılıklı savunma ve ortak çıkarlarını korumak amacıyla bir ittifak imzalandığını”⁴⁵ bildirince görüşme olmadı. Telgraf şöyle devam ediyordu:

“Anlaşma gizli bir madde içeriyor; o maddeye göre anlaşan taraflar her türlü fiili tedbiri almadan önce Rusya'ya danışmaya söz verdiler.”⁴⁶

---

⁴⁵ Siebert, s. 153.

⁴⁶ Siebert, s. 154.

1 Nisan'da İzvolski gözünde monokl gözlük, kaşlar çatık, ciddi bir tavırla Quai d'Orsay'de arzı endam eyleyerek bana şöyle dedi:

"Hükümetim adına size bir sır vereceğim. Sırbistan ve Bulgaristan kısa süre önce iki gizli antlaşma yaptılar Birincisiyle saldırı durumunda karşılıklı yardımlaşmaya ve Balkanlar'da statükoyu korumaya söz verdiler. İkincisiyle Rusya'nın fikrini almadan hiçbir şey yapmama konusunda anlaştılar."

Bu önemli fakat yine de henüz eksik haberdan endişeli olarak İzvolski'den daha net bilgi almaya çalıştım. Bana "*Daha fazla hiçbir şey bilmiyorum.*" dedi. Ona "*Statüko'nun bozulması durumunda ilave bir anlaşma yok mu?*" diye sordum. "*Hiçbir şey bilmiyorum.*" dedi. Bunun üzerine derhal, Sofya'ya ve Belgrat'a telgraf çektim. Elçilerimize "*Bu bilgiyi çok gizli olarak kontrol etmeye çalışınız. Özellikle statükoya ilişkin anlaşmanın, statükonun bozulması durumunda Rusya ile ilgili ek bir anlaşma içerip içermediğini bilmek benim için önemli*" dedim.⁴⁷

Aynı zamanda vakit geçirmeden Georges Louis'ye haber verdim ve şöyle dedim:⁴⁸

"İzvolski'ye, Üçlü İtilaf'ın genel programına dâhil olmadıkça Fransa'dan hiçbir borç almasına izin verilmeyeceğini geçenlerde kendisine bildirdiğim zaman Bulgar hükümetinin politikasının yeni çizgisini bana doğrudan bildirmemesine şaşırıldığımı ifade ettim. Düşüncemi daha iyi ifade için statükoyu muhafaza ile ilgili anlaşmanın, statükonun bozulması durumunda bir ek anlaşmayı içerip içermediğini kendisine sordum. Kuşkusuz benim gibi siz de takdir edersiniz ki İzvolski'nin Sazonof'un 14 Şubat'ta bize gönderdiği listeye ilişkin mahrem açıklaması, sizin uyanık olmanızı gerektiren bir durum ortaya çıkarıyor."

Gerçekten birkaç haftadan beri Bulgar hükümeti bir borç almak için çırpınıyordu. Paris'te, kredi kuruluşlarıyla temas halindeydi.

⁴⁷ Livre jaune, no. 21.

⁴⁸ A.g.e., no. 22.

Fakat ben Bulgar Elçisi Stanciof'u Fransa'nın Balkanlar'da statü-koya zarar verilmesini istemediği, bu hususta Üçlü İtilaf'la mutabık olduğu ve istediği kredinin ancak Bulgaristan'ın bizzat bu barış politikasını izlemeyi taahhüt ederse verileceği konusunda uyarmışım. Sofya'dan bize ulaşan yanıtlar öylesine müphem ve ikircil idi ki Bulgaristan'ın kredi talebine karşı uyarmak için büyük kredi kuruluşlarının yöneticilerini Dışişlerine çağırışım. Ayrıca itirazımızın nedenlerini ve maceraları önlemeye irademizin ne kadar kesin olduğunu herkesin içinde açıkça ifade etmek zorunda kalmışım.

Her zaman benimle aynı fikirde olan Georges Louis, 3 Nisan'da bana şu yanıtı yolladı:

"Telgrafınızı dün aldım. İzvol'ski'nin mahrem açıklaması, 14 Şubat listesi üzerinde Sazonof'la sözleştiğimiz görüşmeyi sürdürmenin ne kadar gerekli olduğunu gösteriyor. Bakan kesin açıklamaları hâlâ erteliyor. Fakat bizim teması kesmeyeceğimizi görüyor. Yarın akşam için kendisinden randevu aldım⁴⁹."

Ve bu randevudan sonra ayın beşinde Georges Louis Sazonof'la yeni görüşmesini bana şöyle rapor ediyordu:

"Bakan, Bulgaristan ile Sırbistan arasında yapılan anlaşmalardan Viyana'da ve Berlin'de kimsenin haberi olmadığına kesin inanıyorum. Bana kalırsa şu an için bu anlaşmaları gizli tutmamak ciddi sakıncalar doğururdu. Ben bu bilgiyi sadece Fransız hükümetiyle paylaştım. Burada, bakanlıkta sadece üç görevli biliyor."

Georges Louis söz sırası ona geldiğinde bu anlaşmaların içeriği hakkında bazı bilgiler istemiş. Sazonof "*Elbette*" demiş, "*İki devlet arasında kesinlikle bir savunma ittifakından başka bir şey değil. Saldırması muhtemel Büyük Devletler de zaten ismen belirtilmemiş.*"

Georges Louis'nin telgrafı biraz muğlak bir ifadeyle devam ediyordu. Bakan şunu söylemiş:

⁴⁹ A.g.e., no. 23.

“İlk anlaşma, statükonun saldırı olmaksızın bozulması durumuyla ilgili bir ayrıntı içermiyor ve anlaşılan taraflarca Rusya’nın fikrini almadan herhangi bir şeye girişilmemesini öngören ikinci anlaşma işte böyle bir durumda uygulanacak.”

Genellikle her şeyi açıkça yazan bir elçinin kaleminden çıkan bu cümle bana olağandışı göründü ve benim rahatlamama hiç yardımı olmadı.

Georges Louis şöyle devam ediyordu:

“Sazonof: ‘Rusya’nın hiçbir taahhüt altına girmemiş olduğuna dikkat ediniz’ diye ekledi. Ben kendisine, ‘Peki 14 Şubat listesinde öngörülen durumda siz ne yapacaksınız?’ diye sorunca bakan şöyle dedi: ‘Elbette ki, ister Avusturya’nın Arnavutluk veya Sancak’ta fiilî teşebbüsüyle olsun ister bir Büyük Devletin iki küçük Balkan devletine saldırısıyla statükonun bozulması durumunda bizim kamuoyumuz endişeye kapılacak ve biz kayıtsız kalamayacağız. Şimdiden söylenebilecek şey budur. Müdahalemizin kapsamı, muhtemel girişimlere veya alınacak önlemlere bağlı olacaktır. Her halükarda her karardan önce sizinle temasa geçeceğiz.’ Ben bizim bizzat her zaman ittifakımızı, yapılan anlaşmada öngörülmemiş her girişimin iki müttefike birlikte hareket etme mecburiyeti yüklediği anlamında yorumladığımızı hatırlattığım için...”

Fark edilecek ki Georges Louis burada bir kez daha ve yeri geldiği için, İzvolski’nin huzurunda telaffuz etmiş olduğum ve Fransız Yazar M. Fabre-Luce’nin öylesine acayip bir biçimde başka kılığa soktuğu cümleyi kelimesi kelimesine tekrar ediyor.

“... Dışişleri bakanı bana, ‘orada hiçbir yanlış anlaşılma olmadığını ve listeyi size yollamasının, aynı şekilde Sırp-Bulgar anlaşması konusunda elçinin sizinle yaptığı görüşmenin iyi niyetinin açık kanıtları olduğunu’ söyledi. Ve şöyle devam etti: ‘Ne mutlu ki durum şimdi iki ay öncesine göre çok daha az endişe arz ediyor. Avusturya tatmin edici beyanlarda bulundu ve şu anda Arnavutluk’ta harekete geçmek veya Sancak’a girmek istediğini gösteren hiçbir şey yok. Gelecek konusunda peşin yargıya varmaksızın bu

gözlemleri ben önemli buluyorum. Ufuk Türkiye yönünden de aynı şekilde aydınlık. Jön Türkler dış dünya önünde bölünmelerinin imparatorluğu ve partilerini sürükleyeceği tehlikeyi kavradılar. Kendilerini toparladılar, seçimde başarılı olmaları kesin görünüyor. Ve benim anketimde öngördüğüm içerideki kriz artık ihtimal dâhilinde değil sanki. Öte yandan Rusya'nın İstanbul Elçisi Çarikof'un teklifi Jön Türkler için sağduyulu bir uyandı. Asım Bey, Rusya'nın dostluğunun onun için her şeyden daha değerli olduğunu, Türkiye elçisinin huzurunda söylemesi için bana özel sekreterini gönderdi.' Bunları söyleyen Sazonof, Rusya bakış açısına daha uygun perspektifler üzerinde durulabileceği kanısında. Bu arada şunu ekledi: 'Bir Balkan federasyonuna hayal gözüyle bakılıyordu; fakat görüyorsunuz ki gerçekleşmeye başladı. Ben, gelecekte Türkiye'nin de bizzat katılması ihtimalini göz ardı etmiyorum."

Georges Louis bu görüşmeden çok tatmin olmuş ve ondan özenle tasnif ettiği şu iyimser sonuçlar çıkarmış:

- "1. Sazonof, anlaşmada öngörülmemiş her girişim öncesinde iki hükümet arasında görüşme yapılması gerektiği anlamında bizim ittifak yorumumuza katılıyor. Buna göre anlaşma geçerli olduğu sürece ittifak sonuçlarını verir; aksi halde her teşebbüs, sadece ona girişen hükümetin sorumluluğundadır.
2. Rusya Balkanlar'da hiçbir maceraya atılmaz. O statükonun devamını arzu ediyor ve bunun içindir ki her şeyden önce Avusturya'yı ve öbür taraftan Türkiye'yi kontrol altında tutmaya önem veriyor. İtalya ile yakınlaşmasının gerçek hedefinin de bu olduğunu her zaman savundum. Onun gerçekleştirmeyi denediği şey aynı zamanda Balkan federasyonunkiyile aynı şeydir. Her iki durumda da aynı metotları kullanıyor. Avusturya-Macaristan-İtalyan-Rus ittifakına dönüşen İtalyan-Rus ittifakı; küçük Balkan devletlerinin arasında, daha sonra Türkiye'ye de girmesi teklif edilecek ittifak. Ve bütün bu ittifaklar statüko temeli üzerinde inşa edilecek.
3. Fakat şayet bu gayretler sonuç vermez ve statüko korunamazsa Rusya asla, Doğu'nun büyük sorunlarının kendisi dışında

düzenlenmesine seyirci kalmayacaktır. Bu niyet Sazonof'un dilinden o kadar açıkça ifade ediliyor ve aynı zamanda geçmişte olduğu gibi Rus politikasının çıkarlarına o kadar uygun ki bana göre onları tamı tamına imparatorluk hükümetinin düşüncesinin tercümanı telakki edebiliriz. Kuşkusuz statükonun devamı için Rusya ile tam bir işbirliği yapmanın her bakımdan bizim çıkarımıza olacağına kesin inanıyorum. Şayet olaylar endişe verici bir gidişat almaya başlarsa ancak, iki hükümet arasında ortak bir anlaşma zemini arayarak ve tam güven ortamında görüşmelerimize devam ederek, zamanı geldiğinde Rusya üzerinde etkili olmak mümkündür.”

Bu son sözcükler, statükoyu muhafazanın ve Rusya ile teması kesmemenin gerekliliği hususunda benim George Louis'ye bizzat ifade ettiğim düşüncenin bir kez daha tekrarından başka bir şey değildi. Fakat Balkan ittifakının kapsamı ve bu ittifaka Türkiye'nin katılması ihtimali konusunda maalesef yanıliyordu. Ben hâlâ gerçeğin büyük bölümünü bilmiyordum ve içim onun kadar rahat değildi. 7 Nisan'da İzvolski, beni endişelendiren tekliflerini hükümete sunmuştu.⁵⁰ Kendisine: “Niçin” dedim, “Sazonof ve siz Sırbistan ile Bulgaristan arasındaki anlaşma üzerindeki sırda o kadar ısrar ediyorsunuz?” Bana: “Bu ittifakın açıklanması Avusturya'nın Sancak'ı işgal etmesine yol açabilir.” dedi. Ve bana Sazonof'un ona göndermiş olduğu mahrem bir mektubu okudu; orada bakan kendisine, Avusturya'nın hiçbir görüşmeye yanaşmadığını teyit ediyordu. Bu durumda Avusturya'nın, anlaşmayı öğrendiği zaman bundan kuşkuya kapılmayacağını kim bize garanti edebilirdi? Ve Sazonof, George Louis ile görüşmelerinde, hem Avusturya'nın hem de Türkiye'nin Balkanlar üzerindeki niyetleri hakkında nasıl bu kadar rahat gözük müştü?

8 Nisan'da elçimize telgraf çekerek, “kişisel değerlendirmelerim” olarak adlandırdığım şeyden onu haberdar ettim ve şunu ekledim:

⁵⁰ A.g.e., no. 26.

“Her halükarda bu Balkanlar’la ilgili görüşmelerde beni en çok ilgilendiren şey, Rusya’nın bizim bilimiz olmadan bu görüşmelere katılıp sürdürmesi ve bizi oldubitti karşısında bırakmış olmasıdır. İttifaka sadık Fransa, hiçbir zaman Rusya’yla mutabık kalmadan diplomatik bir görüşmeye katılmaz. Bizim de aynı titizlikle davranılmaya hakkımız var. İlk fırsatta, böylesi ciddi sorunlarda *a posteriori* ^[4] bilgilerle yetinemeyeceğimizi Sazonof’un dikkate almasını sağlamanızı sizden rica ediyorum. Buna göre, Sırp-Bulgar ittifakını onaylarken Avusturya’ya karşı güvencelerini alıp almadığını ve İzvolski’nin korkularını paylaşmanın hiçbir nedeni olup olmadığını M. Sazonof’a sorunuz.”⁵¹

Demek ki bu durumda Rus girişimlerini en büyük ciddiyetle değerlendiren bendim. Georges Louis zaten benim görüşlerime hemen uyum sağlayarak şöyle yanıt verdi:

“Sazonof ile gelecek görüşmemizden itibaren ona Balkanlar’ı sizin telgrafınızdaki anlamda anlatacağım. Daha önce burada ciddi işlerde, özellikle yazın Almanya ile yapılan uzun görüşmeler sırasında her zaman Rus hükümetini bilgilendirdiğimiz ve ilk günden başlayarak alınacak kararlar konusunda onun görüşünü aldığımızı kendisine hatırlatmıştım.”⁵²

Sofya elçisi olarak Paleolog’un yerine geçen Panafiyö’den aldığım bir telgraf benim kuşkularımı artırmaktan başka bir şeye yaramamıştı.⁵³ Panafiyö, Bulgaristan’da Rus maslahatgüzarı olan ve bir yıl önce, bir Balkan ittifakı hazırlamak için Geşof’u teşvik eden Prens Urusof ile konuşmuştu.

O dönemde, Bakanlığa yeni gelmiş olan Geşof, böyle bir ittifak için henüz zamanın gelmediği ve böyle bir hareketin Avusturya veya Türkiye’ye karşı yapılmış gibi kabul edilebileceği kanaatindeydi. Birkaç ay sonra İtalyan-Türk savaşı patlamıştı. İki

[4] *A posteriori*: Olay olup bittikten sonra.

⁵¹ A.g.e., no. 26.

⁵² A.g.e., no. 27.

⁵³ 3 Nisan tarihli telgraf, A.g.e., no. 24.

Balkan devletinin yakınlaşmasını sağlayan bu savaş olmuştı. Rusya'nın himayesinde görüşmeler başlamış ve kısa zamanda sonuca ulaşmıştı. Panafiyö de Sazonof gibi bana, Bulgaristan ve Sırbistan'ın, saldırı durumunda birbirlerine destek olmak ve Balkanlar'da Statüko'yu korumak için anlaştıklarını söylemişti. Ama şunu da eklemişti:

“Onlar, Makedonya'daki her türlü rekabetin son bulacağını ve bütün okul, kilise ve din sorunları için bir uyum anlaşması düzenleneceğini özellikle belirttiler. Ben, bu ifadeden birlikte faaliyet alanlarını sınırsızca genişleteceklerini anlamını çıkardım.”

Bu kesinlikle statüko'dan uzaklaşmak demekti. Panafiyö daha ileri giderek şunları da söyledi:

“Rus maslahatgüzarnının bana verdiği bilgiler, iki devletin Rusya'nın görüşünü sormadan hiçbir şeye girişmemeyi resmen taahhüt etmiş olduklarını açıkça ortaya koymuyor. Fakat Bulgar konsey başkanı kişisel olarak ve birçok kez niyetlerinden Rus hükümetini önceden haberdar etmeden hiçbir şey yapmamayı, hiçbir şeye karar vermemeyi taahhüt etti. Zaten Prens Urusof, ciddi önlemler alınmışsa bunun için Rusya'ya önceden danışılmayıp sadece haber verilmiş olacağına inanmaya çoktan hazırды.”

Panafiyö'nün gözlemine göre meslekte henüz yeni olan ve belki de büyük olaylara tanık olmayı arzu eden Prens Urusof, elçimizin – dediğine göre – fazla önemli saymadığı şeyler söylemeye başlamıştı; fakat söylediği şeyler azar azar benim kuşku larımı gideriyordu. Prens, şimdi zamanın Balkan devletleri için özellikle elverişli olduğunu, hatta Makedonya sorununu bile çözmeleri ve ulusal emellerini gerçekleştirmeleri gerektiğini ve eğer İtalya Çanakkale'ye veya Selanik'e karşı bir harekâta girişirse Bulgaristan ve Sırbistan'ın bu işte Statüko aleyhine bir tehdit görerek Osmanlı sınırını aşmakta Makedonya vilayetlerinde ilerlemekte tereddüt etmeyeceklerini belirtmişti.

Sofya sarayını çok iyi tanıyan ve Kral Ferdinand'a güvenmeyen Paleolog, delice bir Bulgar macerasını aklın alamayacağı

bir şey olarak görmüyordu. Sazonof bizimle görüşmeye söz verdikten sonra onu o kadar uzun ertelemiş ve kendiliğinden ele aldığı birçok noktada beni tereddütte bırakmış olmasına şaşır-maya başlamıştım. Statüko'yu korumak Rus hükümetinin ol-duğu kadar bizim de arzumuzdu; fakat başaramazsak, Avus-turya Sancak veya Arnavutluk'ta bir teşebbüse girişirse ve Balkan devletleri Türkiye'ye harp ilan ederse Rusya'nın tutumu ne ola-caktı? Sazonof bunu George Louis'a söylememiş. Gelecek hak-kında tahminde bulunmaktan kaçınmıştı.

9 Nisan'da George Louis'a tekrar telgraf yollayarak⁵⁴ 14 ve 16 Mart tarihli talimatlarımı hatırlatarak şunu yineledim:

"Sazonof'u kendisinin bizzat dile getirdiği varsayımlar üzerinde açıklama yapmaya zorlamanız kaçınılmaz olmuştur. Bize vaat et-miş olduğu görüşmenin kesin çözümsüz bırakılamayacak kadar önemli olduğunu mutlaka kabul edecektir."

George Louis da benim fikrimdeydi. Fakat Sazonof'un bi-zimle görüşmeye söz vermiş olduğu halde, benzer durumlarda Prens Lobanof'un daha önce yaptığı şekilde vazgeçmek ister gibi göründüğünü ve bakanın selefini örnek alarak şimdi bize şunu söylemekle yetindiğini kaydediyordu: "*Durum iyileşti ve artık beni fazla endişelendirmiyor.*" Georges Louis onu sessizli-ğinden çıkarmak için konuşulacak bir yarar bulması gerekti-ğini belirtti. Ve elçi Rusya'ya, Statükoyu korumak ve diploma-tik işbirliğimizi vaat etmek için benden yetki istedi. Bu vaat, benim önceki beyanlarımdan ve özellikle 17 Şubat⁵⁵ beyanın-dan sonra biraz gereğinden fazla olacaktı. Bununla birlikte yine de 11 Nisan'da Georges Louis'ye, Rus politikasını en doğrudan ilgilendiren konularda ona verecek durumda olduğumuz dip-lomatik işbirliğinin önemini Sazonof'un gözünde değerli kıla-bileceği yanıtını verdim. Fakat bu arada, bakanla sıkı temasta kalması ve gerçek niyetini öğrenmeye gayret etmesi için ısrar

⁵⁴ A.g.e., no. 28.

⁵⁵ A.g.e., no. 14.

ettim.⁵⁶ İşte bu esnada Sazonof ile Georges Louis arasında yanlış anlaşılmalara çoğalmaya başlar ve elçimiz sorularına hiçbir yanıt alamaz olur. 21 Nisan'da, sonunda Rus hükümetinin görüşlerini bilmenin benim için vazgeçilmez olduğunu ona bir kez daha yinelemek zorunda kaldım⁵⁷ ve şöyle dedim:

“Sırp-Bulgar ittifakının sonucu ve İtalyan filosunun yakın zamanda Çanakkale önünde yapmış olduğu gövde gösterisi, Sazonof'un kendisinin bizzat öneyak olacağı bir görüşmeden daha fazla kaçmasını kabul etmemize izin vermiyor.”

Georges Louis o zaman, bize bilgi vermeye zorladığı Sazonof'u tekrar görüyor, bakan şöyle diyor:

“Ben de bu konuyu düşünüyorum. Fakat birinci sorun, Türkiye'nin yönetim krizi artık acil değil. İkincisinin de öyle olduğunu, yani acil olduğunu sanmıyorum; Avusturya-Macaristan'ın Sancak'ta fiili teşebbüsü az bir ihtimal dâhilinde. Yine de bana öyle geliyor ki bu ihtimalle yüzleşmekte gecikmememiz tercih edilir. Sancak'ın Avusturya tarafından işgali en azından Rusya ve Fransa'nın, İngiltere'nin ve Türkiye'nin itirazına neden olacaktır. Fakat bu yeterli olacak mı? Fransız hükümetine bu günlerde ve her halükarda Kırım'a hareketimden önce bu sorun üstünde durmasını öneriyorum. Bu ikinci hipotezi inceledikten sonra üçüncüsünü gözden geçireceğiz.”⁵⁸

Her zamanki gibi savsaklayıcı olan bu yanıtlar kuşkusuz kısmen Sazonof'un barış görüşmesinde var olduğunu söylediği güveni, fakat kısmen de bu dönemde Georges Louis ile görüşmeye gösterdiği can sıkıcı gönülsüzlüğü ortaya koyuyordu. 13/26 Nisan'da Rus bakan, Duma meclisinin huzurunda elçimizin bize aktardığı ifadelerden daha az iyimser bir konuşma yaptı. Gerçek şu ki Avusturya'dan sevecen bir nezaketle söz etti:

⁵⁶ A.g.e., no. 31. M. Judet, M.George Louis'nin telgrafını eksik anlatır ve âdeti olduğu veçhile benim yanıt vermediğim intibai uyandırır.

⁵⁷ A.g.e., no. 32.

⁵⁸ A.g.e., no. 34.

“Sebeup oldukları hadiseye rağmen, Avusturya-Rus ilişkilerinde, karşılıklı menfaatlerinin çatıştığı durumda iki hükümetin amir prensipler ortaya koyarak barışı pekiştirmeyi başarmalarının üzerenden çok zaman geçmedi. Bu, Balkanlar’da statükoyu koruma, küçük Balkan devletlerinin bağımsızlığı ve Jön Türklerin desteklenmesi demektir. Böyle kurulan bu ittifak gelecekte Avusturya-Rus ilişkilerini iyileştirmekten başka bir şey sağlamaz.”

Evet mutlaka öyle, fakat İtalyan savaşıdan ve Balkan ittifakından sonra statüko daha ne kadar sürebilirdi? Konuşmasının devamına bakılırsa Sazonof’un içi de benimkinden daha rahat değildi ve şöyle diyordu:

“Balkanlar’da durum pek memnuniyet verici değil. Arnavutluk ayaklanabilir ve komşularını tehlikeye atabilir. Makedonya’da ihtilalcı gösteriler müzminleşmiş durumda. Bu çeşitli karışıklık sebepleri, Büyük Devletlerin sonuçsuz bir girişime rağmen yine de araya girerek sona erdireceklerini umduğumuz İtalyan-Türk savaşı yüzünden arttı. Bulgaristan ve Sırbistan, onları maceracı bir politikaya doğru iten tavsiyelere kuşkusuz karşı çıkacaklardır, fakat Türkiye, Makedonya’nın yönetiminde reform yaparak, Hristiyan halkın ekonomik ve maddi ihtiyaçlarını karşılayarak Balkan devletlerinin sakin durumlarını sürdürmelerine yardımcı olabilir.”

Sazonof’un ve hükümetinin barışçıl niyetlerine tanıklık eden akıllı uyarılar ve mükemmel tavsiyelerdi bunlar; fakat aynı zamanda genellemelere önem veriyordu ve Balkan devletlerinin bir kaptısı bunların hepsini beyhude kılabilirdi.

Birkaç gün sonra 1 Mayıs’ta Georges Louis, Sazonof’un İzvolski’ye özel kuryeyle talimatlar göndereceğini ve onun da benimle Sancak’ta bir Avusturya girişimi sorununu görüşeceğini bana haber verdi. Bütün bunlardan açıkça şu sonuç çıkıyor: Eğer Sazonof, Georges Louis ile görüşmeye devam etmemiş olsaydı bu kesinlikle benim görüşlerimi onunkinden kendisine daha yakın bulduğu için olmazdı. Tersine en kuvvetli itirazlar Paris’ten geldiği için olurdu. Fakat iki insanı ayıran mizaç bağdaşmazlığını hesaba katmaya mecbur olarak Georges Louis’nin

haber verdiği ziyareti kabul ettim. Ve İzvolski bana hükümeti adına kısa bir not vererek şöyle dedi:

“Viyana kabinesi tarafından birçok kez sözlü ve yazılı güvenceler verildikten sonra, Avusturya’nın Novi-Bazaar (Yeni Pazar)’ın Sancak bölgesini işgal etmek gibi bir niyet beslediğinden kuşkulanmak için neden yok. Sazonof, Avusturya bu anlamda bir girişimde bulunursa bunu durup dururken değil fakat ister Arnavutluk’ta ister Slav devletler yönünden statükonun herhangi bir şekilde bozulmasına karşılık olarak yapacağı kanısındadır. Fransa ve Rusya, böyle bir durumda olayı ve onu tetikleyen amaçları Avrupa’nın ortak kararlarına boyun eğdirme konusunda anlaşmak zorundadır. İki müttefik devlet önceden, İngiltere’nin de ittifaklarına katılması için gayret göstermelidir. Sazonof son olarak, Avusturya’nın ani bir saldırısıyla şaşırmamak ve icabı halinde ‘uygun zamanda’ Avusturya-Macaristan hükümetinin hareketinin sonuçlarına hazırlıklı olmak için Fransa ve Rusya’nın Viyana elçilerinin tüm dikkatlerini ortaya koymaya davet edilmesi arzusunu belirtti.

Bu teklifin tümüne ‘gönülden katılıyorum’, diye yanıtladım. Sizinle ittifak, İngiltere’yle ittifak, genel bir ittifaka hazırlık bütün bunlar çok iyi; fakat beklerken Viyana’daki elçilerimizin uyanık olması yetmez. Balkan devletlerinin entrikalarını ortaya çıkarmak için gayret göstermek de gerekir; onların taşkınlığı Avusturya-Macaristan’ın Sancak’ta bir tepki davranışına yol açabilir. Yarımadanın STATÜKO’su Slav devletlerden birinin bir hareketiyle tehdit edilirse, vakit geçirmeden Avrupa’ya çağrı yapmak gerekir; bekleyip de ancak Viyana kabinesinin onu izleyen hareketine yanıt olarak Avrupa’ya çağrıda bulunmak çok geç olur.”

13 Mayıs’ta bu görüşmeyi Rusya’daki temsilcimize (Georges Louis o sırada orada olmadığı için maslahatgüzarmıza) aktararak şunu ilave ettim:

“İzvolski benim yürüttüğüm mantığın doğruluğunu kabul etti ve onu İmparatorluğun dışişleri bakanına ileteceğine söz verdi. Sazonof ile görüşmeleriniz için bundan yararlanmak isteyebilirsiniz⁵⁹.”

⁵⁹ A.g.e., no. 35.

Birkaç saat sonra, onu ilgilendiren münferit olay hakkında Georges Louis'yi kabul ettim ve özel işini hemen hallettim ve elçimize zaten bizim tarafımızdan hâlâ tam bilinmeyen Balkan anlaşmalarının bende uyandırdığı korkuları tekrar ettim. Kendisine özellikle bu anlaşmaların Viyana ve Budapeşte'de oluşturabileceği istenmedik tepkiden çok korktuğumu yineledim ve ona Sazonof'un Avusturya'nın muhtemel bir saldırısıyla ilgili teklifine ancak Balkan devletleri nezdinde benzer ve başlangıç türünden bir eylemin kesin rezervi altında katulabileceğimi söyledim. İzvolski'nin Saint Petersburg'la görüşmekte acele etmeyeceğinden korkarak, döner dönmez cevabımı Sazonof'a iletmesi için Georges Louis'ye talimat verdim.

Viyana'dan bana gelen haberler benim görüşümü teyit etmekten başka şey yapamadı. M. de Saint-Aulaire bana şöyle yazıyordu.⁶⁰

"Anlaşma duyulduğu gün Avusturya bunu, Bosna Hersek'in ilhaka karşı Rusya'nın bir intikam girişimi olarak görecektir. Eğer bu anlaşma, olduğu söylenenden başka bir şey değilse ilan edilmesi gerekirdi; aksi halde onu kuşatan sır bu anlaşmaya, Viyana kabinesine karşı karanlık bir entrika karakteri verecektir. O zaman Avusturya-Rus ilişkileri 1908'deki kadar sıkıntılı bir hale gelecektir."

Georges Louis Saint Petersburg'a dönünce cevabımı Sazonof'a iletmiş. 26 Mayıs'ta İzvolski ile yapmış olduğum görüşmeden on altı gün sonra ve özel kurye, elçisinin temasını henüz bakana iletmemişken M.G. bana şöyle yazıyordu:

"Görünüşe bakılırsa Sazonof sizden daha sade bir onay almayı tercih ederdi; fakat yine de gözlemlerinizin doğruluğuna itiraz etmedi."⁶¹

Elçimize Sazonof'dan, geçen eylül ayından beri görmediği imparatorun onu huzura kabul talep etmesi için girişimde bu-

⁶⁰ Viyana, 16 Mayıs 1912, *a.g.e.*, no. 37.

⁶¹ *A.g.e.*, no. 38.

lunmasını rica etmesini önerdim. II. Nikola ile bizi ilgilendiren çeşitli sorunları ve özellikle Balkanlar'ın durumunu görüşmesini istedim. Çar Georges Louis'ye, Fransa'ya karşı en dostane ve en barışçı dili kullanmış. Elçi şöyle yazdı:

“Majesteleri iki hükümet için, birbirlerinden habersiz her türlü eylemden sakınmalarının ve mevcut uyuşmazlığı daha da karmaşık hale getirebilecek bütün sorunları çözmek amacıyla güçlerini birleştirmelerinin gerekliliğine kani olmuş gözüktü. Şöyle bitirdi sözünü: ‘Her zaman birlikte hareket etmeliyiz ve İngiltere ile anlaşmaya özen göstermeliyiz. Fakat elbette ki halen süren savaşa son vermek için beşli bir anlaşmaya varmak gerek.’ Majestelerine Balkanlar'ın Küçük Devletlerinin niyetleri hakkında içinin rahat olup olmadığını sordum. İmparatorun yanıtı şu oldu: ‘Şu an için evet; sakin durmaları için gerekeni yaptık ve korkacak hiçbir şey yok. Kısa süre önce Moskova'da Bulgar Başbakanı Danef ve Sırp Başbakanı Paşiç ile konuştum. Her ikisi de huzuru koruma konusunda teminat verdiler. Fakat Danef bir rezerv koydu ve ‘En azından İtalyanlar savaşı Avrupa kıyılarına taşımadıkça dedi. Çünkü o zaman halkımızı dizginlemek imkânsız olur ve bu da yarımada savaşı demektir.’ İmparator şunu da ekledi: ‘Sulhu korumaya gayret edeceğiz. Fakat muhtemelen bu boşa giden zahmet olacak. Balkan halkları için fırsat çok güzel. Düşündüğüm tek tehlike de bu zaten.’”

Fakat sonuçta tüm Avrupa'nın konuşmaya başladığı bu anlaşmalar ne ifade ediyordu ve hem imparatorun ve hem de Sazonof'un Georges Louis'ye söylemedikleri şey neydi? Bu kadar ısrarla bizden neyi saklıyorlardı?

Hatta II. Nikola'nın Fransız elçisini kabul ettiği sırada İzvolski'nin tavsiye ettiği ve kabulünü reddetmeyi sürdürdüğüm borcu görüşmek için Bulgar Maliye Bakanı M. Teodorof Paris'te bulunuyordu.⁶² Bulgar Kralı Ferdinand Potsdam'a gitmek için Viyana'dan ayrıldı ve 8 Haziran günü Alman Şansölyesi II.

⁶² Livre noir, Mky'nin 24 Mayıs/6 1912 tarihli mektubu.

Giyom'un konuğu oldu. İmparator, "Majesteleri Almanya'da asla bir yabancı sayılmaz" diye vurgu yaparak şöyle demişti:

"Majestelerini ana vatanına bağlayan bağları pekiştirmek için onu Thüringen Alayı'mın başında görmek benim için özel bir sevinç oldu."

Ferdinand da aynı vurguyla şöyle yanıt vermişti:

"Majestelerinin eşi benzeri olmayan ordusu benim ordum için her zaman bir örnek teşkil etmiştir. Majestelerinin Thüringen Alayı'nın başına geçirilmem bana zevk ve özel bir onur bahşetmiştir."

Bu vesileyle, 1895'de o zaman basit bir Bulgar prensi olan aynı Ferdinand'la Paris Resim Sergisi'nde yaptığım görüşmeyi ve Milli Eğitim bakanı olarak onu onurlandırdığımı hatırladım. Bana: "*Her an tümünü Fransa'nın hizmetine hazır tuttuğum üç yüz bin kişilik bir ordum var*" demişti. Şimdi Avusturya ve Almanya'nın, Bulgar hükümetinin yapmış olduğu anlaşma hakkında bizden daha iyi bilgilendirilmiş olup olmadıklarını kendime soruyorum.

Balkan ittifakını ancak Ağustos ayında Saint Petersburg'da öğrenebildim. Georges Louis onu açıklamayı başaramıyordu. Bununla birlikte Bulgar Başbakanı Geşof'un sonradan bize söylediğine göre, aylar boyunca görüşmüşler ve Sırp-Bulgar ittifakı mart başında imzalanmış.⁶³ Geşof bir yıl önce 11/24 Mart 1911'de Kral Ferdinand tarafından iki göreve birden, hem konsey başkanlığına hem de dışişleri bakanlığına getirilmişti. Bize dediğine göre ilk özen gösterdiği iş "Berlin kongresinden beri Bulgaristan'ın başını ağrıtmayı sürdüren şu talihsiz Makedonya sorunu"nu ele almak olmuştı. Önce Makedonya'nın Bulgar nüfusu lehine otonomi elde etmek için Jön Türklerle görüşmeyi

⁶³ Guechoff, *la genese de la guerre mondiale*, Berne, Librairie académique Paul Haupt Akademi Kütüphanesi, 1919; Bulgar dergisi *Svobodno Mnensi*, Aralık 1913, M. Rizof'un notları.

denedi. 1911 yazı boyunca bu konuda o zaman Türkiye'nin Sofya elçisi olan Asım Bey ile görüşmüştü. Asım Bey, Balkan Hristiyanlarına karşı Jön Türklerin baskıcı ve incitici politikasını kınıyor ve Bulgaristan tarafından talep edilen reformların gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaya çalışıyordu. Asım Bey bir süre sonra Hariciye nâzırı olunca Sofya hükümetiyle görüşmelere tekrar başladı; fakat Türkiye, Hristiyan tebaa tarafından arzu edilen idarî değişiklikleri kimsenin denetimi olmaksızın kendi usulünce yapmaya hakkı olduğunu savununca anlaşma sağlanamadı.

Bunun üzerine Eylül 1911'de Geşof Türkiye ile anlaşmaya çalışmaktan vazgeçti ve Bulgaristan'ın vaktiyle Sırbistan'la 1904 Sırp-Bulgar ittifakını görüşmüş olan ve o sırada Sofya'da tatil yapan Roma elçisinden kendisi için, Sırbistan Konsey Başkanı ve Dışişleri Bakanı M. Milovanoviç ile bir görüşme ayarlamasını rica etti.

Bu buluşmayı beklerken Geşof, herkesin bildiği gibi Sofya'nın banliyösü sayılan Vichy'ye dinlenmeye geldi. Orada güzel bir akşam vakti, Casino'nun salonlarında, İtalya'nın Türkiye'ye savaş ilanını öğrendi. Derhal hükümetindeki bakanlara telgraf çekerek, hemen döneceğini, fakat Fransa'dan ayrılmadan önce Paris'te birkaç saat kalacağını bildirdi. 4 Ekim günü görüştüğü Dışişleri Bakanı de Selves sorduğu bir soru üzerine ona şu yanıtı vermişti: "*Trablus Savaşı mevzii (bölgesel, sınırlı) olacaktır.*" Viyana'dan geçerken görüş sorduğu Avusturya Dışişleri Bakanı Kont d'Aehrenthal da aynı yanıtı vermişti. Avusturya başkentinde, kendisini davet etmiş olan Rizof'u tekrar buldu; bu arada görüştüğü Bulgaristan'ın Paris Büyükelçisi Stanciof ona şöyle dedi:

"Kral'ın şu anda Macaristan topraklarında. Hazırladığımız şeyden haberi var. Belgrad'a hareket etmenizden önce sizi görmeyi arzu ediyor."

Geşof kralın tasvibine sunmak niyetiyle, Rizof ve Stanciof'un işbirliğiyle özene bezene bir diplomatik muhtıra hazırladı.

Ferdinand birkaç gün sonra Oderberg ile Viyana arasında özel vagonunda onu kabul etti ve muhtıranın maddelerini onayladı. Böylece kraliyet otoritesi tarafından desteklenen Geşof Belgrad'a hareket etti ve orada daha önce Rizof tarafından haberdar edilmiş olan Başbakan Milovanoviç ile görüştü. İkisi birlikte 11 Ekim 1911 günü saat on bir buçukta (Karadağ) Lapovo trenine bağlanan ve Sırp bakana tahsis edilmiş olan vagona bindiler. Üç saat boyunca iki hükümetin başkanı, hem Trablus Savaşı'yla hem de Jön Türklerin rejimiyle ilgili sorunları gözden geçirdiler.

Milanoviç şöyle dedi:

“Birkaç ay önce bir yolculuk sırasında Kont d'Aehrenthal ile karşılaştım; Türkiye'nin kendini yenilediğini görmekten tümüyle umut kesmişti. Geçtiğimiz Sonbaharda Jön Türklerin rejimi aleyhine ve özerk (otonom) bir Arnavutluk anayasası lehine konuşuyordu. Bu Arnavutluk, Bulgar sınırlarına kadar uzanacak; Manastır ve Üsküp vilayetlerini içine alacak ve Yarmada'nın Slavları için ciddi bir tehlike teşkil edecek. Bununla birlikte şu an için yapılacak hiçbir şey de yok. Tüm büyük devletler savaşı yerel tutmaya ve Balkan yarımadasında karışıklığa göz yummamaya kararlılar. En iyisi sakin olmamız. Her halükarda, Türkiye ile Balkan ülkeleri arasında bir savaş, Jön Türk rejimini oldukça sağlamlaştırma riski doğurmadıkça Sırbistan harekete geçmeyecektir. İtalyan savaşının sonunu beklemek lazım; özellikle de Rusya'nın potansiyel desteğinden emin olmamız lazım. Fakat ona başvurmamızdan önce kendi aramızda anlaşalım, bir nüshasını Rusya'ya göndermek üzere üç nüshalı bir antlaşma imzalayalım.”

Böylece Geşof Lapovo'da Sırp bakanın vagonundan ayrılırken yanında bir antlaşma vaadi götürüyordu. Sofya'ya varınca biri krala biri bakanlar kuruluna iki rapor sundu. Hükümdar ve hükümet onaylarını teyit ettiler.

O günlerde Bulgar bakanları çok heyecanlıydılar. Türkiye'nin Trakya'da Bulgaristan'a karşı kuvvetlerini seferber ettiği söylentisi dolaşıyordu. Kamuoyu öylesine telaşa kapılmıştı ki hemen

bir karşı seferberlik istiyordu. Geşof meslektaşlarını sakınleştirmeye çalıştı ve şöyle dedi:

“Telaşa gerek yok, yine de gecikmeden Sırbistan ve Yunanistan ile bir ittifak kurmaya karar verdim; çünkü başından beri Türkiye ile ilişkilerimizi böylesine derinden sarsan İtalyan-Türk harbi Bulgaristan için sonuç belirleyici önemli sürprizler barındırıyor olabilir.”

Bütün bunlar benim başbakan olmamdan üç aydan fazla bir zaman önce yani Ekim 1911’de oluyordu. Soğukkanlı, ince esprili M. Fabre-Luce olayı yanlış anlatır:

“Ocak 1912’de Poincaré, hükümeti kurmakla görevlendirildiği zaman Rus hükümeti Balkan paktının imzalanmasını hızlandırdı.”

Geşof, Başbakan Milovanoviç ile Ocak 1912’den önce görüştü; yine Spalaikoviç - o zaman Bulgaristan’da bugün Fransa’da görev yapan Sırbistan’ın tam yetkili seçkin elçisi - ile bir gece yolculuğunda başlamış olan görüşmelere Ocak 1912’den önce devam etti. Çözülmesi gereken pek çok nazik sorun vardı. Sırbistan önce, içinde Makedonya’nın özerkliğinden hiç söz edilmeyen teklifler sundu; bu bölgede üç havza oluşturulmalıydı: birincisi Sırp havzası, ikincisi Bulgar havzası, üçüncüsü Rusya imparatorunun hakemliğine bırakılan ihtilaflı havza. Geşof bu projenin, Makedonya’nın özerkliğini boykottan başka bir şey olmadığını. Bu itiraz üzerine Milovanoviç, Dışişleri Bakanı Paşiç ile görüştüktan sonra yeni bir program ele almayı kabul etti. Aralık sonunda Spalaikoviç, beklendiği gibi Geşof’a yeniden düzenlenmiş bir metin verdi. Fakat ihtilaflı havza o kadar geniş idi ki Geşof bu belirlenme şeklini kabul edemeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Spalaikoviç ile onun arasında bu havzanın daraltılması amacıyla uzun görüşmeler başladı. Bu görüşmelere Geşof’un da doğruladığı gibi birkaç kez Rusya’nın Sofya’da bulunan diplomatik temsilcisi M. Nekludof ve Rus askeri ataşesi

Yarbay Romanovski de katıldı. Rus Elçisi Çarikof tarafından İstanbul'da ortaya konan faaliyet Bulgarlara, Saint Petersburg hükümetinin Türkiye ile bir anlaşma imzalama noktasında olduğunu düşündürüyordu. Böyle bir anlaşmanın Bulgaristan'ın milliyetçilik arzuları üzerine baskı yapacağından çok korkarak, Sofya bakanları, Geşof'un anlattığına göre, Sırbistan'la bir an önce, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir antlaşma projesini başarısız kılacak biçimde bir anlaşma imzalanması için başkanları nezdinde ısrarcı oluyorlardı. Geşof, kendisini imzaları hızlandırmaya sevk eden amilin bu olduğunu açıkça söylediler. Demek ki o Fabre-Luce'den daha iyi malumat sahibiymiş.

Sonunda Sırp lar itiraz edilen bölge sınırlarını Bulgarlara bıraktılar; yine de göl kıyısında, Stronga ve Ohri arasında kalan arazinin hak talebinde uzun süre ısrar ettiler. Geşof, dayattı ve son tahlilde, bu iki yer Bulgarlara vaat edildi. Ancak 2 Nisan'da, anlaşmada statüko perdesi arkasında yardımcı işbirliklerin saklandığından kuşkulmuş olduğum zaman ve bu olayların ciddiyeti üzerine Georges Louis'nin olanca dikkatini çektiğim zaman ancak çok net bir şekilde gerçeği keşfetmiştim.

Anlaşma tutanakları iki Balkan ülkesi arasında 22 Şubat/7 Mart 1912'da imza altına alındı. Yedi gün sonra da Sofya'da anlaşma mühürlendi. Anlaşmada tamamı gizli bir ek maddeye yer verilmesi hususunda Geşof ile Milovanoviç 15/28 Aralık 1911'den beri zaten mutabıktılar; bu madde Makedonya ile ilgili hükümler içerecek ve Türkiye'ye karşı bir saldırı ittifakı karakterine sahip olacaktı. Yapılan buydu. Anlaşmanın ve bu gizli ekin imzalanmasından bir ay sonra onları tamamlamaya ve uygulanmasına izin vermeye matuf bir askerî pakt hazırlandı ve imzalandı. Bu pazarlıklar o kadar gizlilikle yürütölmeye çalışılsa da tam olarak gözden kaçmadı ve 6 Haziran tarihli *le temps* gazetesi Roma'dan gönderilen şu telgrafı yayınladı:

“Burada, kısa süre önce Rus dergisi *Saprossy Gısnıy*'de çıkan bir makale oldukça dikkat çekti; makalede Sırbistan ile Bulgaristan'ın

iki ay önce, Sırp-Bulgar sınır noktasından geçerek Ohri gölünde son bulan bir hatta göre Makedonya'nın paylaşımı için bir anlaşma imzaladıklarını haber veriyor. Bu anlaşma iki devlet başkanının imzalarını taşıyor olmalı.”

Bunca birbiriyle uyuşan ipucuna rağmen Georges Louis, Sazonof'un güvenini zorlamayı başaramadı ve bizim anlaşmadan haberimiz yoktu. Doğrusunu söylemek gerekirse anlaşma iki devlet başkanı tarafından değil onların yetkili temsilcileri tarafından imzalanmıştı ve benim ancak Ağustos ayında Saint Petersburg'da öğrenebildiğim gizli ek daha endişe verici varsayımlara yer veriyordu:

“Türkiye’de, anlaşılan tarafların veya onlardan birinin millet veya devlet menfaatlerini tehlikeye sokacak türden bir dahili karışıklık ortaya çıkması halinde, aynı şekilde Türkiye’nin karşılaşacağı dahili veya harici ihtilafların Balkanlar’da statükoyu tehlikeye sokması halinde, anlaşılan taraflardan, bu olaydan dolayı askerî bir eyleme girişmenin gerekli olduğuna ilk önce kanaat getiren taraf, derhal diğer tarafa bir öneriyle başvuracak ve iki taraf bir görüş alışverişine girecekler ve... Eğer eylem gerektiren bir görüş birliği sağlanırsa, bu görüş birliği Rusya’ya iletilecek ve bu devletin itiraz etmemesi halinde bu görüş birliğine uygun olarak, dayanışma ve menfaatlerin ortaklığı duygularından ilham alarak eylem gerçekleştirilecektir. Aksi halde yani görüş birliği olmazsa her iki devlet Rusya’nın görüşüne başvuracak ve Rusya’nın belirteceği görüş her iki taraf için de bağlayıcı olacaktır.”

Böylece, Panafiyö’ye söylenmiş olanın aksine Rusya bir veto hakkına sahipti ve zamanı gelince bunu kullanmaktan geri kalmadı; fakat bu hak yine de çok güvenilir değildi ve iki ilgili devlet şartları uygun bulurlarsa onu yok saymak ve çiğnemek da tereddüt etmeyeceklerdi.

Gizli ekin 2. maddesi anlaşılan hükümetler için sürekli baştan çıkarıcı bir eğilimi ortaya koyuyordu:

“Anlaşmanın 1 ve 2. maddesinin ve bu gizli ekin birinci maddesinin amacına uygun ortak bir eylemle kazanılan toprakların tümü iki müttefik devletin birlikte yönetimine (kondominyum) tabi tutulur. Hesap tasfiyesi barışın tesisinden sonra en geç üç ay içinde ve şu esaslara göre yapılacaktır: Sırbistan Rodopların ve Struma Nehri’nin doğusundaki topraklar üzerinde Bulgaristan’a hak tanımaktadır; Bulgaristan ise Sırbistan’a Şar Dağları’nın kuzeyinde ve batısında kalan topraklar üzerinde hak tanımaktadır.”

Burada yani anlaşmanın derinliklerinde, Avrupa’nın en beklediği anda patlayabilecek saatli bir bomba vardı.

Geşof, Yunanistan’a yönelik diplomasi de Sırbistan’a yönelik diplomasiden daha az aktif olmamıştı. İlk adımı da İtalyan’ın ultimatomundan ve Türkiye’nin seferberliğinden hemen sonra, Eylül 1911’de atmıştı. Yunanistan’ın Sofya Elçisi Panas ile temasa geçmiş ve hatta Belgrat’tan kesin bir yanıt almayı bile beklemeden, Türkiye’nin Bulgaristan’a saldırısı durumunda Yunanistan’ın işbirliği vaadini almıştı. Yine de ancak 14/27 Nisan 1912 tarihindedir ki Yunanistan bir ittifak projesi sundu. Sırbistan’la olduğundan daha olumlu bir anlayış içinde görüşmeler yapıldı. Geşof, Makedonya ile Trakya’nın muhtariyetinden ve Berlin Antlaşması’nın 23 maddesinin Hristiyan halklara teorik olarak güvence verdiği haklardan başka şey istemedi. Geşof’un kral ve kraliçeyle birlikte Viyana ve Berlin’e gitmek için Bulgaristan’dan ayrılışından iki gün önce, 16/29 Mayıs günü antlaşma imzalandı. Askerî protokol ancak eylülde hazırlanabildi. Antlaşma, iki krallığın Balkan yarımadasında barışın korunmasını sıkıca arzu ettiklerini, Doğu’daki durumun, Türkiye’deki farklı milliyetlerin reel politik bir eşitliğini ve Hristiyanlara tanınan haklara saygıyı gerekli kıldığını, her iki devletin Osmanlı İmparatorluğu’na karşı her türlü tecavüz ve tahrik olayından kaçınmaya niyetli olduklarını içeriyordu. Bununla birlikte saldırı konusunda da bir kapı aralık bırakılmıştı:

“Şayet iki devletten biri ister topraklarına, isterse sistematik bir sataşmayla insan haklarının temel prensipleriyle veya antlaşmalarla sağlanmış haklara karşı olsun Türkiye'nin saldırısına maruz kalırsa anlaşmaya taraf ülkeler karşılıklı olarak ordularının tüm varlığıyla birbirlerine yardım etmek zorundadır.”

Eserini tamamlamak için Bulgar hükümetinin başının, Karadağ'la anlaşmaktan başka yapacak işi kalmamıştı. Haziran ayında İmparator François-Joseph'i ziyareti sırasında Kral Ferdinand'a eşlik ederken Geşof daha önce dediğim gibi, yurttaşlarından ikisiyle yani, Livadia'ya çarı görmeye gitmiş olan Bulgar Meclisi Sobraniye'nin başkanı, Danef ve borç almaya –beyhude yere– gayret etmek için Paris'e gelmiş olan Maliye Bakanı Teodorof ile Viyana'da buluşmak üzere sözleşti. Ayrıca Roma'dan Rizof'un gelmesini de sağladı ve Teodorof ve Danefle olduğu gibi onunla da şayet Türkiye bir karışıklığı tahrik ederse veya İtalya savaşı yanmadaya sıçratırsa Balkan devletlerinin yapması gereken ve yapabilecekleri şeyi uzun uzun görüştü. Daha sonra kralı ile birlikte Berlin'e hareket etti; Daha sonra tekrar Avusturya'ya dönünce orada, Danef ve Teodorof'la birlikte kendisini beklemekte olan Rizof'tan kısa yokluğu sırasında Karadağ'ın temsilcileriyle Viyana'da önemli bir görüşmenin gerçekleşmiş olduğunu öğrendi. Karadağ'ın ataerkil ve maymun iştahlı hükümdarı aslında Viyana'ya Bulgar meslektaşları gibi, Avrupalı devlet başkanlarının en kıdemli üyesine saygılarını sunmaya gelmişti ve bu sırada, Hofburg şatosunda kalıyordu. Aynı şatonun emperyal dairelerinde Danef ve Rizof'un yanı sıra, onlara çok güzel vaatlerde bulunan Karadağ kabinesi başkanı da kalıyordu. Bu iyimser havada başlayan görüşmeler temmuz ve ağustos aylarında Sofya'da ve Karadağ'ın Çetinye kentinde devam etmiş olmalı. Geşof çalışmasıyla gurur duyabilirdi artık.

Bu doğrudan veya dolambaçlı görüşme turları hakkında hiçbir şey bilmesem de Avusturya'nın tutumundan önce “Balkan devletlerinin entrikaları”nın dikkatle izlenmesi gerektiğine

inandığını Sazonof'a iletmış ve İzvolski'ye bizzat söylemişim⁶⁴. Bu esnada, Paris piyasasından Bulgarların maksadı bana kuşku gözüken kredi talebi girişimlerini dışlamayı da sürdürüyordum. Temmuzun başında Sazonof, Rusya'nın Sofya elçisinin bir telgrafına dayanarak, Bulgar askerî çevrelerinde kaygı verici mahiyet taşıyabilecek bir hareketlenme olduğunu Georges Louis'e bildirdi. Avusturya dolaylarında olan Kral Ferdinand hükümetine şu telgrafı çekmişti:

“Varlığımın gerekli olup olmadığını söyleyin; ona göre döneceğim.”

Geşof, durum ciddileşirse Majestelerini vaktinde haberdar edeceği, fakat şu an için kralın huzur içinde kürüne devam etmesinin uygun olacağı, aniden dönüşünün heyecan uyandırabileceği ve halkları teyakkuza sevk edebileceği yanıtını vermişti. Bu haberleri alınca Sazonof elçisi, Neklüdof'a, kamuoyunu teskin etmesi için Bulgar hükümeti nezdinde teşebbüste bulunması talimatını vermişti. Sazonof Paris ve Londra'yı uyandırıyor ve göndermiş olduğu 14 Şubat tarihli soru listesinde öngörülen ihtimallerle karşı karşıya olduğumuzu vurguluyordu. Georges Louis şöyle cevap vermişti:

“Kuşkusuz, benim size daha önce söylemiş olduğum gibi sizin uygulamaya koymayı önerdiğiniz barışçı eylemde M. Poincaré'nin işbirliği size öncelik sağladı.”⁶⁵

8 Temmuz'da Georges Louis tarafında durumdan haberdar edilince aynı gün ona şu telgrafı çektim:

“Rus meslektaşının Bulgar hükümetine duyurmakla görevlendirildiği tavsiyeleri desteklemesi için ben de Sofya'daki elçimize talimat veriyorum.”⁶⁶

⁶⁴ *Livre jaune*, no. 35, 13 Mayıs ve no. 38 24 Mayıs.

⁶⁵ *A.g.e.*, no. 42.

⁶⁶ *A.g.e.*, no. 43.

Benim talimatım üzerine Panafiyö ertesi günü Geşof'u görmüş ve konsey başkanı ona, en barışçı tutumu muhafaza etmeye kesin kararlı olduğunu tekrarlamış. Manastır'da Türk ordusu içinde ortaya çıkan bir ayaklanmanın akabinde Geşof, kral ile yukarıda sözü edilen telgraf teatisinde bulunduğunu söylemiş. Fakat o zamandan beri hiçbir tahrik işaretine rastlanamamış olduğunu belirtmiş ve şöyle devam etmiş:

"Bununla birlikte, şayet görünüşün aksine Yunanistan veya Sırbistan herhangi bir girişimde bulunursa benim çekingenliğim kamuoyu tarafından sorgulanır ve pozisyonum çok zor hale gelirdi ve belki de iktidarı bırakmak zorunda kalırdım."

Panafiyö bu gözlemlerden Rus meslektaşının ifade ettiği endişelerin şimdilik abartıldığı fakat Osmanlı hükümeti ordusunda disiplini tekrar sağlamaktan aciz kalırsa Bulgarların sabırsızlığının güçlkle kontrol edilebileceği sonucuna varmış.⁶⁷

Balkanlar'da bir çalkantı ihtimalinden duyduğum korku ile statükoyu ve barışı olabildiğince enerjik bir biçimde koruyabilme arzusu bana, genç Slav devletleri lehine hiçbir şeye göz yummama izin vermiyordu. Yine de onların hoşnutsuzluğunun ve aşırı heyecanının, Avusturya ve Türkiye'nin önyargılı olarak sonuçlarını kangrene dönüştürdüğü derin sebeplere dayanmakta olduğu nasıl kabul edilmez? Ernest Renault gibi bir adamın bu gerçeğe gözlerini kapaması nasıl olur da kimseyi şaşırtmaz! Fakat Fransız İhtilali'yle gurur duyanlar ve ulusların egemenliğine saygı duymakla ve insanların özgürlüğünü savunmakla övünenler, küçük Balkan devletlerinin 1912 yılındaki davranışlarını haklı göstermek için onların ileri sürdüğü sebeplere tamamen duyarsız olamaz. Benim başkanlık ettiğim hükümet, savaşa eğilim duydukları sürece onlara karşı ne kadar hoşgörüsüz olmuşsa bugün ben, tamamen haksız olmadıklarını söylemeye kendimi o kadar mecbur hissediyorum.

⁶⁷ A.g.e., no. 44.

Berlinli bir Alman sosyolog olan C. Breysig şunları yazar:

“Avusturya ile Balkan halkları arasında güvenilir ve barışçıl bir anlaşma sağlamak için, Avusturya hükümetinin daha büyük bir Sırbistan özelemlerine yegâne ilaç olarak gördüğü bu kaba şiddet önlemlerini almak gerekmezdi. Tam tersine Avusturya-Macaristan’da Güney’in Slavlarına karşı davranış biçimini tümüyle değiştirmek ve özellikle Hırvatistan’ı Macar boyunduruğundan kurtarmak gerekirdi. Oysa karşımızda kimleri görüyoruz? Düşüncelerinin ufku, şiddet ve hükmetme politikasının sınırlarından öte geçmeyen diplomatlar ile her türlü diplomatik uzlaşma girişimini zayıflık ve hata ilan eden askerler.”⁶⁸

Bir başka Alman, Profesör Foerster⁶⁹, İngiliz E. D. Morel’in⁷⁰ kitabıyla ilgili olarak şunu vurgular:

“Morel, Tuna (Avusturya-Macaristan) Monarşisi’nin Slav toprakları üzerinde Rusya ve Sırbistan’ın, ‘sinsi’ propagandasından söz ediyor. Ancak bu propagandanın, kendi Slav halklarının haklı istekleri, Sırbistan’ın ekonomik ihtiyaçları ve nihayet Rusya’nın Balkan yarımadasında yararlandığı ticari ve politik çıkarları konusunda Avusturya-Macaristan hükümetinin inatçı bir şekilde düşmanca tutumunun sonucundan başka bir şey olmadığını görmüyor.”

Aynı Profesör Foerster şunu da ekliyor:

“Alman-Avusturya zihniyeti ile Macar zihniyeti, Tunalı düalist monarşiden federal bir ulusal devlet yapmaya girişmek için zamanı gelmiş olan dönüşümler konusunda izahı mümkün olmayan bir inatçılık gösterdiler. Aslında Habsburg İmparatorluğu’nun gerçek ruh ve esprisiyle zıt olan bu iki feodal halkın egoizmi Tunalı monarşiyi perişan etti. Geliyorum diyen olaylar karşısında ne büyük bir körlük!”

⁶⁸ Tag., no.220, 1918.

⁶⁹ *Mes Combats*.

⁷⁰ Berlin, 1920.

Öte yandan bir Türk, eski elçi ve Bakan Muhtar Paşa şunu söyler:

“Sırlar ve Bulgarların uzun süren rekabeti aynı şekilde Slavlar ve Yunanlılar arasındaki uyumsuzluk bu halklar arasında bir ittifaka her zaman engel olmuştur. Fakat... (Türkiye’de) Girit konusunda aptalca bir uzlaşmazlıkla Yunanlıları çileden çıkarmak için neler planlanmadı? O yunanlılar ki bize karşı Slav istekleriyle uzlaşmak için bundan daha iyisini arzu etmezlerdi. Sırları hoşnutsuz etmek için, özellikle Adriyatik üzerine ekonomik bir çıkışı onlara reddederek ve Avusturya’nın diplomasi oyununa gönüllü teslim olarak neler yapılmadı? Makedonya’da Bulgarları en azından yersiz baskılarla kıskırtmak için nelere girilmedi? Arnavutluk’ta yapılan üstünkörü reformlar ve aceleye getirilmiş mali ya da askerî tecrübeler Kral Nikita’yı entrikalar çevirmeye ve son harbine hazırlanmaya teşvik etmiş olmalı.”

Nihayet, ne Sırlardan ne de özellikle Bulgarlardan yana tavır koyan ve ülkesi uzun süredir ve 1912’de Avusturya’nın müttefiki olan bir devlet adamı, bir Romanyalı, talihsiz M. Take Jonesco⁷¹, Habsburg İmparatorluğu’nu şöyle değerlendiriyordu:

“Avusturya, tüm diğer devletlerden tümüyle farklı bir devlettir. Modern dünyada bir fosildir o. Farklı bir ulusu yoktur onun. Aslında o bir hanedan, bir hükümet ve bir ordudan başka bir şey değildir. Hiçbir ulus, bir başka ırktan milyonlarca bireyi kendi topraklarına katma hipotezini kolayca tasarlayamaz. Böyle bir karşın devletin fiili gücüne rağmen ulusal birliği parçalar veya vicdanları zorlamanın zor yolunu devlete dayatır. Avusturya için bu türden endişeler veya zorluklar hiç söz konusu değil. Hanedan-dan başka bir şey olmadığına göre saltanat asası altında fazladan iki ya da üç ulus daha bulunması ona ne yapar ki? İtalya kayıplarını telafi etmek için Sırp Bosnası’na gitmedi mi? Güney’in Slav dünyasına dalmak istemedi mi?”

⁷¹ *Les Origines de la guerre*, Paris, Didier, 1915.

Bir yıl sonra, 1913'de Avusturya'nın İtalya'ya, Sırbistan'a karşı ortak bir askerî harekât teklif ettiğini göreceğiz. Take Jönnesco bu devletin, 1912'den başlayarak aynı art niyetli düşüncelere sahip olduğuna inanıyor ve şöyle yazıyor:

“Şurası muhakkak ki tüm Balkan krizi boyunca Avusturya, umumi bir harbi kışkırtmak için elinden geleni yaptı.”

1911'de ve 1912'de yani Balkan Savaşı'ndan önce o Arnavutluk'taki karışıklıklara ne kayıtsız kaldı ne de tarafsız. Mirditleri, çoğunluğu itibarıyla Katolik Romenleri kendi doğal müşterileri olarak görüyordu ve Malisorların, Yunan dini Hristiyanlarının talepleriyle de ilgileniyordu. Tüm Arnavutluk'ta nüfuzunu geliştirmeyi denemek için Jön Türklerin beceriksizlerinden ve aşırılıkçılarından yararlanıyordu. 1911 yılında Malisorların uzun süren ayaklanmaları sırasında onların lehine İstanbul'da sert bir baskı uygulamıştı. Ve Jön Türkler adetleri olduğu veçhile halk tarafından talep edilen reformları, yeni okulların inşası, askere alma sisteminin ve mali rejimin değiştirilmesini geciktirdikleri için Avusturya basını hemen Babiâli için tehditkâr bir tavır alıyordu. Sonunda Ağustos 1911'de isyancılarla merkezi hükümet arasında yapılan anlaşma Jön Türklerin sözlerini tutacaklarına dair kuşku ve güvensizlik yüzünden tekrar bozuldu. Şubat 1912'de İşkodra'da toplanan, belli başlı Malisor aşiretlerinin reisleri Büyük devletlerin konsoloslarına, Babiâli'nin sözünü tutmadığını belirten bir muhtıra verdiler. Birkaç hafta sonra nisan ayında seçim dönemi başlıyordu. İstok, İpek ve Mitroviça'da ayaklanmalar kendini gösterdi ve Türkler bunu, birliklerini Ferizoviç'de ve Kaçanik geçidin de toplamak için bahane olarak kullandılar. İpek'de kanlı bir çatışma oldu ve günden güne bize daha ürkütücü haberler geliyordu. Çatışmalar ulusal bir kalkışma halini almış gibi görünüyordu. Ve Avusturya, himayesi altındakilerin faaliyetini destekçi bir ilgiyle izliyordu.

İtalya, Viyana'dan Arnavutluk'a silah sevkinin destekliyordu. Gerçektir ki İtalya'nın bizzat kendisinin de ülkede olup biten

şeylere kayıtsız olmadığı bir gerçektir. 1911'de Roma kabinesi Malisorların yardımına koşmak isteyen Garibaldicileri zaptetmekte biraz zorlanmıştı ve 1912'de Türklerle savaş halinde olmalarından buyana Babıâli, Arnavutluk'ta bastırmaya çalıştığı hareketlerin sorumluluğunu düşmanına (İtalya'ya) yüklemekten mutluydu. İtalyan diplomasisinin bu olaya karışmamış olduğunu söyleyemem. Fakat o güne kadar Arnavutluk'ta en fazla faaliyet gösteren Avusturya idi ve 1913'de bölgede en çok çıkarı olduğunu iddia edenin o olduğu çok iyi görülüyordu. Orada oldukça kalabalık heyecanlı bir müşteri potansiyeline sahipti; kiliselere, hastanelere, ğrencileri Arnavutluk dilinde, fakat Alman karakterleriyle yazılmış kitaplar okuyan okullara mali destek sağlıyordu. Böylece peş peşe gelen olayları kıskaç bir özenle kontrolü altında tutmaya çalışıyordu. Ve Sazonof, Avusturya'nın, 1909'da işgal etmemeye söz verdiği Yeni Pazar'ın Sancak bölgesinde ani bir girişiminden korkmuyorsa da Arnavutluk'taki karışıklık herhangi zamanda bir müdahale için bahane olabilirdi. Bizim için diğerlerine eklenen yeni bir meşguliyet konusu da buydu.

III. Bölüm

Kabine’de dayanışma – Briand ve Şansölyelik (kaçılary) – M. Leon Bourgeois – Steeg ve seçim sistemi reformu – M. Klotz ve mali konular – M. Millerand ve M. Delcassé’nin eseri – Sn. Başkan Fallières’in bir konuşması – M. Guist’hau, M. Jean Dupuy, M. Fernand David, M. Pams ve M. Lebrun – M. Chaumet, M. René Besnard, M. Léon Berard ve M. Paul Morel – Lorraine ve M. Mézières – Bir başka Lorraine, General Lyautey – Lorraine’in artık tanımadığı bir başkası.

Bu olaylar girdabında ve günlük kaygıların ortasında kabinenin birlik ve beraberliği bana değerli ve sürekli bir rahatlık sağlıyordu. Mutabakatın daha mükemmel olduğu başka bir bakanlar kurulu bilmiyorum. 1911’de Avrupa’yı tehdit eden tehlike, Meclis içinde partilerin nefretlerini törpülemiş ve zihniyetleri birbirine yakınlaştırmıştı; hükümet de kendi içinde kalplerin samimiyetini ve eylem birliğini sağlamıştı. Dış politikanın en küçük detaylarını bile tam bir güven içinde sadece bizim kabine toplantılarında konuşuyor değildik; ben meslektaşlarımın her biriyle de sık sık görüşüyordum. Her an ciddi sorunlarla karşılaşılıyorduk. İlk bakışta çözümler açık bir biçimde gözük-müyordu. Çoğu kez, Retz kardinalinin sözüne uyarak “büyük olumsuzluklar arasında en az olumsuzu seçmeyi bilmek” zorunluluğuyla karşı karşıya kalıyorduk. Fakat tetkik sonucu aynı ulusal yarar anlayışıyla her birimizin benimsediği tercih her zaman aynı görüşte oluyordu.

Aristide Briand, izinli saydığı halde gönüllü olarak Tuileries Sarayı'na ve Sen Nehri'ni geçip Vendome Meydanı'na, Dışişleri Bakanlığı'na geliyordu. Kendisi eskiden beri tam anlamıyla, 13 yıl sonra Millet Meclisi'nde sözünü etmeye mecbur olduğu "müzakere adamı" idi. İnsanları etkileme kabiliyeti, çok belirsiz hassasiyeti ve bana çok sevdiğim gözde Siyam kedimi hatırlatan sevimliliğiyle "Kitap yurdunun bu uykucu prensi"ne⁷² hayran olmamak elde değildi. Hiç kimsede sanat ve doğanın bu kadar mutlu kaynaşmasından doğan böyle bir kuşatıcı güç görmemiştim. Gelir yanıma otururdu; ona elçilerimizden gelen resmi mektup ve telgrafları okurdum; olaylar üzerinde fikir alışverişinde bulunurduk. Bütün yıl boyunca Adalet Bakanlığı ona, sanıyorum, sadece iki küçük can sıkıntısı yaşattı. Maliyeci Rochette Olayı vesilesiyle Millet Meclisi bir araştırma komisyonu kurmuştu; o komisyon önünde önceki hükümetten bir bakanlığın adı davaya karıştı. Meclisin toplandığı Bourbon Sarayı'nın koridorlarına bir skandal kokusu yayılıyordu. Parlamantonun merakı arttı. Olaylar bizim hükümetimizden önce vuku bulmuş olsa da oturum fırtınalı geçebilirdi. Geçmişe yönelik verdiği kısa ve öz açıklamalarda Briand ironik bir üslup kullandı ve öyle bir ustalık ortaya koydu ki birdenbire sakinleşen denetçilerin hepsi "Yok yere telaş, boşuna patırtı!" demeye başladılar. Millet Meclisi el kaldırma usulüyle tasarrufu sağlamak vaatlerinin oylamasını yaptı ve kuraldışı müdahaleleri Adalet Bakanlığı'ndan saf dışı etmeye karar verdi. Perde kapandı. Briand eğlenceli bir gülümsemeyle herkesin tebriğini kabul etti.

Başına gelen diğer can sıkıcı olay daha hafifti. Sosyalist grup âdetleri olduğu veçhile bizden bir genel af talep etmişti. Hiçbir istisnai durum o zaman ceza yasalarında bir ertelemeyi haklı

⁷² "-Hamilcar! Dedim, ayaklarımı uzatırken; Hamilcar, ey şu kitap yurdunun uykucu prensi, gece bekçisi! Şu yaşlı bilginin biriktirdiği üç-beş kuruşla ve bin bir zahmetle edindiği elyazması ve eski baskı kitapları o pis kemirgenlere karşı koruyup duruyorsun." (A. France, *Sylvestre Bonnard'ın Suçu*, s: 7)

göstermezdi. Hükümet kişisel af dosyalarını incelemekle yetineceği yanıtını verdi. Bir süre sonra 14 Temmuz münasebetiyle Briand benimle mutabık kalarak, cumhurbaşkanına, gazetede çıkan bir makale yüzünden mahkûm olmuş ve iki yıldan fazla süredir hapiste olan Gustave Herve⁷³ lehine bir af için teklifte bulundu. Herve affedilince, Briand'a ve bana mizacının tüm canlılığıyla teşekkür etmek için yazdığı mektubun sonunu şaka olsun diye yakışksız bir sözle kendince süsledi. Ateşli gazetecinin avukatlığını yapmış olduğu için adalet bakanı meslektaşına, başlattığı olayın yakışksız şeref nişanını bıraktığımı ve kabine başkanı olarak mektubu kendime saklayacağımı söyleyerek Briand'ı teselli ettim.

Başkaları nezdinde belki de bir kusur olabilecek, fakat onun bir meziyet haline getirmeyi becerdiği bu umursamazlıkla Briandı Adalet Bakanlığı'nda üzerine bulaşan basit lekedan çabucak aklandı. Genel politikayla ve özellikle dış politikayla çok ilgileniyor ve henüz onu yönlendiremese de bu ilgi git gide onun zeki merakı üzerinde cazibedar bir güç icra ediyordu. Bana gelince, onunla her gün daha sıkı hale gelen işbirliğinden dolayı kendimi tebrik etmekten başka şey yapamazdım. Briand, bir sonraki yıl benim cumhurbaşkanı seçilmeme en çok katkıda bulunanlardan birisiydi. Birlikte göğüslediğimiz güçlüklerin ortasında izlediğim tutumu desteklediğini söylemek yeter. En küçük detayına kadar Georges Louis olayını biliyordu ve müteakip şubat ayında Dışişleri Bakanı olan Jonnart ve Hükümet Başkanı olan Briand, Saint Petersburg elçimizi değiştirmeyi uygun gördüler ve iyice düşünüp taşındıktan sonra, fazla beklemeden bu önlemi yeni kabinenin ve Cumhurbaşkanı M. Faliyer'in onayına sundular. Bizzat onlar kendilerini almak

⁷³ Gustave Herve (1871-1944): Bir dönem anarşist, vatanseverlik-karşıtı, enternasyonalist, devrimci. 1919'da kurduğu nasyonal sosyalist parti ile birlikte, tamamen ters yönde bir dönüşüm geçirerek, Fransız usulü bir tür faşizmin destekçisi olmuş kişi. 1900'lerin başında milliyetçiliğe karşı sağlam argümanlar geliştirdi.

zorunda saydıkları bu kararın gerekçelerini zamanı geldiğinde bize açıklayacaklardır.

Leon Burjuva da başka her şeye tercih ettiği Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nda kendini sınırlandırmıyordu. Bakanlığa getirilişi saygıdeğer ismi eski hükümet başkanı ve eski meclis başkanı tarafından bana önerilmiş olduğu ve çoktan beridir münhasıran onun aktivitesini bekleyen sosyal işlerle kendisini meşgul etmesi için değildi. Eski dışişleri bakanı ve 4 Kasım antlaşmasını inceleyip bilgi vermekle görevli Senato Komisyonu başkanı olarak, Tanca tehdidini izleyen Agadir tehdidinden sonra Avrupa'da durumun ciddiyetini ve barışın iğretiliğini herkesten daha iyi hissedenden birisi olduğu için onu bakan yapmıştım. Aynı hissediş iki yıl sonra onun Ribot'nun çok kısa ömürlü hükümetinde bir bakanlığa girmesini de sağlayacaktı. 1912 kabinesinde yer almayı kabul ettikten sonra o fikirlerini benden esirgeyecek adam olmadığı gibi ben de onları görmezden gelecek adam değildim. Alınacak herhangi bir karar olduğu zaman, tam bir dostluk havasında olayı görüşüyorduk ve dışişleri politikasının tek bir sorununda bile bir an için fikir ayrılığına düştüğümüzü hatırlamıyorum. Uluslararası hakemlik fikrine sıkı sıkıya bağlı radikal ve demokrat bir kişi olmanın yanında ateşli bir yurtseverdi. Meclisin ilkesini oyladığı ve bizim de desteklemeye söz vermiş olduğumuz nisbi temsil taraftarı değildi. Yine de bizimle birlikte olmayı kabul etmişse bu, ülkenin içinde bulunduğu şartlarda kendini hükümet kararıyla tam bağlı hissettiği ve ihtiyaç durumunda kamu yararına her şeyi feda etmek istediği içindi.

Sn. Cumhurbaşkanı Faliyer'in görevinin yenilenmesine karşı olduğunu öğrenir öğrenmez, başkaları gibi ben de kendi kendime 'onun yerine geçmeye Leon Burjuva'dan daha layık kimse yoktur' dedim. Hiç kimse bana, onun kadar diplomasi ve uzmanlıkla başkanlık fonksiyonlarını ifa edebilecek gibi gözükmüyordu. 17 Nisan Çarşamba günü birlikte Saint-Germainen Laye için hareket etmiştik. Orada öğleyin on dakika

tam bir güneş tutulması olacaktı ve yol üzerinde sadece otomobiller, döşemeli arabalar, kanepeli arabalar, bisikletler velhasıl her türden binek aracı vardı. Oradan buradan konuşuyorduk. Burjuva'ya düşüncemi ve dileğimi açtım. Başbakanlığı kabul etmediği zaman yaptığı itirazın aynısını başkanlık için de yaptı ve sağlığına göstermesi gereken dikkat ve ihtimamı ileri sürdü. Ben kendisine bir cumhurbaşkanının meşguliyetlerinin bir hükümet başkanınıninkilerle kıyaslanamayacağını söyleyince şöyle dedi:

“Kuşkusuz öyle. Fakat resmî zorunluluklar var ve bunlar zor tahammül edeceğim şeyler. Hayır, samimi olarak şu an için adaylığı kabul edebileceğimi sanmıyorum. Sevgili dostum, bu görev teklifiyle yüzleşmek zorunda kalacak olan sizsiniz.”

Ve büyük bir içtenlikle bana sebeplerini açıkladı. Duymaya hazırlıklı olmadığım bu öneriden çok şaşırılmış olarak onu şiddetle reddettim. Düşünce mizacım için, yüksek ahlakî otoritesini bilmediğim, fakat görevlinin kendine özgü fikirlerinden sürekli vazgeçmesini gerektiren ve çoğu kez ona bir eylemsizlik gibi gelen bir görev bana hiç uygun değildi. Nispeten genç oluşumu, hükümetin icraatının bana getirdiği kuşkusuz geçici, fakat pek çok husumetleri, okumaya ve özgürlüğe düşkünlüğümü ileri sürdüm. Benim düşünceme hiçbir şeyin onun teklifinden daha uzak olmadığını ona tekrar ettim. Fakat onun başkan adaylığı konusunda ısrar ettim ve bundan tekrar tekrar söz etmekten bıkmayacağımı söyledim. Gerçekten seçim arifesine kadar bu konuyu çok konuştuk ve sonunda adaylığı kabul etmişsem bu, Leon Bourgeois'nın mükerrer ricası yüzündendir. Aylar boyunca dış politikanın yönetiminde benim tanıgım, mesai arkadaşım, yargıcım olmuştu ve her zaman beni desteklediği içindir ki dediğine göre, ricalarına boyun eğmek mecburiyetinde kalıyordum.

İçişleri Bakanı Steeg benimle aynı samimiyeti yaşamıştı. Milli Eğitim Bakanlığı'nda iken kardeşim Lüsien onun direktörüydü.

Mükemmel bir uyum içinde çalışmışlardı ve birbirlerine karşı büyük takdir duygusu taşıyorlardı. Onların muhteşem ilişkilerinden kişisel bir avantaj sağlıyordu. Steeg benim için güvenilir ve nitelikli bir dost olmuştu. İkimiz yan yana uzun ve çetin bir seçim reformu savaşı vermiştik. Meclis önünde tam bir zafer kazanmıştık; ama ne müthiş saldırı ve savunmalardan sonra! 4 Haziran'da meclis ezici bir çoğunlukla, zaten bizim iktidara gelişimizden önce de birçok kez onaylamadığı dar bölge seçim sistemini reddetti. Fakat bizim nispi temsil projemiz, 1919'da oylandığı biçimde zıt sistemleri bağdaştırmaya çalışarak onun uyumsuzluklarını hesap eden bu işlemsel metinlerden birini bu sistemin önüne koymuştu. Bu karşı projenin mimarı Augagneur, mecliste hak edilmiş bir sempatiyle kuşatılmış korkunç bir polemikçiydi. İki uzun haziran oturumu boyunca Steeg ve ben savunmada kalmış ve galip gelmiştik. Her zaman, cumhuriyetçi bir çoğunlukla ulusal menfaatler doğrultusunda hükümet etmeyi vaat etmiştik ve bu defa solcular bölünmüşlerdi. Sosyalistler bizimle birlikte oy kullandılar. Radikaller parçalandılar. Ciddi gizli bir nispi çoğunluğa dayalı oylamadan sonra, sağcılar hatta ilerici (progresist)lerin eksikliğine rağmen kırk civarında bir cumhuriyetçi oy çoğunluğuna sahip olduğumuzu görmüştük. Fakat ertesi günü kendi yönünden titiz bir oy analizine girişen Breton, reformu ancak mutlak bir çoğunlukla gerçekleştirmeye bizi davet etmek için bir önerge vermişti. Ben, Cher bölgesinin bu sevimli ve parlak milletvekiline cevap vermek için beş defa kürsüye çıkmak zorunda kaldım ve sonunda meclis benim beyanatlarımı 15 oya karşı 395 oyla destekledi. Bizim için bu sonuçtan mutlu olmamak mümkün değildi. Fakat ne çok zaman yitirilmişti! Ve bu mücadeleyi yaptığım gün, İzvolski'nin, Sazonofun reddettiği kayıtsız kalma formülü dolayısıyla kabinemde "gerçek bir fırtına"ya tutulmaktan yakındığı 19 Haziran Çarşamba günüydü!

Az zaman sonra nispi temsil mecliste oylandı. Radikal-sosyalist partiye ilk defa kaydını daha yeni yaptırmış olan

Caillaux, Chartre-sur-le-Loir'da halkın önünde, hükümetin seçim sistemi reformu sorununda en büyük zorluklarla karşı karşıya kaldığını ve bizzat kendisinin başkanlık etmiş olduğu kabinede bir seçim sistemi reformu vaat ettiğini itiraf ediyordu. Senato'nun yeniden tasarladığı vaadi ifade etmekle yetiniyordu. Fakat yakın zamanda kurtarıcı bir ameliyatın kendisine ikinci bir gençlik bahşettiği M. Clemenceau dokunaklı bir yazıda çoğunlukçu seçim sistemini korumak taraftarı olduğunu açıkça ifade etmiş ve senatonun, yasanın nihai oylamasına karşı çıkacağını önceden haber vermişti. Steeg ve ben bu bıktırıcı münakaşalara yeniden başlamak zorunda mı kalacaktık?

Başka ortak uğraşlarımız yok değildi. Taksi sürücülerinin grevleri de parlamenter bir tartışmayı başlatmıştı ve Steeg'in bir konuşmasından sonra meclis, hükümete grevcilerle araba kiralayıcıları arasında bir anlaşma için görüşme yapma görevi verdi. Birçok kez sürücülerini ve patronlarını hükümete çağırarak zorunda kaldım ve her ne kadar onları uzlaştırmak için işi Paris Belediye Meclisi'nden benzoller (benzin ve tolüen karışımı bir akaryakıt) üzerinde bir vergi hakkı istemeye kadar vardım da hakemliğimin sonuç vermesi için çok sıkıntı çekmiştim. Sonra bir başka grev dışişleri bakanına ve bana daha sıcak bir alarm vermişti. Marsilya'da, Dunkerk'de, Bordo'da sendikalı deniz işçileri aniden iş bırakmışlardı. Cezayir, Korsika ve Tunus'la posta irtibatını destroyerlerle sağlamak zorunda kalmıştık. Şirketlere ve işçilere hakemlik önermiştim. İşçiler şartlı olarak kabul etmişlerdi. Deniz Taşımacılığı Şirketi de öyle yapmış, fakat diğer armatörler reddetmişlerdi. 2 Temmuz'da uzun grevlerden ve karışıklık tehlikesi içeren günlerden sonra, meclis bir oturumda, oybirliğiyle bizden girişimlerimizi yenilemeyi talep etmişti. Sabırla sürdürdüğümüz girişimlerimiz başarısız oluyor biz tekrar başlıyorduk ve böylece, bize bitip tükenmez gibi gelen haftalar boyunca grev devam etmişti. Bu arada, genellikle bize çok geniş bir güven besleyen parlamentonun desteğiyle bu dâhili zorluklarla fazla

zorlanmadan baş edebilmek de dış politikaya daha fazla zaman harcamak zorunda kalıyoruz hissinden kurtulamıyorduk.

Briand ve Leon Bourgeois gibi Steeg de dış politikayla ilgiliniyordu. O da bizim ortak uğraşımıza en aktif katılanlardan biriydi. Zaten 25 Mart 1921 tarihli *Action nationale* dergisinin yayınladığı bir makalede, buna açıkça tanıklık etmeye önem gösterdi. O makalede, bir gün hükümet olarak savaş tehditlerinin etkisi altında ve asla unutamadığını söylediği bir vurgulamayla onun önünde yaptığım bir konuşmaya yer verdi. “*Zafer kesin bile olsa, felaketin sorumluluğunu üstlenmeyeceğim.*” Bu cümleyi Mathias Morhardt’a canı gönülden ithaf edebilirim; bu yazar, benim duygularımı tanımadan bende, fetih hırsı ve şan düşkünü sivil bir Napolyon veya inatçı ve kibirli, genç yaşından beri savaşın bedeli ne olursa olsun kaybedilen topraklardaki kardeşlerini kurtarmaya kararlı bir Lorrain görüşünü sanıyordu.

1912 kabinesinin bütün diğer bakanları aynı şekilde benim eylemime katıldıkları gibi ben de onlarınkine katılıyordum. Anayasal dayanışmadan her an süren bir realite yaratmıştık. Yönetimler veya yabancı kurumlar tarafından oluşturulan kotalara giriş taleplerini benimle birlikte değerlendirmiş olan Maliye Bakanı Klotz her zaman kabineye benimkilere benzer kararlar sundu ve kabine her zaman bizimle mutabakat halinde oldu. Klotz öte yandan, 1912 yılında mali bir mucize gerçekleştirdi. Haziran ayında 1913 yılı bütçesini görüşmeye açtı. 16 Mayıs’tan itibaren onunla birlikte bütçe komisyonunda hazır bulundum ve müzakerelerin çok çabuk açılışını istemiştik. Komisyon bizim düşüncemize göre belirlenmişti ve birkaç hafta sonra meclis bizi izliyordu. Gelirlerimizin ve giderlerimizin dört milyar dolaylarında gezindiği o mutlu anlar.

Savaş Bakanı Millerand kendiliğinden suskun ve içine kapanık, bütün meslektaşlarının gıpta ettiği bir sebatla ve çalışma azmiyle ulusal savunmanın sistemli hazırlığına kendini veriyordu. Bir gün mecliste “*Bana rehberlik eden genel düşünce, görevlerini*

ifa için tüm gerekli unsurları maddî açıdan olsun, manevî açıdan olsun komuta kademesine vermekten ibarettir” demişti. 1913 yılında bizzat kendisi çabalarının derli toplu bir özeti kitaplaştırarak yayınladı.⁷⁴ “Askerî sistemin etkin gücünü en yüksek düzeye taşımak, ordunun kıymetini teşkil eden bütün unsurları geliştirmek, böylece barışta vakur biçimde onun sakin gelişimini sürdürmek, fakat savaş durumunda da azami başarı şansıyla kavgadan kaçınmamak için gerekli araçları Fransa’ya sağlamak” istediğini hatırlattı. Bu nedenle, kadro yasasının⁷⁵ oylanmasını hızlandırdı, Afrika’daki topraklarımızdan sağlanan kaynakları çoğaltmaya uğraştı, yeni araç, gereç ve donanım araştırmalarını teşvik etti, havacılık aygıtlarının sayısını artırdı, endüstriyel gelişimlerin ve bilimsel buluşların neredeyse tümünü ordu hizmetlerinde kullanmanın yollarını aradı. Sorumlu olduğu her yerde otoritenin tesisine gayret etti, ordu genelkurmay teşkilatında ve okulların denetim sisteminde yeni düzenlemeler yaptı,⁷⁶ topçuluk ve mühendislik denetim teşkilatı kurdu, Fontainebleau ve Versailles Askerî Okullarını ıslah etti, kolorduların idare işleyişini bağımsızlaştırdı. Kuşkusuz bunlar, hükümetin barışçı iradesine zıt olmaktan uzak, barışın garantisi olan savunma önlemlerinden başka şey değildi.

Zaten 1912 yılı boyunca ne Millerand, ne ben, ne de hükümet üç yıllık askerlik hizmeti düşündük. Almanya tarafından oylanarak kabul edilen muvazzafların artırılması dikkatimizden kaçmamıştı, fakat o gün için askerlerimizin kışlada geçirecekleri

⁷⁴ *Pour la défense nationale. Une année au ministère de la guerre*, Fasquelle yay.

⁷⁵ Millerand tarafından 3 Aralık 1912’de mecliste, 21 Aralık 1912’de senatoda savunulan piyade kadroları yasası, 23 Aralık 1912 tarihli resmi gazetede yayınlandı. Millerand tarafından 20 Aralık 1912’de meclise sunulan, süvari kadroları yasası teklifi 29 Mart 1913 tarihinde yasalaştı.

⁷⁶ Üst komuta kademenin yeni düzenlemesi mecliste 22 Mart’ta 1’e karşı 377 oyla kabul edildi.

zaman süresini uzatmak gibi bir niyetimiz yoktu. Daha sonra Briand'ın buna karar vermesi için yeni Alman yasaları gerekecekti. 1912 yılının sonunda bir gün, Millerand hükümet olarak, süvarilerin eğitimi için iki yıllık askerlik süresinin kısa olduğundan bahisle bundan üzüntü duyduklarını ifade etmişti. Bu durum Almanya'daki gelişmeleri öğrenmemizden önceydi. Hükümet süvariler için bile olsa, askerlik hizmeti süresinin uzatılması konusunda her türlü düşünceden uzak durma konusunda görüş birliği içindeydi ve zaten hiçbir şekilde net bir öneride bulunmamış olan Millerand da fikrinde ısrar etmemiştir.

Savaş bakanı ordunun maddî gücü kadar moral gücüne de önem atfettiğini saklamıyordu. Komuta kademesinin otoritesini ve disiplini güçlendirmeye, aynı zamanda mümkün olduğunca ordu ve ulus birliğini sıkılaştırmaya önem veriyordu.

Bu birlik ihtiyacı hiçbir zaman 1911 olaylarından buyana olduğu kadar şiddetle hissedilmemiştir ve bu birliği sağlama zorunluluğunu hiçbir şey, Cumhurbaşkanı Sn. Fallières'in ifade ettiği kadar güzel bir şekilde anlatamazdı. 24 Temmuz 1912'de cumhurbaşkanı askeri özel okulda Anılar Müzesi'nin açılışını yaptı; orada Millerand'a eşlik etti ve şu anlamlı cümleleri ifade eden Fallières'in bizzat kendisiydi:

“Onlar (yani savaş meydanında ölmüş olan askerler) arkalarında, bir ulusun gurur duyabileceği savaşçıların faziletine dair en hayranlık verici mirası teşkil eden dersler ve örnekler bıraktılar. Bu değerli miras, veraset yoluyla kuşaktan kuşağa geçti ve bugün bu kutsal emaneti taşıyanların ellerinde değeri azalmayacaktır. Ülke bunu çok iyi bilmektedir; o ülke ki ordusuyla ne kadar gurur duyduğunu, onun varlığının ne kadar üzerine titediğini, gücüne ve geleceğine ne kadar hayranlık duyduğunu göstermiştir. Dün ulusal bayram münasebetiyle, Longchamp'da ve tüm taşra garnizonlarımızda bir kez daha onun sevgisinin ve güveninin parlak işaretleri ortaya konulmadı mı? Şunu yüksek sesle söylüyoruz ki ordu hiçbir zaman Fransa'nın yüreğine bu kadar yakın olmadı.”

Aynı şekilde, cumhurbaşkanının onayı ve varlığının güven-
cesiyle Millerand mart ayından itibaren, Fallières'in coşkunu bir
kalabalığın ortasında Vincennes'de yaptığı bu ilkbahar geçit res-
mini planlamaya başladı. Aynı anlayışla savaş bakanı, temsil-
cisi otuz iki yıldan beri mecliste olan asker emeklileriyle ilgili
olarak Paris'te halkın büyük sevinçle karşıladığı düzenlemeler
yaptı. Almanlar Belçika'yı işgalleri sırasında Baron Guillaume'un
bir raporunda, Millerand'ın kararında ve bu emeklilerin başa-
rısında askerlik ruhunun uyanışından söz eden bir bölüm bu-
lacaklardır. Askerlik ruhundan, militarist ruhtan değil. Fakat
Cumhurbaşkanı Mösyo Fallières'in dediği gibi *"ordu hiçbir za-
man Fransa'nın yüreğine bu kadar yakın olmadı."*

Yine onun dediği gibi ülkenin "sevgi ve güveni" ulusal bay-
ram vesilesiyle hiçbir zaman olmadığı kadar ortadaydı. Long-
champ resmigeçidi çok parlak ve sıcak bir şekilde coşkuluydu.
Tunus Beyi Muhammed en-Nasır bu törene katılmak için Paris'e
gelmişti. İtalyan-Türk savaşının Tunus'ta neden olduğu esef ve-
rici darbeden sonra, meclisin, naiplik işlerine tahsis ettiği ve za-
ten hükümetin ve genel naibin tam itminanı ile son bulan uzun
soruşturmadan sonra Tunus beyine, Fransa'nın büyüklüğüne
layık bir gösteri sunmaktan rahatsızlık duymamıştık. Ordu-
muzun Longchamp'daki geçit töreni de Buc'da havacılarımızın
uçuşları kadar onu etkilemişti. Paris'te, cumhurbaşkanı, Mille-
rand ve benim kendisini elimizden geldiğince onurlandırdığı-
mız kısa bir süre kaldıktan sonra seyahatinden çok hoşnut bi-
çimde Tunus'a hareket etmişti.

Fakat Millerand, Berlin'deki askerî ataşemizin bize, askerî
hazırlıklarımızda olabildiğince sessiz olmamızı tavsiye etmiş
olmasını özellikle aklında tutuyordu. Bu nedenle, eğer günün
birinde bize savaş ilan edilecek olursa derhal oylanması gere-
kebilecek çeşitli yasa tasarılarını General Joffre ile sessiz seda-
sız inceliyorlardı. Hiçbir hükümetin tehlike gününde önceden
hazırlıksız yasalaşmasını sağlayamayacağı ve genelkurmayın
arşivlerinde hazır bekleyen bu yasa tasarıları 4 Ağustos 1914

günü her iki meclisin oybirliğiyle tartışmasız yasalaşacaktır. Yine aynı şekilde Elisée Sarayı'nda toplanan savaş yüksek konseyinde veya kabinemde deniz bakanı ve kara ve deniz kuvvetleri kurmay başkanlarının katılımıyla verilen konferanslarda hükümet, ulusal savunmanın çözüm dayatabileceği bütün teknik sorunları gizlilik içinde ele alıyordu. Almanya'da ve başka yerlerde bu konferansların biri, Paleolog'un "Anılar"ının bir pasajında sözünü ettiği 21 Şubat 1912 tarihli konferans, öfkeli bir tepkiyle karşılandı; bu toplantıda söylenenler, bizim kavgacı niyetlerimizin kanıtı olarak gösterilmeye çalışıldı. Çünkü orada, şayet saldırıya uğrarsak Rusya ve İngiltere'nin bizimle yapmaları muhtemel işbirliği hakkında bana bilgi vermişlerdi. Bu sorunları kendi teknik yardımcılarıyla etüt etmeyi düşünmemiş olan bakanlar, yine de Victor Margueritte tarafından caniler olarak davranılmaya layık görülmüşlerdi. Bu toplantılar sadece 21 Şubat'ta yapılmadı; onun dışında daha birçok kez toplandık ve bizden sonra her Fransız kabinesi de bunu yaptı. Öte yandan, Rus ve Fransız ordusunun genelkurmay başkanları, Fransız ve İngiliz ordusunun genelkurmay başkanlarıyla daha önceki yıllarda olduğu gibi, savunma hazırlıklarını koordine etmek ve son şeklini vermek için 1912 yılında da bir araya geldiler. "Le livre noir" ve Stieve, Fransız-Rus tutanaklarını yayınladılar⁷⁷ ve Alman propagandası bu yayından yararlanmak için boşuna uğraştı. 31 Ağustos 1911 konferansı yedincisi idi; 13 Temmuz 1912 tarihindeki sekizincisi oldu ve kimsenin 1904'den 1911'e Fransa ve Rusya'nın durmadan savaş istediğini iddia edemeyeceğini düşünüyorum. Her halükarda General Joffre, General de Castelnau, Albay Matton, General Gilinsky ve Albay İgnatıyef'in 13 Temmuz 1912 toplantısının tutanaklarından çıkan şey Fransız Genelkurmayı'nın, savaşın patlaması ihtimaline hazırlık olsun diye çok yönlü konularla meşgul olduğudur. General Joffre, büyük yangın felaketi durumunda Rusya'nın ordularının çok büyük bir bölümünü Avusturya'ya karşı sevk edip, Almanya kar-

⁷⁷ Livre noir, c. II, s. 419 ve devamı.

şısında bize yeterince destek sağlamayacağından korkuyordu. Şöyle diyordu:

“Ne pahasına olursa olsun izlenmesi gereken yol Alman kuvvetlerinin imhasıdır. Bu amaçla seferberlik ve müttefik ordularının toplanma süresini en aza indirmek uygun olur. Demiryolu ağının geliştirilmesi bu sonucun alınmasında kuşkusuz önemli faktörlerden biridir.”

Bu konuda General Joffre, “*Rus İmparatorluğu’nun batı sınırlarına sevk edilen Rus birlikleri tarafından kullanılan demiryollarının çift hat olmadığını, bu nedenle birliklerin toplanmasının zorunlu olarak gecikeceğini*” hatırlattı. Bu tespitten sonra General Joffre çift ve dördürlü duruma getirilmesinin yararlı olacağını düşündüğü Rus tren hatlarını harita üzerinde bizzat gösterdi. Ve bir sonraki ay, Saint Petersburg’a hareket ettiğim zaman Mille-
rand ve General Joffre benden, bu çalışmaların yapılması konusunda Rus hükümeti nezdinde ısrarcı olmamı rica ettiler. Almanya’nın bütün “tarihçileri”, hatta diğer ülkelerde onlardan alıntı yapmayı orijinallik sayan bazı roman yazarları bile yarışır-casına: “*Pekâlâ görüyorsunuz ki siz savaş istiyordunuz!*” diye bağıyorlar. Yo hayır biz savaş istemiyorduk, fakat biz barış olarak, insanlık terakkisinin savunma hazırlığına gerek olmaksızın barışı korumaya izin vereceği o belirsiz dönemi beklerken di-
şine kadar silahlanmış bir Üçlü-İttifak karşısında, Üçlü-İtilafı silahsız bırakma cinayetini işlemeyi düşünmüyorduk.

Ordu üzerinde olduğu gibi donanma üzerinde durmaya da gayret ediyorduk. Donanma Bakanı Delcassé, mümkünse tabii Millerand’dan daha sessiz ve daha yoğunlaşmış durumdaydı. Konuştuğu zaman dudakları üzerinde Güney aksanı ancak biraz fark ediliyordu, fakat o kadar seyrek konuşuyordu ki Bar-le-Duc’ün “söylemekten çok düşünmek” sloganı Royal sokağındaki bakanlığa tam yakışacak gibi gözüküyordu. Hükümette bile kendini fazla hissettirmiyordu. Artık şu dünyada donanmayı yönetmekten başka meşguliyet istemiyormuş gibi bir hali

vardı. Limanları ve filoları ziyaret etmeye gidiyordu. La Hague burnuna beş mil mesafede “*Saint Louis*” savaş gemisiyle çarpışarak 2 subay ve yirmi beş gemiciyle batan “*Vendemiaire*” denizaltısının uğradığı felaket onu derin bir üzüntüye boğmuştu ve aslında kesinlikle hiçbir şekilde sorumlu olmadığı bu felaketi önleyememiş olmayı kendine yediremiyordu.

Onun yardımları sayesinde Fransa ile Rusya deniz anlaşması görüşüldü ve imzalandı. 6 Şubat 1912’de Rus Donanma Bakanı Amiral Grigoroviç, imparatorun, Fransız deniz kuvvetleri genelkurmayı ile Rus deniz kuvvetleri arasında, yirmi yıldan beri iki ülkenin kara kuvvetleri genelkurmayları arasında olduğu gibi doğrudan ilişkiler kurulduğunu görmekten memnuniyet duyacağını bize resmen bildirmeye yetkili olduğunu Georges Louis’ye söylemişti. Aynı gün bu bilgiyi Delcassé’ye resmen ilettim ve şunu ekledim:

“Bana gelince, ben bize önerilen yeni durumda avantajdan başka şey görmüyorum. Bu konuda düşüncenizi bana söylerseniz minnettar olacağım.”

Delcassé 10 Şubat’ta benimle aynı fikirde olduğunu bildirdi ve şu ifadeyle devam etti:

“Zaten, birkaç ay önce Rusya deniz ataşesinden bu konuda bir şeyler duymuştum ve ‘Kartzow’ gemisinin kaptanına, İmparatorluk hükümetinin ilk adımı atmasının iyi olacağını söylemiştim: yapılmakta olan şey budur.”⁷⁸

Bu onayı Georges Louis’ye ilettim ve o da 8 Nisan’da bana, Rus hükümeti tarafından kabul edilen, iki donanma genelkurmayı arasında periyodik iletişimin ilkelerini Amiral Grigoroviç’in

⁷⁸ *Livre jaune*, 1918 tarihli 96, 97 ve 98 nolu Fransız-Rus anlaşmaları hakkında. M. Judet, *Petit Journal* gazetesindeki bir mektupta, deniz anlaşmasını tasarlama ve başarma hünerini M. Georges Louis’ye atfetmek istediği zaman bir kez daha gerçeği tahrif etmekteydi. M. Georges Louis bu olayda basit bir araçtan başka bir şey değildi.

ona bildirdiğini duyurdu. Amiral, Rus Deniz Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Prens Lieven'in yakında Paris' gideceğini de ilave etmişti. Gerçekten Prens Lieven temmuzun ilk yarısında Paris'e geldi. Deniz Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Amiral Aubert ile defalarca bir araya geldi ve ikisi birlikte savaş halinde ortaya çıkabilecek çeşitli varsayımları inceledikten ve müttefik donanmaların hareket tarzını belirledikten sonra 16 Temmuz'da şu şekilde bir anlaşma imzaladılar:

"Birinci madde: Fransız ve Rus deniz kuvvetleri, ittifakın öngördüğü ve kara kuvvetlerinin kombine eyleminin gerektirdiği her olasılıkta işbirliği yapacaklardır. İkinci madde: Deniz kuvvetlerinin işbirliği hazırlığı daha barış zamanında başlayacaktır. Bu bağlamda her iki deniz kuvvetlerinin genelkurmay başkanları bugünden itibaren doğrudan yazışmaya, her türlü bilgi alışverişinde bulunmaya, tüm savaş varsayımlarını etüt etmeye ve bütün stratejik programları birlikte planlamaya yetkilidir."

27 Temmuz'da Georges Louis bana şifreli olarak çektiği telgrafta şöyle diyordu:

"Sazonof bana, Amiral Lieven'in raporundan imparatorun çok memnun olduğunu ve kendisinin de şahsı adına bizzat aynı hisleri duyduğunu ifade etti."

Fakat Grelling, Foerster, Maximien Harden ve diğer birkaçı dışında Alman yazarları hâlâ bağırıyorlardı: "*İşte bakın! Önceden planlanmış savaşın bir kanıtı daha!*" Almanyasının ve Avusturyanın genelkurmaylarının ilişkilerinin ve onların kurdukları ittifakın normal uygulamalarının vebali sanki bize yükleniyordu! Orta Avrupa İmparatorlukları arasında seferberlik, toplanma, kara ve deniz kuvvetlerinin eylemi konusunda tam mutabakat olduğunu çok iyi biliyorduk. Burada da yine bizim açımızdan nedeni bilinmeyen bir cinayet varsa o da bu uyarıları görmezden gelmek ve kollarımızı kavuşturup oturmaktır.

Milli Eğitim bakanı protokol düzenine göre donanma bakanından sonra gelir. Guist'hau, zekâsı ve gayretiyle bu nazik görevi hak etmişti. Dönemin sonuna kadar meclislerde savunulması gereken çok önemli tartışmalarla karşılaşmadı. Fakat yeni dönemin daha başında, öğretmenler sendikasının yasal olmayan toplantıları, "*Sou du soldat*" dergisinin askerlik karşıtı propagandasına çanak tutan bu gruplaşmalardan birçoğunun müdahalesi gibi bazı sıkıntıların tartışmaya yol açacağı belliydi. Politik hırs tan tümüyle yoksun, asla bir numara olmaya çalışmayan, sadece görevine ve dostluklarına bağlı M. Guist'hau, göğüslemek zorunda kalacağı tartışmalardan hiçbir korku duymuyordu.

Çalışma Bakanı Jean Dupuy, Thyssen adlı Alman sanayicisinin el koymaya uğraştığı yeni Calvados Maden Ocakları yüzünden ortaya çıkan can sıkıcı bir sorunu büyük bir hüner ve incelikle halletmişti. Thyssen tırmanmaya başladığı büyük merdivenden nazik bir şekilde servis merdivenine yönlendirilmişti. Hükümet içinde Jean Dupuy pek konuşkan değildi, fakat onun en küçük gözlemleri bile değerliydi. Onun olağan ağzı sıklığı bilinir ve konuştuğu zaman ilgiyle dinlenirdi. Dış politikayı dikkatlice izliyordu ve her zaman makul öneriler ortaya koyuyordu.

Aynı şeyi Ticaret Bakanı M. Fernand David için de söyleyeceğim. M. Judet ve "*Eclair*" gazetesinin kampanyalarını birçok kez beğenmişti ve çok geçmeden bu gazetenin parlamento muhabiri M. Aubry'yi, olaylı istifasından dolayı takdir edecekti. Tüm bakanlığımız boyunca M. Fernand David benim için güvenilir bir dost ve sadık bir iş arkadaşı oldu.

Tarım Bakanı M. Pams hiçbir zaman benim için -en hafif bile olsa- sıkıntı nedeni olmadı. Daha sonra cumhurbaşkanlığı yarışında bana rakip oldu ve bugün bu serüveni hatırladığımız zaman yenilgisine imrenmeme şaşırıyor. Hükümet içinde dostu Delcassé'den bile daha dilsizdi. Kendisine fikrini sorduğum zaman önce bana gülümseyerek şöyle derdi: "*Küçük sınıflar sadece dinler ve konuşmaz.*" Eğer ısrar edersem benim

kararımı desteklemek için birkaç kelime mırıldanırdı ve ne mantık ne de zekâ yoksunu olduğundan benim görüşümü savunmak için dile getirmediğim ama yine de mükemmel saydığım nedenler bulurdu.

Lorraine kökenli camiamız ve ailevi bağlarımız nedeniyle yakınım olan M. Lebrun'in ayrıca, dürüstlüğünü, gönül nezaketini ve aydın yurt sevgisini feci şekilde takdir ediyordum. Tavsiyeleri de bana çok yararlı oluyordu.

Genel, dahili ve harici politika hakkındaki bütün görüşmelerimize, devlet müsteşarlarımız M. Chaumet, M. René Besnard, Paul Morel ve Léon Berard'ı da ortak ediyordum ve bugün hâlâ onlardan hiçbiri, biliyorum ki, uzun ve samimi işbirliğimizi heyecan duymaksızın anmıyorlardır.

Her zaman ifade etmeye ve davranış olarak tercüman olmaya çaba gösterdiğim düşünce sadece benim değil, birinci sınıf insanların üye olduğu bütün bir kabinenin ortak düşüncesidir.

Gambetta'nın dostlarının beni davet ettiği Jardi'lerin töreninde, Meuse Genel Meclisi'nde ve meslektaşlarının incelik gösterip beni de çağırdıkları Adliye basınının ve Cumhuriyetçi Basının ziyafetlerinde, Joseph Magnin anısına Côte d'Or'da dikilen anıtın açılış töreninde, göreve bağlılıklarının kurbanı olan üç demiryolu bekçisinin anma töreni için Somme Milletvekili M. Klotz'la gitmiş olduğum Faloise'da, velhasıl her yerde, aynı özelliklere sahip ve dayanışmalı bir hükümet adına söz almanın önemini takdir ediyordum. Her yerde ulusal, cumhuriyetçi ve barışçı çabalarımızı, kabine arkadaşlarım tarafından onaylanacağından kesin emin olarak özetle anlatıyordum.

Bu seyahatlerin üçü, o dönemde halen hükümet başkanlarının pazar ayinleri gibiydi ve bana, resmî gösterilerin alışılmış bayatlığı gibi gelmiyorlardı.

Doğduğum yer olan Bar-le-Duc kentinde, hemşerilerimden birçoğunun katıldığı havacılık komitesi ve bütün ilçe belediyeleri askeri araçlara tahsis edilmek üzere Behonne platosu üzerinde

hangarlar kurmak için fon toplamışlardı. Meuselü dostlarım, bu hangarların inşasının tamamlanmış olmasını kutlamaya gelmem konusunda o kadar candan ısrar etmişlerdi ki kısa bir ziyareti onlardan esirgeyememiştim. M. Lebrun'un eşliğinde bu ziyareti yaptım ve her ikimizin de milletvekili seçildiği, yaygaralı tezahüratlarının ve duygularının derinliğinin şöhretini bildiğimiz Loren bölgesi halkının bize gösterdiği hüsnü kabulden dolayı gözlerim yaşarıncasına duygulandım.

Birkaç hafta sonra Eğitim Birliği'nin yıllık kongresinin son oturumuna katılmak için başkanı M. Dessoye tarafından davet edildiğim Gerardmer şehrinde de her yerde olduğu gibi, hükümet politikasının ana hatlarını şöyle hatırlatmışım:

“İstikbalin karanlık ve tehditkâr görüldüğü geçen yılın aynı döneminde, tüm ulusun hemen kavrayıp izlediği kararlılığın, soğukkanlılığın ve yurtsever güvenin örnekleri ilk defa buradan yani Doğu bölgelerinden çıkmıştı. Beyler, ciddi durumlarda böylesine canlı uyanan ulusal ruhun bu gücü, şimdiki hükümeti kurarken bizim düşüncemizde de mevcuttu. Biz, içeride olduğu gibi dışarıda da zorlukların yığıldığı bir devirde bir araya geldik. Hayati öneme sahip bir dönemde, cumhuriyetçi partinin en seçkin liderlerinden birçoğunu, özellikle Briand ve Léon Bourgeois gibi eski hükümet başkanlarını etrafımda bu kadar kolaylıkla toplayabilmiş olmak politik hayatımın övünç kaynağı olacaktır. Birbirimize koparılamaz bağlarla sıkı sıkıya bağlı olduğumuzu hemen hissettik. Bu bağlar şunlardır: Tüm büyük sorunlarda dayanışmalı inisiyatif ve sorumluluk almaya kararlı bir hükümet oluşturmanın Cumhuriyetin ve Fransa'nın yararına olduğu kanısı, özgür kurumlara ve Cumhuriyet ilkelerine aynı bağlılık, idari eylemle ve yasanın müdahalesiyle, öğretim kurumlarının bağımsızlığını ve eğitimin kesin tarafsızlığını savunma konusunda aynı irade, yaşlılığa, sefalet ve sakatlığa karşı toplumun ödevi konusunda aynı anlayış, kamu düzeni hakkında aynı endişe ve hepsinin üstünde, sürekli Fransa'nın vakarı ve onuruyla ilgili hassasiyet. Altı aydan beri harici işler dikkatimizin ve faaliyetimizin büyük kısmını yuttu. Fransız-Alman anlaşmasının akdi, İspanya ile görüşmeler, Tanca

organizasyonu için İngiltere ile görüşmeler, İtalyan-Türk savaşı-
nın sonuçları, Tunus'taki sorunlar. Böylece müstemlekeci impara-
torluğumuzun geleceği olsun, Avrupa dengeleri olsun kabinenin
ilginç sorunlar ele almadığı gün pek geçmedi. Bütün bu işlerin
uğraşısı içinde ittifaklarımızı ve dostluklarımızı bozulmadan mu-
hafaza etmek ve her geçen gün daha etkili kılmak gerektiğini ve
bakımı zor büyük bir demokrasinin karşılığının barışın muhafa-
zasına önem vermek olduğunu gözden uzak tutmadık.”

Çok geçmeden M. Lebrun ve ben Nancy'deydik. Bu yaşlı
kent ve Stanislas kenti sokakların dekorasyonunda rekabet ha-
lindeydiler. Büyük bir kalabalık bize hoş geldin demek için itişip
kakışıyordu. Fakat benim bu yaşasın ve alkış seslerini iştirmek-
ten insafsızca sıkışan bir kalbim vardı. Birkaç gün önce, ağa-
beyim gibi sevdiğim kuzenim Henri Poincaré'yi kaybetmenin
acısını yaşamıştım. Mezarı başında M. Guist'hau, M. Painlevé,
Appell, Jules Claretie, Bigourdan, General Cornille beklenme-
dik bir ölümün Fransa'dan kopardığı büyük bilgin ve soylu dü-
şünür hakkında çok güzel methiyeler düzdüler. Fakat hiçbir
Fen Fakültesi dekanının cenaze törenine katılanlara söylediği
şu sözlerin gerçeğini benden daha iyi bilemezdi:

“Üstadımız Hermite gibi Poincaré de Lorenli bir ailedendi. Çok
genç yaşında doğduğu şehrin işgal edildiğini sonra bölgesinin par-
çalandığını gördü. Jules Ferry'nin uygulandırıncı tablosunu izler-
ken, Vosges Dağları'nın mavi zirvesinin arkasından mağlupların
çığlıklarının yükseldiğini duydu. Bilim için fakat aynı zamanda
da vatan için çalıştı.”

Böylece Henri Poincaré'nin düşüncesi Nancy'de bana eşlik
ediyordu ve onun gençliğini anımsatmak için Rektör Adam'ın
etrafında toplanmış konseyin ve üniversite profesörlerinin vak-
tiyle sınavlara girdiğimiz ve diplomalarımızı aldığımız kuruluştaki
bizi, M. Lebrun ve beni, karşıladıkları zaman benim ilk sözüm
doğal olarak bu oldu. Fakat yüzlerine aşına olduğum üstatla-
rın önünde, aynı amaca yönelik olan ve üçlü bir bakış açısıyla

Fransa'nın uyguladığı ulusal eğitim hamlesini temsil eden üç düzenleme için tüm eğitim kadrosuna hükümetin ne kadar minnettar olduğunu dile getirmeye de özen gösterdim. Sainte-Marie Parkı'nda bize verilen iki bin beş yüz kişilik ziyafette, koloniler bakanından sonra ben, Belediye Başkanı M. Laurent'in ve bölgenin cumhuriyetçi milletvekillerinin kadeh kaldırılmalarına yanıt veriyordum ve bir kez daha hükümetimizin aksiyon birliğini ortaya koyuyordum. Hükümetin bütün büyük sorunlar hakkında içtenlikle ve açıklıkla kendini ifade etmesi ve parlamento önünde olduğu gibi kamuoyu önünde de tavsiyeci, rehber ve aydınlatıcı rolü cesaretle yerine getirmesi ödevi üzerinde ısrarla duruyordum ve sınıra yakın bu yerde hiç de kavgacı olmayan bir üslupla sözlerimi şöyle bitiriyordum:

"Beyler, politikamız içerde olduğu gibi dışarda da açık bir politika kadr. İki sözcükle ifade edersem; o barış ve saygınlık içinde demokratik gelişime önem verir."

Lorrain Müzesi'ni de ziyaret ettim; orada eski seramik modellerini, çilingirlik ve demircilik şaheserlerini, Callot'un, dehasını ortaya koyan gravürlerini, şehrin eski binalarını, eski bayramları ve unutulmuş törenleri temsil eden sararmış baskı resimleri, Lorrainli prens ve prenseslerin soluklaşmış figürlerini canlandıran tuvaleri, madalyaları, nişanları, armaları, Joinville tiyatrosunun süslemeleriyle ve kadın şeklinde taş sütunlarıyla ünlü, şatafatlı dev şöminesini, atalarımızın aile ocaklarını okşayan mütevazı ve soylu kapı mandallarını tekrar görme fırsatı buldum. Bir zamanlar, Loren dükü tarafından ormanlarımızdan avlanan hayvanların başlarıyla süslü geyik galerisinde bir an için soluk asırların kokusunu içime çekmeye kendimi bıraktım. Fidanlığın gölgelerinde okul çocuklarıyla geçirilen hoş birkaç saatten sonra teftiş için 26. Piyade Alayı'nın kışlasına gitmiştim ki orada bir zamanlar er ve onbaşı olarak askerlik hizmetini ifa ettim. Akşam kentin otelinde Nancy şehrine gösterdiği hüsnü kabulden dolayı teşekkür etmiştim ve saygıdeğer

meslektaşım Alfred Mézières'e nazik ve yorulmak bilmez dostluğunun tezahürlerinden ne kadar duyulduğumu ifade etmiştim. Sonra izin alıp, parlamento tatilinin biraz zaman geçirmek için gelmeme izin verdiği Sampigny'ye dönmek için son havai fişegin fırlatılışını beklemiştim. Sınıra yakın Metz'in Almanya tarafında kalan kırsalkesimlerinde yapılan ve II. Guillaume tarafından da izlenen Alman askerî manevralarına, Fransız hükümetinin sınırın bu tarafından verdiği cevap sadece barışçıl kutlamalar olmuştu.

Ufukta beliren kızıl karanlıktan bazen o kadar endişeli olsak da Nancy'nin Almanya tarafından saldırıya uğrayıp bombalanacağı, çevresinin işgal edilip enkaza çevrileceği ve zavallı Metz halkının işgal altında bir ülkede mahrumiyetler ve sürgün acıları içinde ama Fransa'nın geleceğine olan inançlarından hiçbir şey kaybetmeden öleceklerini hangimiz tahmin edebilirdi?

Alfred Mézières, Senato'da silahlı kuvvetler komisyonu başkanıydı. Onur duyduğu bu görev zamanının çoğunu alıyor fakat Lorraine'le ilişkilerinden ve akademik çalışmalarından onu kopartmıyordu. Mézières ile aramızdaki hem seçim bölgemizden hem de aynı hükümette olmaktan kaynaklanan çifte bağ yakın zamanda General Lyautey'in adaylığı sırasında da etkin rol oynamıştı. Akademik unvanların görüşülmesi gereken oturumda hazır bulunamama ihtimalim güçlü olduğu için Mézières benden, Fas temsilcisi lehine tanıklığımı gösteren bir mektubu kendisine vermeme rica etmişti ve ben de Doğulu meslektaşımız için duyduğum hayranlığı Akademi'de dile getirmiştım. Bir başka yıl yaz döneminde, ödül almak için yanıp tutuşan bir yazara akademik bir ödül vermek için birkaç dost çabalarımızı birleştirmiştik. Adı Victor Margueritte idi. Meuse'de doğmuş şerefli bir general olan babasının *Fresnes en Woivre* şehrinde bir heykeli vardı. Bu cesur askerin oğullarından birinin günün birinde Almanya'nın sorumluluklarını hafifletmeye uğraşacağını ve Fransa'ya karşı Abdülkerim'in savunmasını üstleneceğini kimse tahmin edemezdi. M. Victor Margueritte uzun

yıllardan beri periyodik olarak, minnettarlığın yeni hizmetler talep etmek sanatı olduğunu bana hatırlatmayı âdet edinmişti. Hayatta benim dostluğuma hitap etmeksizin bir adım atmamıştı. Lejyon Donör Madalyası yolunda basamakları daha çabuk çıkmak için hüner sayılabilecek dolambaçlı bir yol tutturmuştu. Harika bir yeteneği olan fakat bizzat kendisi için hiçbir başvuruda bulunmayan kardeşi Paul'u bana övüp durmuştu. "*Paul'un rozeti, Paul'un kravatı! Aklınızda olsun! Bakanı gördünüz mü?*" diye yazıyordu Victor bana. Bu tarzda on mektup almıştım. Tekrar tekrar görüyordum bakanı. Sonunda Paul zaten hiç layık olduğu promosyonu alıyordu ve o zaman o da daha sonra kardeşiyle kavga etmiş olmanın üzüntüsüyle çok saygılı olarak bana: "*Victor'un rozeti, Victor'un kravatı! Çok rica ediyorum, unutmayınız.*" diye yazmaya başlıyordu. Ben tekrar bakana gidiyordum ve çok geçmeden Victor bana şöyle mektuplar yolluyordu:

"SEVGİLİ DOSTUM

Daimi ve değerli dostluğunuza borçlu olduğum güzel armağanlara teşekkür ederim! İnanınız ki size borçlu olmak hissi onların değerini çok artırıyor. Madam Poincaré'ye saygılarımla birlikte, kalbimin derinliklerinden gelen teşekkürlerime eklediğim içten ve güzel dileklerimi kabul ediniz."

Victor Margeritte, alakasını tamamen kestiği Meuse'de değilse bile babasının yaralanmış olduğu Ardennes'de delegasyona kendini kabul ettirmeyi hayal ediyor olabilir miydi? Bana, içişleri bakanı olduğu dönemde M. Clemenceau'nun desteğine, "*Elysée'nin, M. Combes'in ve Loges halkının sempatisi*"ne sahip olmakla iftihar ettiğini yazıyordu fakat yine de bütün bunların başarılı olmak için ona hâlâ yetmediğine inanıyordu ve Ardennes senatörü meslektaşım M. Gerard nezdinde tavassutta bulunmam için bana yalvarıyordu.

Victor Margeritte'in ne zaman Théâtre-Français'de bir piyesini oynatmak ihtirası canlansa hemen bana bir not gönderiyordu:

“Sizden bir dost hizmeti istemeyi arzu ediyorduk ve - en kötüsü (veya iyisi) - edebiyat dostu hizmeti... Fakat bu sefer ki ciddidir; çünkü bunun için sizin canınızı sıkmamız yani sizden biraz zaman çalmamız gerekecek... Ve sizin zamanınızın ne kadar kıymetli olduğunu biliyoruz. İşte. Cuma günü M. Claretie'ye sunacağımız üç perdelik kocaman piyesi yeni bitirmiş bulunuyoruz. Sizin otoritenizin M. Claretie'nin yanında ne kadar ve nasıl olduğunu biliyoruz. Her halükarda ona yapacağınız tavsiye bizim için değerli olacaktır.”

Ve Claretie'nin piyesi okuduktan sonra tereddüt etmesi ihtimaline karşı Victor Margueritte sadede geçiyordu:

“Eminiz ki eğer siz görüşünüzü ekim ayından önce Claretie'ye verme fırsatı bulursanız, dengeler çok değişecektir. Eklemeye gerek yok ki, Théâtre-Français'ye girip girmemenin kariyerimizle ilgili önemi açısından zaman çok kritik olduğundan size sonsuz minnettar olacağız!.. Zaten M. Claretie'nin tereddütleri bize dünyanın en giderilemez şeyi gibi gözüküyor. Ve bu nedenledir ki bir kez daha ve bu defa edebiyatçı olarak, gerekirse bize kefil olmanızı sizden istemekteyiz. Bizim için en iyisi de, Claretie'nin sizin iyi bir avukat olduğunuz kadar iyi bir yargıç olduğunuzu bir kez daha görmesi olacaktır.”

Victor Margueritte bir akademi ödülü almayı mı arzu ediyordu hemen, hatta benim jüri heyetine kabul edilmemi bile beklemeden şöyle yazıyordu:

“Geçen yıl *l'Autre* adlı piyes için Toriac Ödülü konusunda biraz sorun çıktığını biliyor olmalısınız. Fakat korkunç rekabetler bir yana, (Claretie'den kaynaklanan) bazı güçlükler bu fikrin başına ulaşmasına engel oldu. Goncourt Akademisi reddetti. Bunun üzerine ben düşündüm ki Akademi tarafından reddedilen ve ikinci kez onun yüzünden bir ödülden mahrum bırakılan (çünkü iki yıl önce de benzer bir olay, yani Brunetère'in bizim için düşündüğü bir Née ödülü *Le Désastre* adlı kitaptan sonra terk edilmek zorunda kalmıştı) ben dediğim gibi, Akademinin içinden

gelerek sunduğu bu ödüllerden birinin sadece benim için olması imkânını düşündüm.”

Bu “içinden gelerek” zarfının tüm anlamını vurgulamak için de şunu ekliyordu:

“Fakat işte yüzüzlük (aynen böyle diyordu) de olsa şunu söylemeliyim; eğer Raymond Poincaré’nin bu tarakta bezi yoksa o zaman alternatif olarak Henri Pincaré var.”

Her ne kadar kendisini hiç tanıma şerefine nail olmadıysa da bu şerefın sizin tarafınızdan bana verilmesi uygun olabilir.”

1912 yılında daha yeni Hükümet başkanı olmuştum ki Victor Margueritte bana sıcak tebrikler yollamıştı:

“SEVGİLİ BAŞKAN VE DOST,

Sizin Akademiye seçilişinizden sonra, büyük dergi etüdümün sonunda dile getirdiğim arzuyu gerçekleştirmiş görmekten ötürü seviyorum. Ve bütün gerçek Fransızlar bugün benimle birlikte seviyorlar. Hepsiyle birlikte benim sevgi dolu övgülerimle.”

Çok geçmeden Victor Margueritte yeri geldiğinde yine kendini hatırlatmıştı; iki kayınbiraderinden biri benim emrim altında, dışişleri bakanlığında elçi olarak çalışıyordu ve bu elemana daha iyi bir görev verilmesi için başımın etini yemeye başladı. Sonra Akademi Ödülleri dönemi gelince yeniden bana başvurdu:

“Akademi’ye oy vermeye gidecek misiniz? Giderseniz ve orada konuşmayı düşünüyorsanız, ‘Frontières du coeur’ adlı eserimle ilgili söylemek isteyeceğiniz ve de söyleyebileceğiniz şey için şimdiden teşekkür ederim. Öyle görünüyor ki orada iki grup ödül olacak; biri ithaf ödülü, öbürü teşvik ödülü... Hervieu, Francis Jammes’i öneriyor. Siz birinci gruba ağırlık verirsiniz ve kitabımın seçime layık olduğuna karar verirsiniz çok mutlu olacağım. Aslında bunlar oldukça küçük sorunlar ve siz, bu canını sıkacağım

kişinin sadece bir Devlet adamı değil aynı zamanda onun canciğer dostu olduğunu düşününüz.”

M. Victor Margueritte hiç de benim canımı sıkıyordu. Fakat bazen beni eğlendirdiği oluyordu. Daha sonra da, mektuplarında abartmalı tebrikler ve minnet gösterileriyle yeni yardım isteklerini uyumlu bir şekilde karıştırmayı sürdürdü. Savaştan önce, savaş sırasında ve sonrasında böylece sürdü. Fakat biz daha 1912 yılındaydık ve her şeyin zamanı gelecekti.

Eh! Hangi güçlü dürtüler onun gibi bir yazarı, bu kadar eski ve bu kadar aşırı bir minnet dizisini sarsmak ve ellerini yalamış olduğu insana canı muamelesi yapmak için Alman-Sovyet yayınlarında bir şeyler aramak zorunda bırakmış olabilirdi.

Evet, eğer bu arada, benim başkanı olduğum bir hükümet zamanında tamamen bağımsız olarak hareket eden Lejyon Dönör Konseyi, “*la Garçonne*” adlı eserin yazarını, vaktiyle bu kadar ateşli bir şekilde arzu etmiş olduğu nişandan yoksun bırakmak gerektiğine inanmamış olsaydı belki de bu herif haklı olabilirdi. Eski dostluğumuzun gömülü olduğu yerde şimdi boyunduruk gölgesi var!

IV. Bölüm

Rusya seyahati – Condé – Cronstadt ve Saint Petersburg'da
– Fransız elçiliğinde ikamet – Sazonof ve M. Kokovtsof ile görüşmeler.

Hükümetin ilk günlerinden itibaren bizi motive etmeyi sürdüren dayanışma ruhu, almış olduğumuz ve daha sonraki olayların bizi haklı çıkardığı bir prensip kararında da kendini gösterdi. İzvolski'ye karşı, bilhassa 1911'de oynamış olduğu rolden sonra gösterdiğimiz güven azlığı, Rus ve Fransız hükümetleri arasında hissettiğimiz bağlantı eksikliği, ittifak içinde belki de herhangi bir çatlağın bulunduğu izlenimi, meslektaşlarımızın ve özellikle Briand ve Leon Bourgeois'nun, önümüzdeki parlamento tatili sırasında Saint Petersburg seyahati yapmamın yararlı olabileceğini düşünmelerine neden olmuştu. Sazonoff aralıkta Paris'e gelmişti; iadeyi ziyaret doğaldı. Rus bakanın, önce M. İzvolski tarafından çekingen fakat gerçeğe uygun yankılandırılan Georges Louis hakkındaki daha ilk şikâyetlerinden itibaren bu yanlış anlaşılmayı giderme arzusu kabinenin kararını pekiştirmişti. Elçimizin Paris'e gelişi ve Saint Petersburg'a dönüşü iki müttefik ülkenin ilişkilerinde bizi rahatsız eden bir belirsizlik doğurmuştu. Georges Louis vasıtasıyla haberdar oldukları ziyaret talebimize karşı imparator ve onun hükümeti bizce de uygun olan bir tarih önermişlerdi. M. Lebrun'un Nancy'deki konuşmasında işaret ettiği gibi bütün meslektaşlarım benim seyahatime

büyük önem veriyorlardı ve tatil dolayısıyla hareketim sırasında Paris'te olmayanlar bana mektupla içten başarı dileklerini yollamışlardı. Karlsbad'ta bulunan Millerand, en sıcak ifadelerle bana telgraf çekmişti. M. Aristide Briand'ın Hükümet Başkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı'na vekâleti konusunda bir karamameyi sayın cumhurbaşkanının imzasına sundum. 5 Ağustos Pazartesi günü sabah saat sekizde Dunkerk'e müteveccihen Paris'i terk ettim. Yanımda kabine sözcüsü M. Daeschner ve şifre servisinde bir ataşe olan M. Myriam Lucas'ı götürüyordum. Bakanlık personeliyle birlikte, daha önce kara yoluyla Saint Petersburg'a hareket etmiş olan İzvolski'ye vekâlet eden Rus elçiliği danışmanı M. Sevastopulo, M. Briand, Steeg, M. Delcassé, M. Paul Morel ve M. René Besnard beni uğurlamak için gara gelmişlerdi. Bana Dunkerk'e kadar eşlik etmek isteyen Steeg benim vagonuma binmişti. Öğleyin yarıma doğru deniz garına varınca, Senatör M. Trystram ve Milletvekili M. Dupont'un bizi beklerken cesaretle göğüs gerdiği şiddetli bir yağmur bizi karşılamıştı. Çift sıra dizilmiş gümrükçüleri sağanak yağmur altında kalmaktan kurtardım ve bizi liman ağzında demirli "*Condé*" kruvazörüne kadar götürecek torpidobota biraz yalpalanarak bindim.

Tabii adet olduğu üzere 19 pare top atışına maruz kalmaktan kurtulamadıysa da hızla basamakları tırmandım ve yan yana selam vaziyetinde sıralanmış güverte subaylarının karşısına çıktım. Ulusal marşımız "*Marseillaise*" çalındı. Saygılar sunuldu ve ben Komutan Carré ile yardımcılara doğru ilerledim. Onunla tanıştıktan sonra, benimle güncel birkaç meseleyi görüşmek isteyen ve demir alma zamanına kadar güverteyi terk etmeyen M. Steeg'le birlikte bir kamaraya kapandım.

Komutan Carré, salon, çalışma kabini, yatak, banyo ve yemek odalarından oluşan ve muhteşem gözüken kendi kamarasını bana vermek için ısrar etti. Tabii ben de kumandan ile subaylarını yemeklerini, benimle ve yardımcılarımıyla birlikte yemeye davet ettim. Salonun arkasında ayrı bir güverte, bir anlamda gerçek bir deniz sahili vardı. Yolculuk esnasında orada

bir şezlong üzerinde tembel tembel oturarak, kitap okuyabilecek ya da denizi seyredebilecektim. Kendimi bir dinlence yolculuğuna çıkmış gibi hissediyordum ve doğrusu, yedi aylık ağır çalışma temposundan sonra birkaç günlük bir inziva fırsatına duyarsız kalamazdım. Yine de Avrupa'nın durumu hakkında içim hiç de rahat değildi. 1 Ağustos'ta M. Dard, Sofya'dan bana telgrafla, Yunanistan ile Bulgaristan'ın anlaşma imzaladığını bildirdi. M. Geçof bu anlaşmanın tamamen savunma amaçlı olduğunu ve Balkan ülkelerinde endişe edilmesi gereken diplomatik bir faaliyetin bulunmadığını bizim maslahatgüzaranımıza bildirdi. Ayın ikisinde Üsküp konsolosumuz, Kuzey Arnavutluk'u Üsküp ovasından ayıran dağ silsilesi olan Karadağlar da çok sayıda silahlı Arnavut'un toplandığı konusunda bizi uyardı. Ayın üçünde Manastır konsolosumuz Bulgar ihtilalcı faaliyetlerinin kesinlik kazanmaya başladığını ve Ohri kaymakamlık konağına yeni bir bombalı saldırı yapıldığını haber verdi. Köylüler köyden köye dernekler kuruyorlar, haydutlar kol geziyor, Müslüman yetkililer yılgınlıklarını saklamıyorlardı.

Bu esnada Condé, iyi bir hızla, Kuzey Denizi'nin dalgalarını yarararak ilerliyordu ve ben telsiz telgrafla M. Briand'a yolculuğumuz hakkında bilgi veriyordum. Ayın beşi tüm öğle sonunu ve altısı tüm günü sakın ve düşüncelere dalarak geçirdik. 7 Ağustos Çarşamba günü Büyük Belt ve Küçük Belt'i geçtik ve Baltık Denizi'ne vardığımızda önümüzde yelpaze şeklinde açılarak konuşlanmış bir Alman filosuna rastladık. Bir araya toplanmamış, fakat büyük bir yarım çember teşkil eden dört zırhlı savaş gemisi ve on beş kadar muhripten oluşmuştu. Nazik bir top atışı selam teatisinden sonra, bu yüzen hattı yarıdık ve kuzeye doğru yolumuza devam ettik. Perşembe günü sakın bir şekilde Baltık'ta yol aldık. Büyük dalgalar vardı fakat Condé fazla etkilenmiyordu; sallantı yok denecek kadar azdı ve ben kış güvertede rahatlıkla bir şeyler okuyabiliyordum.

9 Ağustos Cuma günü, saat üçten biraz önce, bu havalide hiç de beklemediğim şahane bir hava ve bir Afrika sıcaklığında

Cronstadt'a vardım. Kruvazörümüz yirmi bir pare top atışıyla karayı selamladı. Constantin Kalesi bu selama Fransız bayrağı çekerek karşılık verdi. Condé demir attı, Aurora adlı bir Rus kruvazörünün yanına iskeleye sağlamca bağlandı ve büyük flamayı çekti. Derhal bir Rus ve Fransız gazeteci sürüsü güverteye üşüştü. Onlara yolculuğun sıradan olaylarından başka şey söylememeye özen gösterdim; tabii ki bu da aralarından birkaçının gerçek gazeteci soruları yöneltmelerine engel olmadı. Cumhurbaşkanı telgraf çekerek varışımı bildirmek ve ona bağlılığımın saygı dolu duygularını iletmek bahanesiyle ellerinden kurtuldum.

Saat beşe doğru şirin Rus amirallik yatı "Neva", güvertesinde Amiral Grigoroviç, Donanma bakanı, M. Georges Louis ve elçilik personeli olduğu halde Condé'nin çok yakınına demirledi. Yeni bir selam teatisinden sonra amiral ve Fransa elçisi bizim gemimize çıktılar ve resmi törenle karşılandılar. Rus bakan nazik bir şekilde beni aynı akşam Cronstadt körfezindeki yatında akşam yemeğine davet etti. Isı istisnai derecede yüksek olmayı sürdürdüğünden yemek açık havada, şık bir şekilde dekore edilmiş olan güvertede yenildi. M. Georges Louis, M. Daeschner, Komutan Carré ve Lieven prensinin de aralarında olduğu yirmi kadar misafir vardı. Sonra yatmak için Condé'deki kabineme döndüm orada, geminin hareketsizliği içinde ve aşırı ısınmış kruvazörde yolculuk sırasındaki dalgaların beşik gibi sallayışındaki sakin ve havadar uykuyu bir daha bulamadım.

Cumartesi sabahı, Condé'nin bir motoru beni tekrar amirallik yatına götürdü. Orada beni, uzun boylu, yakışıklı, gözleri ışık saçan, siyah sakallı, mükemmel Fransızca konuşan Amiral Grigoroviç akşamki cana yakınlıkla karşıladı. Condé'nin su kesimi onun Neva nehrinin yukarılarına çıkmasına izin vermiyordu. Nehrin derinliği ancak yirmi ayaktı⁷⁹. Condé ise ancak 26 ayak derinlikte yüzebiliyordu. Bu nedenle M. Georges Lo-

⁷⁹ Bir ayak (fit, kadem) = 30.48 cm. (çev.)

uis, hoşuna gitmese de Cronstadt'dan Saint Petersburg'a yatla gitmek zorunda olduğumuzu ve amiralliğin önerisini benim adıma kabul ettiğini önceden söylemişti. Çok güzel bir güneş altında, çevremizdeki yeterince yoğun ticari seyrüsefer faaliyetini gözlemleyerek bu küçük yolculuğu bir buçuk saatte tamamladık. Sonsuza uzanır gibi gözüken kente vardığımızda Nikola Köprüsü'nün rıhtımına yanaştık ve iskelede, sade ve güvenilir fizyonomisini tekrar görmekten mutlu olduğum M. Kokovtzo'f'u ve henüz tanışmadığımız M. Sazono'f'u bulduk. Onların arkasında M. İzvolski ile Dışişleri Bakanlığı'nın ve sarayın yüksek rütbeli memurları duruyordu. M. Kokovtzo'f bana şöyle dedi: "*Bize Fransa'nın parlak güneşini getirdiniz.*" Ben de ona gülerek: "*Ve Tropiklerin sıcaklığını*" diye yanıt verdim. Karşılıklı takdimler yapıldıktan sonra ben Ruslardan izin istedim ve M. Georges Louis ile birlikte, bizi beklemekte olan ve üzerinde geleneksel izvosçık (sürücü) giysisi olan, arkadan pek heybetli görünümlü ve ön tarafı ağır nakışlarla süslü bir palto taşıyan arabacının sürdüğü üstü açık bir arabaya bindim. Rıhtıma birikmiş yoğun bir kalabalık "hurra" diye bağırıyor, adamlar şapkalarını sallıyordu. Fakat bu halkın manzarası bana, nedendir bilmem bir gurbet hissi verdi. Fransa dışında bile olsam bu duyguyu şimdiye kadar hiç duymamıştım.

Elçilikte, M. Georges Louis nezaket gösterip zemin kat-taki, Neva iskelesine bakan daireyi bana tahsis etmişti. İçinde düşüncelerimin kararsızca ve tedirgince gezindiği titreşen mavimtırak engin bir su örtüsü karşımda uzanıyordu. Yerleşmem bitince hemen M. Georges Louis'nin hazırladığı ve bir dizi telefonla bana ilettiği programı uygulamaya koyuldum. Onun tavsiyesine uyarak, onunla ve M. Daeschner'le birlikte Saint Petersburg'un beşiği olan Pierre-Paul Katedrali'ne gittim. Çarların mozolesi oradaydı. Üstünde yüksek yaldızlı bir kulesi olan, vaktiyle Rus hanedanının Saint Denis'i olan katedral, hiçbir Rus özelliği taşımıyordu. Hatta Doğu özelliği bile yoktu. İtalyan süslemelerle donatılmış sıradan, soğuk bir kiliseydi.

Fakat Büyük Petro'dan III. Aleksandr'a kadar elli üç hükümdar veya imparatorluk ailesi mensubu orada, beyaz mermerden lahitler içinde uyuyorlardı ve bu çok sade mezarlar yine de azametli görünüyordular. Orada General Staal tarafından karşılandım. Bana çabucak bazı bilgiler verdi ve beni, Fransız Rus ittifakının kurucusu olan kişinin mezarına götürdü. Orada, Fransız cumhurbaşkanı ve hükümet başkanı adına M. Georges Louis'nin özel ilgisiyle sipariş verilmiş doğal çiçeklerden yapılmış bir çelenk koydum.

Katedralden çıkışta yolumun üzerinde bekleyen III. Aleksandr okulunun öğrencileriyle selamlaştıktan sonra, Kronwerk kanalının arkasından 1901'de İmparator II. Nikola tarafından inşa edilen ve alkolizm tehlikesine karşı gençliği korumaya tahsis edilen halk evine gittim. Bu geniş ayıklık restoranında idareli bir şekilde yemek yiyen birçok davetli gördüm fakat bana öyle geldi ki, 1905 İhtilali'nin patladığı bir şehirde, iyi niyetlerle kurulmuş böyle hayırsever bir kuruluş biraz geç kalmıştı.

Oradan uzaklaşırken, bir Fransız bakanın varlığından haberdar edilmiş olan gelip geçenleri saygıyla selamladım, fakat genellikle halkın nezaketinin resmi kabullerde pek rastlanmadığını fark etmekte fazla zahmet çekmedim. Hemen hemen her yerden fazla dikkat çekmeden geçtim. Sanki Petersburg sakinleri ittifaka karşı, bizim taşra kentlerimizin en soğuşundan çok daha fazla ilgisizdiler.

Doktor Cresson tarafından hayranlık verici biçimde yönetilen Fransız hastanesini ziyaret ettikten ve oraya bağışta bulunduktan sonra, refakatiyle kendimi daha rahat hissetmemi sağladığı için zaten kendisine müteşekkirdiğim M. Georges Louis'nin titiz bir şekilde hazırlayıp bana verdiği listenin bazı protokol vecibelerini yerine getirdim. Grandüklerin, hükümet üyelerinin ve yabancı sefirlerin yanında dikkatli davranarak, pot kırmamaya özen gösterdim.

Öğleden sonra saat üç için M. Sazonof'tan randevu almıştım. Dışişleri bakanını ziyaret bana, Senato meydanına "Nevski

Prospekt” caddesine⁸⁰ ve Donanma Binası’na hızlıca bir göz atma fırsatı verdi. Falconet’in “*Büyük Petro*” heykeli bana Fransız gururunun birkaç mutlu dakikasını verdi fakat Saray Meydanı’na vardığımda, yarım dairenin ortasında yükselen Aleksander Sütunu’nun da benim vatandaşlarımdan birinin eseri olduğunu⁸¹ düşününce daha az gurur duydum. Kışlık sarayın kızıl cephesinde cezp edici hiçbir şey görmedim. Genelkurmay Başkanlığı binasının muazzam kütlesi karşısında ezildiğimi hissettim ve uzaktan kendimi böylesine kötü hissettiğim bu bakanlık binasına girdiğim zaman birden kendimi bilinmeyen bir dünyaya gönderilmiş gibi hissettim.

M. Sazonof çok sayıda dosyayla, beni çalışma odasında bekliyordu. İleri fırlamış parlak gözleri, uzun burnu, sivri bir profili, mütebessim dudakları vardı. Beni büyük bir coşkuyla karşıladı. Uzun ve samimi bir görüşme yaptık. Daha sonra imparatora bu görüşmeyle ilgili sunduğu rapor Sovyetler tarafından yayınlandı. Ben de kendi payıma, görüşmeyi kâğıda dökecek hemen orda M. Georges Louis’ye ve Fransa’ya dönünce de cumhurbaşkanına ve mesai arkadaşlarıma okudum. Vakit geçirmeden görüşmemizi özetleyen notların bakanlık arşivlerine yerleştirilmesini sağladım; notlar hâlâ orada duruyor olmalı. Hiçbir esas noktada M. Sazonof’un raporda anlattıklarıyla farklılık arz etmemektedir.

⁸⁰ Nevski Prospekt: Petersburg kent planında, Donanma Binası’nı odak kabul eden noktadan, dışa doğru uzanan üç önemli caddenin en büyüğü. Neva caddesi olarak isimlendirilir. En canlı, en kalabalık alışveriş merkezidir. Rusya’nın en ünlü, işlek caddelerinde biri olduğu gibi, dünyanın da en büyük caddelerinden biridir. (Çev.)

⁸¹ Saray Meydanı St. Petersburg’un en ilgi çekici mimari kompleksidir. Kış sarayı (mimar B.Rastrelli) ve yarım daire şeklindeki bakanlık binalarıyla (mimar C. Rossi) kuşatılmıştır. Bu binalar birbirinden üzerinde Napolyon savaşlarındaki iki tekerlekli savaş arabalarının figüre edildiği zafer arklarıyla ayrılır. Meydanın merkezinde 1812 yılındaki savaşa ait Alexander Sütunu vardır.

İşte bu görüşmeden notlar; önce Çin konusuyla ilgili olanlar:

“M. Sazonof Konsorsiyum’un Rusya’da açılmasına önayak olduğum için bana teşekkür etti. Hükümetinin iki sene öncesinde işin Paris’te gelişme tarzına çok şaşırmış ve çok üzülmüş olduğunu saklamadı. Fakat ‘o geçmişte kaldı’ dedi.”⁸²

Anadolu Demiryolu:

“M. Sazonof’a hükümetinin karar değiştirmelerinden yakındım. Daha önce M. Bombard M. Çarikof’la mutabık kalmıştı ve Rusya’nın onayıyla Fransızlar demiryolu yapım işini üstlendiler; oysa şimdi demiryolu ağının bir bölümünün inşasının ertelenmesine, hatta bazı hatlardan vazgeçilmesi isteniyor. Söylemeye gerek yok ki Fransızların yararına olması gereken bir girişimi kısmen terk etmesini Türk hükümetinden istemek için Fransa Rusya ile işbirliği yapamaz. Fransa’nın tüm yapabileceği Rusya’nın Babıali nezdinde teşebbüste bulunmasına karışmamak olacaktır fakat bu da ancak Fransa için makul fedakârlıklara mal olması ve işin, kapmak için pusuda bekleyen Amerikalı grubun eline geçmeyeceğinden emin olmak koşuluyla kabul edilebilir. M. Sazonof, bu genel prensipler üzerinde benimle aynı fikirde olduğunu, Rus girişimlerine bizim katılmamızın istenmesini ‘abes’ bulduğunu söyledi. Bu konuda Genelkurmayın onu zorladığını belirtti. Osmanlı hükümetine ülkesinde demiryolu inşasını yasaklamanın imkânsızlığı üzerinde ısrar ettim. 1900 anlaşması ona doğrudan inşa hakkı tanıyor. Kendisi yapmasa da yüklenicilere başvurabilir ve kendisine çok fazla kısıtlama dayatmamak gerekir; aksi halde pek doğal olarak Amerikalıların kapısını çalacaktır. M. Sazonof bu mütalaaların doğruluğunu kabul ederek olayı daha uzlaşmacı bir espri içinde yeniden etüt etmeyi vaat etti.”⁸³

⁸² Dossier, E. 36. VII.

⁸³ Orijinal tasnif D 55 V. No.lu dosyada. *Contemporary Review* dergisinin 1 Eylül 1912 sayısında “Fransız-Rus çekişmesi” başlığı altında M.E.J Dillon’un bir makalesi yayınlandı. Orada görüşmemizin bu bölümü oldukça doğru bir şekilde aktarılmaktadır. Bilgiler Paris kaynaklı değildir.

Küçük Asya'daki menfaatlerimizin çoğu kez Rus politika-sıyla ne kadar çok çeliştiği ve Rus hükümetinin, ilerde Babiâli ile çatışma çıkacağından korktukları bölgelerde Türk demiryol-larının yapımına nasıl bir dirençle karşı çıktığı, M. Sazonof'un raporunda olduğu gibi bu özette de görülmektedir.

İtalyan-Türk savaşı hakkında konuşmamız da doğal olarak daha önemliydi. Zaten Rus başkentinde kaldığım süre içinde birçok buluşmamızda da bu konuyu görüştük:

"M. Sazonof'a savaşın başından beri Fransız bakış açısının ne oldu-ğunu ve tarafsızlık kurallarına titizlikle uymaya her zaman önem verdiğimizizi açıkladım. İtalya'ya karşı sempatiğimiz ne olursa olsun ve 1902 anlaşmamızı uygulamaya samimi olarak ne kadar kararlı olursak olalım, Trablusgarp konusunda Afrika'daki topraklarımızda otoritemizi tehlikeye atamayız. M. Sazonof, davranışımızın neden-lerini çok da iyi anlamamış olduğunu ve bizi İtalya'ya karşı olma-sını istediğinden daha az yakın bulduğunu itiraf ediyor. Kendisine Manuba, Kartaca ve Tavignano olaylarının hangi koşullarda cere-yan ettiğini anlattım. Hemen bizim haklı olduğumuzu, İtalya'nın hatalarını ona gösterdim. Her şeye rağmen bu çatışmanın izlerini silmek için gösterdiğimiz çabalara işaret ettim. Bana onların orta-dan kalktığını görmekten duyduğu büyük memnuniyeti belirtti. M. Sazonof'un da M. İzvolski kadar İtalyan dostu olduğu açıkça görülüyordu. Kendisine, M. Bompard'ın, Trablusgarp'a bir barış heyeti gönderme konusunda Türk hükümetinin iki üyesi ile yap-mış olduğu resmi görüşmeyi haber verdim. Bunun yeni, çok il-ginç bir fikir olduğunu ve bu fikrin ateşkes önkoşulu olmaksızın bile hayata geçirilmesinin, mutlu bir son getirebileceği kanısında olduğunu söyledi. Resmen yapılırsa İtalya'nın teklifi kabul ede-ceğine inanmış durumda ve M. Bompard'ın bu makul teklifi ke-sinleştirmeye çalışmasını coşkuyla destekliyor."

"M. Sazonof'u tekrar gördüm. Ona Fransa'dan gelen bir telgrafa göre İtalya'nın razı olduğunu söyledim. Çok sevindi."

"M. Sazonof'u tekrar gördüm. İtalyan maslahatgüzarının Paris'te, Roma'nın telgrafıyla bağdaşmayan bir girişimde bulunduğunu ken-disine bildirdim. İtalya, rızasını kabul edilemez koşullara bağlıyor.

Babiâli'nin önceden, İtalya'nın egemenliğini kabul etmelerini Arap-
lara tavsiye etmeye söz vermesini istiyor. M. Sazonof da benim
gibi bu koşulu tamamen yersiz ve sakarca buldu.”

“M. Sazonof'u yine gördüm. Bizim mütalaamız üzerine İtalya'nın
düzeltilmiş cevabını ona ilettim. Bu kez, formülü kabul edilebilir
buldu; dolayısıyla ısrarla Türk teklifinin alınması için çaba sarf
edilmesi gerektiğine inanıyor.

Görülüyor ki Petesburg'dan elçi aracılığıyla ben, M. Briand ile
devamlı temas halindeydim ve mesafeye rağmen tam bir uyum
içinde faaliyetimiz sürüyordu.

Aynı şekilde General Joffre tarafından General Gilinski'ye ifade
edilen dilekleri Rus bakanlara iletmıştim: ‘Seferberlik konusunda
M. Sazonof, talebim üzerine kara orduları genelkurmay başkan-
larının toplantısının tutanaklarını dikkate aldı. Kendisine, talep
edilen hatların ikili ve dördlü hale getirilmesi ayrıca Varşova'dan
Alman ve Avusturya sınırlarına uzanan ve farklı genişlikte olan
iki hattın bu süreç içinde Rus ray açıklığına dönüştürülmesinin
gereğini izah ettim. Avusturya'ya doğru olan hattın dönüştürül-
mesine zaten karar verildiğini zannediyor. Öteki için yardıma söz
verdi. Savaş bakanı kendi yönünden bana, yakınlarda bunu des-
tekleyen bir rapor hazırlamış olduğunu bildirdi.’”⁸⁴

Burada, M. Fabre-Luce'nin kitabına, içerdiği yanlışların hep-
sinden daha tuhaf bir yanlış girmiş:

“1912'de diyor yazar, Rus Maliye Bakanı M. Kokovtsof, bizim
kredimizi almak için silahlanma sözü vermek zorunda kaldı. Bu
yılın haziran ayında, Verneuil Petersburg'a, M. Poincaré hükü-
metinin koştugu iki şartı bildirmeye geldi: Para basma ve stra-
tejik demiryollarının inşası. Paris'e gönderilen Kokovtsof elin-
den geleni yaptı.”

Şayet M. Fabre-Luce, M. Kokovtsof'un “*Livre noir*” içindeki⁸⁵
raporunu dikkatlice okumuş olsaydı, bu belgenin 1912 tarihli ol-

⁸⁴ Orijinal tasnif Fransa-Rusya dosyasında. R. A. 252, II.

⁸⁵ C. II, s. 385.

madığını görecekti; o, 1913 Alman askeri kanunlarından sonradır. Tam olarak Rus takvimiyle 19 Kasım 1913 yani 2 Aralık 1913 tarihini taşır ve M. Kokovtsof orada artık mevcut olmayan bir Poincaré hükümetinden istese de söz edemez; çünkü o tarihte Hükümet Başkanı M. Barthou, Dışişleri Bakanı M. Pichon ve Maliye Bakanı da M. Charles Dumont'dur. Böylece M. Fabre-Luce, M. de Verneuil'in Rusya seyahatini ve M. Kokovtsof'un Fransa seyahatini bir yıl öne almış oluyor. Okuyucularını buna göre bilgilendiriyor. Bana gelince ben, Saint Petersburg'da kimseyle ne para basımı ne de kredi sorununu konuştuğumu teyit edebilirim. M. Fabre-Luce'un kitabındaki 1912 yılı ifadesinin bir baskı hatası veya bir dil sürçmesi olduğuna inanmak isterdim fakat yazar bizzat M. Poincaré'nin hükümetinden söz etmekle bu yanlış doğru gibi gösteriyor. Dolayısıyla yanlış, bir dizgi hatasından kaynaklanıyor olamaz.

Kabine arkadaşlarımızla mutabık kaldığımız gibi ben, M. Sazonof'la kısa süre Amiral Aubert ile Lieven prensi arasında imzalanmış olan denizcilik anlaşmasını konuştum:

"M. Sazonof'a, 1893 askeri antlaşmanın bir şekilde diplomatik ittifakın içine dâhil edilmiş olduğunu ve ayrıca 1899 yılında Kont Mouraviev ile M. Delcassé arasında teati edilen mektuplarda da bunun hedeflendiğini belirttim. Kendisine, benim düşünceme göre, denizcilik anlaşması için de aynı şeyi yapmanın ve kendisiyle benim aramda teati edilecek mektuplarla bunu sağlamanın, mektuplarda İmparatorun ve Cumhuriyet hükümetinin bu deniz anlaşmasını onaylayacağını belirtmesinin uygun olacağını söyledim. M. Sazonof'un bu teklifi kabul etmeye kesinlikle hazır olduğunu gördüm. Bana olumlu yanıt verdi."⁸⁶

Fakat bu denizcilik anlaşması projesi konusunda Saint Petersburg'da veya Paris'te hangi işgüzarlıkların araya nasıl gir-

⁸⁶ M. Sazonof ile benim aramda teati edilen 2/15 Ağustos ve 3/16 Ağustos tarihli mektupların metni, "Rus İttifakı" hakkında 1918 yılında yayınlanan *Livre Jaune* adlı kitapta bulunmaktadır.

diğini bilmiyorum. Mihver devletlerinde haber çeşitli yorumlara neden olmuştu. Bu arada Almanya ve Avusturya-Macaristan maslahatgüzarları, ülkelerinin kamuoyu üzerinde bu anlaşmanın uyandırdığı etkilerle ilgili olarak politik işler müdürüyle “gündem dışı ve resmi olarak” görüşmek için Dışişleri Bakanlığı’na gelmiş. Kendilerine, Fransa’nın Üçlü İtilaf ortaklarıyla ilişkilerinde her zaman kendi politikasının geleneksel prensiplerine yani Avrupa’da dengelerin korunması ilkesine bağlı olduğu yanıtı verilmiş. Ayrıca maslahatgüzarların dikkatini çeken bazı sorunların, müttefiklerin kara ve deniz genelturmalarının ilgillemeleri gereken doğal stratejik sonuçları olduğu ilave edilmiş. M. Briand 10 Ağustos’ta bu iki devletin girişimini ve verilen cevabı bana haber verdi.⁸⁷

Alman Elçisi Baron Lancken ve Avusturya Elçisi Kont Somsis’e karşı her zaman olduğu gibi nazıktık. Fakat Fransa ve Rusya’nın Berlin’e ve Viyana’ya Üçlü İttifak’ın kara ve deniz anlaşmalarından aynı şekilde “gündem dışı ve resmi olarak” sitem edecekleri görülmüyor mu? Saint Petersburg’da da Almanya tarafından açıklama talep edilmişti ve işler Paris’te olduğundan daha az ihtiyatla yürütülmüştü. M. Sazonof’la görüşmemden sonra yazmış olduğum not aslında, ikisi benim, biri de M. Georges Louis gibi görüşmelerimden haberdar etmeye önem verdiğim M. Daeschner’in olmak üzere üç kısa açıklamayı içermektedir:

“Not: M. Sazonof bana, Almanya elçisinin kendisinden deniz anlaşması hakkında açıklama talep ettiğini söyledi. Rusya ve Fransa’nın müttefik olarak karada ve denizde her türlü ihtimale karşı hazırlanmaya hakları olduğunu fakat ittifaklarının barışçı karakterini değiştirecek hiçbir şey yapmayacakları yanıtını verdiğini ilave etti.”

“M. Sazonof’u tekrar gördüm. Alman elçisinin İmparatorla bir görüşme talep ettiğini, imparatorun ona ‘Olay çok yeni, biraz

⁸⁷ *Livre Jaune*, 1918, no. 105.

beklemek lazım. Bana sekiz gün sonra bundan tekrar söz ediniz.' dediğini haber verdi."

Ve işte M. Daeschner'in bizzat kendisinin imzaladığı ekli not:

"Schilling'in bana dediğine göre elçiye verilen cevap şöyleymiş: 'İmparator her zaman elçileri canı gönülden kabul eder; fakat şu anda kamptadır ve görüşme tarihini ancak birkaç gün sonra belirleyebilecektir.'"⁸⁸

En önemli görüşme konumuz tabii ki Balkanlar'daki durum idi:

"Sırp-Bulgar anlaşması: M. Sazonof'dan, Sırp-Bulgar ve Yunan-Bulgar anlaşmaları hakkında açıklama istedim. Bu anlaşmaların Rusya tarafından Fransa'ya niçin bildirilmediğini anlamakta güçlük çektiğimi saklamadım. M. İzvolski bana onları bilmediğini söylemiş fakat statuko için olduğu konusunda bana güvence vermişti. Oysa sadece Statuko'yu güvence altına almaya yönelik anlaşmalar kaleme almak için bunca zaman harcanmış olduğuna inanılması oldukça güç gözüküyor. Bu anlaşmaların en önemli bölümü aslında muhtemel bir paylaşımı içeriyor olabilir. M. Sazonof bu konuda aynı fikirde. Bana, en azından bir hudut çizgisi belirlemeyen Yunan-Bulgar anlaşmasının tam metnini bilmediğini, fakat Sırp-Bulgar anlaşmasının metnini ve ekli haritayı bana iletceğini söyledi."

"M. Sazonof'u tekrar gördüm. Sırp-Bulgar anlaşmasının Rusça metni elindeydi. Onu bana tercüme ederek okudu. Statuko'dan sadece bir yerde sözü ediliyordu; o da bozulması durumunun ön görülmesinden ibaretti. Bulgaristan ve Sırbistan karşılıklı olarak, seferberliklerini birlikte planlamayı taahhüt ediyorlardı. Şayet birisi seferberlik ilanı zorunda kalırsa diğerini uyaracaktı. Eğer uyarılan taraf aynı şeyi yapmayı reddederse Rusya'nın hakemliğine başvurulacaktı. Rusya'nın hakemliği zaten anlaşmanın her satırında geçiyordu. Ohri gölüne yakın yerde sınırın bir bölümü kesin

⁸⁸ Orijinal evrak Fransa-Rusya dosyasındadır. R.A., 252, II.

olarak belirlenmemiştir. Zamanı gelince onu belirlemek Rusya'ya bırakılmıştı. Bu alışlagelmiş sınır Sırp, Bulgar ve Türk sınırının buluşma noktası ile Ohri gölü arasında kuzey-doğudan güney-batıya uzanıyordu. Tüm doğu bölümünü Bulgaristan'a, tüm batı bölümünü de Sırbistan'a bırakıyor ve Selanik'e doğru Bulgaristan, Arnavutluk'a doğru da Sırbistan için hiçbir sınır belirlemiyordu. Böylece anlaşma sadece Türkiye'ye karşı değil, Avusturya'ya karşı da bir savaş potansiyelini içeriyordu. Ayrıca iki Slav krallık üzerinde Rusya'nın hegemonyasını tesis ediyordu; çünkü Rusya bütün sorunlarda hakem olarak yer alıyordu. M. Sazonof'a bu anlaşmanın hiçbir şekilde bana verilmiş olan tarife uymadığına, doğruyu söylemek gerekirse bunun bir savaş anlaşması olduğuna M. Sazonof'un dikkatini çektim. Ayrıca bu anlaşmanın sadece Sırp'ların ve Bulgarların art niyetlerini göstermekle kalmadığına, aynı zamanda beklentilerinin Rusya tarafından teşvik edilmiş gibi görünmesinden ve bu muhtemel paylaşımın onların açgözlülüğü için bir yem olmasından korkulması gerektiğine işaret ettim. M. Sazonof, Rusya'nın Sofya elçisinin bu anlaşmayı Petersburg'a iletirken onu savaş anlaşması olarak tavsif ettiğini kabul etti. Fakat Sırbistan ve Bulgaristan, Rusya'nın muvafakati olmadan savaş ilan etmemeye ve hatta seferberlik bile ilan etmemeye söz verdikleri için Rusya, barışı korumak için bir veto hakkı kullanabilir ve bundan hiç geri durmayacak."

M. Sazonof, imparatora verdiği raporda görüşmeden söz ederken benim eleştirilerimi pek yumuşatmadı. Anlaşmada, savunmadan çok saldırı karakteri bulduğumu ve orada büyük bir tehlike gördüğümü açıkça belirtti. Rusya'nın bir saldırıya mahal vermeme kararlılığı üzerinde ısrarla durdu ve rapora şunu ilave etti.⁸⁹

"Karşılıklı olarak Balkanlar'daki gelişmeleri dikkatle izlemek ve sürekli bir biçimde bu konuda istihbarat ve görüş alış verişi yapmak niyetimizi teyit ettikten sonra M. Poincaré ile yeniden, herhangi bir sorun çıkması halinde ve koşullara göre derhal diplo-

⁸⁹ *Livre noir*, c. II, s. 342.

matik araçlarla durumun vahametini önlemeye yönelik ortak bir eylem yapma konusunda anlaştık.”

Aslında Balkan anlaşmalarına katılmak zorundaydım çünkü bizim haberimiz olmadan imzalanmış olsalar da artık bir vakı-aydılar. Cumhuriyet hükümeti adına M. Sazonof’a bize ne da-nıştığı ne de haber verdiği için serzenişte bulunduktan sonra, şimdi mümkün olduğu kadar hızlı hareket etmekten ve dikkatli bir kontrolle, Rusya’nın verdiği sözü tutmasını ve Balkanlarda bir savaş çıkmasına engel olmak için bizimle işbirliği yapmasını sağlamaya çalışmaktan başka yapacak bir şeyim yoktu.

M. Sazonof’un dediğine bakılırsa, benim bizzat notuma yazmadığım iki sözcük eklemişim ve oysa her ikisi de benim gö-zümde net bir gerçeği ifade ediyordu:

“M. Poincaré bu noktada, Almanya işe karışmadığı ve BİZZAT KENDİ İNİSİYATİFİYLE ‘casus foederis’⁹⁰ uygulamasını gündeme getirmediği sürece, sadece Balkanlar’la ilgili sorunlar yüzünden Cumhuriyet hükümetinin askeri bir eyleme karar vermesine Fransa’da kamuoyunun izin vermeyeceğinin altını çiziyor. Öyle bir durumda ise Fransa’nın bize karşı olan yükümlülüklerini tam olarak yerine getireceğine kesinlikle güvenebileceğiz.”

M. Sazonof’un bir sorusu üzerine bu şekilde konuşmuş ol-malıyım. Başka türlü davranamazdım ve her Fransız Dışişleri bakanı benim gibi yanıt verirdi. M. Sazonof’a şöyle demişim:

“Avusturya’nın saldırısına uğrasanız bile Balkanlar’da askeri yar-dım konusunda bize güvenmeyiniz. İttifakımızın vecibelerini ye-rine getireceğiz. Fakat onun ilerisine gitmeyiz. Şayet Almanya’nın ve onun yardımına koşacak Avusturya’nın saldırısına uğrasanız

⁹⁰ Casus Foederis: (Lat.) Devletlerarası yapılan antlaşmaların, hangi şartlar gerçekleştiğinde işlerlik kazanacağı anlamında kullanılan deyim. Üyelerden birine karşı girişilecek bir silahlı saldırı duru-munda askeri yardım da dâhil olmak üzere casus foederis şartla-rının ortaya çıkacağı kabul edilir. (çev.)

size silahlı yardıma mecburuz; aynı şekilde biz Almanya'nın veya Almanya tarafından desteklenen İtalya'nın saldırısına uğrarsak siz de bize yardım etmeye mecbursunuz. Gerektiğinde biz görevimiz neyse yerine getireceğiz, daha fazlasını bizden istemeyiniz.”

M. Sazonof'a söylemiş olmam gereken ve onun da sadakatle raporunda belirttiği işte buydu. Daha sonra M. İzvolski'yle yaptığımız görüşmede farklı bir şey söylemedim. Fakat onun görüşmeyle ilgili olarak yaptığı açıklama, doğru olmayan istihbarata dayalı en hayali yorumların üretilmesine bahane teşkil etti. İlginç olan şu ki M. İzvolski'nin görüleceği gibi yanlışlığı ortada olan açıklaması aynı gün, Almanya'da ve Alman yanlısı basında ne kadar geniş yankı bulmuşsa, öte yandan M. Sazonof'un gerçeğe sadık anlatımı da o kadar sessizce geçiştirilmeye çalışıldı.

Bununla birlikte M. Fabre-Luce, Rus bakanın raporundan birkaç satır aktarıırken, benim açıklamalarımı tahrif etti. Yirmi yaşından önce savaş sırasında Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmış ve daha sonra, Fransa'nın Londra elçiliğinde birkaç hafta geçirmiş biri olarak, M. Fabre-Luce'ün diplomatik bir metni doğru okumayı öğrenememiş olması gariptir. Âdeti olduğu veçhile alıntı yapmıyor, yorumluyor ve benim sözlerimi aktardığını iddia ederek şöyle diyordu:

“Fransa, Rusya'nın yardımına ancak Almanya savaşa girerse koşacaktır. İki müttefikin taahhütleri arasında önemli eşitsizlik işte budur. Fransa her halükarda bir Rus-Alman savaşına karışacaktır; bir Fransız-Alman savaşında şayet bu savaş müstemleke menşeli ise Rusya buna karışmayacaktır.”

İddia çifte yanlış içeriyor. Bir yandan ben, Almanya'nın savaşa girdiği her durumda Rusya'nın yardımına koşacağımızı söylemedim. Anlaşma gereği, Almanya kendi inisiyatifiyle “*cassus foederis*” uygulaması başlatmazsa, yani Rusya'ya saldırmazsa, Balkanlar'la ilgili sorunlarda Fransa'nın Rusya'ya askerî olarak yardım etmeyeceğini söyledim, M. Sazonof da raporunda başka şey belirtmedi. Öte yandan M. Sazonof da ‘bir Fransız-Alman

savaşına, eğer bu savaş kolonyal bir savaşa, Rusya'nın karışmayacağını' asla söylemedi ve söyleseydi bir an olsun kabul etmezdim. Bu cümle M. Fabre-Luce'e aittir. O ne kadar inandırmak isterse istesin bu cümle asla M. Sazonof'a ait değildir. M. Fabre-Luce'nin cümlesini⁹¹ M. Sazonof'un cümlesiyle⁹² karşılaştırmak zahmetine katlanılırsa bu cüret daha doğrusu bu yorum suistimali insanı affallatacaktır. Şayet Almanya bir saldırıyla bizzat "*casus foederis*" uygulamasını devreye sokmazsa, tamamen Balkanlar'la ilgili sorunlar için Fransa'nın askerî bir eyleme karar veremeyeceğini söylediğim zaman M. Sazonof'un yanıtı şu olmuştur:

"İttifakımızın öngördüğü koşullarda Fransa'nın yanında yer almaya her zaman hazırız; ancak Fransa'nın hayati çıkarlarına dokunulmadığı sürece Avrupa dışı müstemleke sorunlarının tahrik ettiği askeri operasyonlarda yer alma olayını Rus kamuoyu önünde savunamayacağız."

Mektubun sonundaki bu cümleyi M. Sazonof'un yazıp yayına hazırladığı şekilde alırsak, bu hiçbir zaman, Rusların M. Fabre-Luce'nin deyimiyle "müstemleke menşeli" bir savaşa karışmayacakları anlamına gelmez. Bizim hayati çıkarlarımız söz konusu olmadığı sürece Rusya'nın Avrupa dışındaki askerî operasyonlarda taraf olamayacağı anlamına gelir. Fakat M. Sazonof net olarak, Rusya'nın ittifak anlaşmasının öngördüğü durumlarda, yani Almanya bize savaş ilan ederse her zaman Fransa'nın yanında yer alacağını ifade ederek söze başlamıştı. Burada artık M. Fabre-Luce'nin yorumunun hiçbir şekilde yeri yok. Metinlere aşina olmadan okuyan yanılabılır. Metinleri okuyan ve onları yorumlarla karşılaştıran kişi sadece bu genç yazarın, gülünç bir hayal eserini ciddi bir tarih kitabı olarak sunduğunu görmekten şaşkınlığa düşer.

⁹¹ P. 146

⁹² *Livre noir*, c. II, s. 342.

Son olarak, Rus bakana Georges Louis konusundan söz ettim. Döndüğüm zaman okumaları için meslektaşlarıma verdiğim ve hemen bakanlık arşivlerinde yerini alan bir notta görüşmemizin bu bölümünü şöyle özetledim:⁹³

“Louis olayı: M. Sazonof’a, M. Louis ile ilgili ortaya çıkan olaydan ciddi olarak üzüldüğümü söyledim. Elçimizin çok bağlı olduğunu ve ona karşı eski bir asun saygısını duyduğunu bildiğim M. İsvolski’den söz etmedim. Fransız hükümetinin tam olarak güven duyduğu M. Louis’nin, Dışişlerinde çok iyi anılar bıraktığını, kendisinin bakanlık genel sekreterliğine atanmasının düşünüldüğünü vs. söyledim. O da bana, elçinin değerini takdir ettiğini söyledi. Fakat birçok durumda Louis’nin ona yani M. Sazonof’a karşı güvensizlik duyduğu, ona art niyetli düşünceler atfettiği, açıklamalarındaki samimiyete inanmak istemediği gibi hususlardan yakındı. Muğlak, hiçbirisi kesin olmayan sitemlerdi bunlar. M. Louis’yi övmekte ısrar ettim. M. Sazonof’a, elçimiz hakkındaki hislerinde yanıldığı konusunda güvence verdim. Kişisel düzeyde yanlış anlaşılmalara, iki müttefik ülkenin ilişkileri üzerinde en küçük bir etkisinin olmasını kabul edemeyeceğimi ekledim. Fikrime tümüyle katıldığı yanıtını verdi ve şunu ekledi: ‘Olayı kapamış sayıyorum. Bu kişisel sorun artık ortadan kalkmıştır. Sadece lütfen M. Louis’ye, bunu benim sizden rica ettiğimi hissettirmeden, bana karşı daha fazla güven beslemesini söyleyiniz.’”

Bu notun kesinlikle görüşmemizin esasını içerdiğini kabul etmek bana karşı incelik olacaktır. Hiçbir şekilde reklama yönelik değildi; sadece basit bir arşiv belgesiydi ve bu birkaç satırı kâğıda döktüğüm sırada, beş ay sonra M. Briand ve M. Jonnart’ın, M. Georges Louis’nin yerini değiştirmeye karar vereceklerini, gelecek Dışişleri Bakanları M. Pichon, M. Doumerge ve M. Viviani’nin ona bir başka görev vermeyi düşünmeyeceklerini, emekli olunca savaş sırasında yılınlaşmış bir ortamda geçim sıkıntısı çekeceğini ve M. Ernest Judet ve Bolo Paşa ile

⁹³ Orijinal metin “Georges Louis olayı” dosyasındadır.

samimiyet kuracağını, aslında mazur görülebilir bir duygu içinde kurşuna dizilmiş bir hainin kardeşi Monsenyör Bolo'nun yanında 1920'de eski elçinin azli için bir kampanyayı teşvik edeceğini beklemiyordum. Ayrıca Bakan Clemenceau zamanında gıyaben ölüme mahkûm edilen M. Ernest Judet'in İsviçre'ye dönüşünde benim bakanlığım zamanında beraat ettirilmiş olmaktan bu kadar şiddetle bana kin duyacağını, Alman yanlısı Hollandanda komitesinin ve Hamburg propaganda komitesinin böyle basit bir hikâyeye etrafında bu kadar gürültü çıkaracağını hiç tahmin ediyor değildim. Bakanlığa doğru olmayan bir not bırakmaya imkânım olduğu düşünülse bile, gerçeği değiştirmek için hiçbir nedenim yoktu.

Zaten burada da, M. Sazonof'un anlattığıyla benimki arasında başka konularda olduğundan daha çok fark yok. Olsa olsa sadece, iki muhatabın her ne kadar samimi olarak görüşmelerini açıklasalar da ilişkileri süresince her zaman ilgili bakış açılarını muhafaza etmek eğiliminde oldukları fark edilebilir. M. Sazonof'un raporu öncelikle M. Gouttenoire de Toury'nin ve M. Ernest Judet'nin tezlerini kesinlikle çürütüyor ve buna M. Georges Louis'nin bizzat kendisinin tezini de ilave etmek gerekir. Elçimize karşı oluşmuş olan şikâyetler M. İzvolski kaynaklı değildir; bizzat M. Sazonof'un kendisinden çıkmaktadır ve imparator için kaleme aldığı bu belge içinde bakan, tam tersine M. Georges Louis'nin geri çağrılmasını talep ettiğini saklamıyor. Dolayısıyla şayet hükümdar elçimize karşı kişisel olarak hiçbir yakınma dile getirmemişse bakanının şikâyetlerini bildiği için olduğu açıktır ve en azından onları bize ifade etmesi için ona izin vermiştir. M. Sazonof'un raporuna göre bu şikâyetler şunlardı:

“Birinci sırada İtalyan-Türk savaşı sürerken elçi, savaş halindeki ülkeleri uzlaştırmak için bizim yol bulma çabalarımıza hiçbir yardımda bulunmamakla kalmadı, benim faaliyetlerime sürekli bir güvensizlik gösterdi ve Türkiye'yle ilgili bilmiyorum hangi savaş çıkırtkanı projeyi bana yakıştırdı.”

M. Sazonof bu ilk noktada M. Georges Louis'yi desteklediğimi açıkça belirtti ve onun Fransız hükümetinin yorumuna sadık olduğunu söyledi:

“Poincaré, M. Georges Louis'nin benim faaliyetlerime güvensizlik göstermiş olamayacağını ve İtalya ile Türkiye'yi uzlaştırmak için gösterdiğimiz çabalara daha fazla sempati duymamışsa bunun, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki durumundan kaynaklanan özel mütalaalar yüzünden olduğunu söyleyerek birinci varsayımına karşı çıktı.”

M. Sazonof aslında, İtalyan-Türk savaşı münasebetiyle, Fas ve hatta Tunus Müslümanları nezdinde oluşabilecek tahrikler konusunda kendisine sunduğum yorumlara gönderme yapıyordu. Zaten M. Georges Louis'ye atfettiği davranışın bizim bir tutumumuz olduğunu M. Sazonof'a, açıkça göstermiştim.

Bakan bir başka şikâyeti daha olduğunu söyledi:

“İkinci olarak, M. Georges Louis, benim kendisiyle yaptığım görüşmelerin esasını Paris'e öyle yanlış aktarıyordu ki çok defa, M. Poincaré'nin de hatırlayacağı gibi, hiç arzu edilmeyen yanlış anlaşılmalara doğuyordu. Bu durum, verimli bir işbirliği için güçlük çıkaracak cinstendi. Ayrıca bu durum ittifak ilişkilerimiz açısından, tümüyle özel bir önem arz etmesinin yanında aramızda tam bir güvence ve karşılıklı anlayış olması gerektiği için de esef vericiydi.”

Ah! Şayet M. Sazonof'un bizim telgraflarımızı deşifre ettiği gibi biz de Ruslarınkini deşifre edebilseydik, M. İzvolski'nin haberlerinde bizimle ilgili bu denli yanlış bulmayacaktık.

Fakat itiraf etmeli mi bilmiyorum. Şayet ben M. Sazonof'un bu raporunu, yazıldığı sırada yani 1912 Ağustos'unda öğrenmiş olsaydım beni çok şaşırtırdı. O zaman doğal olarak, bana olayın kapandığını düşündürdükten sonra M. Sazonof'un M. Georges Louis'ye karşı güvensizliğini neredeyse tümüyle muhafaza ettiği ve onu imparatoruna iletmeyi görev saydığı sonucuna

varacaktım. Bu keşif, itiraf ediyorum, gelecekte toplayacağımız istihbaratın kesinliği konusunda bana güvence vermezdi. M. Sazonof'un kişisel olarak M. Georges Louis'den şikâyet etmekte direnmesi aslında, M. İsvolski'nin yeraltı manevralarını ve Grandük Vladimir'in eşinin entrikalarını bana ihbar etmekte ısrar ettiği zaman elçimizin ne kadar kör olduğunu gösteriyordu. Ve ben bu gözlemi yapabilseydim, M. Georges Louis'nin mükemmelliği konusunda bende bazı kuşkuları doğururdu.

Ne olursa olsun, M. Sazonof elçimize yönelttiği şikâyetlerin ikinci kategorisini hatırlattıktan sonra İmparatora verdiği raporuna şöyle devam ediyor:

“İkinci memnuniyetsizlik nedeni şudur: Aslında kendisine aktarılan görüşü kavramak ve onu doğru terimlerle iletmek konusunda Georges Louis'nin hiç yetenekli olmadığını Poincaré de kabul etmek zorunda kaldı. Elçinin bu kusurunu hastalık durumuna ve çok çetin aile koşullarına bağlıyordu.”

Elbette M. Sazonof'a “*Bu talihsiz yanlış anlaşılma yanlış anlaşılan taraf sizsiniz*” diyemezdim. Ona şöyle demek zorunda kaldım: “*M. Georges Louis sizi yanlış tanımış olacak.*” Ve aslında onun açıklamalarındaki hata veya yetersizlik onun sağlık durumu ve aylardır elçilikte yaşadığı inzivaya yüzünden olabileceğini ilave ettim. Kötü giyinen, sessiz ve içe kapanık M. Georges Louis'nin etkinliğini biraz kaybetmiş göründüğünü benim kadar M. Sazonof da açıkça farkediyordu.

Bakanın son sözleri durumu hatalı bulmaya devam ettiğini teyit ediyor ve şöyle diyordu:

“M. Georges Louis'nin derhal geri çağırılmasının gerekeceği görüşünde olmadığının, fakat zamanla bu görevi daha iyi yerine getirecek bir kişiyle yer değiştirmesinin her iki kabine arasında ilişkiler açısından benim için arzu edilebilir olduğunu saklayamayacağımın altını çizdim. M. Poincaré tam olarak aynı fikirdeydi.”

Anlattığım gibi ve kendisinin de bizzat M. Georges Louis'ye açıklamış olduğu gibi daha ilk görüşmemizde M. Sazonof, olayı kapanmış saydığını bana açıkça söylemişti ve haklı olarak ben son sözün bu olduğunu düşünmüştüm. Moskova'da kaldığım sürede bakanı birçok defa gördüm ve iki ülke arasındaki ilişkileri tekrar konuşma fırsatımız oldu. M. Georges Louis'ye karşı şikâyetlerini tekrar etmedi. Fakat raporuna yazdığına göre ben hatırlamıyor olsam bile bana şunu söylemiştir ve söylemiş olmalıdır:

“Bütün bunlara rağmen ilerde, Fransa elçiliğinde nitelikleri bu görevin nezaketine daha uygun bir adamın bulunması daha iyi olurdu.”

Herhalde ben de ona olumsuz bir yanıt vermemişimdir. M. Georges Louis, ömür boyu Saint Petesburg'da kalmaya mahkûm edilmemişti. Ben şahsen, diğer iklim koşullarında bu temkinli tabiatın belki de tam etkinliğine kavuşabileceğini düşünmekteydim. Şayet benim ondan büyük diplomatik hareketler beklentim olsaydı kuşkusuz günün birine elçimize ona uygun bir görev teklif ederdim.

M. Sazonof imparatora verdiği raporunu şu paragrafla bitiriyordu:

“M. Poincaré ile tanışmak ve onunla kişisel ilişki kurmak fırsatı bulmuş olmaktan çok mutluyum. Aynı zamanda kendisiyle yapmış olduğum görüş alışverişi bende, onun kişiliğinde Rusya'nın, sıra dışı politik bir zekâyla ve bükülmez bir iradeyle donatılmış güvenilir ve sadık bir dost **kazanmış** olduğu izlenimi bıraktı. Uluslararası ilişkilerde kriz durumunda ülkenin başında M. Poincaré değilse bile en azından aynı kararlılığa sahip ve şimdiki Fransız başbakanı kadar sorumluluk almaktan korkmayan bir şahsiyetin bulunması çok arzu edilir.”

Editör M. René Marchand, “*Livre noir*” adlı kitabı yayınlarken, benden sonra 1912'de Fransız hükümetinin başında, Rusya'ya düşmanı politik irade ve muhakemeden yoksun ve

sorumluluk almaktan aciz bir adamın bulunduğuna dikkati çekmek için, bu pasajın dizgisini daha iri karakterlerle yaptı. Zavallı René Marchand! Onu şimdi gözümün önünde canlandırıyorum; Gaston Calmette'in eniştesi saygıdeğer yüksek yargıç babası onu kabineme getirmiş ve bana şöyle demişti: “*Figaro gazetesinin muhabiri olarak Saint Petersburg’a gidiyor. Elçiye onunla ilgili tavsiyede bulunabilir misiniz?*” Çekingen, babasını biraz şaşırtacak derecede aşırı saygılı bir gençti. Rusya seyahatimde Saint Petersburg’da onu elçi tarafından şımartılmış tutkulu bir çar yanlısı olarak bulmuştum. Rusya’da evlenmişti, devrim olmasından korkuyordu ve Bolşevik geçiniyordu. Onun sahneye ilk çıkışına yardım etmemiş olanlar sonradan ona ne çok taş attı!

Dışişleri Bakanlığı’nın bulunduğu Pont aux Chantre’dan ayrılarak, yeşilliğin şirin bir köşesinde, imparatorun hediye ettiği sakın bir villada M. Kokovtsov’un çalışmalarını sürdürdüğü “Quartier des Îles” (Ostrava)’ya geçtim.

Apoticares adası, Elaguine adası, Petrovski adası, Krestovski adası, Petersburg sosyetesine ait bütün villaların topladığı bu çekici küçük adalar grubu muhteşem bir bitki örtüsüyle kaplıydı. Théophile Gautier’nin “*Voyage en Russie (Rusya Seyahati)*” adlı eserinde yapmış olduğu tasvirleri hatırladım:

“Bu ahşap villaların ön cephesinde geniş balkonlar ya da teraslar vardır. Sonsuz gibi uzun haziran veya temmuz günlerinde orada, çiçeklerin ve fundaların arasında vakit geçirilir. Sekiz ay sıcağa hasret kaldıktan, sonra açık havada keyif sürmek için piyanolar, masalar, kanepeler terasa çıkarılır.”

Güzel günlerin başından itibaren Bay ve Bayan Kokovtsov oraya, şirin bir kır evine yerleşmeye gelirler fakat yine de bu tatlı köşede Stolpin’in⁹⁴ trajik hatırasını bulmamaları mümkün mü?

⁹⁴ 25 Ağustos 1906’da Rus başbakanı Stolypin’e bombalı bir suikast yapıldı. Stolypin’in kızı da dâhil olmak üzere 30 kişi öldü, kendisi kurtuldu.

İle des Apoticaire's'de 1906 yılında ihtilalciler, M. Kokovtzo'f'un selefinin villasını havaya uçurdular. Başbakan şimdi Elaguine adasında, on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde Rossi tarafından inşa edilmiş güzel bir şatoda oturuyor.

M. Kokovtzo'f beni sıcak bir dostlukla karşıladı.

Yine meslektaşların için, onunla görüşmelerimizle ilgili kısa notlar aldım. Onları bakanlar kurulunda okuduktan sonra onlar da Dışişleri Arşivi'ne konuldular.

Louis sorunu: M. Kokovtzo'f, dönüşte M. İzvolski geri çağrılmadıkça M. Louis'nin geri çağrılmasının bizim için imkânsız olduğunu kabul ediyor. Kişisel olarak M. Louis'den hiçbir şikâyeti yok. M. Sazonof ile onun arasında sadece görüş ayrılığı var. O şu an için Ne M. İzvolski'nin ne de M. Louis'nin değiştirilmesi görüşünde. Kendisine M. İzvolski'nin beceriksizliklerinden, M. Tittoni ile entrikalarından ve Madam İzvolski'nin düşüncesizce konuşmalarından söz ettim⁹⁵. Rus elçisinin Paris'te aristokrasiyi, cumhuriyetçi âlemi, basını, kısacası tüm kamuoyunu M. Georges Louis'ye karşı kıskırttığını saklamadım. O da bana, M. İzvolski'yi ve eşini kibarlık taslayan, kendini beğenmiş, beceriksiz insanlar olarak gördüğünü söyledi ve hatta, M. İzvolski'nin mali etkilere karşı biraz korumasız olduğunu zannettiğini bana hissettirdi.

M. Louis'ye gelince, onun sadece kederli, içine kapanık, temsil kabiliyeti zayıf oluşundan yakındı. Ve şöyle dedi:

“Bunun bizim politikamızdan kaynaklandığından kuşku duymuyorum; Rusya'da politika maalesef sadece bakanlıklarda ve Duma'da kotarılmaz; salonları, sarayları da unutmamak lazım. Hükümetin etrafında, bir elçinin tanınması veya tanımaya çalışması gereken topyekûn bir etkiler manzumesi vardır. Fakat bu

⁹⁵ Tekrar ettiğim için özür dilerim, fakat madem tarih çarpıtılmaya çalışılıyor ve ben M. Louis'yi, M. İzvolski'ye feda etmiş biri olarak takdim ediliyorum, hükümetimin onuru için gerçeği ortaya koymak zorundayım.

bir yana M. Louis aleyhine söyleyecek hiçbir şeyim yok ve M. Sazonof'un, bu sorunun artık var olmadığını size bizzat açıklamış olmasından çok mutluyum."

Böylece M. Kokovtsof benimle erdemli bir insan olarak, eskiye dayanan ilişkimizin izin verdiği bir güvenle konuştu. M. İzvolski hakkındaki görüşümüzde tamamen mutabık bulunuyorduk ve şayet Paris'e dönüşte bu notu bakanlıkta imzam altında arşive koydurtmuşsam bu dönemden itibaren benim görüşümü tam ifade ettiği içindir. Müttefik bir ülkenin resmi temsilcisi olarak M. İzvolski, Fransa'da hükümet başkanı tarafından ancak hüsnü kabulle karşılanırdı. Fakat işte M. Kokovtsof'un bizzat kendisine elçisi hakkında söylemek zorunda olduğuma inandığım şey. Ve ondan yana Hükümet başkanı bana "M. Georges Louis kederli ve içine kapanık" dediği zaman aksini söylerken bayağı zorlanmıştım.

Krasnoe-Selo Kampında

Soldan sağa: M. İzvolski, M. Raymond Poincaré,
M. Kokovtsof, M. Georges Louis, M. Delucet.

M. Kokovtzoğlu ile görüşmelerim doğal olarak, M. Sazonov ile de konuşmuş olduğum daha genel ilgi kaynağı diğer konulara kaydı:

“Stratejik demiryolları: M. Kokovtzoğlu bana, Varşova hattının Avusturya sınırında ayrılmasına zaten karar verilmiş olduğunu söyledi. Alman sınırına doğru giden hatla ilgili sorunu etüt edecekmiş⁹⁶. Ben savaşın kaderinin Alman sınırında belirleneceğine dikkat çektim⁹⁷. Aynı şekilde özellikle Smolensk ve Briansk bölümlerinin çift ve hatta dört hat olması hususunda ısrar ettim. Bütün yardımseverliğiyle vaatte bulundu fakat Rus genelkurmayının, Rus maliye bakanı nezdinde doğrudan formüle etmeye cesaret edemediği teklifleri Fransa’ya desteklemek için dolambaçlı yol kullanmış olabileceğini düşünmekten biraz huzursuz görünüyordu. Bu hat genişliğinin seferberliğimizin hızlı yürütülmesini olduğu kadar iki ülke arasındaki hareket ahengini de tehlikeye sokacağı konusunda ilk önce bizim dikkatimizi çekenin bizim genelkurmay olduğunu söyledim. M. Kokovtzoğlu sorunun tüm önemini anladığına beni ikna etti. Halletmeye çalışacağını söylüyor fakat ‘mali imkânlar ölçüsünde’ diye ilave ediyor.”⁹⁸

“İtalyan-Türk savaşı: M. Bombard’a M. Sazonov’un bahsettiği ve Trablus’a gönderilebilmesini arzu ettiği barış heyetinin yaranı konusundaki görüşü M. Kokovtzoğlu da paylaşıyor.”⁹⁹

“Denizcilik anlaşması: M. Kokovtzoğlu denizcilik anlaşmasının diplomatik bir mutabakatla olmasını yararlı buluyor. Hatta genelkurmay başkanlarının anlaşmasını, hükümetlerin yakından

⁹⁶ Bu hatlar Orta ve Doğu Avrupa yollarının ayrım noktasıydı ve hat genişliği farkından dolayı Rus vagonları orada işe yaramazdı ve seferberlik durumunda bir aktarma gerektiğinde gecikme kaçınılmazdı. Buna karşılık Alman malzemesi orada rahatça dolaşabiliirdi. Bu da bizim genelkurmayı endişelendiriyordu. Alman saldırısı durumunda çok ciddi bir tehlike söz konusuydu.

⁹⁷ Son konferansta General Joffre tarafından General Gilinski’ye ifade edilen şey de tam olarak buydu.

⁹⁸ Orijinal belge “Fransa-Rusya” dosyasındadır. R. A. 252, II.

⁹⁹ Orijinal belge “İtalyan-Türk savaşı” dosyasındadır. D. 37, VI.

denetlemesini de arzu ediyor. Şöyle dedi: ‘Bu beyler son sözü bize bırakmaya isteksiz olabilirler. Konuşurlar konuşurlar, mali imkânları hatta diplomatik hususları hiç göz önüne almazlar. Sonra tutar, Türkiye ile İsveç ile ilgilenirler ne bileyim. Sonunda bizi konudan uzaklaştırırlar.’”¹⁰⁰

“Çin olayı: M. Kokovtsov bana, Fransız-Alman-Amerikan-İngiliz konsorsiyumunun oluşum biçiminden gerçek bir içerlemeyle söz etti. Fransız Dışişleri’nde Rusya’yı saf dışı etme ön yargısı olduğu kanısında; bu çok sakıncalı duruma son vermiş olmamdan dolayı bana teşekkür etti. ‘*Temps*’ gazetesinin muhabiri M. Rivet’ye de Fransız hükümetinin mali tesirlere ittifakın menfaatlerini feda ettiğini ima ederek aynı dili kullanmış.”¹⁰¹

Bu uzun ziyaretlerden sonra, elçiliğe döndüm ve Fransız Yardım Derneği’nin başkanı M. Darcy tarafından takdim edilen buradaki kolonimizin mensuplarını kabul ettim. “La Maison de France”ın çatısı altında onları bu kadar çok görmekten ne kadar mutlu olduğumu, Nevski Bulvarı’nı takip ederken Fransız isimleri taşıyan tabelaların çokluğundan ne kadar etkilendiğimi onlara söyledim. Ayrıca Fransız hükümetinin, iki ülkeyi birleştiren barış yanlısı dostluğun korunması için vatandaşlarımızın düşüncelerine ve faaliyetlerine duyduğu güveni belirtmeyi unutmadım.

Akşam M. Sazonov benim onuruma Bakanlık’ta, tüm Rus bakanlarına, Fransız elçiliği personeline ve saray ileri gelenlerine bir akşam yemeği verdi. İlk günümü iyi değerlendirdiğime karar vererek erkenden kaçtım ve M. Georges Louis’nin Neva rıhtımı üzerindeki konuk evine döndüm.

¹⁰⁰ Orijinal belge “Fransa-Rusya” dosyasındadır. R. A. 252, II.

¹⁰¹ Orijinal belge, E. 36, VII dosyada.

İmparator ve İmparatoriçe tarafından huzura kabul – Resepsiyon ve törenler – Moskova'yı ziyaret – Fransız kolonisinin sevinci – Condé'ye dönüş – Dönkerk'de karaya ayak basma.

11 Ağustos günü Pazar günü, Peterhof'ta imparator, beni huzura kabul edecekti. Biraz erken sabah 11 gibi özel trenle M. George Louis, elçilik danışmanı M. Dolcet ve M. Daeschner'le birlikte Petersburg'tan ayrıldık. Ben imparatoru sadece bir defa 1896'da Paris'e geldiği zaman görmüştüm ve kendisine meclis başkan yardımcısı olarak takdim edilmiştim. Bana o zaman sade ve biraz çekingen görünmüştü. Zaten kendisiyle önemsiz birkaç sözden başka bir şey konuşmadık ve doğrusunu söylemek gerekirse onu hiç tanıımıyordum. Yolda, M. Georges Louis ve M. Doulcet'e onunla ve imparatoriçe ile ilgili sorular sordum. İkisi de onu bana zeki ve dürüst biri olarak anlattılar. İmparatoriçe onlara daha anlaşılması güç ve gizemli görünüyor. Onun ve çevresinin hakkında acayip söylendiler dolaşmaya başlamış. 14/27 Ocak 1912 günü M. Mençikof, "Novoye Vremya" gazetesinde, skandal yaratan bir makale yayınlamış. Saratof Piskoposu Monsenyör Hermogène'in azli ve sürgün edilmesi münasebetiyle bu yayıncı, imalı sözcüklerle, Sibiryalı bir Müjik, "ince hatlı bir ayyaş yüzüne, ürkek ve kaçmaya hazır gözlere sahip, kalın sesli, kırk yaşında eğri büğrü ve çirkin" bir Rus köylüsü portresi çizmiş. Novoye Vremya'nın redaktörü, Monsenyör Hermogène'in gözden düşmesini, intikam amacıyla

en yüksek makamlarla olan ilişkisini kullanmış olan Gyrischa Rasputin'in¹⁰² kinine atfetmişti. Ve Çarskoye-Selo'da saraya ait binalarda oturan M. Mençikof ithamlarını kesinleştirmekten çekinmemişti. Kampanya birçok gazeteye yayılmış Duma'da bununla ilgili bir soru önergesi verilmişti. Oktobristlerin¹⁰³ lideri ve Stolipin'in arkadaşı söz almış ve Sen Sinod'dan "bir mace-racıya karşı mihrabın ve tahtın kutsallığını savunmasını" istemişti. İmparatorlukta bir çatırtı kopmuş. Yine de bina, haşmetli ve heybetli olarak ayakta kaldı. Onu himayesine alan saray mensupları kimlerdi? Bana sorarsanız, içimde epey merakla birlikte biraz da kaygı hissediyorum.

Üç çeyrek saatte Peterhof garına geldik. Orada bizi, düzgün şekilde Fransız usulü tanzim edilmiş ve anıtsal Neptün çeşmesiyle süslü üst bahçelerin ortasından Versailles Sarayı'nı taklit etmeye uğraşan ve biraz gösterişli bir çehreye ve bir sonradan görmüşün küstah havasına sahip bir saraya götürecek olan bir teşrifatçı bulduk.

Beni, darmadağın bir şatafatla dekore edilmiş ve döşenmiş geniş bir binaya aldılar. Orada moda ve zarafet salonunda, Pietro Rotari'nin güzel kadın portrelerine hayran oldum; ayrıca Levitski'nin, Smolny Enstitüsü'nün genç kızlarını takdim ettiği kabul töreni salonundaki tablolar galerisi de harikaydı. İmparatorun gelmesini beklerken şatonun terasına bakan pencerelere yaklaştım ve şelaleleri, Kovlovski'nin yaptığı, büyük bir havuzun ortasında güçlü eliyle büyük bir aslanın çenesini

¹⁰² Rasputin, Rus Çarı 2. Nikolas zamanında sarayda etkili olmuş kişi. Doğaüstü yeteneklere sahip olduğu söylenen, deli papaz olarak da bilinen Rasputin, istediği kişiyi kolayca etkisi altına alabilmesiyle ünlüdür. Rasputin, çarın hemofili hastası oğlunu sadece dua ederek ve elleriyle dokunarak iyileştirmişti. Piskopos Hermogène'in, Rasputini dindar kabul etmeyip lanetlediği için onun gazabına uğradığı söylenir.

¹⁰³ Oktobrist: Rusya'da 1905 Devrimi sonrasında Ekim ayında çarın anayasayı kabul etmesiyle beraber kurulan meşruti monarşiyi ve anayasayı savunan burjuva demokratlarının geneline verilen ad.

tutan “*Samson*” heykelini ve kenarları çeşmelerin fiskiyeleleriyle ve köknarların gölgesiyle süslü, düz bir çizgi halinde gidip Finlandiya denizine dökülen suyollarını seyrettim. Bu manzaranın seyrin dalıp gitmişim ki, zarif iki atın çektiği Viktorya modeli bir araba sarayın büyük kapısı önünde durdu. İmparator ve İmparatoriçe arabadan indiler. İkisi de saraya iki kilometre mesafede, sade bir şekilde yaşadıkları Aleksandriya villasından geliyorlardı. II. Nikola’nın Finlandiya gezisi sırasında bronzlaşmış bir yüzü vardı; o gezi sırasında Kayzer’le görüşmüş. Üzerinde Preobrajenski Alayı’nın albay üniforması vardı. İmparatoriçe koyu renk bir tuvalet giymişti; tülle ve siyah bir devekuşu tüyüyle süslü büyük bir şapka biraz kuru çehresini gölgeliyordu. Teşrifatçı beni almaya geldi ve salondan salona geçirerek İmparatorun özel dairesine götürdü. II. Nikola ve imparatoriçe orada yan yana ayakta beni bekliyorlardı. Yaklaşık yarım saat süren görüşme boyunca benim oturmama izin vermedikleri gibi kendileri de oturmaksızın öylece hareketsiz ayakta kaldılar. İki sene sonra cumhurbaşkanı olarak başka türlü karşılanacaktım. Fakat 1912’de protokol kurallarının kendine göre bir katılığı vardı. İmparator beni kusursuz bir zarafetle kabul etti. Canlı bakışlarını üzerimde yoğunlaştırdı ve sesinde büyük bir tatlılıkla birkaç hoş geldin sözcüğü yöneltti. Sempatı duyguları izhar ettiği M. Fallières hakkında kibarca sorular sordu ve güncel büyük sorunları, Cumhuriyet hükümetinin görüşünü ve arzularını benim vasıtamla öğrenmekten çok mutlu olacağını söyledi. Onun yanında imparatoriçe önceleri ciddi ciddi bir heykel gibi kıvıldamadan durdu. Bir müddet sonra hafif bir baş hareketiyle veya fazla dikkat çekmeyen bir işaretle İmparatorun sözlerini tasdik etmeye başladı. Bazen durup dururken yüzünü bir kırmızılık kaplıyordu ve sanki aniden kalbine saplanan bir sancı veya nefes almakta zorlanma hissediyordu.

Ben cumhurbaşkanı ve bakanlar için bu görüşmenin önemli noktalarını not ettim.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Orijinal belge “Fransa-Rusya” dosyasında. R. A. 252, II.

“İmparatorla görüşme: Çin sorunu: İmparator Rusya’nın konsorsiyuma girebilmesi için yapmış olduklarımdan dolayı teşekkür etti ve bana şöyle dedi: ‘Bizim için çok önemli bir olaydı.’”

“Denizcilik anlaşması: İmparator, M. Sazonof ile benim aramda mektup teatisi fikrini memnuniyetle kabul etti. Anlaşma iki hükümet tarafından onaylanmalı ve askeri anlaşma gibi o da ittifakla diplomatik bir mutabakat teşkil etmeli. İmparator ittifaktan, tartışılmaz bir şeymiş gibi çok kesin bir tonla söz etti.”

“Stratejik demir yolları: İmparatora genelkurmayımız tarafından talep edilen iyileştirmenin yararlarını belirttim. Sorunu çok ilginç buldu ve daha önce M. Delcassé ile de bu konuda bir görüşme yapmış olduğunu anımsadı. Göz önüne alacak. Bu konuyu özellikle ilgilendirmesi gereken M. Kokovtsof’le konuşmamı tavsiye ediyor; kendisi de onunla bizzat görüşecek.”

“İtalyan-Türk savaşı: İmparator Trablus’a bir barış heyeti göndermeyle ilgili tekliften çok etkilendi. Bunun ilk defa iyiye işaret bir şey olduğunu ve bu fırsatı değerlendirmek gerektiğini söyledi.”

“Louis olayı: İmparator, benim övgüyle söz ettiğim M. Louis’ye karşı hiçbir yakınması olmadığını belirtti. Bu olayın kötü sonuçlarının olmasının üzücü olabileceğini fakat her halükarda iki hükümet ilişkileri üzerinde hiçbir etkisi olamayacağını söyledi.”

“Muhtelif: İmparator bana, Fransa’nın askeri ve ulusal uyanışı olarak nitelediği şeyi büyük bir ilgiyle izlediğini söyledi. Bu konuda bizim şovenizmimizden söz edilmesini âbes buluyor. Bir ulus güçlü olmak için asker ruhuna sahip olmak zorunda. Bizde gözlediği ruh halinden çok memnun görünüyor. Onu yaşatıp geliştirdiği için Fransız hükümetini kutladı. İtalyan-Türk savaşındaki tavrımızı ona açıkladım. M. Sazonof’un, bizim İtalya lehine konumumuzu gevşek bulduğunu saklamadı. Bizim özel durumumuzu çok iyi anlıyor. Aynı zamanda, Almanya işe karışmadıkça, düşüncesizce girişimlerle bizi İstanbul’da sıkıntıya (tehlikeye) sokmanın yararsız olacağını da çok iyi bildiğini söyledi ve şunu ekledi: ‘Almanya bizim öyle bir düşüncesizlik yapmamızı bekliyor ve bundan yarar sağlamaya çalışacak olabilir.’”

“İmparator, sayın cumhurbaşkanından ve Fransız devlet adamlarından büyük bir sempatiyle söz etti. İmparator bende, ittifaka bağlılığında mutlak samimi olduğu izlenimi bıraktı.”

Bu görüşme, M. Kokovtsov ve M. Sazonov’la yaptığımı kıyasla oldukça üstünkörü ve basit olmuştu. İmparatorla iki devlet başkanı olarak konuşmadığımız için ben saygı nedeniyle, sözünü kesmeden onu dinlemek zorundaydım ve ayrıca kendimi zaman tarafından mahmuzlanmış hissediyordum. Hükümetimin bu görüşmeden bütün beklediği, imparatorun ittifaka bağlılığı hakkında doğrudan bir izlenim idi ve ben bu konuda tatmin oldum.

II. Guillaume, hazırladığı “Tarih tabloları”nda şöyle yazdığı zaman gülünç bir yalana arka çıktığını eklemeye gerek yok: “*Poincaré Saint Petersburg seyahati sırasında Çar’a, ülkesinde askerlik hizmetini üç yıla çıkarmayı vaat etti.*” II. Nikola’nın Port Baltık’ta Kayzer’e Fransa’yı silahtan arındırma sözü vermesi ne kadar doğruysa bu da o kadar doğru. Çar üç yıl askerlik konusunda tek bir kelime söylemedi; ben de bu konuda en küçük bir imada bulunmadım orada.

İmparatoriçe Aleksandriya villasında çocuklarıyla buluşmak için çekildi. Ben de öğle yemeğine davetli personelin, daire şeklinde dizilmiş olarak beklediği komşu salona geri döndüm. Aralarında imparatoriçenin onur kaynağı matmazeller olan Prenses Narişkin ve Prenses Obolenski de vardı. Biraz sonra İmparator da geldi ve onun peşinden, Rus usulü çeşitli ordövrlerin bulunduğu bir tür büfeye yöneldik. İmparator bana bizzat eliyle havyar ve küçük bir bardakla sert bir içki ikram etti. Protokolün reddetmemi yasakladığı bu içki ikramı midemde gittikçe acımasızlaştı. İmparator ayrıca, kırmızı deriden harika bir kutu içinde birkaç yıl sonra eski imparatorluk Rusya’sının birçok dekorasyonu ile birlikte kaybolup gidecek olan Aleksandr Nevski büyük kordonuyla beni onurlandırdı.

Yemek, Büyük Petro adlı şeref salonunda yenildi. İmparator beni ve M. Georges Louis’yi yanına oturttu. Karşımızda,

M. Kokovtsoff ile M. Sazonof'un arasında konuşkan ve güler yüzlü Saray Nâzırı General Friederikcz oturuyordu. Kumandan Carré ile Condé'den iki subay da davet edilmişti. İmparator, Fransa'nın politik şahsiyetleri, M. Briand, M. Bourgeois ve M. Millerand hakkında sorular sordu. İtalyan-Türk savaşı ve Balkanlar vesilesiyle M. Georges Louis'ye vermiş olduğu barışçıl teminatları bana tekrar etti. Üst bahçelerin karşısındaki galeride yapılan kahve servisi sırasında Çar, misafirlerin her biriyle, özellikle M. Daeschner ve Fransız subaylarla dostça sohbet etti. Sonra Aleksandriya villasına dönmek için bizden ayrıldı. Bana tahsis edilen ve sadık hizmetçim Josef'in valizimi getirmiş olduğu dairede biraz dinlendikten sonra, Rus bakanlar beni, planı Le Blond tarafından Le Notre bahçeleri modeline göre çizilmiş ve deniz manzarasıyla güzelleşmiş bahçeleri ziyarete götürdüler. Uzaktan Monplaisir, Ermitage ve Marly pavyonlarını gösterdiler ve ben bir an kendimi Trianon'da geziniyorum sandım.

Saat beş buçuğa doğru öğle yemeğinin Fransız davetlileri benimle birlikte, bizi Çar'ın bulunduğu Krasnoé-Selo'ya götürecek özel bir trene bindiler; Çar oraya otomobille gitmiş. Krasnoé Selo, Fransız ve Rus renkleriyle şahane bir biçimde dekore edilmişti. Vatandaşlarımla birlikte gecikmeden vardık oraya. Sadece zavallı Georges Louis Rus görgü kurallarının gadrine uğrayarak valizini kaybetmişti. Onu aramak zorunda kaldığı için geç kaldı. Yerleştiğim pavyonda protokole yeni bir saygı sunmak için siyah bir elbise giyip Aleksandr Nevski kordonunu kuşandım ve bu tören kıyafetiyle tüm resmi kişilerle birlikte gidip imparatorluk çadırı önünde dikildim.

Birkaç dakika sonra imparator, kampın parmaklıkları önünde otomobilden indi, şahane bir doru ata bindi ve birlikleri teftiş etmeye başladı. Arkasında Rus orduları başkomutanı, bir iskelet gibi zayıf, bir Amerikan gökdeleni gibi uzun, canlı ve dinç, çevik, güzel bir erkek fizyonomisine sahip olan Grandük Nikola Nikolayeviç onu takip ediyordu. Onun arkasında Grandük

Serj Mihailoviç, Grandük Mişel Alaksandroviç ve birçok genelkurmay subayından oluşan bir kortej geliyordu.

İmparator, uzun, sıra sıra gri çadırlarının önünde iki saf halinde dizilmiş tümenlerin önünden ağır ağır geçti. Her birliğin hizasına varınca başını askerlerden yana çeviriyor ve onlara yüksek sesle “Selam kardeşlerim” diye hitap ediyordu. Askerler hep bir ağızdan, biraz mekanik bir disiplinle “hurra” diye haykırıyorlardı ve ses kampın sonun kadar boşlukta yankılanıyordu. Bandolar Rus milli marşını çalıyordu.

Bu teftiş itiraf edeyim ki bana çok uzun geldi ve bende bıraktığı en büyük izlenim usanç oldu. M. Kokovtsof, M. Sazonof ve Georges Louis ile çene çalarak imparatorluk çadırının yanında ayakta dikiliyordum. Rus bakanlar ile ben Balkanlardan aldığımız ve hiç de iyi olmayan haberlerle ilgileniyorduk. Sırbistan, Avusturya-Macaristan’ın Bosna Hersek’te ve Yeni Pazar Sancak’ın yakınında giriştiği askeri hazırlıklardan endişeli olduğunu bildirmişti¹⁰⁵. Bulgar komitacılar tarafından Koçani Çarşısı’na iki bomba atılmıştı; Türk polisi derhal çok sayıda genç adamı topladı ve süngü darbeleriyle katletti. Selanik’te sıkıyönetim ilan edildi. Karadağ, Türkiye ile sınır sorunlarından yakınıyor ve Büyük Devletlerin işe karışmasını istiyordu. M. Kokovtsof, M. Sazonof, M. Georges Louis, M. Daescner ve ben, bu gittikçe artan huzursuzluğu gidermenin nasıl mümkün olabileceğini kendimize soruyorduk. Yanımızda imparatoriçe için hazırlanan koltuk boş duruyordu; kendisi aniden rahatsızlanmış, gösteriye gelememiş.

Dolaşması bitince imparator çadırın önünde attan indi ve üç subayı takdim eden Alman ataşe militerine yaklaştı. Bu subaylar II. Nikola’nın şeref albayı olduğu Alman alayına mensup olup yeni terfi etmişlerdi ve tören dolayısıyla ülkelerinden özel olarak Rus hükümdarına saygılarını sunmak gelmişlerdi. Bu sunum, Port-Baltique görüşmesine bir gönderme ve II.

¹⁰⁵ *Livre jaune*, “Balkan işleri”, cilt N, no. 47.

Guillaume için saygı ifadesi olarak günün programına özel olarak eklenmişti.

İki bin müzisyenden oluşan yirmi beş askeri orkestra gün batımına kadar peş peşe parçalar çaldı. Sonra aniden büyük bir sessizlik oldu. Sonra bütün müzisyenler hep birlikte ilahi okumaya başladı. İlk cümleden itibaren altmış bin asker de batmakta olan güneş bu hareketsiz ve kendinden geçmiş ordunun üstüne son ışıklarını salarken hemen iştirak etti.

İmparator çekilmeden önce, Condé'nin kumandanına ve subaylarına birkaç güzel söz daha söyledi. Sonra arabasıyla Krasnoé-Selo'daki köşküne, imparatorluk ailesinin kampın yakınında, yeşillikler içinde muhafaza ettiği ve bir asırdır değişmeyen diğerlerine benzer sadelikteki mütevazı ikametgâhına hareket etti. Çar bana bir şey söylememişti. Askerî tören de zaten sona ermişti; yüzlerce davetliyle birlikte seyirci olarak orada bulunuyordum.

Akşam yemeği için Grandük Nikola Nikolayeviç'in pavyonuna davet edildim. Karadağ kralının kızlarından biri olan Grandüşes Anastasya, büyük bir nezaket ve zarafetle şöhretini sergilediği masasının etrafında M. Kokovtsof, M. Sazonof, M. Georges Louis, M. Daeschner, Grandük Serge, Grandük Mişel, Grandük Andre ve Grandük Boris, M. İzvolski, Kumandan Carré, Condé'nin iki subayı ve fazla önemi olmayan birkaç kişi yerini almıştı. Yemek bitince bütün davetliler, adet olduğu üzere mavi satenle dekore edilmiş bir salonda, generallere, albaylara ve kampta toplanmış birlik komutanlarına bir sunum yapılması gereken tiyatroya gitmek için ayrıldı. İmparator en ön sırada bir orkestra koltuğunda oturmuştu; sağında kardeşi Grandük Mişel ve solunda Grandük Nikola vardı. Arkasında diğer grandükler oturuyordu. Sahnenin sağ ön tarafında Grandüşesler Anastasya, Militza, Helen ve Batenberg grandüşesi grup yapmışlardı. Sahnenin sol ön tarafı ise M. Kokovtsof, M. Sazonof, M. Georges Louis, M. Daeschner, M. İzvolski ve bana ayrılmıştı.

Sözlerini anlamadığım, jestlerini de pek kavrayamadığım üç perdelik bir komedi oynuyordu; büyük başarı gösteren oyuncular rollerini güzel yapıyorlardı. Oyundan sonra gösterinin ikinci bölümü dans ve eğlenceye ayrılmıştı; bu bölümde, imparatorluk bale grubu sanatçıları becerilerini sergilediler. Özellikle bir dansöz dikkatimi çekti; bir tüy kadar hafif hareketlerle sahneye her girişinde sofı bir edayla büyük bir haç işareti yapıyordu. Gece bana küçük bir oda tahsis edilmiş olan şalede endişeyle, Koçani katliamını düşünüyordum.

Askeri şenlikler devam ediyordu; pazar günkü teftişten sonra, pazartesi sabahı da geçit resmi vardı. Hava kapalı ve çok soğuktu. M. Geroerge Louis pardösüsünü giymiş, beyaz kalın bir fuları boynuna dolamıştı. Ben imparatorluk çadırının önünde Battenberg prensiyle M. Kokovtsov'un arasında ayakta dikiliyordum. Birliklerin geçit resmi çok güzel oldu. Davul ve flüt eşliğinde her bir alay hizamıza gelince komutanı olan albay, doru bir ata binmiş olan imparatorun yanına gidiyordu. Sonra birliğinin geçişi bitince alayının başında yerini almak için atını mahmuzluyordu. Sancakların çoğu yıpranmıştı. Ancak yüz-yılda bir yenileniyordu.

Geçit töreni bitti, imparatorluk çadırının altında büyük bir öğle yemeği verildi. Peterhof'un yemeğinden bu yana imparatorla tek bir kelime konuşma fırsatı bulamamıştım. O, pazartesi sabahı beni yine diğerlerinden ayrı olan ve on kadar sofra takımının bulunduğu kendi masasına çağırdı.

II. Nikola'nın sağında sessiz ve üzgün kardeşi Grandük Mişel, solunda neşeli ve konuşkan Grandük Nikola Nikolayevič vardı. Yaşlı General Frederik geçen akşam olduğu gibi İmparatorun karşısında oturuyordu ve bu defa M. Louis ve ben onun iki yanındaydık.

Rus bakanlar ve generaller başka masada yemek yiyorlardı. Genel konuşma pek olmadı ve İmparator, genelturmay başkanının neşeli sohbetiyle Grandük Mişel'in aşırı suskunluğu arasında dengeyi sağlamaya çalışırken diğer masalarda herkes

fısıltıyla komşusuyla sohbet ediyordu. Öğle yemeğinden sonra, Rusya'dan ayrılmadan önce bir daha göremediğim ve bana tekrar, M. Fallieres, Fransız hükümeti ve benim için büyük teveccüh gösteren hükümdardan izin aldım. Saint-Petersburg'a dönünce bakanlıkta M. Sazonof ile bir görüşme daha yaptım, Mösyö ve Madam Kokovtzoğlu, İles'de akşam yemeği yedim; altı yıl önce her ikisini Paris'i ziyaretleri sırasında Maliye Bakanlığı'nda ağırlamıştım.

Salı sabahı, cumhurbaşkanına ve M. Briand'a şu kısa telgrafı çektim:

"İmparator'la, M. Kokovtzoğlu ve M. Sazonof ile görüşmelerim her konuda tatmin edici oldu. Dönünce detaylı olarak anlatacağım."

M. Fallières için de şunu ilave ettim:

"Sizin sadık dostluk hislerinizi ilettiğim Rus imparatoru benden, sizi unutmadığını hatırlatmamı rica etti."

Saint Petersburg'daki Japon elçisi M. Monoto'yu kabul ettim. Kendisini Paris'te elçiyken tanımıştım; kısa zaman önce onun aracılığıyla halefi M. Adaçi bana çok samimi bir mektup yollamıştı ve Fransa için büyük sempati beslediğini biliyordum. Daha sonra kendime Ermitage müzesini ziyaret zevkini verdim; müze maalessel taşınma telaşı içindeydi. Salonlar ziyarete kapalı ve tuvailler yerleştirilmemiş olduğu halde görevliler, geçici olarak duvar diplerine dayanmış veya döşemeye yatırılmış bazı şaheserleri, Nicolas Poussin'in "*Hercule ve Polyphème*", Claude Lorrain'in "*Heures du jour*", Greuze'ün "*Paralytique*", Van Eyck'in "*Annonciation*" adlı tablolarını ve dünyanın en zengin müzelerinin Ermitage'i kıskanmasına neden olan Rembrandt'ın o eşsiz koleksiyonunu seyretme imkânı sağladılar. Bu da ayrı bir gönül okşaması oldu.

Sonra III. Alexandre galerisine bir göz atmaya gittim. II. Nicola açılışını 1898'de yapmış olsa da galeri ancak yeni yerleşebilmişti. Tamamen Rus sanatına tahsis edilmişti ve çok karma

eserleri ihtiva ediyordu. Rêpine'nin ünlü tuvaline, "*Zaporgues Kazaklarının Sultan IV. Mehmed'e cevabı*" adlı tabloya bakarken, kuşkusuz beni her yerde takip eden Doğu'nun fantomuyla kendimi karşı karşıya kalmış sandım.

M. Georges Louis, dış görünüşü benim hoşuma gitmeyen Kışlık Sarayı da ziyaret etmemi sağladı. Jourdain merdivenleri tırmandım ve sadece emin olmak için ön cephe salonlardan birkaçını, özellikle görkemli Duma'nın açılışının yapıldığı Saint-Georges Salonu'nu dolaştım. Bir başka Duma şimdi hâlâ Büyük Katerina'nın vaktiyle Prens Potemkin'e hediye ettiği ve I. Paul'un daha sonra at ahırını yaptığı Tauride Sarayı'nda oturmaktaydı. Fakat bakanlar ara sıra milletvekilleri önünde kendilerini savunmaya çağrılısalar da tüm gerçek politik iktidar imparatorun elindeydi ve imparator, bu mutlak efendi, aşağıda yalnızlık ve terk edilmişlik hissi veren bu hazin ve sessiz Kışlık Saray'dan uzakta Peterhof Sarayı'nda yaşıyordu.

Oldenburg dükünün başkanlığında Saint Petersburg İlimler Akademisi'nin verdiği ve benimle birlikte M. Sazonof, M. Gerges Louis ve M. Daeschner'in de davetli olduğu samimi bir öğle yemeğinden ve İngiltere elçisi G. Buchanan'ı ziyaret ettikten sonra trenle Fransız elçisi ve M. Daeschner'le birlikte Çarskoy-Selo'ya hareket ettim. M. Georges Louis gerçekten günün programı arasına, kendisine karşı entrika kurduğundan o kadar şiddetlice kuşkulandığı şu Grandüşes Wladimir'in evinde bir resepsiyon, öğle yemeği veya çay sıkıştırmıştı. Önyargılarından kurtulmuş gözüküyordu ve bana temmuzun sonunda iki telgraf yollamıştı bu daveti iletmek için. Ben Akademi yemeğini tercih ettim ve grandüşesi bahçelerinde kısa bir ziyaretle yetindim. Akşam M. Georges Louis elçilikte büyük bir akşam yemeği verdi ona Rus bakanlar, M. İzvolski, İngiltere elçisi ve Fransız kolonisinin mensupları katıldılar. Saat on birde M. Daeschner ile Moskova'ya hareket ettik. M. Georges Louis bize eşlik edemediği için özür diledi. Keyifsiz ve yorgun olduğunu söyledi. Yalan söylemediğine emin olmak için ona bakmam yetti.

M. Georges Louis'nin Moskova'ya gelmek istemeyişinin üzerinden on üç yıldan fazla zaman geçtikten sonra, önce M. İzvolski'nin benimle birlikte olması, ikinci olarak da M. Georges Louis'nin, bu yolculuğu uygun bulmamasının buna neden olduğu söylentisi çıktı. Oysa dört gün boyunca M. Georges Louis, M. İzvolski'nin yanından ayrılmadı; onu Fransız elçiliğinde kabul etti ve ilişkileri gayet düzgündü; Saint Petersburg'da olduğu gibi Moskova'da da onun varlığına tahammül edebilirdi; üstelik biliyordu ki Paris'te M. Sazonof ve benim tarafımdan yapılan serzenişleri M. İzvolski ondan bilmemişti.

Aslında, 18 Temmuz günü M. Georges Louis bana, Moskova'ya gidersem, M. Bethmann-Holwg'in seyahatinden sonra benim seyahatimin ona özenti olduğu izlenimi doğabileceğini söylemiş ve ziyaretimin 1812'nin¹⁰⁶ yüzüncü yıl törenleriyle çakışmasının uygun olmayacağını ifade etmişti. Fakat ben onun itirazlarının beni durdurmasına iki nedenle karşı çıktım. Mademki Rusya'ya gitmiştim, ziyaretçilerin, özellikle bana kentten ve Kremlin'den heyecan verici tasvirler yapan eski patronum, Buit Barosu Bakanı'nın hayran olarak döndüklerini gördüğüm Moskova'yı ziyaret etmeyi tabii ki düşünecektim. Fakat özellikle biliyordum ki Moskova Fransız kolonisi Rusya'nın en önemli kolonilerinden ve yurt dışında ülkemize en çok onur kazandıranlardan biriydi. Bu koloniye bir sempati gösterisi yapmaya çok önem veriyordum ve M. Georges Louis, eminim ki, kendini daha iyi hissetseydi temel görevi olduğu için bana eşlik etmekten geri kalmayacaktı.

Öte yandan, 1812'nin yüzüncü yılı eylül ayından önce kutlanmayacaktı. Korkulacak hiçbir talihsiz çakışma söz konusu değildi. Eklemeliyim ki kutlamalar, Fransa'nın alınganlığını incitmeyecek biçimde hazırlanmıştı. İmparator bu münasebetle, Borodino'ya, büyük ordunun ölülerinin anısına dikilecek Fransız anıtının açılışını yapmaya bizzat geleceğine söz vermişti.

¹⁰⁶ Napolyon'un Rusya seferi ve Moskova'yı işgali kastediliyor (çev).

General de Torcy, bu törende Fransızların haturasını temsil etmekle görevlendirilmişti. M. Ternaux-Compans, Vikont Fleury, Lariboisière kontu, Auerstaedt dükü ve Baye baronu ona eşlik edeceklerdi. Hatta bu grubun yanında resmi bir heyetin de Rusya'ya gitmesi ve bu heyetin General de Langle de Cary ve Kumandan Buat'tan oluşması kararlaştırılmıştı. Gerçekten 7 Eylül'den 9 Eylül'e kadar her şey öngörüldüğü biçimde cereyan etti. İki müttefik ulus, vaktiyle birbiriyle savaşmış askerlere ortak bir saygı sundular. Herhangi birinin güceneceği hiç bir söz sarf edilmedi. General de Torcy İmparatora teşekkür etti ve o zamanki gazetelere inanmak gerekirse Rus hükümeti, bu ağırbaşlı anma törenini daha mükemmel kılmak için yüz yirmi iki yaşında bir başçavuşu ve Moskova yangınına gördükleri söylenen yüz yirmi veya yüz on beş yaşında birçok eski askeri törene getirtmek mucizesini gerçekleştirdi.

Tabii ki M. Georges Louis benim nedenlerime teslim olmakta gecikmedi. Seyahatimi bizzat organize etti. Lejyon Donör Nişanı için, Moskova'daki Fransız kolonisinin duayeni M. Girard'ı teklif etti ve vatandaşlarımız tarafından hazırlanan programı ve resepsiyon saatlerini benim yerime kabul etti¹⁰⁷. Bugün biyografisini yazanların onu göstermek istedikleri kadar ne aptal ne de saygısız birisiydi.

14 Ağustos Çarşamba günü sabah saat onda Moskova'ya vararak, Tanrı'ya şükür hiçbir resmi tören olmaksızın, Vali General Cunkovski, Oktobrist Partisi'nin liderinin kardeşi Belediye Başkanı Nikola Guçof, M. Girad ve Fransız kolonisinin birçok mensubu tarafından karşılandım. Hemen M. Daeschner'le birlikte, bana bir daire tahsis edilmiş olan gri ve somurtkan saraya gittim; orada yakınlarda eski Dük Serge katledilmişti. Öğle yemeğini birkaç davetliyle birlikte, övücü sözlerle Cumhuriyet hükümetinin şerefine kadeh kaldıran ve kaçınılmaz havyardan sonra

¹⁰⁷ M. Georges Louis'nin, 380 ve 394 nolu 27 Temmuz ve 2 Ağustos tarihli telgrafları.

bana Moskova'nın en gösterişli yemeğini ikram eden sevimli ve nazik General Cunkovski'nin evinde yedim. Bu yemekten sonra vali, mülki amir ve belediye başkanı beni otomobille Kuşlar dağına götürdüler ve Napolyon'un seyrettiği tepeden Moskova'yı bana seyrettirdiler, hepsi de İmparator Napolyon'dan öfkeden çok hayranlıkla söz ettiler. Sonra resim gibi güzel, fakat maalesef çok bozuk yollardan geçerek, Moskova'ya her gün yaklaşık yüz bin metre küp filtre edilmiş su temin eden ve o zaman bir Fransız şirketi tarafından işletilen fabrikaya gittik. Oradan M. Nikola Guçkof'un kır evine hareket ettik; orada belediye başkanı beni çay içmeye davet etti. Yol üzerindeki köylerin sakinleri fizyonomi olarak bana, La Bruyère'in tasvir ettiklerinden daha vahşi göründü. Asırlarca geriye götürülmüşüm veya pampalarda¹⁰⁸ yerlilerin kamplarına düşmüşüm hissine kapıldım. M. Guçkof'un hoş ve sevimli kentinin görünüşü, beni uygarlığa geri döndürmek için bu mazi uçurumundan çekip çıkardı. Madam Guçkof bizi büyük bir sevecenlikle karşıladı. Ülkenin âdetine göre bir ikon önünde benim sağlık ve mutluluğum için dua etsin diye bir papaz getirttiğini söyledi. Son Moskova karışıklığından beri, işçilerin ve hatta köylülerin ona artık gözünü kin bürümüş kişiler olarak gözüktüğünü, kocası akşamları belediyede işi bitip de yalnız başına otomobille güzel kır evlerine dönerken korkudan titrediğini itiraf etti.

Fransız kolonisinin bana vereceği akşam yemeği için Moskova'ya geri döndük. Orada konsolosumuz M. de Valencourt'un etrafında beş yüz vatandaşımız toplanmıştı.

Beni çok büyük coşkuyla karşıladılar ve bugün hafızamı dolduran onca şey arasında bu muhteşem resepsiyonu, hâlâ içimi titreten bir anı olarak saklıyorum. Bu iyi insanlara teşekkür etmek için ayağa kalktığımda boğazım düğümlenmiş ve onlara şunu söylemiştim:

¹⁰⁸ Pampa: Güney Amerika'da bozkırlara verilen ad.

“Bu kadar uzaktan Paris’te bana ulaşan davetinizin samimiyetini hemen hissettim ve anladım ki seyahatimi Moskova’ya kadar uzatamazsam sizin vatanseverliğinizi gerçek bir düş kırıklığına uğratmış ve aynı zamanda kendimi büyük bir zevkten de yoksun bırakmış olacaktım. Şayet Fransa’dan uzakta yaşayan ve çalışan sizler için Fransız hükümetini ağırlamak çok doğal bir doyum, doğrudan bir dayanışma ve sempati ise, hükümet için de çok geniş ve çok verimli bir faaliyet alanında, iş bitiren enerjilerini ve yaratıcı dehalarını dost bir ulusa götüren girişimci insanları iş başında görmek çok ender bulunur bir talihtir. Sayın konsolosun dediği gibi Moskova kolonimiz, tüm dünyanın en güzel ve en başarılı kolonilerinden biridir. O aynı zamanda Fransa’nın, bu soylu kentin antik değerleriyle hemhal olmuş güzelliğini ve sayın valinin ifade ettiği gibi, Rusya’nın kalbinin atığı bu kutsal yerde Paris’in zarafetini temsil etmektedir. Burada bastığımız yerin altında uyayan unutulmaz tarihi anılar arasında biri var ki birkaç gün sonra görkemli bir anma törenine konu olacaktır. Büyük Ordu’nun bu bölgede Rus ulusunun asil evlatlarıyla boy ölçüşmesinin ve iki taraftan o kadar yiğitlik, direnç, özveri örneğini gelecek kuşakların hayranlığına sunmalarının üzerinden bir asır geçti. İki dost ülkeye, şanlı ölümlerini birlikte onurlandırma fırsatı verecek olan bu heybetli destanda bugün, Fransa ve Rusya karşılıklı saygı ve takdir vesilelerinden başka şey bulamazlar. Hazırlanan şenliklere katılarak siz de kendinizi sağlam duygularınıza teslim olmaktan başka şey yapmış olmayacaksınız. Anavatana sadakatle bağlı olan sizler aynı zamanda Rusya’ya karşı da her gün ülkeyi tanımanızı ve sakinleriyle ilişkinizi biraz daha güçlendiren bir sevgi ve yakınlığa sahipsiniz. Sizin şahsınızda, sembolik bir samimiyet içinde iki müttefik ulusun ruhları birbirine yakınlaşıyor.”

Şayet Georges Louis bu sözlerin karşılaştığı “bravo”ları işitmiş olsaydı Moskova’ya gelmem konusundaki son endişeleri de yok olurdu. Alkışlar ortasında madalyayı M. Paul Girard’a taktım ve etrafımda toplanan yurttaşlarımız, bir banliyö tiyatrosunda onlara eşlik etmem için kibarca ama çok ısrar ettiler. Orada beni bekleyen koloni mensuplarının tümü tarafından anavatandan haber getirmiş bir postacı gibi karşılandım.

Rus korolarını ve danslarını izledik; Çigan şarkıları ve yabancı bir karakterde tek düze halk şarkıları dinledik. Fakat konser benim için bir şey ifade etmiyordu; ben artık Rusya'da değildim; Kendimi Fransa atmosferiyle kuşatılmış hissediyordum. İzvolski'nin gelip gelmediğini bilmiyorum; her halükarda pek de umursamıyordum.

Ertesi sabah Kremlin'i ziyaret ettim ve Rus elçisi bana rehberlik etmek istedi. Ne rehber ama! Hızlı, avcı adımlarla yaya olarak dolaştığım bu gezide, nefes nefese bana yetişmeye çalışan zavallı İzvolski rehber olduğuna pişman olmuştur. Bu muhteşem kendine özgü modern yapıların önünde şaşkına dönen hayal gücüm, bu tarihi yerlerde uyuyan asırları canlandırmakta güçlük çekiyordu. Borovitski'nin şu kulesinin yerinde bir zamanlar tepenin yamaçlarında yükselen ve on ikinci yüzyılda Rus prenslerinin Moskova'ya geldikleri zaman barındıkları küçük ahşap binaları hayal etmekte zorlanıyordum. On üçüncü yüzyılda, grandükler yerleşmek için Moskova'nın bu tarafını seçtikleri zaman Dvor'un kavuştuğu büyüklüğü gözümün önüne getirmeyi pek başaramadım. Aynı şekilde, ne on dördüncü yüzyılda İvan Daniloviç Kalita'nın oraya kurduğu kraliyet sarayını, ne de on beşinci yüzyılda Vasili Dimitriyeviç'in sarayının, küçük kulelerinin, teraslarının ve cumbalı kulelerinin çokluğuyla sergilediği biraz vahşi ihtişamı gözümde canlandırabildim. Eğer bir dakika durmuş olsaydım İzvolski soluk soluğa bana yetişirdi ama bana maziden bahsetmekle hayalime hiçbir yeni şey eklemiş olmazdı. Ben kendi gayretimle on beşinci yüzyılın sonunda Zoe Paleolog ile evliliğinden sonra Grandük II. İvan'ın gerçekleştirdiği güzellikleri, iki ya da üç sıra duvarları, mazgalları, demirli kapıları, asma köprüleri ve bütün bu savunma araçlarının gerisinde altın rengi kubbeli geniş katedralleri olabildiğince gözümün önüne getirebiliyordum. Mekândan kopmuş düşüncem Louvre Sarayı'na, Sen Nehri'nin rıhtımlarına doğru savruldu. İki müttefik ülkeyi ayıran uçurum büyüktü. Seyrettiğim şeylerin çoğu bana ne kadar yabancıydı! Bana

destan kahramanları gibi gelen kişilerin, Korkunç İvan, Boris Godunov'un, Sahtekâr Demetrius'un gölgelerinin önümden geçtiğini görüyordum. Daha sonra hayalimde beliren, hatları daha belirli figürler yani gözünü Baltık'a dikerek Moskova'daki evinden ayrılan Büyük Petro, çarların beşiğine gelerek orada Kış Sarayını yaptıran Çariçe Elizabet, Kremlin için muazzam bir değişiklik düşünen Büyük Katerina ve Archange Katedrali'ndeki bir duvar çatlağının yerle bir ettiği onun büyük projeleri de aynı şekilde bana yabancıydı.

Sonra tekrar 1812'yi ve kutsal tepenin debdebeli yapılarını rahatça yutan o yangını düşündüm. Moskova'da yakıp yıkmaya işi, alevlerin rol oynadığı alışılmış olağan bir oyundu. Daha önce de zaten, 1483'de, 1547'de, 1571'de, 1682'de ve kim bilir kaç defa daha ateş neredeyse her şeyi yok etmişti. Kremlin, küllerinden yeniden doğmaya alışmıştı. Vali Rostopşin'den sonra 1817'den itibaren, I. Aleksandr'ın gelişi için tekrar inşa edildi ve büyütüldü; daha sonra 1839'dan 1849'a kadar yeni planlar üzerine restore edildi. Benim hayranlıktan daha çok merakla seyrettiğim Kremlin buydu ve yorgunluktan bitkin düşmüş İzvolski onun hazinelerini bana övmekten çoktan vazgeçmişti.

Elçi, Daeschner ve ben hızlı adımlarla büyük sarayın şeref merdivenine tırmandık; II. Katerina tarafından ihdas edilen tarikatın anısına Aziz Corc'un ismini taşıyan ve tüm Rus illerinin armalarıyla süslü muazzam salonu geçtik. Aziz Aleksandr Salonu'nda, Aziz Aleksandr Nevski Tarikatı'nın kurucusu I. Katerina'nın anısını dalgın dalgın selamladık; imparator Peterhof Sarayı'nda bana Nevski Nişanı'nı takmıştı. Acemice pembe mermeri taklit etmeye uğraşan yalancı mermer duvarlara hızlıca bir göz attık. I. Petro tarafından ihdas edilen ve Rusya'nın en büyük tarikatı olan Aziz Andre Tarikatı'na ithafen bu isimle anılan ve kubbeleri altında imparatorluk tacının, ayrıca ana imparatoriçenin ve İmparatoriçe Aleksandra Feodorovna'nın tacının muhafaza edildiği salonda birkaç saniye durduk. Saint Andre Haçı'nın göğsündeki iki başlı kartalları ve yukarda, altın renkli

bir ışık dairesi içindeki Kadiri Mutlak'ın dehşet saçan gözünü biraz korku ve hayretle seyrettik. Aziz Katerina Tarikatı'na ithaf edilmiş olan ve orada imparatoriçenin büyük efendi sayıldığı bir başka salon bize, gümüş renkli bordürlerle ve gök mavisi kurdelelerle tamamen hareli ipekle kaplanmış gibi gözükte. Geçerken, duvarları yeşil çiçekli altın renkli kabartmalarla kaplı malzeme salonunu es geçtik; oradaki Carrare mermerinden bir şömine, Rus imparatorluk fabrikasınca Çin ve Japon stilinde imal edilmiş şamdanlar bizi ürpertti. Kostrama Katedrali'nde muhafaza edilen ve önünde genç boyar Mişel Feodoroviç Romanov'un 1613 yılında çar ilan edildiği ikonun aslına sadık bir kopyasını, Bakire Meryem ve İsa'nın Doğuşu Kilisesi'nde bulmak bize daha ilginç geldi. Orman içindeki Aziz Saveur eski kilisesinin veya Transfigurasyon Katedrali'nin görünümü bizi tekrar 1812 yılına götürdü. Bu bina, yangın sırasında tamamen enkaz haline gelmekten kurtulmuştu ve yağmadan olduğu gibi alevlerden de korumak için, birçok değerli eşyayı oraya depolamak mümkün olmuştu; bir kürsü üzerine yerleştirilmiş, Zoe Paleolog'un yanından ayırmadığı ve ilham kaynağı saydığı ikon da bu eşyalar arasındaydı. Eğer İzvolski tam vaktinde yanımıza gelip de, Korkunç İvan'ın Kazan'ı fethini, Boris Godunov'un kızı Zeni'nin Danimarka prensiyle nişanını ve Büyük Petro'nun Poltava zaferini orada kutladığını bize söylemeseydi, elmas stili kesme taşları zihnimizde İtalyan anıtlarının bulanık görünümelerini çağrıştıran bu sarayı pek önemsemeyecektik. Fakat Anonsiyasyon Katedrali, kubbeleri ve altın yaldızlı çatıları, düzensiz freskleri ve zengin ikonastisleriyle¹⁰⁹ bizi daha çok etkilemişti. Aynı şekilde, Yukarı Aziz Sauveur Katedrali ve içinde İmparator Nikola'nın ve İmparatoriçe Aleksandra Feodorovna'nın taç giyme töreni sırasında geleneksel dindarlık gösterdikleri Crucifixion Kilisesi daha çok dikkatimizi çekmişti. Ve bu Bizans görkeminden bi-

¹⁰⁹ İkonostasis: Doğu kiliselerinde en mukaddes yeri, cemaatin bulunduğu kısımdan ayıran üç kapılı ve üstünde azizlerin resimleri bulunan kısım.

raz şaşkına dönmüş olarak değişik biçimlerde pavyonları, ci-hannümaları dikkatimizi çeken Terem Sarayı'yla bu uzun gezimizi tamamladık. Bu sarayın üçüncü katı, beşik kemerleri, sivri pencereleri, oymalı küçük konsolları, sepetkulpu şeklinde kemerli kapıları, fayans sobaları, eski Moskova stilinde iskemleleri ile estetik muhalefetimizi kesin olarak susturmuştu. Çatısı yaldızlı küçük Terem ya da Teremok'un etrafını çevreleyen terasa çıktık ve taş avlunun yukarısından, Batılı zihinlerin bile duygusuz kalamayacağı harika bir tablo keşfettik. Kubbelerden ve haçlardan oluşan ormanı, küçük kuleleri, çan kuleleri, canlı renkli çatılarıyla Kremlin ve kent, Kıtay-Gorod ve Biyeli-Gorod sonsuz ve inanılmaz bir "Taştan kitap" halinde ayaklarımızın altına serilmişti; bu kitapta 1844'de yeni sarayın açılış töreninde Metropolit Filaret'in dediği gibi Ortodoks Rusya'nın tüm tarihini okumak mümkündü. Bugüne kadar, geleneğin izlerini bu antik kitap üzerinden hiçbir yangın silememişti. Fakat yakın zamanda Moskova'yı kana bulamış olan ihtilalcı karışıklıklar ve Madam Nikola Guçkof'un endişeli itirafları, bu taştan peyzajın sakin ihtişamını kara bulutların kaplamaya başladığını gösteriyordu.

Moskova Valisi Adrianof'un evinde öğle yemeği yedikten sonra bizim konsolosluğu ve Fransız Hayır Kurumu'nu ziyaret ettim; kuruma bir bağış bıraktım; sonra birkaç alış veriş yaptığım Rus küçük köy sanayi müzesine, benim eski müvekkilim Verestchaguine'in çok güzel tuvallerini tekrar gördüğüm Tretiakoff tablolar galerisine ve 1812 Müzesi'ne gittim; orada Baye baronunun akıllı yönetiminde I. Napolyon'un anısına birçok salon dayanıp döşenmişti ve içlerinde ordan buradan toplanmış birçok silah, üniforma, eski sancak ve kutlu kartal sembolleri bulunuyordu. Daha sonra bazı anı eşyası satın almak için Fransız mağazalarını dolaşım ve akşam trenle Saint Petersburg'a döndüm.

İki gün sonra konsolosumuz Valécourt yolladığı mektupta, meslektaşları, Fransız kuruluşları ve koloni adına bana teşekkür

etmek ve hepsinin, Moskova'ya yapmış olduğum ziyaretimden ve vesile olduğum gösterilerden unutulmaz bir anı saklayacaklarını belirtiyordu. Georges Louis trenin Saint Petersburg'a varışında beni garda bekliyordu. Bana eşlik edemediği için tekrar özür diledi. Benim Saint Petersburg'daki kısa gaybubetim sırasında Doğu'da olaylar hızlanmıştı. İstanbul Elçimiz Bompard'ın bir telgrafına göre Bulgaristan elçisi ve Karadağ maslahatgüzarı İstanbul'a en karamsar notaları vermişlerdi. Söylediklerine göre Karadağ sınırında durmadan ateş edilmişti ve Osmanlı hükümeti, tebaasının işlediği tecavüz olaylarını önlemekte acizlik göstermişti. Bulgaristan'da ise en sakin ortamları bile tahrik sarmaya başlamıştı ve Geçof kabinesi kendini bunalmış hissediyordu.

14 Ağustos'ta Dışişleri Bakanlığı'nda Briand'ı ziyaret eden Avusturya-Macaristan'ın sevimli maslahatgüzarı Kont Somsış şunları söylemiş:

"Balkanlar'daki durum benim hükümetimi endişelendiriyor. Türk hükümetinin Arnavutluk'ta tanıdığı ayrıcalıkları ulusal çıkarlarına zıt gören Bulgarlarda, Sırlarda ve Yunanlılarda ciddi bir heyecan gözleniyor. Bu tahrikler çok geçmeden barış için tehlikeli bir krizi tetikleyebilir. Viyana hükümeti, Büyük Devletlerin uzlaş-tırıcı olarak araya girip, Babiâli'ye Hristiyan uluslara yasal haklarını arayabilecekleri kademeli bir adem-i merkeziyet politikası benimsemeyi ve Balkan devletlerine de, bu politikanın sonuçlarını sükunetle beklemelelerini tavsiye etmek için teşebbüse geçmeye niyetleri olup olmadığını bilmek isterdi."

Briand önceki açıklamalarımızla tam mutabakat halinde şu cevabı vermiş:

"Cumhuriyet hükümeti Kont Berchtold'un önerilerini dikkatle inceleyecek. Bu arada siz ona şimdiden Fransa'nın Doğu politikasının ilke olarak genel barışın korunmasını ve Balkanlarda statüko'nun muhafazasını esas aldığını açıklayabilirsiniz. Buna göre biz bu konuda Viyana hükümetiyle görüş birliği halinde olmaktan mutluyuz."

16 Ağustos günü Saint Petersburg'a dönünce derhal Sazonof'a bu görüşmeyi ilettim. Berchtold'un önerisi yeni değildi. En azından Berlin Kongresi kadar eskiydi. Ve de pek net değildi. Fakat Avusturya'dan geliyordu ve belki de Doğu işlerinde bu çift başlı monarşiyle Rusya'yı birbirine yakınlaştırma fırsatı olabirdi. Dolayısıyla fırlatıp atmamak gerektiğini düşünüyordum. Sazonof'un yanında, Briand'ın elçiliğe telgrafla bildirmiş olduğu kararını destekledim. Sonuçta Kont Berchtold kendisini kararlılıkla diplomatların söylemekten hoşlandıkları gibi "Avrupa oyun alanının merkezine" yerleştirmiş oluyordu. Orada hiç de önemsiz olmayan ve bir barış teminatı olabilecek bir nokta vardı. Kuşkusuz Sazonof, Büyük Devletlere önce onun oluşturduğu bir Rus teklifinin iletilmemiş olmasından esef duyuyordu ve kuşkusuz Avusturya'nın bazı art niyetlerinden endişe ediyordu. Avusturya'nın Balkan halkları üzerinde egemen bir etki geliştirmeye çalışıyor olmasından korkuyordu ve aynı zamanda "gittikçe artan ademi merkezîyetçilik" sözcüklerinin oldukça muğlak olduğuna ve Kont Berchtold'un aslında hiçbir program önermediğine, sadece platonik bir dilekte bulunduğuna dikkat çekiyordu. Yine de Avusturya'nın konuşulacak bir şey ortaya koyduğunu ve teklifini dikkate almanın yararlı olacağını belirtti. Sazonof'la mutabık kalınca Briand'a derhal şu telgrafı çektim:

"Saint Petersburg, 16 Ağustos 1912

Sazonof ve ben, Avusturya teklifini kabul etmenin ve Türk hükümetine uygun tavsiyelerde bulunmanın ve aynı zamanda başka yollardan Balkan devletlerine sükûnet telkin etmenin mümkün olduğunu düşünmekte mutabıkız."¹¹⁰

Sazonof İstanbul nezdinde, grup halinde ve bir tek ortak girişim yerine aynı anda ayrı ayrı ve çok sayıda girişimin olmasını arzu ediyordu. Hemen hatırlanacağı gibi Türkiye'de dahili sorunlar yaratmama arzusu içinde İngiltere de birçok kez aynı tercihi belirtmişti. Fakat Rus bakanın bu düşüncesi Kont

¹¹⁰ *Livre jaune*, no. 51.

Berchtold'un fikrine, bu konuda net bir şey ortaya koymasa bile asla zıt değildi. Böylece mutabakatımız tamdı. Hemen ertesi günü Briand Londra'ya aynı mealde bir telgraf yolladı.¹¹¹

Dolayısıyla Fabre-Luce'ün, romanını yayınlamadan önce "*Livre jaune*"u okumuş olmasına rağmen şöyle yazabilmiş olmasını anlamak mümkün değildir:

"Avusturya'nın eli kulağında olan savaşı önlemek için 14 Ağustos'ta Balkan devletleri ve Türkiye nezdinde ikili bir önleyici eylem teklif ettiği zaman Poincaré, Rusya seyahati sırasında Sazonof'un birinci teklife soğuk bakmasını sağladı."

Belgelerin yalanladığı bu cümlede tek bir doğru sözcük yok. Fakat Fabre-Luce'ün iddiasının onur kırıcı oluşunu daha da kötüleştiren asıl şey, "*Livre jaune*"u gerçekten okuduğuna inandırmak için ona atf yapmakta tereddüt etmemesi, bu defa, istisna olarak "birinci teklifi reddetmek" sözlerinden sonra hemen dipnot olarak "*Balkanlar*'la ilgili *Livre jaune*, 66" yazmasıdır. Oysa az önce kelimesi kelimesine aktardığım "*Livre jaune*", harfi harfine Fabre-Luce'ün ona söyletmek istediğinin tersini söylemektedir: Üstelik o kitabın, sayfa 66'da veya dipnot 66'da değil, sayfa 35'de 51 ve 52 nolu dipnotta söylediği de Fabre-Luce'ün iddia ettiği konuyla ilgili değildir. Şayet Fabre-Luce bir aptal ise veya okuyucuları öyle ise benim çözemeyeceğim bir sorundur bu.

Bu genç yazarın kitabında bu çok talihsiz "hatalar" okunduğu zaman, *The National Review*'in Ekim 1925 sayısında Hohn Pollock ve F. de Marwicz'in "Almanya'yı aklamak" başlığı altında yayınladıkları şu değerlendirmenin altını çizmek zorunda kalıyor insan:

"Bu eser Alman basını ve Alman yanlısı basın tarafından çok olumlu karşılandı. Lütufkâr bir el, Milletler Cemiyeti'nin son toplantısında her üyenin masasına bu kitabın nüshalarını koydu. Güçlü bir yayın ajanının Amerika'da kitabın etki alanını genişlemekle görevlendirildiği

¹¹¹ A.g.e., no. 52.

söyleniyor. Kitabın İngilizce baskısı Allen ve Unwin adlı yayıncılar tarafından duyuruldu. Fabre-Luce genç bir adamdır. Savaş patladığı zaman sadece on üç veya on dört yaz mevsimi geçirmişti. Bu durum onun hatalı davranışının nedeni olmakla birlikte bir mazeret sayılmaz. Fabre-Luce'ün, eserin girişinde verdiği tarafsızlık sözünü tutmadığına dikkat etmeli. Geniş bir referans ve belge sergilemesi yapıyor, fakat genellikle onlardan işine gelen cümleleri alıyor. Sıradan okuyucu, bütün referans kitaplar elinin altında olmadığı için yazdıklarının tamamının doğru olup olmadığını araştıramıyor.”

The National Review, Fabre-Luce'ün marifetinden tipik örnekler veriyor ve şu açıklamayı yapıyor:

“Şayet Sir Edward Grey'in portresi bir yergi ise M. Poincaré'nin portresine ancak sağı solu belli olmayan çılgın gözüyle bakılabilir.”

Fabre-Luce eğer tarihçinin görevinin bir tez hayal etmek ve sonra da hakikat kaygısı duymadan parçalanmış belgelerden yararlanmak olduğunu sanıyor; yoksa bu gibi yargılamalara girişmezdi.

Fakat Kont Berchtold'un teklifi nasıl gelişecekti? Büyük Devletler onu Fransa kadar canı gönülden kabul edecekler miydi? 15 Ağustos'ta Berlin maslahatgüzaranımız Manneville şu telgrafi çekti:

“Bugünkü akşam gazeteleri Kont Berchtold'un teklifini desteklemekle beraber, elde edeceği sonuçlar konusunda kuşku izhar ediyorlar. Basın bürosuna yapılan açıklamalar, Avusturya'nın bu girişiminin Alman hükümetini şaşırttığı ve tatmin etmediği izlenimi veriyor.”

Bu durumda Fransa, Avusturya'nın teklifine karşı Almanya'dan daha işgüzar gözükmüş oluyordu.

Londra'da, elçimiz Paul Cambon'un yokluğunda yerine bakan Fleuriau, Sir Edward Grey'in yerine gelen Sir L. Mallet'yi Fal-lodon'daki tatil beldesinde görmüş; Mallet ona şunu söylemiş:

“İngiltere hükümeti Osmanlı elçisiyle görüşmeye hazırdır; fakat bu görüşmenin, tavsiyelere dönüşmesinin tehlikeli olabileceğini düşünmektedir.”

İstanbul'da gerçekten, Avusturya'ya hiç güvenilmediği açıkça görülüyordu. Manneville yakın zamanda Berlin'de, Türkiye elçisinin danışmanı ile yaptığı bir konuşmayı hatırlatıyordu:

“Şu anda bizi bir tek Büyük Devlet endişelendiriyor demişti ona bu adam, o da Avusturya. Şayet o rahat durursa Balkan devletleri kımıldamazlar, onun bir hareketi bütün iştahları azdırabilir.”

Bu arada, Avusturya elçimiz Dumaine'in, Viyana'da, tatil bel-desi Bad Ischl'e hareket etmek üzereyken tekrar görüştüğü Kont Berchtold, önerisinin barışı korumak arzusundan esinlendiğini ve Fransız hükümetinin işbirliğine güvendiğini söylemiş. Sınırların düzeltilmesi için Karadağ'a destek vermeye hazır olduğunu hissettirmiş. Dumaine'in, bu hayırhahlığın diğer Balkan devletlerinin açgözlülüğünü tahrik edeceğini söyleyerek itiraz etmesi üzerine Kont Berchtold, Babıâli'nin de Karadağ'ın hak taleplerini kabul ettiğini ve onları tatmin etmek için sadece biraz süre istediğini eklemiş. Bu detaylar bazı kuşkuları kanıtlamıyor değilmiş. Zaten Kont Berchtold sadece Büyük Devletlerin “ayrı ayrı İstanbul'a bir adem-i merkeziyet politikası tavsiye etmeye istekli olmalarını, fakat bunu, daha önce yapmayı deneyip başarısız oldukları gibi reformların niteliğini belirlemekten kaçınarak yapmalarını” arzu ediyormuş. Dumaine şu sonuca varmış:

“Bütünlükleri içinde Kont Berchtold'un önerileri çok muğlak kalıyor. Hareket tarzını belirlemek için başvuru hükümetlerin cevaplarının yararlı olacağını kabul ediyor.”

Bu esnada, Köprülü bölgesinde bombalar patlamaya devam ediyor, Arnavutlar Elbasan ve Dibra sancaklarında toplanıyorlardı.

Sazonof'a söylediğim son şey, barışın yararına İngiltere ve bizimle birlikte hareket etmesini ve Kont Berchtold ile teması kesmemesini rica etmek oldu. Ayrılışım sırasında, büyük bir samimiyet içinde geçen görüşmelerimizin bize, güvenlik ve dostluk esprisi içinde bütün uluslararası büyük sorunları inceleme ve mutabakatımızı tespit imkânı verdiğini belirttiğimiz kısa bir bildiri yayınlama konusunda anlaştık. Bildiri şu sözcüklerle sona eriyordu:

“Bir kez daha görülmüştür ki iki dost ve müttefik ülkenin, değişmez duygularla pekişmiş kalıcı menfaatler üzerine bina edilmiş olan anlaşması, barışın ve Avrupa’da dengelerin korunması için değerli bir teminatı ve öyle kalacaktır ve bir ittifakın öngördüğü bütün gereksinimler tedricen uygulanacaktır.”

Sonunda, Kronstadt’ta demir atmış bekleyen *Condé*’ye gitmek için Nikola rıhtımına demirlemiş olan *Neva* yatına bindim. Orada Amiral Grigoroviç, Sazonof ve Savaş Bakanı General Sukhomlinof tarafından karşılandım. Bu savaş bakanı hakkında imparator bana şöyle demişti: “*Pek göstermez ama çok iyidir.*” Gerçekten de göstermiyordu ve ister iyi olsun ister kötü, benim onu anlayacak imkânım olmadı. Georges Louis, elçilik personeli ve İslovski benimle birlikte yata bindiler ve Fransız gemisine kadar bana eşlik ettiler; orada onları Rus bakanlarla birlikte güvertede öğle yemeğine davet ettim. *Condé*’ye geçmek için *Neva*’dan en önce ben ayrıldım; çünkü gemiye Rus bayrağı çekmek ve misafirlerimi orada karşılamak istiyordum. Davetliler, botlarla ve kanolarla peş peşe geldiler. En son, İmparatora günlük raporunu sunmaya gittiği Peterhof’tan hükümet başkanının özel yatıyla Kokovtsof geldi. Bana kibarca II. Nikola’nın, cumhurbaşkanı ve Fransız hükümeti için dileklerini yolladığını söyledi.

Condé’nin mürettebatı mutluluktan uçuyordu. İtinai bir şekilde, kruvazörün arka kısmında büyük bir çadır kurmuşlar ve onu fevkalade süslemişlerdi. Topların ve silah çatıların arasına

yerleştirdikleri beyaz kumaşlar boydan boya üç renk şeritlerle donatılmıştı. Kırmızı ve beyaz güller masaları süslüyordu. Liman ağzında demirli *Condé*, denize saldığı çapalarla sabitlenmiş olarak kımıldamadan duruyordu. Hava güzel, hoş ve gelişimizden daha serindi. Rus zırhlısı *Aurora* hâlâ Fransız gemisinden birkaç kulaç mesafede demirliydi. Söylev vermedim ve şerefe kadeh kaldırmaları kısa keserek, bir yorum sözcüğü eklemekten sadece imparatorun ve İmparatorluk ailesinin sıhhatine kadeh kaldırdım. Kokovtsov da aynı sadelikle bizden kadehlerimizi, cumhurbaşkanının şerefine ve Fransa'nın mutluluğuna kaldırmamızı istedi. Rus milli marşı ve *Marseillaise* çalındı; hepsi o kadar. Yemekten sonra davetlilerime dipten bucağa *Condé*'yi gezdirdim. Georges Louis ve İzvolski dahil hepsi, saat dört bucağa doğru bana iyi yolculuk dileklerini yineleyerek ayrıldılar. *Neva* yatı Fransız bayrağı çekti ve flamayla "İyi yolculuklar" işareti verdi. Sonra yükselmeye başlayan sis içinde Saint Petersburg'a doğru uzaklaştı. *Condé* 19 pare selam atışı yaptı ve *Aurora* yanıt verdi; kruvazörümüz hareket için hazırlığını tamamladıktan sonra Fransa yolunu tuttu. Güneş bulutların ardına gizlenmişti. Şiddetli bir yağmur yağıyordu.

Finlandiya körfezinde henüz birkaç mil ilerlemiştik ki Krons-tadt limanı teyakkuz durumuna geçti. Donanma mürettebatının isyanından korkulduğu anlaşıyordu. Bizim sakin yolculuğumuz, başka gemilere rastlamanın yeterince nadir olduğu soluk yeşil renkli bir deniz üzerinde devam etti. Ben bazen arka güverte plajında kitap okumayı sürdürüyor, bazen Daeschner'le birlikte ön güvertede geziniyordum. Subaylardan ve denizcilerden bilgi aldığım da oluyordu. Sertliği içinde öylesine ilginç, monotonluğu içinde öylesine yoğun bu tekne hayatına uyum sağlamaya çalışıyordum. Pazar günü Büyük Belt girişinde, Langeland adası önünde Trauckoer Şatosu'nun hizasında, sancak tarafında yaklaşık iki mil mesafede, bir Alman zırhlısına rast geldik; Kumandan Carré'nin bana söylediğine göre *Braunschweig* tipi bir savaş gemisi olmalıydı. Adet olduğu üzere top atışıyla

selam alış verişi yapıldı. Pazartesi gününün tamamı güzel bir yolculuğun zevkiyle geçti ve 20 Ağustos Salı günü akşam saat altıya doğru Dönkerk önlerine vardık.

Hem Fransa'yı tekrar bulmak için acele ediyordum hem de *Condé*'den ayrılacağım için üzüliyordum; çünkü kendilerinden takdir duygusunu öğrenmiş olduğum subaylarından, disiplin ve bağlılık anlayışlarına hayran olduğum denizcilerinden dolayı bu gemiyi sevmiştim. Dönkerk belediyesi bu zıt duyguların yatışmasını sağladı. Benden liman ağzında *Condé* üzerinde son bir gece geçirmemi ve ancak ertesi gün yani Çarşamba günü, öğleden az önce şehir otelinde öğle yemeği için karaya çıkmamı istedi. Denilen saatte, beni karaya çıkaracak olan torpidobotla *Condé*'den ayrıldığım zaman deniz oldukça dalgalıydı; fakat daha canlı bir ısıltıyla parlıyordu. Steeg Paris'ten, bana hükümetin teşekkürlerini ve tebriklerini sunmak için gelmişti. Bana getirmiş olduğu evrak arasında Georges Louis'nin Petersburg'tan bana 19 Ağustos Pazartesi günü saat on dokuzda 407 numarayla çekmiş olduğu şu telgraf da vardı:

“Sazonof çok samimi sözcüklerle bana sizinle yüzyüze görüşmüş olmaktan memnuniyetini ifade etti. Sizin görüş aydınlığınızın ve karar anlayışınızın iki ülkenin ortak politikasına vereceği güç üzerinde özellikle durdu. Kokovtsof da aynı şekilde kendisiyle yapmış olduğunuz görüşmelerden duyduğu sevinci belirtti. Eylemlerini birlikte planlamak zorunda oldukları tüm hususlarda iki hükümetin mutabık olduğunu söyledi. – Georges Louis.”

Dönkerk limanının iskelesinde ve özellikle Trystram tesviye havuzunun setinde çok büyük bir kalabalık birikmişti. Belediye başkanı M. Terquem, senatörler ve milletvekilleri tarafından karşılandım; Steeg'le birlikte bindiğim bir lando bizi, bayraklarla donatılmış sokaklardan geçirerek şehir oteline götürdü. Alkışlar arasında bir işçinin “Yaşasın iyi vatandaş” diye haykırdığını duydum. Bu basit “yaşasın” nidasının hatırası sonraları beni sık sık yüreklendirdi ve gerektiğinde, bazı sataşmalardan rahatsız

olduğum zaman beni teselli etti. Öğle yemeğinden sonra, yaptığım şu kısa konuşmada özellikle denizcilerimizi övdüm:

“Onların mesleki erdemleriyle tanışmak, geçici bir konuğun zihni için, bir bedeninin tuzlu havayla teması kadar dinçleştirici gözükte bana.”

Cumhuriyet hükümetinin temsilcisine Rus hükümetinin gösterdiği dostane kabulden duyduğum memnuniyeti de şöyle dile getirdim:

“Rusya ve Fransa, aralarındaki ittifakın sağlamlığına aynı derecede itina göstermektedirler. Bu ittifak onlara her gün diplomatik işbirliklerini planlamak ve gelişen olayları dikkatle takip ederek ve geleceğin rastlantılarına karşı ortak bir kararla kendilerini kollayarak barışın korunmasında işbirliği yapmak imkânı veriyor. Bu birlik İngiltere ile olan dostane anlaşmamızla tamamlanıyor ve genişliyor. Kuşkusuz hiç kimse üç büyük gücün bu barışçıl gruplaşmasında tahrik edici ve saldırgan bir irade göremez. Bir sağduyu, soğukkanlılık ve ağırbaşlılık politikası sayesinde ki Cumhuriyet rejimi, Fransa'nın dünyadaki yerini korumasını sağladı. Bizim sadece maddi ve manevi gücümüzdür ki dostluğumuzu değerli kılar ve dışarıda bize kararlı birliktelikler sağlayabilir. Öyleyse ülkemizin hayati enerjilerini korumaya ve çoğaltmaya gayret edelim; ben bununla, sadece askeri kara ve deniz gücümüzü değil fakat aynı zamanda ve bilhassa bu politik güveni ve ulusların büyüklüğünü, saygınlığını ve ebediliğini sağlayan bu ulusal duygu birliğini kastediyorum.”

Akşam Paris'teydim. Bakanlar beni garda bekliyorlardı. Peronda Rusya'da pek görmemiş olduğum şeyi gördüm: Hükümetiyle tam uyum halinde olduğunu haykıran bir halk.

VI. Bölüm

Doğuda tehditler – Avrupa'nın tedirginliği – Birinci Berchtold önerisi – Kabul – Türkiye'nin karşı koyması – İngiliz titizliği – Longwy seyahati – İkinci Berchtold önerisi.

Briand zaten, almış olduğu istihbarat bilgilerinin özetini, ben Rusya'dan dönerken *Condé*'ye telsizle yollamıştı ve ben devamlı kendisiyle temas halindeydim. Paris'e varışım da son günlerin haber ve telgraflarını getirttim ve ertesi günü yani 22 Ağustos Perşembe gününden itibaren, Rambouillet'de bakanlar kurulunu topladım; orada seyahatimin detaylı bir sunumunu yaptım ve Saint Petersburg'da aldığım çeşitli notları okudum. Bakanlar kurulu daha sonra, malum deyişle, rutin işlerle meşgul oldu. Hak iddiasıyla ayaklanan el-Heyba'nın Marakeş'e yeni girdiği zamandı; yeni takviyeler yollamak gerekiyordu. Öte yandan geçtiğimiz günlerde Chambery'de az sayıda sendikalı öğretmen bir kongre yapmış ve ordu içinde disiplini tehdit eden “*Sou du soldat*” adlı bir hareketi destekleme kararı almışlardı. Milli Eğitim Bakanı Guist'hau, Chambery Toplantısı'nda oylanan günlük emirler direktifini ele geçirdi. Oybirliğiyle sendikanın kendilerini feshetmeye davet edilmesine karar verildi ve basına şu not verildi:

“Bakanlar kurulu, Fransız gençliğini eğitmekle görevli kişilerin vatansever olmayan işlere bulaşmasının, laik öğretimi ciddi ola-

rak tehlikeye düşüreceğine inanmaktadır ve bu gibi davranışlara mûsamaha göstermemeye karardır.”¹¹²

Doğu'dan hiç iyi haberler gelmiyordu. Kont Berchtold'un önerisi diplomatik çevrelerde umduğumuz başarıyı elde edemedi. Laroche telgraf çekerek, İtalyan hükümetinin Avusturya girişimini kuşkuyla karşıladığını bildirdi.¹¹³ Bu arada 19 Ağustos'ta Rus Maslahatgüzarı Sevastopulo Dışişleri'ne geldi. Türkiye'nin isyan eden Arnavutlara bazı avantajlar sağladığını görmekten endişeye kapılan Bulgaristan ve Sırbistan Makedonya'daki soydaşlarının lehine de benzer haklar istediklerini bildiren bir nota vermiş. Söylediğine göre bu devletler Makedonya'daki soydaşlarının sıkıntıda olmasından rahatsız idiler. Mademki şimdi Arnavutluk daha iyi duruma gelmiş gözüküyordu, Sırbistan ve Bulgaristan onların acısını ikiye katlanmış hissediyorlardı. Böylece insanlık elden gidiyordu.

Rus hükümeti Kont Berchtold'un düşüncesine zıt olmaksızın Büyük Devletlerin Sırp ve Bulgar istekleri konusunda İstanbul ile görüşebileceklerini düşünüyordu.¹¹⁴

Fakat Türkiye elçimiz Bompard, etrafta söylenenlerden edindiği kanaate dayanarak, Avusturya önerisine karşı bizi uyardı. Bulgar, Sırp ve Yunan ırkına mensup Osmanlı tebaası, Arnavutlara özel imtiyazlar sağlanmasını kendi menfaatleriyle bağdaşmaz kabul ediyorlardı. Kont Berchtold'un önerisi “ırkların çatışması ve Avrupa Türkiye'sinin dağılması” sonucunu doğuracak gibiydi. Ve Avusturyalı bakan önerisinde ısrarcı olması halinde ondan niyetlerini kesinleştirmesini istemek uygun olacaktı. Çünkü görüşlerine somut bir biçim vermek için muğlak formüllerden sıyrıldığı anda, Doğu'da barışı tehlikeye sokmadan ve Balkanlarda statükoyu bozmadan önerilerini kabul et-

¹¹² Bu harekete karışmış olan bazı öğretmenlerin savaş sırasında övgüye değer biçimde düzelmiş olduklarını söylemek benim için zevktir.

¹¹³ 19 Ağustos tarihli telgraf.

¹¹⁴ 19 tarihli Rus notası.

menin imkânsızlığı bütün gözlere ve niyetinde samimi ise onun kendi gözüne de sokulmuş olacaktı.¹¹⁵

Viyana'da ve Sofya'da iyimserlik uyandıracak pek bir gelişme yoktu. İmparator François Joseph teklifi onayladığını göstermek için Kont Bertchold'a "Toison d'or" Nişanı taktı. Avusturya-Macaristan hükümetinin niyetlerinden haberdar olan Bulgaristan Kralı Ferdinand da apar topar onlara katılmak için derhal harekete geçti ve böylece dünyaya, ikiyüzlülüğünü yeni bir örneğini verdi. Dumaine her şeye rağmen Kont Berchtold'un önerisine hüsnü kabulümüzü göstermeye devam etmek ve onu akim bırakma ithamına maruz kalmamak gerektiğinin farkındaydı¹¹⁶ ve de haklıydı. Şamatacı bir yayın Avusturya'nın girişimi etrafında ustaca organize edildiği zaman Bompard, bütün bu gürültünün Viyana'nın bir manevrasından kaynaklandığını, Avusturya-Macaristan hükümetinin Balkanlar'ın sükûnete kavuşturulmasını samimi olarak istemediğini ve muhtemelen yarımadanın Hristiyan nüfusu arasında yeni bir müşteri portföyü oluşturmak, aynı zamanda eski müşterisi Arnavutluk'u da tatmin etmek gibi egoist bir planı olduğunu ısrarla vurguladı.

De Manneville'in dediği gibi Avusturya'nın girişimine şaşırmış olan Alman hükümeti, Kont Berchtold'un girişiminin ve bilhassa bu konuda yapılan reklamın fırsat olup olmadığını kendine soruyordu. Fakat yine de ittifak görevlerine riayet etmeye kararlı gibiydi.¹¹⁷

Bu tereddütlerin ve bu bilinmezliklerin ortasında, Kont Berchtold'un projesinden geriye, Sazonof ve benim aramda varılan mutabakattan başka net bir şey de pek kalmıyordu. Briand, Saint Petersburg'dan çektiğim telgrafı alır almaz, dediğim gibi, bu anlaşmadan İngiltere hükümetini haberdar etmişti. De Fleuriau cevabında İngiliz kabinesinin bu projeye katılmaya

¹¹⁵ İstanbul'dan çekilen 17 Ağustos tarihli telgraf, Livre jaune, no. 55.

¹¹⁶ Viyana'dan çekilen 17 Ağustos tarihli telgraf, Livre jaune, no. 56.

¹¹⁷ Manneville'in, 17 Ağustos tarihli telgraf, Livre jaune, no. 54.

pek hevesli olmadığını ifade etmişti.¹¹⁸ Sir Edward Grey, Sir L. Mallet'ye Fallodon'dan çektiği telgrafta, Türkiye'de reformlar konusuna sıcak bakmakla beraber, Büyük Devletlerin "tavsiyelerine Osmanlı kamuoyunun ve ordusunun kuşkularını uyandıracak bir biçim vermekten kaçınmaları gerektiği" görüşünde olduğunu belirtmiş. Bu tedbiri aynı şekilde Daimi Devlet müsteşarı da gerekli görüyormuş. Kendisiyle görüşmeye gelen Türkiye Elçisi Tefik Paşa ona "Avusturya teklifini gündeme getirmenin Türk hükümetinin elini güçlendirmeyip, aksine zarar vereceğini" belirtmiş.

Arnavutluk'ta işler gittikçe çirkinleşiyordu. Ayaklanma genel karargâhını Priştine'den Üsküp'e nakletmişti ve Köprülü'ye doğru bir harekât hazırlığındaydı. İstanbul hükümeti sükûnetini muhafaza etmekle beraber, Üsküp'ü boşaltmaları için Arnavutlara otuz beş bin tüfek vermeyi teklif ediyor, buna karşılık Karadağlılara karşı çok sert davranmaya karar veriyordu. Güçlülerle işbirliği yapıyordu ve zayıfları ezmeye niyetliydi.

Bana verdiği söze sadık kalan Sazonof, izin alıp birkaç günlüğüne tatile çıkmadan önce, Avusturya elçisine Kont Berchtold'un projelerinin statükoyu korumaya ve Balkanlar'ın sükûnete kavuşmasına yararlı olacağını anladığı anda Rus hükümetinin konuşmaya gönüllü olarak razı olacağını söylemiş. O günden sonra Avusturya Elçisi Kont Thurn, Dışişleri Bakan Vekili Nératof'u görmeye gelmiş ve ona hükümetinin görüşleri hakkında net haberler verebileceğini söylemiş.

Böyle yeni kesinlik haberlerine ihtiyaç kendini hissettirmekteydi. Fakat 21 Ağustos'taydık ve İngiliz bakanlar yaz tatillerini kesmemişlerdi ve bu dönemde Doğu krizinde etkili bir şekilde araya girmenin mümkün olacağını pek sanmıyorlardı.¹¹⁹ Öte yandan Kont Berchtold kendi yönünden, düşüncesine daha fazla açıklık getirme konusunda pek acelesi var gibi gözüküyordu.

¹¹⁸ *Livre jaune*, no. 53.

¹¹⁹ M. Fleuriau'nun raporu, 21 Ağustos.

Dumaine'in telgrafla bildirdiğine göre "bir program sunmaktan uzak, ona verilen cevaplar üzerine kendine yön vermek niyetindeydi." Elçimiz telgrafına şunu da eklemişti:

"O bu açıklamaları bana, çok daha fazla ihtiyat ifade eden bir tarzda sekiz gün önce yapmıştı. Şimdi görüş alışverişi konusunda gelişmeleri bir sekreter aracılığıyla takip edeceğini haber vererek, Macaristan ve Romanya'ya gidiyor."

Bir karşılıklı konuşma başlatan ve konuştuğu kimseleri şaşırma pahasına aniden konuşmayı kesen büyük senyörün şımarık kayıtsızlığı değil de nedir bu!

Fakat ben, Avusturya tarafından atılan ilk adımdan sonra ikinci atmanın bize düştüğünü düşünüyordum ve Dumaine'e bir telgraf gönderdim¹²⁰; orada Sir Edward Grey'in endişelerini göz önüne aldığımı belirtip, mümkün olduğunca kesin bir ifadeyle İngiltere ile mutabık olduğum düşüncüyü şöyle özetledim:

"Kont Berchtold'a Osmanlı hükümeti kendiliğinden Arnavutlara bazı ayrıcalıklar bahşetmeye karar vermesi durumunda, Sırlara, Bulgarlara ve Yunanlılara da uygun ya da benzer tavizler vermesini Fransız hükümetinin tavsiye edebileceğini, fakat Fransa'nın Balkanlarda bir statüko değişikliğini tahrik etmeyi bizzat üstlenemeyeceğini söyleyebilirsiniz. Bu rezerv tahtunda biz, Kont Berchtold'un sözünü etmiş olduğu adem-i merkeziyet rejimi konusunda imparatorluk ve krallık hükümetiyle görüş teatisine tamamen hazırız. Söylemeye gerek yok ki kesin bir teklifin getireceği sonuçlar üzerinde Rusya ve İngiltere ile birlikte hareket edeceğiz."

Sanıyorum, her türlü maceradan kaçınmak arzumuzu daha açıkça göstermek imkânsızdı. Bu durumda, Avusturya girişimini kasıtlı olarak saf dışı etmiş veya gündemden düşürmüş olmakla suçlandığımızda, tarihi gerçekler polemiğe feda edilmiş olmaktadır.

¹²⁰ *Livre jaune*, no. 63.

Kont Berchtold'un hoşlandığı genellemelerden sıyrılmak için Bompard'tan, Arnavutların hak taleplerini bana net olarak bildirmesini istedim. Ayın 23'ünde bana onun tam dökümünü Osmanlı Devleti tarafından kabul edilenler işaretlenmiş olarak gönderdi. Öyle gözüküyordu ki ayaklananlar kendilerine tanınan imtiyazları yeterli bulmuşlardı ama Makedonyalılar gittikçe artan bir coşkuyla benzer ayrıcalıklar istiyorlardı.

Kont Berchtold'un yokluğunda Dumaine benim cevabımı Baron Macchio'ya iletmış. O da elçimize: *"İstişare ettiğimiz bütün hükümetlerin onayı gelir gelmez Kont Berchtold görüş teatisine başlayacak."* demiş. Dumaine şöyle yazdı:

"Hakkında hiç bilgi alamadığım açıklamaları ve belki de teklifleri iletecek. Öyle görünüyor ki bakan çok büyük ihtiyatla hareket ediyor ve Türkiye dâhili yönetiminde bir müdahale havası uyandıracak her şeyden kaçınmak istiyor."

Bu ne menem "görüş teatileri" imiş ki bize asla teati edilecek bir "görüş" sunulmadı!

Kont Berchtold'un bu geri çekilme hareketine rağmen ben hâlâ Avrupa'nın anlaşmaya başlayacağını ve Büyük Devletler tarafından İstanbul nezdinde ortak bir çabanın deneneceğini ümit ediyordum. Bompard'ı dikkat çekmeden, bir baskı izlenimi uyandıracak her şeyden kaçınarak Babiâliye, Arnavutlara tanınan ayrıcalıkların Balkan Hristiyanlarına da tanınacağından emin olduğumuzu duyurmakla görevlendirdim. Bu girişimden İngiltere'yi haberdar ettim ve daha önce bu konuda niyet belirttiği için ondan da İstanbul'daki elçisine bu mealde talimat vermesini rica ettim.¹²¹ Aynı zamanda zeki ve Avrupa'da olup bitenleri iyi bilen Rifat Paşa'dan, hükümeti nezdinde harekete geçmesini ve Arnavutlara fiili olarak uygulanan reformlar konusunda bana bilgi vermesini rica ettim. 24 Cumartesi günü bana, küçük bir kişisel pusulayla, daha önce Bompard'tan öğrenmiş olduğum bilgileri teyit eden bir liste gönderdi.

¹²¹ A.g.e., no. 71.

Ertesigün, yani pazar günü, bu karmaşık görüşmelere küçük bir ara verdim. Lebrun ile Longwy’de, 1792, 1815 ve 1870 yıllarında kentin maruz kaldığı üç kuşatmanın anısına dikilecek bir anıtın açılışına gittim. Heykeltıraş Bussiére’in yapıtı –sembolik olarak Longwy’yi simgeleyen başında Lorraine başlığı, sırtında örme zırh, sağ elinde kılıç ve sol elinde bayrak taşıyan bir kadın heykeli– önünde her türlü politik nutuktan kaçındım ve kısaca üç kuşatmanın tarihçesini hatırlatmakla ve Kolonilerdeki meslektaşlarıma layık oldukları övgüyü yapmakla yetindim. Hükümet gibi Lorraine halkı da o kadar barışsever idi ki, Longwy’nin sokaklarında kurulmuş bir zafer takı şu pankartı taşıyordu: “*Barışı savunanlara selam olsun!*”

Pazartesi ve salı İngiliz meslektaşlarımla yaptığı gibi birkaç saati ailecek Sampigny’de geçirebileceğimi düşündüm. Fakat benim istirahatım, her taraftan bana ulaşan uyumsuz haberlerle çok çabuk bozuldu. Kont Berchtold, Sinaya’da Romanya kralının misafiriydi. Bükreş elçimiz Blondel, Viyana basınının bu seyahate olması gerekenden daha fazla önem verdiği kanısındaydı¹²². Bununla birlikte, o dönemde Avusturya’nın müttefiki olan ve Balkanlar’daki en küçük hareketi bile dikkatle izleyen Romanya’nın tutumunda anlaşılması güç bir şey vardı.

İtalyanlar Trablusgarp’ta Sidi Said’i boşalttılar. Babıâli ile İtalya’nın resmi temsilcileri İsviçre’de görüşmelere başladılar. Samos’ta ortaya çıkan karışıklık bizi, Hanya limanında demirli “Bruix” adlı zırhlı kruvazörü, asayişi sağlamak için bir İngiliz kruvazörüyle işbirliği yapmak üzere oraya göndermek zorunda bıraktı. İsyançı el-Heyba’nın eylemleri yüzünden Fas’ta durum ciddileşiyordu; acilen yeni takviye kuvvetleri gönderdik. İstanbul’da sadrazam Avusturya elçisini kabul etti ve ona Berchtold’un önerisinin kabul edilemez olduğunu bildirdi. Osmanlı hükümeti, imparatorluğun iç işlerine müdahale girişimi saydığı bu girişime karşı öfkeliydi. Bununla birlikte, Rumeli halklarına da ırk ve din ayrımı yapmaksızın, Arnavutlara

¹²² Bükreş’ten gelen rapor, 26 Ağustos.

tanınan eğitim ve dil özgürlüğünü tanımaya hazır olduğunu ilave etmişti; fakat onun bileğinin bükülmeye çalışıldığını görmek hoşuna gitmiyordu. Bompard, benimle mutabık kalarak, şayet Babiâli niyetlerini bizzat açıkça ilan eder ve onları gerçekleştirmek için acele ederse, dış etkilere boyun eğer gözükmeye mahzurunu gidermiş olacağı cevabını verdi¹²³. O sırada Paris'te bulunan Madrid elçimiz Geoffray, İspanya ile görüşmelerde karşılaştığı zorlukları konuşmak için bana geldi. Kısacası, aynı andan her taraftan talihsizlikler patlak veriyordu.

Çok kısa bir izinden sonra Sazonof, Saint Petersburg'da bakanlığının dizginlerini tekrar eline almıştı. Georges Louis onu 28 Çarşamba günü görmüş. Onu Balkanlar'daki durumla yakından ilgilenir bulmuş. Kont Thurn, Avusturya'nın İstanbul'daki elçisinin sadrazamla yaptığı görüşmeden Rus bakanı haberdar etmiş. Türkiye ile Karadağ arasında iplerin kopması çok yakın olabilirmiş. Muhtar Paşa, Macar elçisi Marki Pallavicini'ye şayet Karadağ harekate son vermezse Osmanlı hükümetinin ona bir ültimatom vereceğini söylemiş. Sazonof, sınırın her iki tarafındaki birliklerin derhal geri çekilmesini sağlamak için Büyük Devletlerin aynı anda hem Çetine'de hem de İstanbul'da harekete geçmelerini arzu ediyordu¹²⁴.

Georges Louis aynı görüşmede Sazonof'a, Sırp-Bulgar anlaşmasından Avusturya'nın haberi olup olmadığını sormuş; Bakan "bilmiyorum" demiş, ne Viyana'da, ne de Berlin'de bu konuda bize de hiçbir imada bulunulmadı. Fakat geçtiğimiz ilkbahar, Kral Ferdinand Berlin'deyken Alman Dışişleri Bakanı Kiderlen damdan düşer gibi ona: "*Sonunda Sırplarla anlaşmışsınız ve ama pek de kolay olmamış.*" demiş. Kral duymazdan gelmiş ve cevap vermemiş. Kral belki de Kiderlen'in sadece teyit edilen şeyden kuşku duyduğu izlenimi edinmişti. Üç milyonluk borç alırken Bulgar Kralı Ferdinand'ın Rus hükümetine anlattığı buymuş.

¹²³ Tarabya'dan gelen rapor, 27 Ağustos.

¹²⁴ *Livre jaune*, no. 73, 28 Ağustos 1912.

Doğru veya yalan bilmiyorum. Ferdinand'ın Berlin'e bizzat eski borç verenine ihanet etmeye gitmiş olması da pekâlâ mümkündür. Her halükarda Bulgaristan'ın ruh hali Sazonof'u endişelendiriyordu. Balkan anlaşmalarının tehlikesini şimdi fark ediyordu ve Rusya ile Fransa'nın birlikte bir eylem amacıyla anlaşmaları arzusunu izhar ediyordu. Bir saat bile vakit kaybetmedim. Derhal Georges Louis'ye, Sofya'ya sükûnet telkin etmenin gerekliliği konusunda Sazonof'la mutabık olduğum cevabını verdim. Zaten daha önce de bu mealde talimat vermiştim. Girişimimi yenilemiş oldum. Bulgar hükûmetine, hâlihazır karışıklık durumunda bankacılarımızın borç veremeyeceklerini ve ertelemek gerektiğini bildirdim. Çetine ve İstanbul'dan, Karadağ sınır bölgesinden askerlerini geri çekmelerini istedim.¹²⁵

Buna cevaben Georges Louis de bana şu telgrafı çekti:

“Kont Berchtold önerisini formüle ederken, bir konferans toplanmasının gerekli olacağını düşünüp düşünmediği sorusu doğdu. Bu faraziye den kendisine bahsettiğim zaman Sazonof bana şöyle dedi: ‘Avusturya’nın bir Avrupa konferansı toplanmasını teklif etmeye hazırlandığı kesinlik kazanırsa ben sizden, Fransız hükûmetinin ondan önce davranıp bu konuda harekete geçmesini isteyeceğim. İnisiyatifin kendisine dost bir ülke tarafından ele alınması, Rusya’nın işine daha çok gelir.’ Ben hemen verdiğim yanıtta kendisiyle mutabık olduğumu, Rus hükûmetiyle bütün ihtimalleri incelemeye hazır olduğumu, ortaya çıkan sorunların çokluğunun bir konferansı gerekli kılacağına inanmaya eğilimli olduğumu ve bu konuda İngiliz hükûmetinin ne düşündüğünü öğreneceğimi söyledim.”¹²⁶

Böylece, genel bir konferans içinde Avrupa uzlaşmasını sağlamaya çalışmak mümkün gibi gözüktüğü zaman bizzat Üçlü İtilaf'ın bu çabanın inisiyatifini kimseye bırakmaması gerektiğini düşünüyordum.

¹²⁵ A.g.e., no. 75, 76, 77, 78.

¹²⁶ A.g.e., no. 74.

Fakat Georges Louis 29 Ağustos'ta, Türkiye elçisinin Sazonof'a, Gabriel Efendi'nin Bompard'a söylediği gibi şöyle dediğini haber verdi: "*Kont Berchtold'un teklifi kabul edilemez ve kabul edilmeyecektir.*" Balkan antlaşmalarının tamamlanmasında o kadar aktif rol oynamış olan Bulgaristan elçisi Rizof, Roma'da bizim maslahatgüzarımız Laroche'la görüşmüş. Ülkesine hâkim olan kaynaşmanın çok karanlık bir tablosunu çizmiş. Tansiyon o denli yükselmiş ki eğer Kral Ferdinand direnmeye kalksa hayatı tehlikeye girmiş. Hükümdarını iyi tanıyan Rizof ciddi bir ifadeyle "*Onu pes ettirmeye bunun yeteceği düşünülüyor.*" demiş. Mümkün olan yegâne çözümlerin Makedonya'ya otonomi veya bağımsızlık verilmesi olduğunu söylemiş. Ona göre Bulgar kamuoyu, Slav kardeşlerinin Türk'lere saldırdığı Rusya'da öğrenildiği gün, Saint Petersburg hükümetinin de istememesine rağmen halkın tepkisi karşısında işe karışacağına inanıyormuş. Rizof bu duruma sevinmiyormuş ve onun fikrine göre fırsatı saçlarından yakalamak gerektiğini saklamıyormuş.¹²⁷

Bereket versin, İngiltere Sofya'da bizimle aynı doğrultuda araya girdi; fakat o her zaman olduğu gibi, Türkiye'nin işlerine müdahale görüntüsü vermekten kesinlikle kaçınmanın uygun olacağını düşünüyordu.

Saatten saate, dakikadan dakikaya, sanki uluslar aynı anda harekete geçmiş gibi aynı telefon telleri üzerinde görüşmeler yoğunlaşmaya başlamıştı. Panafiyö, Sofya'da yaptığı yazılı başvuruya Geşof'un hükümetinin şu yanıtı verdiğini bize bildirdi:

"Biz kesinlikle, son noktasına kadar barışçı bir tutum izlemeye kararlıyız; fakat bir halk hükümetiyiz ve şayet İtalyan-Türk savaşı yakın zamanda, Makedonya Hristiyanlarına tatmin olacakları hiçbir şey verilmeksizin sona ererse halkın ve ordunun sabrının taşmasının önüne geçmekten aciz kalırız."¹²⁸

¹²⁷ Laroche'un 30 Ağustos 1912 tarihli telgrafı.

¹²⁸ Panafiyö'nün 30 Ağustos 1912 tarihli telgrafı.

30 Ağustos günü, henüz Fransa'ya dönmemiş olan Rusya elçisinin yerine yokluğunda yerine bakan danışman ve askeri ataşe Sevastopulo Dışişleri'ne gönderdiği bir notta, Bulgaristan'da çok ciddi bir hareketlenme olduğunu bildiriyordu. Not şöyle devam ediyordu:

“Öte yandan Türkiye'nin Hristiyan halklarında, Avrupa'nın onlarla ilgilenmediği ve kaderlerine terk edildikleri izlenimi mevcut; bu yüzden elbette aşırı şiddet yoluna itilebilirler. Böyle bir durum, Balkan devletlerine olduğu kadar, bizzat yanmadanın Hristiyan halkına da kaderlerinin iyileşeceği umidini verebilecek bazı uygun tedbirler almak gerektiğini Sazonof'a düşündürüyor.”

Bu arada Georges Louis de bana şu telgrafı yolladı:

“Sazonof bana şunları söyledi: ‘Bir konferans toplanmasını arzu etmiyorum. Hatta tersine ondan çok çekiniyorum; çünkü şimdi bizi uğraştıranlardan daha büyük sorunlar doğurabilir. Benim fikrime göre, böyle bir konferans teklifi, Avusturya'nın onu teklif etmeye karar verdiği kesinleşirse ve bir konferans kaçınılmaz hale gelirse ancak o zaman yapılmalıdır.’”

İyi ama bir konferans toplanmadan Balkan halklarının kaderi nasıl iyileştirilecek? Ve şayet kaderleri iyileştirilemezse Balkan antlaşmalarından sonra statüko nasıl muhafaza edilecek?

Sorun her geçen gün daha karmaşık, çözümü ise daha belirsiz duruma geliyordu.

Bu arada, Kont Berchtold seyahatten dönmüştü. Bad Ischle tatil yöresine, imparatoru görmeye gitti ve 31 Ağustos'ta Dumaine bana, Türkiye ile görüşmenin biçimi hakkında yeni önerilerin, kuşkusuz, az önce, Avusturya tarafından, onunla “görüş teatisinde bulunmayı” kabul etmiş olan hükümetlere sunulmuş olabileceğini haber verdi.¹²⁹ Bu ümidi havada yakaladım ve derhal yanıt vererek, Avusturya-Macaristan hükümetinin yeni öne-

¹²⁹ Dumaine'in 31 Ağustos 1912 tarihli telgrafı.

rilerini öğrenir öğrenmez onları İngiltere ve Rusya'yla birlikte hemen inceleyeceğimi söyledim. Şunu da ekledim:

“Şimdiden kişisel kanaat olarak, Üçlü İtilaf'a kesinlikle bağlı olan Cumhuriyet hükûmetinin Doğu'da hiçbir istisnai menfaat peşinde olmadığını ve *Balkanlar'daki sorunun çözümü için bütün Büyük Devletlerin işbirliğinin gerektiğine inandığını* ifade edebilirsiniz.”¹³⁰

Kont Berchtold'un yeni önerilerini öğrenmeden ve müttefiklerimize danışmadan önce tabii ki hiçbir şeye karar veremedim. Fakat Avusturya'da genel bir mutabakat arzumuz konusunda hiç kuşku bırakmamak için, Balkan sorununun çözümü için bütün büyük devletlerin ve dolayısıyla Avusturya'nın ve müttefiki Almanya'nın işbirliğinin bana kaçınılmaz gözüksüğünü bildirdim. Krizin başından beri bundan daha net ve daha barışçıl bir pozisyon almak mümkün müydü?

Kont Berchtold'un öncekilere ek projelerini beklerken, birkaç saat olsun temiz hava teneffüs etmek için tekrar Meuse vadisine gittim. Bu sırada Millerand, İsviçre yoluyla Carlsbad'dan dönüyordu ve Vosges bölgesinden geçerken Letraye'de meslektaşımız ve çocukluk arkadaşımız Maurice Bernard'a uğramayı tasarlıyormuş, zaten daha önce de Paris'e dönerken yolu uzatıp, eşiyile birlikte Sampigny'den geçmeyi memnuniyetle kabul edeceğini bana yazmıştı. Böylece o, ben ve Maurice Bernard çok eski anılara dalıp yeniden bir arada olmaktan ve Lorraine ormanlarımızın gölgesinde biraz fikir teatisinde bulunmaktan çok mutlu olduk.¹³¹ Kim bize diyebilirdi ki iki yıl sonra bu sakin ormanlar korkunç savaşların kanlı sahnesi olacaklardı? Millerand buradaki kısa gezisine hiç resmi bir hava vermedi. Hatta ne Sampigny'nin çevresindeki herhangi bir müstahkem mevkiyi ziyaret etti, ne Troyon'u, ne Parochesları ne de Romanyalıların kampını. Birkaç saat için o savaş bakanı olduğunu ben de hü-

¹³⁰ *Livre jaune*, no. 88.

¹³¹ 1 Eylül günü Sampigny'deydim ve Dumaine'e yolladığım telgrafı Paleolog'a telefonla yazdırdım.

kümet başkanı olduğumu unuttuk. Fakat bu mola çabuk bitti ve Paris'e dönüşte girişimime kaldığım yerden devam ettim.

Viyana'ya gönderdiğim telgraf Britanya hükümeti tarafından tam bir onayla karşılandı. Sir Edward Grey, Büyük Devletler arasında işbirliğinin gerekliliğine Fransız hükümetiyle aynı derecede inanıyordu. Bir konferansa gelince, İtalyan-Türk savaşı sona ermeden önce onu düşünmenin mümkün olmadığı ve barıştan sonra bile konferansın ancak önceden sınırlandırılmış bir program üzerine gerçekleşebileceği kanısındaydı.¹³²

3 Eylül Salı günü, dışişlerinde Avusturya-Macaristan maslahatgüzarını kabul ettim ve görüşmemiz sırasında aldığım ve daha sonra arşive koydurduğum notlar şunlardır:

Kont Berchtold, başlangıç temaslarının gördüğü hüsnü kabalıktan memnundur. Arnavutlar Türk hükümetinin vaat ettiği imtiyazları on dört madde halinde elde edince Fransız hükümeti tarafından istenen hususların gerçekleşmiş olduğuna ve bundan böyle diğer uluslar için de aynı ayrıcalıkları talep etmek mümkün olduğuna inanıyor. Ayrıca ortak bir girişim olmadan, Türk hükümetine Balkanlar'da seçim özgürlüğünü ve ulusların dengeli bir temsilini tavsiye etmenin uygun olacağını ekliyor. Söylediğine göre şayet Koçana sorunu hakkında Türk parlamentosuna bir gensoru verilmiş olsaymış bu olaydan tahrik olan kamuoyunu sakinleştirmek çok daha kolay olurmuş. Bu açıklamalara benim cevabıma gelince:

- 1- Uluslara eşit ayrıcalıklar vermek için gerekli tavsiyeyi yapmıştık ve Türk hükümeti de bu tedbirleri almaya hazır olduğunu beyan etmişti.
- 2- Seçim serbestliği için de aynı şekilde, fakat çok daha ihtiyatla ve Türk politikasına hiçbir şekilde müdahale izlenimi vermeden tavsiyede bulunulabilir.
- 3- Ulusların dengeli temsiline gelince, mevcut seçim yasalarında reform gerektireceği için müdahale etmenin zor olacağına inanıyorum.

¹³² Fleuriau'nun 1 Eylül 1912 tarihli 241 ve 242 no.lu telgrafı.

Maslahatgüzar bunun Kont Berchtold'un düşüncesi olmadığını onun sadece "serbest seçimlerce temin edilmiş dengeli temsil" demek istediğini bana teyit etti. Demek ki Kont Berchtold'un önerileri ayrıca eksilebiliyordu. Her geçen gün ondan bir parçayı götürüyordu. Etrafında koparılan bunca gürültüden sonra bu öneriler, olumlu bir program değil, Fransa'nın daha önce talep etmiş olduğu şeyin basit bir onayı ve Osmanlı seçimleri için yapılacak yeni tavsiyelerin muğlak bir taslağı haline gelmişti. Dağ fare doğurmuştu. Bununla beraber Avusturya girişiminden yine de geriye, Büyük Devletlerarasında güvene dayalı bir görüşmenin başlamış olduğu ve bunun devam ettirilebileceğinin tartışılmaz avantajı kalmıştı.

Avusturya, Paris'teki girişiminin aynısını Berlin'de, Londra'da, Roma'da ve Saint Petersburg'da da yapmıştı. De Manneville, Berlin'den bu durumu şunu ilave ederek bana bildirdi:

"Kiderlen, Avusturya-Macaristan hükümetinin girişiminden büyük pratik sonuçlar bekler gibi gözüküyor."

Demek ki Almanya'nın kuşkusu devam ediyordu ve buna karşılık Londra'da yeni Avusturya önerisi önceleri en büyük başarıyı elde eder gibi oldu. Sir Louis Mallet, Fleuriau'ya, önerinin kendisinde çok olumlu bir izlenim bıraktığını, Petersburg ile Viyana arasında bir yakınlaşma fırsatı sunabileceğini söylemiş.¹³³ Aslında önerinin sağladığı en gerçek yarar da buydu.

Avusturya hükümeti, benim kişisel olarak Kont Somsis'e vermiş olduğun cevaptan çok memnun olmuş. Dumaine 4 Eylül'de bana şu telgrafı yolladı:

"Kont Berchtold bana, zatıâlinizin Avusturya Macaristan'ın yeni maslahatgüzârının son görüşmesine göstermiş olduğu hüsnü kabulden duyduğu memnuniyetin büyüklüğünü ifade etti. Büyük devletler için, ortaklaşa planladıkları bu eylemden sonra aralarındaki

¹³³ *Livre jaune*, no. 90.

teması sürdürmelerinin yararı üzerinde ısrarla durdu. Mebusların ve vilayet danışmanlarının seçiminde tam serbestlik tanınması için Osmanlı hükümetine tavsiyede bulunma fikrine verdiğiniz onay da çok takdire şayan bir destektir.”¹³⁴

Böylece Kont Berchtold Fransız hükümetine karşı Fabre-Luce, Judet, Renauld veya Victor Margueritte’ten daha dürüst davranmış oluyordu. Bizi kendimizi tecrit edip, Avrupa’nın birliğini bozmakla suçlamayı düşünmüyordu.

Evet, dürüsttü; fakat Dumaine’e göre her zaman biraz bulanık fikirlere sahipti. Ayrıntılı bir telgrafta elçimiz bana, Kont Berchtold’un Sinaya’dan dönüşü ile Bethmann-Hollweg ve Szögenyi’nin de konuk olmaları gereken Buchlau şatosuna gidişi arasında onu kabul ettiğini aktarmıştı. Kont Somsis’e söylemiş olduğum şeyden duyduğu memnuniyeti belirttikten sonra Kont Berchtold, dağınık ve bulanık ifadelerle, Doğu’yla ilgili sorunlar konusunda başvuru hükümetler arasında kalıcı olmasını umduğu bir temanın tesisinin yararını aşırı övmüş. Dumaine şunu ekledi:

“Duruma öngördüğü çarenin ne olduğuna gelince, pratik, uygulanabilir çözümle ilgili mütalaalara Kont Berchtold’un ilgisini çekmeyi başaramadım. Önerisinden nasıl olursa olsun gerçek bir şey elde etmek söz konusu olduğu anda sanki kendi girişiminden ürüyor.”

Kont Berchtold’un geçici çareleri gittikçe daha oyalayıcı olmaya başlamıştı. Kokovtsof’la görüşen Georges Louis 5 Eylül’de bana şu telgrafi çekti:

“Hükümet başkanı Bulgaristan’daki kamuoyunun tahrikinden endişeli. Bana, çok zor bir zamanda olduklarını söyledi. Bu ay içinde Bulgaristan askeri hazırlıklarını tamamlamış olacak. Hasadı bitirip ürünlerini kaldırdı ve ayrıca borç para bulabileceğini de hesap

¹³⁴ A.g.e., no. 91.

ediyor. Ben, daha önce de Sazonof'a bildirdiğim gibi, bankacılarımızın hali hazır karmaşa durumunda kredi veremeyeceklerini geçen hafta Bulgar hükümetine açıkladığınızı söyleyerek Rusya başbakanına bu son nokta üzerinde güvence verdim. Kokovtsof tatmin olmuş gözüktü. Başbakan, bereket versin Büyük Devletlerin barışçıl niyetlerle hareket eder gibi olduklarını ve bütün borşaların kapalı olması ve hatta bir yükseliş eğilimi göstermesiyle bunun genel izlenim olarak gözüküğünü ilave etti. Almanya ve Avusturya elçilerinin de alışılmış dönemde izne çıkmaları da aynı mantıkla açıklanabilir; Kont de Pourtales geçen cumartesi gitti, Kont Thurn de gitmek üzere.”

Her halükarda Berlin'den endişe edilecek hiçbir şey gelmeyecek gibi gözüküyordu. Alman hükümeti bizimle tam mutabakat halindeydi ve Balkan krizinin başlangıcından beri karışıklıktan kaçınma arzusuyla hareket ediyor gibiydi. İngiltere'yle denizcilik görüşmelerinin kesilmesinden sonra ve yeni askeri kanunların yürürlüğe girmesinden önce açıkça ihtiyatlı bir politika izliyordu. Dediğine göre; Viyana'ya, Cumhuriyet'in verdiği cevabın aynısını vermişti. Osmanlı hükümetinin, Arnavutlara tanınan reform haklarının tüm Makedonya halklarına yayma niyetinden von Kiderlen'in henüz haberi yoktu. Fakat Avusturya-Macaristan maslahatgüzarından, Türk elçisinin Viyana'ya bu konuda, benim Rifat Paşa'dan aldıklarına benzer güvenceler verdiğini öğrenmişti. Von Kiderlend de bizim gibi Büyük Devletlerin İstanbul'daki elçilerinin tutmaya karar verdiği yolda sebat etmeye teşvik etmeleri gerektiğine inanıyordu. Fakat onun düşüncesine göre, bir müdahale görüntüsünden kaçınmak, Avrupa'nın bu konuda tam mutabık olduğunu hissettirerek, ayrı ayrı ve farklı üsluplarla dostça tavsiyelerde bulunmak gerekiyordu.¹³⁵

Kont Berchtold inatla yüzünden kibirli bir tebessümü eksik etmiyordu ve Dumaine bana şunları yazıyordu:¹³⁶

¹³⁵ Manneville'in 7 Eylül 1912 tarihli telgrafı.

¹³⁶ Dumaine'nin 7 Eylül 1912 tarihli telgrafı.

“Birkaç günden beri Viyana basını Doğu’daki duruma, çarşamba günü Kont Berchtold’la yaptığım görüşme sırasında onu sarsılmadan canlı tuttuğunu gördüğüm bir iyimserlikle yaklaşıyor. Bakan, kendisince uygun olan fakat başkalarının birçok art niyet atfettiği girişimi yapmanın önemini savunmak için o bildik zarafetini kullanıyor. Ancak Avrupa’da ve Türkiye’de ortaya çıkabilecek az ya da çok tehlikeli sonuçların sorumluluğunu reddetmekten de geri kalmıyor. Meslektaşlarımdan birine gülümseyerek: ‘Sonuçta, bunun ötesinde pek önemli bir şey kalmadığına inanıyorum’ diyerek itirafta bulunmuş.”

Bu siyasi ve diplomatik ortamların iyimserliğine rağmen ve diplomatların izinlerine ve yaz tatillerine devam etmelerine rağmen ben hâlâ kendimi rahatlamış hissetmiyordum. İngiliz hükümeti gibi ben de birkaç ay önce benim önerdiğim taraf tutmama protokolüne Sazonof’un yapmış olduğu itirazlar aklıma geldikçe endişeden kurtulamıyordum. Doğu’da Statüko’nun Avusturya ve Rusya için bugün için geçici bir çözümden ve eğreti bir önlemden başka bir anlam taşımamasından korkuyordum. Yakında yaptıkları antlaşmalarıyla birbirine bağlı Balkan devletlerinin sabırsızlıkla tepindiklerini hissediyordum; fakat aynı zamanda, iştahlarını en çok artıran şeyin, başkaldıran Arnavutlara tanınan ayrıcalıklar olduğunu da çok iyi görüyordum. De Fleuriau’ya göre¹³⁷ Sir Edward Grey’in bizzat kendisi de bu durumdan o kadar endişeliydi ki, Gazi Muhtar Paşa tarafından ilan edilen ilk iyi niyet tedbirlerini duyunca, vazgeçmesini öğütlemek için neredeyse İstanbul’a müdahale edecek noktaya gelmişti. Bulaşıcı olacağını biliyordu. Berchtold’un önerisi onu sadece biraz ertelemişti o kadar. Ayrıca Türk hükümetini tedirgin etmemek ve sallanmakta olan bir yapıyı daha fazla sarsabilecek hiçbir şey yapmamak için canlı bir istek duyuyordu. Haklı olarak iki devlet grubunun art niyet olmadan birleşmelerini ve onları karşı karşıya getirecek her eylem ve her hareketten sakınmalarını istiyordu.

¹³⁷ 5 Eylül 1912 tarihli telgraf.

Berchtold'un ikinci önerisi de Sir Louis Mallet gibi onu da tatmin etmemiştir ve biraz beyhude olarak gördüğü girişimlere kendini kaptırmak istemiyordu.

De Fleuriau 6 Eylül'de bana şu telgrafi yolladı:

“Sör Edward Grey, kendisinin zaten Babıâli'ye, Arnaut ayrıcalıklarının yaygınlaştırılmasını tavsiye ettiğini ve seçimlerin serbestliğini sağlamak konusunda Osmanlı hükümeti tarafından yapılan düzenlemeyi onayladığını söyleyerek son Avusturya önerisine genel ve nazik ifadelerle cevap vermeye hazırlanıyor. Sonunda, Balkanlar sorununun barışçı çözümü için işbirliği yapmaları gerekli olan diğer Büyük Devletlerle görüş teatisinde bulunma fırsatı verdiğinden dolayı Kont Berchtold'a teşekkür ederek sözünü bitirecek. Sir Louis Mallet bana, bu son cümlemin, bizim Viyana'daki Fransız elçisine talimatımızdan (629 nolu telgraf) esinlendiğini söyledi. Konuşmayı böyle bitirmekle Sir Edward Grey, Kont Berchtold'un girişimi üzerine başlayan görüşmelerin sona erdiğini ve Sazonof'a yaptığı gibi zatuâlinizden de üç büyüklerin bu anlamda Avusturya önerilerine nazikçe sona erdirecek şekilde cevap vermelerini yararlı sayıp saymayacağını öğrenmek istiyor. Öte yandan İngiltere'nin Viyana elçisi, bütün Büyük Devletlerin Kont Berchtold'a daha önce cevap verdiğini teyit ederek, Hariciye Ofisi benden zatuâlinizin 638 nolu telgrafta belirtilen görüşmesini Avusturya'nın teklifine vermek istediği yegâne cevap olarak kabul edip etmediğini sormamı benden rica etti.”

İngiliz hükümeti de tam olarak bizimle aynı cevabı verdiğine ve onu yeterli saydığına göre, Kont Berchtold'ın bizzat kendisi de tatmin olmuş ve sorularına olsun, önerilerine olsun yeni hiçbir şey ilave etmemiş olduğuna göre ben de doğal olarak, Sir Edward Grey'e benim de fazladan söyleyecek bir şeyim olmadığını duyurmak zorundaydım.¹³⁸ Onun Fleuriau'ya açıklamış olduğu şeyden sonra, ben de artık fazla işgüzar gözükmek ve özellikle Viyana'da Avusturya'nın girişiminin yerine Fransa'nınkini koymaya çalışmakla itham edilmek istemiyordum.

¹³⁸ *Livre Jaune*, no. 76.

Roma maslahatgüzarımız Laroche'a göre,¹³⁹ İtalyan meclisinde yeni Avusturya girişimi, Berchtold'un önerisinin başarısızlığıyla değerlendiriliyordu. Bu girişimde "şaşırtıcı bir saflık" belirtisi görülüyordu ve Laroche, ittifak hükümetinin başarısızlığının İtalyan kabinesinde gerçek bir memnuniyet doğurduğuna işaret ediyordu.

6 Eylül Cuma günü, Rambouillet'de yapılan bir kabine toplantısında meslektaşlarıma bütün Avrupa merkezleriyle yapılan görüşmeler hakkında bilgi verdim. Bana tam mutabakatlarını bildirdiler.

Büyük Alman tatbikatları 10 Eylül'de Elbe havzasında başlayacaktı. Bizimki ise 11-17 Eylül arası dönem için planlanmıştı ve Almanya'nın art niyetli yorumlarından sakınmak için sınırdan uzakta yani merkezde yapılması uygun görülmüştü. Sendikalı denizcilerin grevi grevcilerin isteklerini reddeden ve onların da boyun eğmek zorunda kaldıkları bir hakem kararından sonra nihayet sona ermişti. Dahili sorunlarla meşgul olmaktan kurtulan hükümetin kafası da artık benimki gibi, Doğu'daki muhtemel çatışmaları önleme düşüncesine kilitlenebilirdi.

---

¹³⁹ Roma, 6 Eylül.

Fransa'nın Barışçıl çabaları – Cumhurbaşkanı büyük tatbikatta –
Grandük Nikola Fransa'da – İzvolski'nin kahvesi – Avrupa'nın karar hazırlığı – Balkan devletlerinin seferberliği.

Sazonof, son Avusturya bildirisinin okunuşunu duyduktan sonra Kont Thurn'a iki hükümetin iki ana nokta yani, Statüko'yu korumanın gerekliliği ve bütün Büyük Devletlerle birlikte ortak hareketin zorunluluğu üzerinde mutabık olduğunu bilmekten duyduğu memnuniyeti belirtmiş olduğunu Georges Louis'ye söylemiş. Ayrıca Rus dışişleri bakanı, kuşkusuz bir kısmi temsil rejimi kurulmasının arzu edilir olduğunu, fakat Türkiye'de böyle bir rejimin sorunsuz yürümeyeceğini belirtmekle yetinmiş.¹⁴⁰

Sazonof daha sonra Georges Louis'ye, Moskova'ya gittiğini, 15 Eylül'de Saint Petersburg'a döneceğini ve muhtemelen 18 Eylül'de Londra'ya gideceğini söylemiş. İngiltere'den Fransa, Almanya üzerinden Rusya'ya döneceğini ve bir ya da iki gün büyük bir gizlilik içinde Paris'te kalacağını bildirmiş.¹⁴¹

Bu telgrafın bana geldiği gün, daha sonraları şahsında Fransa'nın önemli ve içten bir dostunu göreceğim Sırbistan Elçisi Vesniç'i Dışişleri'nde kabul ettim; o görüşmede bu şahsa yeterince coşkulu bir form altında, yaygın akliselim kuralla-

---

¹⁴⁰ *Livre Jaune*, no. 95.

¹⁴¹ Georges Louis'nin 6 Eylül 1912 tarihli telgrafı.

rıyla hitap ettim. Kişisel olarak, Balkanlar'daki durumun onda uyandırdığı endişeyi benimle paylaşmaya geldiğini söyledi. Ona göre Bulgaristan'da oluşan huzursuzluk şimdi krallığın ve Makedonya'nın Sırp halklarına da yayılmıştı. Kokovtzoğlu gibi o da kendine, gelecek hasadın kaldırılışından sonra Bulgar hükümetinin Türkiye'ye karşı açıkça savaşçı bir tutum takınıp takınmayacağını soruyordu. Vesniç'e şu yanıtı verdim:

"Eh! Ülkenizin Bulgaristan'la yaptığı ve benim yeni öğrendiğim gizli antlaşma, kuşkusuz tüm bu galeyana yabancı değildir. Emin olunuz ki, her halükarda Büyük Devletler barışı korumaya kesin kararlıdır. Sonuç olarak Sırbistan şayet kendini Bulgaristan tarafından Türkiye'ye karşı bir harbe sürüklenmeye bırakırsa en tehlikeli macerayı göze almış olacaktır."

Sazonof'un bana duyduğu güveni suiistimal etmeksizin ve Balkan antlaşmalarının içeriğinden söz etmeksizin bütün temsilcilerimizi Vesniç'le yaptığım görüşmeden haberdar ettim ve Belgrat elçimize Jovanoviç'e karşı aynı dili kullanma talimatı verdim.¹⁴² Balkan devletlerini sakinleştirmek ve ihtiraslarından caydırmak için tüm yapabileceğimiz buydu.

Sofya'da Panafiyö boşuna, Geşof'un gerçek niyetlerini öğrenmeye çabalıyordu. Bulgar başbakanının artık barış yanlılarının güvenine layık olmadığı ve şu son günlerde zihninin belki de gayri ihtiyari bazı ciddi ihtimallere yatkın olduğu izlenimi edinmişti.¹⁴³ Hatta Geşof Rus elçisine, eğer Makedonya Hristiyanlarının kaderi iyileşmezse, dışarıda savaşmak ile içerde savaşmak arasında seçim yapmaya zorlanabileceğini bile söylemiş. "Küçük kardeşler" hâlâ Rusya'nın elini güçlendirmeye çabıyorlardı.

Yunanistan da hareketlenmeye başlamıştı. Elçimiz Halgo-uet Atina'dan gönderdiği telgrafta,¹⁴⁴ Yunanistan hükümetinin

¹⁴² Bütün merkezlere gönderilen 6 Eylül 1912 tarihli telgraf.

¹⁴³ Panafiyö'nün 6 Eylül 1912 tarihli telgrafı.

¹⁴⁴ 8 Eylül tarihli telgraf.

açıkça bir seferberlik kararı almaksızın, olağandışı bir faaliyetle askeri hazırlıklarını hızlandırdığını ve Türkiye Rumları lehine gösterileri açıkça teşvik ettiğini bildirdi.

Buna karşılık Fas'tan gelen haberler bizi rahatlatacak cinstendi. Marakeş, Albay Mangin tarafından başarılı bir şekilde ele geçirilmiş, esir alınan Fransızlar kurtarılmıştı.¹⁴⁵ Vesayet rejimi sağlam esaslar üzerine tekrar tesis edilmişti. Afrika artık düşüncemizi Balkanlar'dan başka yöne çevirtmeyecekti.

Sör Edward Grey, İstanbul'da o mükemmel dürüstlüğüyle başlangıçta isteksiz de olsa girişimde bulunmuştu. Sir Francis Bertie olup bitenleri bana olduğu gibi aktardı. İngiliz hükümeti Babiâli'ye, Hristiyan halklarına dayatılan rejimin hoş görülmez olduğunu, son dört yıl içinde ihlallerin devrimden önceki gibi devam ettiğini, Osmanlı hükümetinin bu dönemdeki hareket tarzının İngiltere'de derin bir hayal kırıklığı uyandırdığını, bununla birlikte şimdiki hükümetin niyetlerine Sir Edvard Grey'in duyduğu güvenin Arnavutlara tanınan haklar sayesinde hissedilir derecede arttığını, Babiâli'nin aynı hakları bütün Balkan halklarına tanıyacak girişimi yapacağına ve Büyük Devletlerin bu konudaki resmi uyarılarını gereksiz kılacağına inandığını bildirmiş. Sir Edward Grey Babiâli nezdinde bu görüşmenin dostça ve yardımsever karakteri üzerinde bilhassa durmuş. Cevat Bey İngiliz bakanın niyetlerini takdir ettiği yanıtını vererek, haddizatında reformların ilanının Macaristan'ın baskısına karşı verilmiş bir taviz gibi algılanmasını söylemiş. Babiâli'nin Büyük Devletlerle tam mutabakat halinde olduğuna dair güvence vermiş. Reformları genelleştirmeye niyetliymiş. Fakat eğer Büyük Devletler ona aleni uyarılarda bulunurlarsa, Türkiye için programını uygulama imkânsızlığı sonucunu doğurabilirmiş. Bu tavır karşısında Sir Edward Grey, daha fazla girişimden sakınmanın tercih edilir olduğunu düşünmüş. Sir Francis Bertie, alışılmış canlı konuşma ustalığıyla bu geri çekilmeyi bana haber verdi.

¹⁴⁵ 7 Eylül tarihli telgraf.

Sonuç olarak böylece Fransa gibi, İngiltere de Kont Berchtold'un biraz platonik fikrini kabul etti ve ortak girişimimizin başarısızlığına rağmen, Viyana'da hükümet bizim iyi niyetimize olan güvenini sürdürdü. 12 Eylül günü yeni bir telgrafta Dumaine bana şunu tekrarladı:

“Kuşkusuz Fransa ve İngiltere, başkalarının yaptığı gibi şüpheli art niyetler ve ikiyüzlü komplikasyonlar aramadan Viyana kabinisinin niyetlerini dürüst kabul ederek Avusturya-Macaristan'a değerli bir onay desteği verdiler. Zauâlinizin Kont Somsîş'e söylediği sözlerden Kont Berchtold'un ne kadar memnun olduğunu daha önce iletmıştim. Sonuçlarını çok iyi göremediği bir mace-rayaya atıldıktan sonra, tekliflerini en olumlu anlamda yorumlamak suretiyle gösterdiğiniz nezaketin kendisini ne kadar rahatlatıldığını saklamadı.”

Dumaine'in, Avusturya'ya karşı gösterdiğimiz dostça hisler ve barış isteğimiz konusunda hiçbir kuşku bırakmayan bu tespitleri yaptığı günden bir önceki gün, Grandük Nikola Nikolayeviç ve Grandüşes Anastasya Paris'e gelmişlerdi. Rus ordusunun başkomutanı askeri tatbikatlara davet edilmişti ve tatbikatın son günü cumhurbaşkanı da geldi. 12 Eylül Perşembe günü Fallières ve eşinin konuklarımız onuruna verdikleri büyük bir öğle yemeğine bütün hükümet üyeleri ve Paris'te bulunan generaller davetliydi.

Geçtiğimiz Pazartesi Fransa'ya dönmüş olan İzvolski de aynı şekilde konuklar arasındaydı. Döndüğünden beri benimle konuşma imkânı bulamamıştı. Yemekten sonra Elize'nin bir salonunda biraz göze batacak şekilde yanıma geldi ve hemen Sazonof'a mektupla bildirdiği gibi,¹⁴⁶ her dakika bir davetli tarafından kesilen “gelişigüzel” bir görüşme yaptık. Savaş sırasında Başbakan Klemenso'nun Fransa'dan kovdurmak zorunda kaldığı İngiliz gazeteci Robert Dell, İzvolski'nin Sazonof'a yazdığı ve daha sonra Bolşevikler tarafından yayınlanan bu mektubu

¹⁴⁶ *Livre noir*, c. I, s. 323.

öğrendiği zaman, “*The Nation*” dergisinde, o zamandan beri İslovski’nin silahlı bir karışıklık istediğini ve Fransız hükümetinin iplerini elinde tuttuğunu yazdı. Yukarıda da söylediğim gibi ben, 1912’de İslovski’nin bir an olsun savaşı istediğini sanmıyorum. Ama daha sonra da savaşı hiç istememiş olduğunu söyleyemem. Söyleyebileceğim tek şey, her halükarda hiçbir zaman ne 1912 yılında, ne de barışçı olmayı kestikten sonra Fransız hükümetinin iplerini elinde tutmuş olduğudur.

Âdeti olduğu veçhile İzvolski, görüşmemizi canlı ve biraz da renkli bir hikâyeye dönüştürdü. Robert Dell ve onun ekolünün yorumcuları bir cümleyi alarak benim düşünceme tamamen ters bir anlam çıkardılar. Fakat söylediğim şeyi netleştirmek için ana metin ortadadır. İslovski aslında ona daha önce verdiğim beyanatı naklederek şöyle başlıyor:

“Avrupa genel politikasının çerçevesinden ayrılmamak ve mümkün olduğu ölçüde münferit müdahale imkânlarından kaçınmak çok önemli olacaktır.”¹⁴⁷

Robert Dell ve onun Alman ya da Fransız taklitçileri, tüm görüşmenin devamını yöneten bu temel cümleyi kasıtlı olarak görmezden geliyorlar. Aynı zamanda sistematik olarak, Bulgarların istediği ve onun da sıkça tavsiyede bulunduğu şu kredi konusunda İzvolski’ye tekrar ettiğim şeyi de bilmezden geliyorlar:

“Ben krediye, ancak tehlikenin tümüyle önlendiğine kani olduktan sonra izin vereceğim.”¹⁴⁸

Alman “innocentiste”lerinin¹⁴⁹ yordakçılarının madalyonun ters yüzü olarak göstermek istedikleri cümleye gelince, Saint Petersburg’da Sazonof’a söylemiş olduğum ve onun da resmi

¹⁴⁷ *A.g.e.*, c. I, s. 323.

¹⁴⁸ *A.g.e.*, c. I, s. 323.

¹⁴⁹ «Innocentiste » Birinci Dünya savaşı yıllarında Almanya’da başlatılan savaş karşıtı kampanya (çev).

raporunda imparatora duyurmuş olduğu bu cümle, Fransa'nın çok basit güvencelerin ve zorunlulukların gerektirdiği şeyden başkası değildir. İzvolski onu kelimesi kelimesine şöyle yazar:

“Şayet Avusturya ile ihtilaf Almanya'nın silahlı müdahalesine neden olursa Fransız hükümeti şimdiden '*casus foederis*' durumunu kabul eder ve Rusya'ya karşı üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmekte bir dakika tereddüt etmez.”

Öncelikle not edelim ki bu pasajdan hemen sonra “*Livre noir*” tarafından iri harflerle basılmış ve alıntı yapmaktan kaçındıkları bir başkası var ki o da şudur:

“Fransa, kuşku götürmez biçimde barıştan yanadır ve savaşı arzu etmemektedir. Fakat Almanya'nın Rusya'ya karşı işe karışması bu durumu değiştirebilir ve böyle bir durumda, hükümetin Rusya'ya silahlı destek kararını parlamento ve kamuoyunun tam olarak onaylayacağı tabiidir.”

Bu son pasaj bir öncekinde eksik ve muğlak olan şeyi açıklamaktadır. Kabul edilecektir ki Elysée'deki öğle yemeğinden sonra, yüz kadar davetlinin ortasında İzvolski'nin benden Fransız politikasını altüst edecek cinsten aptalca bir taahhüt koparması için kahve saatini ben seçmedim. Gerçek çok daha az trajiktir. İzvolski zaten Sazonof ve Rus devlet adamlarının çoğu gibi, olayların “*casus foederis*” durumunu gündeme getirmesi halinde ittifakla ilgili muhtemel gelişmelerden sıkça endişeliydi. Bana şöyle demişti:

“Şimdiki Fransız hükümetinin ve muhtemelen kim olursa olsun bir Fransız hükümetinin paktın yükümlülüklerini yerine getirmeye hazır olduğunu ben biliyorum. Fakat bizde, yani Rusya'da İmparator her şeydir ve dolayısıyla Fransa bizden emin olabilir. Fransa'da ise parlamento olmadan hükümet hiç bir şeydir. Parlamento 1892 metnini kabul etmiyor; ittifakımız konusunda resmi nutuklarda söylenenlerden başkasını bilmiyor; genel yangın durumunda, parlamentonuzun Cumhuriyet hükümetinin arkasında

olacağını ve onun da verilen taahhütlerin değerini takdir edeceğini bize kim garanti edebilir?”

Buna cevabım, Sazonof’a da söylediğim ve onun da çar’a naklettiği gibi şu oldu:

“Fransa Balkanlar’la ilgili olarak genel bir harbi göze almaz. Öyleyse Avrupa birliğini tesis etmek ve onu barışın yararına kullanmakla başlayalım.

–Peki, Avusturya bize saldırırsa?

–Bu durum “*casus foederis*” sayılmaz ve biz bir şey yapmayacağız.

–Peki, Almanya Avusturya’nın yardımına gelirse?

– O zaman durum değişir; ittifak bize harekete geçme görevi dayatacaktır.

–Kamuoyunun ve parlamentonun bu görevi kabul edeceklerine inanıyor musunuz?

–Almanya size saldırırsa kesinlikle kuşku duymuyorum.”

Taraf tutmadan İzvolski’nin mektubunu okumak, onun anladığı ve tekrar etmek istediği şeyi görmek için yeterlidir. Her halükarda, her fırsatta olduğu gibi, o gün de söylemiş olduğum şey Georges Louis aracılığıyla belirtmiş olduğum şeydir ve bu kez nasıl başka türlü düşünebilir veya söyleyebilirdim?

Elysée’de puroları tüttürürken İzvolski’ye, Rus ittifakının bir kâğıt parçası olduğunu ve Fransa’nın onun yırtabileceğini mi söyleseydim? Daha sonra, Almanya bize saldıracak olursa Rusya’yı yardıma çağırmaya hakkımız olabilir miydi?

Aynı yoruma göre o gün için Başkan Fallières’in ve tüm diğer Fransız hükümetinin gözleri önünde bir başka suç işlemiş olduğum doğrudur. Bir savaş varsayımında “bilgili ve sorumlu şahsiyetlerin” yani “savaşta Fransa’nın dümeninde olan üst organların” Rusyanın ve Fransa’nın kaderiyle karamsar olmadan yüzleşeceklerini itiraf etmişim. Burada samimiyetle söylemeliyim ki İzlovski, bizzat kendisinin “tesadüfi” olarak tanımladığı

bir görüşmeyi yorumlamaya dört kocaman sayfa tahsis etmekle, Sazonof'un temiz kalpliliğini ve sabrını biraz suiistimal ediyor. Kuşkusuz Paris'e dönünce bir fincan kahve ve bir bardak likör arasında, maslahatgüzarı Sevastopulo'nun on beş günde yapmış olduğundan daha çok bilgi topladığını hükûmetine göstermek istemiş olmalı. Fakat ben kendimi, İzvolski'nin de fark ettiği gibi, yanıma yaklaştırmayı ve konuşmamızı bölmeyi kesmeyen çok sayıda askeri ve sivil konuğun önünde bir davetliyle bu kadar uzun bir diyaloga girmiş olarak pek görmüyorum. Özel bir görüşmeden not muhafaza etmedim ve İzvolski'nin bana orada bulunan generallerin kanaati hakkında, gereksinme duyup da soru sormuş olduğunu anımsamıyorum. Yine de şayet "Bize savaş ilan edilseydi kendinize güven duyar mıydınız?" diye sormuş olsaydı ona kesinlikle "Hayır, mağlup olurduk" diye cevap vermezdim: Evet kabul ediyorum, benim tarzım bu değildir.

Ayrıca, İzvolski'nin bu mektubu bana, Fabre-Luce'nin inanılmaz iddialarını ele almak için yeni bir fırsat verdi ve ben bu yazarla uğraşıyorsam, onda kabiliyet olduğu ve biraz zahmete girip tuttuğu tarafın onu şımartmasından sarhoş olduğunu göstermek içindir. Zaten, İzvolski'nin samimiyetle söylediği, Fransız hükûmeti aleyhine yorumlanmaya uğraşılacak her şeyi bir yazarın İncil sözü gibi kabul etmesi garip bir şeydir. Fakat daha hayal ürünü olan şey de şu ki bu sözleri olduğu gibi nakletme zahmetine girmiyor ya da başka bir deyişle aslına sadık kalmadan aktarmaya özen gösteriyor. Bir an için İzvolski'nin metniyle, yazarın ondan çıkardığı yanlış sonuçları karşılaştıralım: Fabre-Luce elçinin şunları yazdığını söylüyor:

"Poincaré kişisel olarak Sırp-Bulgar gizli antlaşmasının, Sırp lar üzerinde olduğu kadar Bulgarlar üzerinde de kışkırtıcı bir etki yarattığını düşünüyor. Zaten Saint-Petersburg'da bu antlaşmanın metnini öğrendikten sonra derhal bana, kendisi için bu bir savaş aygıtı olduğunu söyledi. Rusya'ya tanınan hakemlik rolü, onun fikrine göre, durumu daha da karmaşık hale getiriyor. Bulgarlar, Rus hükûmeti hemen veto etse bile Türkiye ile Bulgaristan'ın

savaşması durumunda özellikle Bulgaristan'ın yenilmesi halinde yine de Rus kamuoyu tarafından harekete geçmeye zorlanacağına inanmaktadır. Şayet, Rus tarafından ilan edilecek bir deklarasyonun peşinden, Bulgaristan, mevcut konjonktürden yarar sağlayacak durumda olmazsa, Bulgaristan'da Rusya'nın etkisine ve prestijine aynı zamanda Rusya'nın koruyuculuğu altında Balkan devletlerinin dostluk ve birlik politikası fikrine ciddi bir darbe inmiş olacaktır. Geçmişin yerine gelecek olan Stambulovistler veya Radoslovistler Sırbistan'la antlaşmayı derhal yırtacaklar ve eskiden olduğu gibi, Rusya ile Avusturya arasında salınma sistemine döneceklerdir.”

İyi niyet sahibi her insan nazarında benim tahminlerimi oldukça doğrulayan 1913 ve 1914 olayları, İzvolski'ye söylediğim şey içinde mütalaa edilecek hiçbir şey içermiyor mu? Ona Balkan antlaşmalarının çok esef verici olduğunu, Bulgarları ve Sırları kışkırtacağını ve hatta Saint Petersburg hükümeti tarafından atılacak yanlış bir adımın Rusya için çok ciddi olumsuzluklara neden olabileceğini tekrar ederek şöyle demiştim:

“Rusya veto hakkına sahiptir ve onu kullanacağından kuşku duymuyorum. Fakat onu kullanarak, onun muhtemel hakemliğini bir teşvik gibi gören Balkan halklarına ölümcül biçimde kötülük gelmesine neden olacaktır. Bu balkan antlaşmalarını peşinen destekleyerek Balkanlardaki etkisini artırdığını zanneden Rus hükümeti de kendi işgüzarlığının kurbanı olacaktır.”

İzvolski benim düşüncemi gölgelendirmeye puslandırmaya çalışmıyor. Antlaşmaların hazırlığına ve kabulüne önderlik eden o değildir. Kendisi, Rusya'nın Belgrat Elçisi Hartwig'in¹⁵⁰ kişisel rakibidir. Fakat halefi ve eski astı olan bu şahsın dolaylı yoldan Sazonof'a akıl vermiş olmasından rahatsız değildir ve bu asil duyguların etkisi altında benim düşüncemin söylemini yumuşatmaktan, çok sertleştirmiş olması mümkündür. Şayet

¹⁵⁰ Nikolay Genrikoviç Hartwig: Rusya'nın Belgrat elçisi; Balkan paktlarının mimarı olarak kabul edilir. (çev).

Fabre-Luce, nazari analizler yerine olan biteni gözlemleseydi, elçinin anlatımı içinde söylenmiş olanı ve ima yoluyla anlatılmak isteneni rahatlıkla keşfedecekti. Ama hayır, o başından ve devamından sadece bir cümle alıyor:

“Şayet, çatışma öncesi Rus tarafından ilan edilecek bir deklarasyonun peşinden, Bulgaristan, mevcut konjonktürden yarar sağlayacak durumda olmazsa, Balkanlar’da Rusya’nın etkisine ve prestijine ciddi bir darbe inmiş olacaktır.”

Böylece onun ele aldığı metinden soyutlanmış cümle okuyucuyu yanıltmaktan başka şeye yaramaz. Sanki ben Rusya’yı Bulgaristan’ı istediğini yapmaya serbest bırakması için teşvik etmişim gibi bir anlam çıkıyor. Reddedilen kredi talebiyle ilgili tek kelime yok, Balkan antlaşmaları konusundaki eleştirilerim konusunda tek kelime yok; Avrupa’nın birlikte hareket etmesinin lüzumu konusunda tavsiyelerimle ilgili tek kelime yok. Rusya’yı frenlemek yerine teşvik ediyordum. Fabre-Luce’nin uyandırmaya çalıştığı izlenim eğer buysa onu şikâyet hakkım var. Şayet bu izlenimi istemeden uyandırıyororsa umalım ki seneler ona zamanla, artık metinleri parçalayarak değiştirmeme alışkanlığını kazandırır. Fakat yeter artık ve belki de İzvolski’nin kahvesini tatlandırma faslı hakkında fazla bile konuştuk.

16 Eylül Pazartesi sabahı cumhurbaşkanlığı treniyle Paris’ten ayrıldım; tren cumhurbaşkanını almak için Rambouillet’de durdu sonra bizi Tours’a götürdü. Sainte-Maure dolaylarında yapılmakta olan büyük tatbikata katılmadan önce, akşam yemeğini Tours vilayet konağında yedik ve geceyi orada geçirdik. Millerand bizden önce gelmişti. Ertesi sabah aydınlık bir havada otomobille Elize’nin yeni genel sekreteri, emekli Vali Collignon’la birlikte yola çıktık. Bu şahsı vaktiyle Georges Clemenceau telefonla görevden almış ve Fallières kendi cumhurbaşkanlığı döneminde onu işsiz kalmasına razı olmamıştı. Bilindiği gibi Collignon yaşına ve devlet danışmanlığı görevine rağmen savaş sırasında basit asker olarak hizmet etti ve savaş alanında can verdi. Bu iyi

Fransız hâlâ, Tourraine'de tatbikat yapan birliklerimizin hareketlerini anlamlı bir heyecanla seyrederken gözümün önüne geliyor. İki adet XIII. Louis Kulesi bulunan Bagneux şatosundan, General Joffre ve General Castelnau'dan "kırmızı kuvvetler" in ve "mavi kuvvetler" in konumları hakkında bilgi alan Cumhurbaşkanı Fallières manevraları dikkatle izledi; sonra ovaya indi. Vienne ırmağı üzerine kurulmuş bir istihkam köprüsünden geçti ve "ateşkes" ilan eden borazan sesinden sonra otomobile binerek Sainte-Maure'a gitti; orada bayraklarla donatılmış büyük bir salonda Rus genelkurmay başkanına ve maiyetine, orada bulunan bakanlara, senatörlere ve milletvekillerine, Fransız generallerine ve her ülkeden gelmiş çok sayıda yabancı misyon generallerine ziyafet verecekti. Ziyafette, cumhurbaşkanı kadehini Fransız tatbikatında temsil edilen ülkelerin devlet başkanları, hükümetleri ve halkları şerefine kaldırdı; Grandük Nikola'ya teşekkür etti ve göreve hazır olmanın ve bayrağa bağlılığın farklı ulusların subayları arasında yarattığı karşılıklı saygı hislerini övdü. Grandük de Fransız ordusu hakkında kısa bir övgüyle karşılık verdi. Yabancı subayların en kıdemlisi Danimarkalı General Texen de askerlerimizden takdir ve hayranlıkla söz etti.

Resepsiyon bitince Mösyö Fallières ile birlikte yola çıktım ve çarşamba sabahı hiçbir kabalığa tanık olmayacağımın bilinci içinde Paris'e vardım.

Varınca Jules Cambon'un 17 tarihli şu telgrafını masamda buldum:

"Sazonof, Bulgaristan'ın ve Sırbistan'ın hâlihazır tutumlarının ona verdiği endişeleri Berlin hükûmetine bildirdi. Savaşın patlaması durumunda, Büyük Devletler için harbi sınırlandırmanın çareleri üstünde anlaşmanın zamanı olduğunu düşünüyor. Kiderlen bu konuyu görüşmeye tamamen hazır olduğu ve bu anlaşmanın inisiyatifini Rus hükûmetinin alması gerektiği yanıtını verdi."

Demek ki Alman hükûmeti Berchtold'un önerisini artık geçerliliği kalmamış ve işlevini yitirmiş olarak görüyordu; ve şimdi

Büyük Devletlerin işbirliğinin hazırlığını tamamlamak için başka bir taraftan gelecek yeni bir çaba gerektiğine inanıyordu.

Roma'da, içten içe bir sevinçle, Avusturya hükümetinin önergesinin miadını doldurmuş olduğu ilan edilmişti. Laroche şöyle yazdı:¹⁵¹

“Dün San Guiliano Markisine, Viyana kabinesinin ikinci girişiminin ona ne ifade ettiğini sordum. Şu yanıtı verdi: ‘Bizim için hiçbir anlamı yok. Avusturya-Macaristan maslahatgüzarı benim bakanlığıma vermiş olduğu muhtırayla, hükümetinin Balkan devletleri nezdinde Büyük Devletlerin yapacağı ortak veya eş zamanlı yeni bir müdahaleyi yararsız bulduğunu bildirdi. Kabul etmekten başka yapacak şeyimiz yok. Bu belgenin Türkiye ile ilgili bölümüne gelince o da bizim için anlam ifade etmiyor; çünkü savaş durumu İstanbul’la münasebetlerimizi kesti.’ Bana öyle geliyor ki Dışişleri bakanı, İtalya’yı bu işin dışında bırakan durumdan biraz istihza içeren bir memnuniyetle söz ediyordu.”

18 Eylül Çarşamba günü, İzvolski Sazonof’tan aldığı, benim de “Livre Jaune”daki ifadelerle yanıt verdiğim ve hemen çeşitli elçilerimize haber verdiğim bir bilgiyi iletmek için bana geldi. *Livre noir* adlı kitapta ya da ondan esinlenen çeşitli yorumlarda, bu yanıtın izlerini aramak boşunadır. Sazonof’un düşüncesi konusunda kesin bilgi sahibi olmaya önem verdiğim ve her zaman İzvolski’ye fazla güvenmediğim için, kendisinden bu bilgiyi bana kesinleştirecek bir not yazmasını rica etmiştim. 18 Eylül günü bana aşağıdaki mektubu yolladı:¹⁵²

“Sayın BAŞBAKANIM,

Arzuza uyarak bugün aldığım telgrafın içeriğini, vakit geçirmeden netleştirmeye can atıyorum. Sazonof, ciddi karışıklıklardan sakınmak için Makedonya’da Hristiyan halkların can ve mal güvenliğini, yasalar karşısında eşitliğini ve yerel nüfus bileşimlerine

¹⁵¹ 17 Eylül tarihli telgraf.

¹⁵² Mektup, politik ve ticari işler yönergesi adlı dosyadadır; seri D. 38, I.

göre mahalli teşkilatlara ve yönetime katılımını garantiye alacak reformlar konusunu gecikmeden ele almanın Türkiye için lüzumunu, Türk elçisine üstüne basa basa belirtti. 6/19 Nisan 1911 tarihli Rus-Alman konvansiyonunun metnini görmeniz için mektuba ekliyorum ve elimde sadece tek bir nüsha olduğu için tekrar bana iade etmenizi rica ediyorum. Derin saygılarımla.

İZVOLSKİ'

Sazonof'un fikrine karşı itirazlarımı İzvolski'den saklamadım ve bu itirazları vakit geçirmeden temsilcilerimize yolladığım bütün telgraflarda şöyle belirttim:¹⁵³

"İzvolski'ye, Sazonof'un girişimini ancak, İngiltere hükümeti de uygun bulduğu takdirde ve şayet Viyana ve Berlin kabineleri tarafından da kabul edilme şansı varsa destekleyebileceğim yanıtını verdim. Bu arada, özellikle üçüncü paragrafta önerilen reformun (yani yerel nüfus bileşimleriyle orantılı katılımın) uygunluğu konusunda ben kendi adıma bütün ihtiyati kayıtları koymuş bulunmaktayım."

Sazonof bu tür girişimlerle heyecanını ve kafa karışıklığını ortaya koyduğu sırada, Bethmann-Hollweg tam tersine gün geçtikçe daha sakin ve güvenliydi. Jules Cambon'a Avrupa'da kimse- nin, hatta Avusturya'nın bile Rusya kadar savaş istemediği ve her halükarda bir çatışma çıkarsa büyük devletlerin onu sınırlı tutmak için anlaşabilecekleri kanısında olduğunu söylemiş.¹⁵⁴

Paul Cambon Londra'ya dönünce 19 Eylül'de yazdığı şu mektupta durum hakkında görüşlerini bana ilettili.

"Kont Berchtold'un önerisi bana, Rusya'nın Sırp-Bulgar anlaşmasına önayak olmakla başlattığı girişime Avusturya-Macaristan'ın bir misillemesi gibi gözüküyor. Şimdilerde isminden başka saklı gizlisi kalmayan bu anlaşmayı Viyana'nın başından beri bildiğinden

¹⁵³ *Livre jaune*, no. 98.

¹⁵⁴ *A.g.e.*, no. 99.

kuşkum yok. Bu anlaşmanın sorumluluğunu Rusya'nın üzerine atmak ve Saint Petersburg'un ona yaptığı baskıyı hafifletmek zorunda kalan Kral Ferdinand'ın bizzat kendisinin onu ifşa ettiği kesindir. Onun ilk güvendiği devlet Avusturya olmasaydı Kont Berchtold'un niyetini niçin ortaya koyduğu açıklanamayacaktı. Oysa Viyana elçimizin de belirttiği gibi Kral Ferdinand, Berchtold'un önerisini ilk öğrenen kişiydi. *Bu masum davranış ancak, muhtemelen Bulgarların çarının başlattığı bir rekabetle açıklanabilir.*"

Böylece Paul Cambon, benim aklıma gelen kuşkuları doğrulamış oldu ve daha sonra bana, Sırbistan'ın Londra maslahatgüzarının Rusya'dan kızgınlıkla söz ettiğini ve Rusya'nın ülkesini yalnız bıraktığından yakınlıkla şöyle dediğini yazdı:

"Artık bizim için Avusturya'nın kollarına atılmaktan başka çare kalmıyor."

Rusya'nın Londra elçisi Kont Benkendorf, Bulgaristan'ın kendi kamuoyu tarafından bir güç gösterisine itilmesinden ve Rusya'nın da isteği hilafına Sırbistan tarafından yönlendirilmesinden korkuyordu. Fakat Paul Cambon da Sir Arthur Nicolson gibi daha tehdit edici tehlikenin ne Sofya'dan, ne Belgrad'tan, ne Petersburg'tan geleceğini, asıl tehlikenin İstanbul'da olduğuna inanıyordu. Eğer Türkiye'nin dahili krizi ciddileşirse, Bulgarların Makedonya'ya girmesini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer komşularının da yağmaya katılmasını engellemek zor olacaktı. İngiltere hükümeti Gazi Muhtar ve Kâmil Paşa kabinesini zora sokabilecek her şeyden kaçınmaya özen gösteriyordu. Paul Cambon şu sonuca varıyordu:

"İşte bu nedenledir ki, bugün Osmanlı hükümetinin Makedonyalı tebaasına veya başkalarına vereceği her imtiyaz, Avrupa lehine bir kapitülasyon olarak yorumlanarak, Jön Türklerin muhalifleri tarafından hükümet aleyhine kullanılacağından Berchtold'un önerisi Londra'da zamansız ve yersiz olarak görüldü."

Sazonof'un son önerisine gelince, Londra ona cevap vermedi; çünkü Sazonof'un kendisi orada bekleniyordu ve bu konuyu onunla yüz yüze görüşmek tercih edilmişti. Fakat Paul Cambon, benim rezervlerimi onaylayarak ve endişelerimi paylaşılarak şöyle diyordu:¹⁵⁵

“Makedonya’da etnik bir kısmi temsil denemek, çözümsüz bir sorun ortaya çıkarmak demektir; çünkü orada yaşayan ırkların her biri çoğunluğu kendilerinin teşkil ettiğini iddia edeceklerdir.”

Sazonof'un Londra ziyaretinin, Kiderlen sonra da Bethmann-Hollweg tarafından arzu edilen, Büyük Devletlerin genel bir girişimini kolaylaştıracağını düşünüyordum.¹⁵⁶ İzvolksi kanalı geçtiği sırada Sazonof'u görmüştü ve bakan, önerdiği formüle fazla önem vermediğini ve özellikle üçüncü paragraf için ısrarcı olmayacağını söylemiş. Fakat Sazonof, eğer sonunda Babiâli bir takım fiili imtiyazlara ikna edilmezse, Bulgarların durdurulamayacağı kanısındaymış. Buna inanmak için nedenleri olduğunu ve “Bulgaristan’ın tüm Balkanları harekete geçirmek için Karadağ’da bir harekete güvendiği ve 15 Ekim’e doğru da bizzat harbe girmeye hazır olduğu” konusunda yanılmadığını yakın bir geleceğin göstereceğini açıklamış. Ben cevap olarak İzvolksi’ye, aldığım istihbaratın o kadar ürkütücü olmadığını ve Bulgaristan’ın Saint-Petersburg’a karşı kasıtlı olarak, Rusya’nın İstanbul’a karşı daha ısrarlı bir müdahalesini sağlamak için kafa karıştırıcı bir dil kullandığı kanısında olduğumu söyledim. Paul Cambon’u bu görüşmeden haberdar ettim.¹⁵⁷

Ne yazık ki çok geçmeden, Rifat Paşa’nın bir ziyareti Sazonof’un bilgilerini teyit etti. O da Doğu’da olayların hızlandığı kanısındaydı. 22 Eylül’de Paul Cambon’dan, hemen Sir Edward Grey’i ve Sazonof’u görmesini ve şemasını Londra’ya gönderdiğim şu

¹⁵⁵ 20 Eylül.

¹⁵⁶ Jules Cambon’un 20 Eylül tarihli telgrafı.

¹⁵⁷ *Livre jaune*, no. 100.

genel bir anlaşma programı üzerinde onları düşündürmesini istemenin iyi olacağına karar verdim:

“Barışı korumaya ve Balkan yarımadasında statükoyu muhafazaya önem veren Fransız cumhuriyeti hükümeti ve Britanya hükümeti ile Rus imparatorluk hükümeti, *‘sadece Büyük Devletlerin ortak bir faaliyetinin, Doğu Avrupa’da sükûneti ve dengeyi tehdit eden büyük olayları önleyebileceği’* konusunda genel bir ortak mutabakatın önemini takdir etmektedirler. *‘Dolayısıyla adı geçen hükümetler Alman imparatorluk hükümetine ve Avusturya-Macaristan imparatorluk ve kraliyet hükümetine aşağıdaki hususların kabulünü önermeyi uygun bulmaktadırlar’*:

Büyük Devletler hep birlikte ve en kısa zamanda Sofya, Belgrat, Atina ve Çetine kabineleri nezdinde girişimde bulunacaklar ve onlara, barışı bozacak ve Balkan yarımadasında statükoyu etkileyecek hiçbir şeye kalkışmamalarını tavsiye edecekler.

Eğer bu tavsiyelere kulak verilmeyecek olursa Büyük Devletler çatışmayı sınırlandırmak ve sona erdirmek için derhal güçlerini birleştirecekler. Özellikle ortalığı karıştıran devletlere, muhtemel bir zaferden hiçbir toprak kazancı ümidine kapılmamaları bildirilecek.

Eğer olayların devamı, askeri bir kara veya deniz harekâtı gibi daha etkin önlemleri gerekli kılarsa Büyük Devletler buna ancak ortak bir kararla başvuracaklar.

Birinci maddede belirtilen girişimle aynı anda Büyük Devletler Babilî nezdinde de Balkan yarımadasının Hristiyan halklarının yasal olarak talep ettikleri idari reformları gecikmeden uygulamasını tavsiye etmek için girişimde bulunacaklar.”

Bu projeyi Paul Cambon’a yolladıktan sonra İzvolski’ye de ilettim. Kendisi bana şu cevabı verdi: *“Korkarım ki bu teklifi ne Sazonof ne de İngiltere uygun bulacak; çünkü teklifiniz Avrupa’nın iki gruba ayrılmasını vurguluyor olabilir.”*

İzvolski’yi gerçekten kaygılandıran şey bu muydu? Yoksa Balkan antlaşmalarından sonra Slav devletlerine ve Yunanistan’a karşı benim teklif ettiğim kadar açık bir dil kullanmanın Rusya

için zor olacağı korkusu muydu? Bilmiyorum. Fakat her halükarda öne sürdüğü itirazı yok etmek için ona şunu söyledim: “İki grup zaten herkes tarafından bilinen bir olgu. İki grubun açıkça ortak bir işbirliği sadece yarar sağlar.”

Bu görüşmeyi hemen Paul Cambon’a bildirdim ve şunu ekledim:

“Eğer gruptan gruba iletişim, Sazonof’u veya İngiliz hükümetini rahatsız ederse, belirtilen esas üzerinde Fransız hükümeti, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile görüşmeleri başlatma işini üstlenmeye hazırdır.”¹⁵⁸

Acaba, bir kez daha bir grubun diğerine itiraz etmesi ihtimaline karşı bundan daha büyük bir hassasiyet olabilir miydi? Bundan daha istekle ve daha samimiyetle Avrupa’nın anlaşmasına çalışmak ve barışın çıkarına daha uygun bir program sunmak mümkün müydü?

Telgraflarım, Sazonof’un iki gün geçirip Sir Edward Grey’le tekrar görüşeceği Balmoral’a gitmek için ayrılmasından önce Londra’ya ulaşmıştı. Rus bakan benim projemi tatmin edici bulmuştu; fakat Britanya hükümetinin, Üçlü İtilaf devletleri tarafından Berlin’e ve Viyana’ya yönelik ortak bir girişimde bulunmaktan kaçınmayı yeğleyeceğine ve aynı şekilde Babıâli nezdinde ortak bir müdahaleye itirazları olacağına inanıyordu. Sazonof’a göre, ortak eyleme öncelik eden üçlü mutabakat gizli olmalıydı; elçilerin de, tamamen aynı anlamı ifade etmekle beraber, ortak bir eylemde bulundukları havası vermemeleri gerekirdi.¹⁵⁹

Londra’ya göndermiş olduğum ikinci telgraftan sonra Sazonof’u ve Sir Edward Grey’i bu noktada tatmin etmek için hiçbir şey bundan kolay olmazdı ve Paul Cambon’un rahatça ifade ettiği buydu.

¹⁵⁸ A.g.e., 22 Eylül no. 102.

¹⁵⁹ A.g.e., 23 Eylül no. 103.

Aynı gün bana yolladığı uzun mahrem bir mektupta şunu yazıyordu:

“Albert Gatehouse, S. W., 23 Eylül 1912.

SEVGİLİ SAYIN BAŞBAKANIM,

Dün görüşmüş olduğum Sazonof bana, Rusya’da sizinle tanışmaktan çok memnurluk duyduğunu, ülkelerimiz arasındaki ilişkilerin hiçbir zaman bundan daha güven verici ve samimi olmadığını ve tüm sorunlar konusunda tam mutabakatın bulunduğunu söyledi. Zaten daha önceden Rus meslektaşından, sizin Rusya seyahatinizden sonra Saint Petersburg’tan ona gönderilen bir telgrafta, Sazonof’un sizin hakkınızda en övücü ifadeleri kullandığını ve ziyaretinizin imparator üzerinde harika izlenim bıraktığını belirtmiş olduğunu öğrenmiştim. Bana telgrafla metnini göndermiş olduğunuz projenin bir kopyasını hemen Sazonof’a verdim; çünkü aynı gün yola çıkacak ve bugün Balmoral’da, Cumartesi akşamı Londra’dan ayrılmış olan Sir Edward Grey’le tekrar buluşacaktı. Projenin bir kopyasını da Sir Edward’a iletmek üzere Sir Arthur Nicolson’a verdim.”

Paul Cambon, Sazonof’un ilk cevabının telgrafında bana söylemiş olduğu şeyi teyit ediyor ve sonuç olarak şunu ekliyordu:

“Balkanlar söz konusu olduğu zaman Saint Petersburg’da, dışarıdan girişimler hoş karşılanmıyor; onların şevkini kırıyor ve yardıma ihtiyaç duyulduğu zaman faaliyetin maksadı gizli tutulmak isteniyor. Başka türlü olursa küçük Slav devletleri üzerinde Rusya’nın itibarının zedeleneceği düşünüyor. Bu oldukça sakıncalı bir kendini beğenmişlik ve kibir politikasıdır; fakat yapacak hiçbir şey yok. Sazonof Sırlardan çekinmiyor. Onların Avusturya’nın eline baktığını ve her şeyin bu büyük devletin niyetlerine bağlı bulunduğunu söylüyor. Zaten, onun Yeni Pazar’ın Sancak bölgesine tekrar girme projesine de hiç inanmıyor. Bu konuda yakınlarda, Avusturya-Macaristan’ın Saint Petersburg maslahatgüzarıyla bir görüşmesi olmuş. Bu şahıs ona Sancak’tan dolayı

neredeysse her tarafta ortaya çıkan endişelerden söz etmiş: 'Biz oradan, Türkiye'ye karşı bir âlicenaplık olsun diye çıkmadık' demiş; 'Biz orayı boşalttık, çünkü orada kalamazdık. Orası aşılması güç dağların arasında bir koridordur.' Böylece bu taraftan bir Avusturya baskınından korkulmasına neden yok gibi görünüyor. Sırbistan tarafına gelince, sadece Bulgarların Makedonya sınırını geçmesinden korkmak gerek. Fakat Sazonof: 'Geşof'un bize 'şanta' yapmak istediğini sanıyorum' dedi. Ruslar Bulgar hükümetine moral destek vermiyor. 1878'de Balkan yarımadasının Slavlarına yaptığı gibi, şimdi Bulgarların elini güçlendirmesinin mümkün olmadığını biliyor, çünkü onlarla Ruslar arasında Romanya aşılmaz bir engel teşkil ediyor ve Bulgaristan tarafından Makedonya'da girilecek en küçük bir askeri harekâta, Romanya ordusu Tuna'yı aşabilir. Yakın zamanda İngiliz manevralarını izleyen Romanya subayının konuşmalarında Sazonof'un düşüncesinin teyidini buldum. Bizim misyon şefimiz General Foch, bu subaya Balkanların durumu hakkında soru sorduğunda şu yanıtı aldı: 'Hiçbir şey olmayacak, Bulgarları yakından izliyoruz ve onlar da eğer kımıldarlarsa tepelerine binmeye hazır olduğumuzu biliyorlar.' Bütün bu mülahazalar, Bulgar tahriklerinden aşırı derecede kaygılanmak gerekmediğini düşünmemizi sağlıyor."

Bu son satırlardan en bilgili ve en basiretli insanların bile Balkan seferberliğinden beş ya da altı gün önce tehlikenin yakınlığını tahmin etmekten ne kadar uzak olduğu ve çırpındıkları karanlıkta Avrupa hükümetleri için vaktinde alınması gereken tedbirler üzerinde anlaşmanın ne kadar zor olduğu açıkça görülmektedir.

Paul Cambon şöyle devam ediyordu:

"Sazonof Cuma'ya kadar Balmoral'da kalacak; sonra İskoçya'ya Lpord Rosebery'nin damadı Lord Crew'i görmeye gidecek. 30 Eylül Pazartesi günü Londra'ya dönecek ve hemen Paris'e hareket edecek. Petersburg'a dönerken yirmi dört saatliğine Berlin'e uğrayacak ve Almanya Şansölyesine, barış konusunda Viyana'ya karşı takınacağı tavrı soracak. Sazonof şunu da söyledi: 'Ben bizzat kendim tekrar Viyana ile iyi ilişkiler kurmak isterdim; fakat

ilk davranan ben olamam. Berchtold benden sonra bakan oldu; onun ziyaretini beklemek zorundayım. Beni görmeye gelmeye niyetlendiğini fakat maalesef engel olduklarını öğrendim.”

Paul Cambon devamla şunu söyledi:

“Berchtold’un Petersburg’a gitmesini, Avusturya imparatorundan başka kim engelleyebilmiş olabilir ki? Ve Sazonof tarafından kotarılan Sırp-Bulgar antlaşmasına içerlediği için değilse bunu niçin yaptı? Bu antlaşma tatsız ve üzücü sonuçlardan başka şeye yaramaz. Rus bakanla, 30 Eylül günü tekrar görüşmeyi kararlaştırdık.”

Kırk sekiz saat sonra Paul Cambon, Sir Edward Grey ve Sazonof’un bir kopyasını kendilerine verdiği anlaşma projesini Balmoral’da inceledikten sonra, benim metnimin 1 ve 2. paragraflarıyla ilgili olarak Berlin’de ve Viyana’da yapılacak görüşmeyi reddetmediklerini haber verdi; fakat 3 ve 4. paragrafları çıkarmışlardı.¹⁶⁰

Başka bir deyişle Balkan devletleri nezdinde, Statüko yararına bir girişimi, Balkan devletlerini hiçbir toprak kazancı elde edemeyecekleri tehdidiyle sınırlandırma çabasını kabul ediyorlardı. Fakat İstanbul’a girişimi ve daha enerjik tedbirler için işbirliği lüzumu konusunu reddediyorlardı. Benim düşünceme göre bu durum, başarı şansını çok azaltacaktı.

Peki, şimdi önce Almanya ve Avusturya nezdinde, sonra da Balkan devletleri nezdinde bu girişimi kim başlatacaktı? Sir Edward Grey’e ve Sazonof’a tercih edecekleri yöntemi sordum. Elçilerimizin benim ikinci kısmı çıkarılmış projeme uygun genel bir anlaşma önermek için aynı mealde fakat ayrı ayrı Viyana ve Berlin’de harekete geçmelerini kararlaştırdık. Öte yandan Kiderlen, nedendir bilmem, Jules Cambon’a¹⁶¹ Balkan devletleri nezdinde girişimin, ancak Avusturya veya Rusya’ya komşu Büyük

¹⁶⁰ 25 Eylül tarihli telgraf.

¹⁶¹ 28 Eylül, *Livre jaune*, no. 106.

Devletlerden biri tarafından yapılabileceği görüşünde olduğunu söylemiş. Sazonof Paris'e gelmek üzereydi; ben çözüm için, bu sorunu onunla yüz yüze konuşmaya karar verdim.

Fakat aynı anda Bompard, Osmanlı Devleti'nin Sırp-Bulgar antlaşmasından yeni haberi olduğunu ve onu net bir şekilde saldırganlık olarak kabul ettiğini Gabriel Efendi'den öğrenmiş. Üstelik Edirne üzerine bir Bulgar saldırısından korktuğu için Rumeli'de on redif tümenini alarma geçirmiş.

İtalya ile Türkiye arasında barış yapılmak üzere olduğu söylentisi dolaşıyordu. Hiç olmadığı kadar hızlı bir biçimde Balkan devletleri, Babiâli'ye vermeye hazırlandıkları bir tür ulti-matom için anlaştılar. Derhal onlara, İngiltere, Rusya ve ben her türlü cılgınca girişimden vazgeçmelerini öğütledik.¹⁶² Bizi pek dinlemediler. Sofya'dan yeni dönmüş olan Bulgar Elçisi Stanciof, yirmi milyonluk bir meblağ koparmak için Fransız bankalarını dolaşıyordu; sonra on ve hatta beş rakamına kadar indi. Girişimleri bana haber verilmişti. Derhal bankaları uyardım; hepsi ona ret cevabı verdiler. Elçi bu kredinin askeri bir amacı olduğunu saklamıyordu. Sofya elçimiz Panafiyö'ye telgraf çekerek Bulgar hükümetinden derhal açıklama istemesi talimatı verdim.¹⁶³

Tatil için Aix-les-Bains'e gelmiş ve oradan Kopenhag'daki ailesini görmeye gitmiş olan Yunan Kralı Georges, bakanları tarafından acele Atina'ya çağrıldı. Birkaç gün önce Paris'ten geçerken beni görmeye gelmiş bana Balkanlarla ilgili olarak sadece Girit'ten söz etmişti. Danimarka dönüşü Berlin'e geçerken Théotokis'in yanında Jules Cambon'la görüşme arzusunu ifade etmişti. Bu görüşme 30 Eylül'de olmuş. Jules Cambon kişisel bir mektupta bu konudan bana şöyle bahsetmişti:

"Kral Paris'te sizi görmekten ne kadar mutlu olduğunu ifade etmekle söze başladı. Bana, sizin görüşleriniz netliğini ve ifadenizin kararlılığını takdir ettiğini söyledi. İtalya ile Türkiye arasındaki

¹⁶² 28 Eylül.

¹⁶³ 29 Eylül.

savaş bittikten sonra Fransa'nın derhal Girit sorununu halletmeye çalışacağına dair ona verdiği güvenceden fevkalade memnun görünüyor. O zaman Adalar sorunu ele alınacak ve tabii ki aynı zamanda Girit konusu da gündeme gelecek. Böylece Kral, Doğu'da barış için ve himayeci Büyük Devletlerin lehine birkaç yıl içinde de olsa çözmek için Girit'in sorunlarını ele alacak basiretli bir politika olacağına inanıyor. Kral Georges, Bulgaristan'ın rolünü anlamakta zorluk çekiyor. Gazetelerde ve elçiliklerde Bulgar hükümeti barışçıl olmaya özen gösteriyormuş; fakat el altından Yunanistan'ın seferberlik ilan etmesi ve kendisinin de hemen katılacağı konusunda umut vererek savaşı başlatması için baskı yapmayı sürdürüyormuş. Böylece elini güçlendirmek istiyormuş. Öte yandan Kral Georges Türkiye'nin savaş arzu ettiğine, çünkü bu savaşın Müslümanların gözünde Türk hükümetinin görünüşünü kurtararak onu İtalya ile barış yapmaya mecbur bırakacağına inanıyor. Ona göre, bütün Türkler dahili bölünmüşlüklerine rağmen birleşeceklerini ve Makedonya'da Trablusu unutturacak bir zafer kazanacaklarını ümit ediyorlar. Kral Viyana'ya gidecek. Onun gözünde Doğu politikasının gerçek merkezi orasıdır."

Bunların hiçbiri ne kolay anlaşılır ne de iç rahatlatıcı şeydi. Kiderlen'in Jules Cambon'a vaat ettiği gibi şayet Rusya Balkan devletlerine müdahale ederse Avusturya gönüllü olarak ona katılır,¹⁶⁴ ister beş büyüklerin derhal bir aksiyonu ister Avusturya ve Rusya'nın aynı anda bir aksiyonu olsun gecikmeden kabul etmesini rica etmek için Sazonof'un gelmesini beklemek istemedim. İzvolksi'yi çağırdım ve İngiltere'den ayrılımasında önce bakanına telgraf çekmesini istedim. Elçi bu görevi kabul etti¹⁶⁵. Aynı şekilde tüm Balkan ülkeleri elçilerini de gördüm ve onlara bir kez daha ülkelerine sükûnet tavsiye etmelerini önemle rica ettim.

Öte yandan Sazonof ve Sir Edward Grey, Türkiye'den birliklerini sınıra yığmamasını istemeyi yararlı saymışlardı. Aynı

¹⁶⁴ *Livre jaune*, no. 106.

¹⁶⁵ *A.g.e.*, c. II, s. 549. İzvolksi'nin 16/29 Eylül tarihli telgrafı.

şekilde Balkan devletleri nezdinde de onların harekâtını engellemek için araya girmeyi düşünüyorlardı. Bu çift amaçla hareket ediyorlardı; Almanya ve Avusturya'nın aynı şeyi yapacağı ümidini ifade ediyorlar ve Paris'ten de aynı arzuyu bekliyorlardı.

Ben doğal olarak, tavsiyelerimizi yenilemeyi ve netleştirmeyi kabul etmiştim.¹⁶⁶ Aynı gün Panafiyö bana telgrafla Sofya'da seferberlik emrinin yayınlandığı bildirdi ve Descos Sırbistan'dan aynı bilgiyi yolladı. Sırp Parlamentosu Skupçina'nın askeri kredileri oylamak için 3 Ekim'de toplanacağını ve daha sonra tatil olacağını ekledi.

Patlamasından korktuğum volkan ilk lavlarını fişkırtmaya başlamıştı.

---

¹⁶⁶ A.g.e., no. 110.

Balkan Devletlerinin seferberliğinden sonra – Barışı korumak için Fransa'nın yeni çabaları – Avrupa'ya çağrı – Karadağ'ın savaş ilanı – Bulgaristan'da galeyan – İstanbul'da Gösteriler – Balkan devletlerinin notası – Babıâli nezdinde girişimler – Düşmanlıkların açılışı.

1 Ekimde Bulgaristan'ı ve Sırbistan'ı Yunanistan izledi. Yine de eğer Avrupa hızlı ve kararlı bir şekilde harekete geçerse seferberliğe rağmen hâlâ Balkan devletlerini durdurmak ümidi belki olabilirdi. Bir kez daha, ülkelerinin barışçı niyetleri konusunda bana sürekli teminat veren Bulgaristan elçisi Stanciof'u, Sırbistan elçisi Vesnitch'i ve Yunanistan Elçisi Romanos'u Dışişleri'ne çağırdım. Onlara dostça uyarılarda bulundum ve macerayı daha ileri götürmemeleri için hükümetlerine ısrar etmelerini istedim. Bana olup bitenden büyük bir şaşkınlık duyduklarını söylediler ve istediğim şeyi yapacaklarını vaat ettiler.

Alman Başbakanı Bethmann-Hollweg Jules Cambon'a, barışın hâlâ korunma şansı olduğuna inandığını ve Fransız hükümetinin kararlı bir tutum olarak kabul ettiği hareketinden etkilendiğini söylemiş.¹⁶⁷

Öte yandan Alman Dışişleri Bakanı Kiderlen elçimize, Balkan devletlerinin kararlılığının onu hayrette bıraktığını itiraf etmiş. Başbakanın aksine şimdi onlarla Türkiye arasında savaşa engel

¹⁶⁷ A.g.e., no. 121.

olmanın çok daha zor olduğu kanısındaymış. Çatışmayı mevzii tutmanın bir tek çaresi olduğunu düşünüyormuş: Büyük devletlerin savaşıran taraflara, savaş sonunda Balkanlar'da hiçbir sınır değişikliğini kabul etmeyeceklerini onlara bildirmek için yapacağı ortak bir deklarasyon.¹⁶⁸ Bu açıkça, bizzat benim Sazonof ve Sir Edward Grey tarafından kabul edilmesini sağladığım birinci koşuldu. İngiliz Dışişleri bakanı benim Rus bakanla buluşmamı sağlayacak olan “mutlu işbirliğinden” dolayı seviniyordu. Onunla kesin olarak mutabık olmamı arzu ettiğini söylüyordu ve çözümümüze Avusturya'nın yanaşacağına kefil oluyor ve şöyle diyordu:

“Dileyelim ki genel bir savaş tehlikesi bertaraf edilmiş olsun. Fransa, önemli sonuçlar doğuracak çok şey yapabilir.”¹⁶⁹

Bu büyük şey, Büyük Devletlerin bu oybirliğiyle mutabakatı; Fransa zaten onu hazırlamaya çoktan başlamıştı; 1912'de onu gerçekleştirdi; 1913'de onunla ilgilendi; fakat 1914'de onu korumak ne yazık ki artık Fransa'ya bağlı değildi.

Aynı 1 Ekim günü Paul Cambon, benim dile getirdiğim ve Rusya ile Avusturya'ya iletilmesini Almanya'nın onaylayacağı sanılan düşüncüyü yani Balkan devletleri üzerinde ortaklaşa etkin olmak için bir tür Avrupa mandasını Sazonof'la görüşmüş.

Rus bakan önce bu teklife bayıldığını belirtmiş. Paul Cambon'a şöyle demiş:

“Bir Avrupa mandasıyla bağlı Avusturya, artık müdahale edemeyecek ve böylece Rus kamuoyunu tahrik edemeyecektir.”

Bu kamuoyu şimdiye kadar olaylara kayıtsız kalmıştı ve Sazonof, Rusya'da küçük Slav kardeşleriyle bir maceraya taraftar mantıklı bir adam bulunmadığını ileri sürüyordu. Fakat Avusturyalılar Sırbistan'a girerse, Moskova kamuoyu uyanacaktı.¹⁷⁰

¹⁶⁸ A.g.e., no. 124, 1 Ekim.

¹⁶⁹ A.g.e., no. 124, 1 Ağustos.

¹⁷⁰ Paul Cambon'un 1 Ekim tarihli mahrem mektubu.

Sazonof ve Poincaré Quai D'orsay (Dışişleri) de.

Paul Cambon bu konuşmayı bana aktardıktan sonra şunu ekledi:

“Genel bir savaş ihtimalini bir tarafa bıraksak bile, Türkiye ile Balkan devletleri arasında bir savaşla karşı karşıyayız. Sazonof’a ve Sir Arthur Nicolson’a bakılırsa, Hristiyan halklara karşı duydukları sempatiye rağmen en sevindirici çözüm Türkiye’nin zaferi olacaktır. Zira o her zaman için, istenildiği anda durdurulabilir ve düzeltilmiş bir statüko tesis edilebilir. Fakat eğer küçük devletlerin koalisyonu galip gelirse durum oldukça karışacaktır. Sazonof koalisyonun ordularını elli bin asker olarak tahmin ediyor. Ben ona, benim kanaatime göre Sırp ve Yunan ordusunun bir şey ifade etmediğini, her ikisinin de Türkleri meşgul etmek ve kuvvetlerini bölmek zorunda bırakmaktan başka fonksiyonları olmayacağını, asıl ciddi saldırı unsurunun Bulgar ordusu olacağını söyledim. Bulgarların şaşırtıcı başarısını varsayarak Sazonof’a, Kral Ferdinand’ın birlikleri İstanbul’a kadar ilerlerse Rusya’nın ne yapacağını sorduğumda Rus bakan, Osmanlı payitahtını korumak için boğaza bir donanma göndeririz’ yanıtını verdi. Bir önceki gün aynı soruyu Sir Arthur Nicolson’a sormuştum. Bana sadece, İngiliz donanmasının Sarayburnu’nda Rus donanmasıyla karşılaşacağı ve Ruslar da Bulgarlara karşı kesinlikle seslerini yükseltmeyecekleri için İngiliz hükümetinin çok zor durumda kalacağını söylemekle yetinmişti. Türklerin küçük saldırgan komşularını püskürtmesi için en iyi çarelerden biri İtalya ile bir an önce barış yapmak olacaktı. Dışişleri bakan yardımcısı şöyle demişti: ‘Ben Türk olsaydım ne pahasına olursa olsun öyle yapardım.’ Sazonof da aynı fikirdeydi.”

Kaybedilen her dakika ölümcül olabilirdi. 2 Ekim yani ertesi sabah Almanya Eçisi Daeschner’den, Sazonof’un sonunda Avusturya-Rusya girişimi teklifine kesin onayını verip vermediğini sormak için Paul Cambon’a telefon etmesini rica ettim. Paul Cambon saat on birde Sazonof’u tekrar gördü; sonra Rus bakanın fikrimizi ilginç bulmaya devam ettiğini fakat biraz düşünmek istediğini telefonla bildirdi. Sazonof aynı akşam Paris’e gelir gelmez kendisi bana bundan bahsedecemiş. Şu an için

bundan kimseye söz etmememizi bizden rica etmiş. Paul Cambon, bakanın İmparatora danışmak zorunda olduğunu ve cevabını almadıkça hiçbir şey yapmayacağını düşünüyordu.¹⁷¹

Elçimiz dışişleri bakan yardımcısının “iyi düşünülmüş” bulunduğu projemizden Sir Arthur Nicolson’u haberdar etmişti.¹⁷² Bu telgrafi Jules Cambon’a geçmek için derhal şöyle redakte ettim:

“Her ne kadar Sazonof, benimle görüşünceye kadar cevabını ertelse de kardeşinizden aldığım mahrem bir telgrafa göre Rusya’nın sonunda, Avusturya ile birlikte İstanbul ve Balkan devletleri nezdinde Avrupa adına enerjik bir faaliyet icra etmeyi kabul edeceğini tahmin ediyorum. Zaman kaybını önlemek için, Almanya’nın şimdiden Avusturya’yı uyarması ve onu her türlü tek başına hareketten vazgeçirmesi yararlı olabilir.”

Böylece bizim Rusya’ya yaptığımız gibi Almanya’dan da Avusturya’yı kollamasını rica ediyorduk.

Jules Cambon Dışişleri bakanını gördü. Rusya ile Avusturya’nın, Türkiye ile Balkan devletleri arasındaki savaşın sonucu ne olursa olsun bölgesel statükoda değişiklik olmayacağını ilan etme inisiyatifi olarak, *Almanya dahil tüm Büyük Devletlerin adına hareket edecekleri* konusunda anlaşma sağlanıp sağlanmadığını sordu. Sazonof’la görüşmeden önce benim bu konuda kesin bilgiye ihtiyacım olduğunu bakana belirtti. Bakan ona, Rusya ile Avusturya’nın tüm Büyük Devletler adına hareket edebilecekleri veya Rusya ve Avusturya’nın tercihiyle bağlı olarak belki de Büyük devletlerin onlara katılabilecekleri yanıtını verdi. Jules Cambon bu girişimini bana bildirerek şunu ilave etti:

“Bakan bana özel olarak Avusturya’nın Rusya’yla birlikte hareket edeceğini ve bunun Viyana tarafından kararlaştırıldığını söyledi.”¹⁷³

¹⁷¹ Döschner tarafından alınan dosyaya eklidir.

¹⁷² Paul Cambon’un 2 Ekim tarihli mektubu, *Livre jaune*, no. 126.

¹⁷³ *A.g.e.*, no. 129.

Alman Başbakanı Bethman-Hollweg aynı şeyi ifade etmiş. Jules Cambon bana şu telgrafi çekti:

“Şansölye bana, Avrupa barışının sizin *çabalarınız sayesinde* güvencede olmasını çok takdir ettiğini yineledi. ‘*Gazette de l’Allemagne du Nord*’ bu akşam, savaşı önlemek ya da hiç olmazsa sınırlı tutmak ve savaşa karışmayacakları güvencesini ifade etmek için Büyük Devletlerin ortak hareketini teyit eden bir mülakat yayınlıyacak.”¹⁷⁴

Ne yazık ki elçimiz Bompard Tarabya’dan, Türkiye’nin Balkan devletlerinin seferberlik ilanına genel bir seferberlikle cevap verdiğini bana haber verdi. Savaşın başlamasının an meselesi olduğunu söyledi. Ayrıca Rusya’nın İstanbul Elçisi Mikhail de Giers’in Sazonof’a aşağıdaki teklifi ilettiğini bildirdi:

“Beş Büyükler Türkiye ile Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan’a, barışın bozulmasını kabul edemeyeceklerini ve öte yandan, Rumeli’de gerekli reformları gerçekleştirmeye kararlı olarak çözüm için işi ele alacaklarını bildireceklerdir.”

Bompard bu teklife, dikkatimizi yoğunlaştırmaya layık olarak bakıyordu. Böylece reformların Avrupai bir tarzda gerçekleşmesi açısından Babiâli nezdinde ortak bir girişimin şimdi başarıya ulaşma şansı olduğuna inanmış gözüküyordu. Vakit geçirmeden elçilerimize bilgi verdim.

Sazonof’la ilk olarak, Dışişleri’ndeki suarede konuşma imkânım olunca onun, Giers tarafından gönderilen projeyi almış olduğunu ve doğal olarak, onun uzun süredir beslediği kişisel duygulara cevap veren ikinci bölümden çok etkilendiğini öğrendim. Ona, Rusya’nın Avusturya’yla birlikte Avrupa adına bir girişimde bulunmayı kabul etmeye kesin kararlı olup olmadığını sordum. Kesin bir dille: “Evet, Avusturya ile veya istenirse bütün Büyük Devletlerle” yanıtını verdi. Aramızda şu konuşma geçti:

¹⁷⁴ A.g.e., no. 130, 2 Ekim 1912.

“– Fransız hükümetinin teklif ettiği, Sir Edward Grey ve sizin kabul ettiğiniz ve kendi yönünden Almanya’nın övdüğü formüle göre, Büyük devletlerin barışın bozulmasını kabul edemeyecekleri ve *statükoyu* korumaya, eğer patlarsa savaşı sınırlı tutmaya ve seferberlik ilan eden ülkelere herhangi bir toprak kazancı ümidi bırakmamaya kararlı oldukları Balkan devletlerine bildirileceği konusunda anlaşıldı mı?

– Evet anlaşıldı.

– O zaman hemen Berlin’e haber verelim.

– Tabii, fakat size şunu söylememe izin verin: Arnavutluk reformlarının tahrik ettiği ve seferberlik ilan etmiş olan galeyan halindeki devletler nezdinde girişimimiz ancak, Büyük Devletlerin reformların gerçekleşmesini desteklemeye hazır olduklarını ilan etmeleri halinde başarı şansına sahip olacaktır.

– Cumhuriyet hükümeti zaten 22 Eylül tarihli projesinde bunu bizzat talep etmişti. Sizin üstünü çizip çıkardığınız dördüncü maddenin konusu oydu. Sekiz gün sonra bizim fikrimize geliyorsunuz. Bundan mutluluk duyarım. Fakat bir hayli zaman kaybı oldu.

– İngiliz hükümeti Babıâli nezdinde bir müdahaleye sıcak bakmıyordu. Ben onun anlayışına uydum. Fakat bugün seferberlikten sonra Balkan devletlerini durdurmak istiyorsak onlara sadece sınır değişikliğini yasaklamak yetmez, Makedonya’nın Berlin Konferansı’ndan bu yana beklediği reformları da vaat etmek lazım.

– Olur! Her halükarda acele edelim. Berlin ve Londra’ya telgraf çekeceğim. Siz de kendi yönünüzden aynı şeyi yapma zahmetine girmek ister misiniz?

– Tamam anlaştık.”

Hemen Paul ve Jules Cambon kardeşlere telgraf çektim. Birincisinden İngiliz hükümetine şunu söylemesini rica ettim: “Her halükarda, Fransa ister hemen müşterek bir girişimin inisiyatifini almak olsun, ister bu türden her türlü girişime katılmak olsun her şeye hazırdır.” İkincisinden de Alman hükümetine şunu bildirmesini: “Mevcut kriz içinde hiçbir diplomatik kibire boyun eğ-

mek istemeyen Fransa ortak girişimlerin inisiyatifi almaya veya alacak Büyük Devletlerin girişimine katılmaya hazırdır.”¹⁷⁵

Sazonof da kendi yönünden, Avrupa adına ister sadece Avusturya ile olsun veya diğer devletlerle olsun, Büyük Devletlerin barışın bozulmasına katlanmayacaklarını, Statüko’nun muhafaza edileceğini ve seferber devletlerin hiçbir toprak kazancı hesabı yapmamaları gerektiğini Balkan devletlerine bildirmek için Rusya’nın müdahale etmeye hazır olduğunu Berlin’e bildirdi. Bu arada, bu girişimlerin Büyük Devletlerin Balkan uluslarının lehine reformların gerçekleşmesini desteklemeye hazır olmaları halinde başarı şansına sahip olabildiği kanaatini yineledi.¹⁷⁶

Kiderlen, Sazonof’la görüşmemin haberini memnunlukla karşılamış. Bununla birlikte Jules Cambon’a iki itiraz sunmuş:

“Sazonof Balkan devletlerine barışın bozulmasını hoş karşılamayacaklarını söylemeyi teklif ediyor; bu uyarıdan onlara karşı icabında zorlayıcı tedbirlere başvurulacağı sonucu çıkarılamaz. Reformlara gelince, işte uzun zamandır Avrupa bunu istiyor fakat açıkça belirtmek istenirse mutabakat çok güçtür. Ve her halükarda, Balkan devletlerinin çok aşırı olabilecek bütün taleplerini kabul etmeye söz veremeyiz.”¹⁷⁷

Yine rezervler, yine tereddütler. Almanya peşinen Avusturya’yı savunuyordu. Kesinlikle, bütün Büyük Devletleri ahenk içinde tutmak çok zordu; bununla birlikte her geçen saat tehlike yakınlaşıyordu.

Şimdiden Paul Cambon savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu. Bana telgrafla şöyle dedi:

“Şimdi onu sınırlı tutmak söz konusu olmalı ve onu başarmak için en iyi çare Zatuâlinizin teklifini kabul etmek ve Avusturya

¹⁷⁵ A.g.e., no. 132, 133, 134.

¹⁷⁶ *Livre noir*, c. II, s. 550.

¹⁷⁷ *Livre jaune*, no. 137, 3 Ekim.

ile Rusya'yı ortak bir eylemde birleştirmektir. Sir Edward Grey olumlu olacağını sandığım cevabını henüz vermedi ve şayet Alman hükümeti de aynı görüşte ise Zatuâliniz, Avusturya-Rusya bildirisi önerinizden bütün büyük devletleri hemen ele alabilir. *Mevcut koşullar dahilinde esas nokta budur.*"¹⁷⁸

Zaten başından beri reformlar konusunda ikna olmamıştı.

Paul Cambon aynı anda gönderdiği uzun bir mektupta, Sazonof'un İngiltere günlerini bana detaylı olarak anlattı:

"Olayların önceki iyimserliğini yok etmesi karşısında Sazonof'un, barışçıl yargıları fazla değişmiş değil; fakat başkalarının yargılarına daha saygılı oldu. İlan edilen seferberlikleri çatışmaların izleyeceği varsayımı içinde savaşın yayılması Sazonof'a göre Avusturya'ya bağlı gözüküyor. Henüz bu devletin niyetlerinden kuşkulananmayı düşünmese de onların belirsizliği Sazonof'u endişelendiriyor. Avusturya Sırbistan'ı işgal ederse Rus hükümeti tarafsız kalabilecek mi? Sazonof bundan şüpheli ve meslektaşlarının sağduyusu sahibi olduğuna güvenerek, bir kamuoyu hareketinin onun elini güçlendireceğinden korkacaklarını tahmin ettiği için rahat. Sazonof'un ruh hali böylece onu zatuâlinizin sonunda ona anlattığı teklifi kabule hazırladı ve gerçekten onu canı gönülden benimsedi. Hali hazır kriz nedeniyle Rusya ve Avusturya'ya tevdi edilen bir Avrupa mandası fikri onu cezp etti; çünkü kendisiyle bağlantı kurmak suretiyle Avusturya'yı nötralize etme arzusuna cevap veriyordu. Dün akşam çektiğim telgrafla, Sir Arthur Nicolson'un da aynı şekilde bu öneriyi amaca uygun bulduğunu ve onu hemen Sir Edward Grey'e ilettiğini zatuâlinize bildirmiştim. Ümit ediyorum ki yardımcısı gibi dışişleri bakanı da uygun bulacak."¹⁷⁹

Sazonof'un yargıları ne kadar derinden barışçıl olsa da bu konuda en küçük bir şüphem yok. Rus hükümeti, "küçük Slav kardeşlerini" hoşnut etmek için Balkan antlaşmalarına karşı çıkmamak ve hatta o zaman bilmediğim şey, o antlaşmaların

¹⁷⁸ A.g.e., no.136.

¹⁷⁹ 3 Ekim 1912 tarihli mektup.

hazırlanmasına katılmak tedbirsizliğini gösterdi. Fakat birkaç haftadır, âlicenaplığının sonuçlarından öylesine korktu ki Balkan devletlerine karşı kınamalarını ve uyarılarını hatta bazen onları incitme riski taşıyan bir ton üzerinde artırdı. En azından, Panafiyö'nün Sofya'dan bana yazdığı buydu. Uyarmalar Ağustos ayında başlamış ve günden güne daha ciddi hale gelmiş. Daha 14 Eylül'de Sazonof, Belgrad'a, Çetine'ye ve Atina'ya, bir Bulgar eylemine katılmayı reddetmedikleri takdirde Rusya'nın gelecekte Sırbistan'a, Yunanistan'a ve Karadağ'a destek vermediğini ve hiçbir yardımda bulunmayacağını bildirmiş. Aynı zamanda Bulgaristan'a Rusya'nın iyilikseverliğine güvenmemesi gerektiğini duyurmuş. Sazonof'un tartışılmaz biçimde, hem de Balkan devletlerine karşı buna hakkı vardı; çünkü Sofya antlaşmaları Rusya'ya veto yetkisi veriyordu. Fakat ilgili taraflar antlaşmalarına, Saint Petersburg hükümeti onları terk etmekle tehdit edecek kadar kısıtlayıcı bir yorum vermemişlerdi ve Rusya'nın göstermiş olduğu zaaf şimdi haksız yere ihanet site mine neden oluyordu.

Doğrusu, Balkan devletlerinin elçileri hayal kırıklıklarını benim hükümetimde, Sazonof'un ve benim önümde bu kadar özgürce ifade etmemişlerdi. Bizim gözlemlerimizin gelişimini anlamış gözükmüşlerdi. Fakat huzursuz idiler ve kafaları karıştı. Romanos'un siyah gözlerini bir keder gölgeliyordu; Vesniç muğlâk izahlar geveliyordu; Stanciof kekeleyerek topal mazeretler üretiyordu. Bu esnada üç devlet seferberliklerini tamamlamışlar ve Karadağ şimdiden kınından çıkardığı kılıcını havada sallamaya başlamıştı.

3 Ekim Perşembe sabah vakti Sazonof'u otomobille almak için, inmiş olduğu Vendome meydanındaki otele gittim ve onu Rambouillet'ye götürdüm. Cumhurbaşkanı Fallières onu her zamanki nezaketiyle karşıladı ve sağduyulu tavsiyelerle onun barışçıl niyetlerini teyit etti. Samimi bir hava içinde onu ve beni öğle yemeğine alıyordu. Sadece İzvolski, Baron de Schilling, Sazonof'un kabine başkanı, Sevastopulo, Mollard, Daeschner

ve davet edilmişlerdi. Tıpkı Saint Petersburg'da ve Moskova'da beni karşılayıp hoş geldin diyen İzvolski gibi, Fransa'da da Sazonof'a eşlik etme nezaketini göstermiş olan Rusya elçimiz Georges Louis de davetliler arasındaydı. Ertesi gün sıra bendeydi ve Sazonof'un onuruna bir öğle yemeği verdim. Önceki günün tüm davetlileriyle birlikte bakanlar da orada hazır bulundular. Sazonof, bana yaptığı gibi, meslektaşlarımdan da eğer savaş patlarsa Balkan devletlerinin ve özellikle Bulgaristan'ın yenilgisini arzu ettiğini gizlemedi. O durumda Avrupa daha sonra onlar için bazı tavizler koparabilirdi. Fakat onların zaferi tam tersine her şeyi alt üst edebilirdi.

Georges Louis, Paris'te bulunuşundan yararlanarak benimle uzunca görüştü ve bir kez daha hükümetin izlediği politikayla tam uyum içinde olduğunu gösterdi.

Jules Cambon'un benim son önerilerimi iletmiş olduğu de Kiderlen verdiği cevapta, daha ileri gitmek için benden, Sazonof ve benim ona bildirmiş olduğumuz niyetlere uygun bir metin redakte etmemi rica etmiş. Balkan devletlerinin aşırı isteklerinden çok korkan Almanya'nın kaygılarını gidermek için de Schoen'den benimle görüşmeye gelmesini rica etmiştim ve de Giers'in önerdiği gibi reformların uygulanmasını Büyük Devletlerin bizzat ele alabileceklerini ona söylemiştim. Jules Cambon bana şunu söyledi:

"Dışişleri bakanı, ona çok ümit verici gözükten bu 'ele almak' deyiminden çok etkilendi; çünkü hiçbir şeyi tehlikeye sokmadan her şeye karşılık geliyor. Eğer Ekselansları Büyük Devletler tarafından veya onlar adına yapılacak deklarasyonu formüle etmek isterlerse, bu deklarasyon Alman hükümetinin gözünde sadece aşağıdaki iki öneriyi içerebilir:

- 1- Eğer Babiâli ile Balkan devletleri arasında savaş çıkarsa Büyük Devletler savaşın sonunda Balkanlar'ın toprak statüsünde hiçbir değişikliği kabul etmeyeceklerdir;
- 2- Büyük Devletler, Makedonya'nın yönetiminde yapılacak reformların uygulanmasını ele alacaklar, ancak bu reformlar Osmanlı

Devleti'nin bütünlüğüne hiçbir tehdit taşımayacaktır. Dışışleri bu son fıkrın ifade edilmesine büyük önem atfetmektedir.”¹⁸⁰

Kabine arkadaşlarımla istişare ettikten ve onlardan Sazonof'la bizzat konuşmalarını rica ettikten sonra, Almanların mülhazalarını göz önüne alan bir metin üzerinde Rus bakanla mutabık kaldık.

Hemen Büyük Devletlere, bu anlamda ortak bir girişim veya Avusturya-Rusya girişimi yapılmasını uygun bulup bulmadıklarını sordum ve onlara projenin Sazonof tarafından kesin olarak benimsendiği haberini verdim.¹⁸¹ Böylece Almanya ile Fransa ve Rusya'nın ortak bir mutabakatla kabul ettikleri doğrudan bir işbirliği ortaya çıktı.

Jules Cambon'dan yanıt geldi:

“Dışışleri'nden sorumlu devlet sekreteri tarafınızdan kendisine ilettiğim bilgiyi şahsen beğeniyle karşıladı ve bana, Alman hükümetinin ekselansları tarafından önerilen deklarasyon formülünü mutlaka uygun bulacağını ve ortak bir girişime katılmaya veya Avrupa adına Avusturya ile Rusya tarafından yapılacak bir girişime olur demeye hazır olacağını söyledi. Fakat aynı konuda Alman imparatorunun onayı da gerekiyor. Derhal majestelerine telgraf çekiyor ve bu akşam veya yarın sabah onun cevabını alır almaz bana iletmeye söz veriyor. Devlet sekreteri aynı şekilde, önerinizin kabulünü çabuklaştırması için Viyana'ya da telgraf yollayacak. Bu arada, deklarasyonun mümkünse, pazar günü yapılmasının uygun olacağını düşünüyor.”¹⁸²

Bu aynı zamanda benim de arzu ettiğim şeydi ve İmparator Guillaume'un onay rezervi tahtında sonuçta Almanya ve Rusya ile bundan böyle mutabıktık.

¹⁸⁰ *Livre jaune*, no. 138.

¹⁸¹ *A.g.e.*, no.141.

¹⁸² *A.g.e.*, no. 145.

Fakat reformlar konusunda İngiltere kararsızdı. Eserimiz bir tarafından tamamlanırken diğer tarafından bir ilmek çözülüyordu. Paul Cambon bana mektupla şunu bildirdi:

“Olasıdır ki, 22 Eylül tarihli anlaşma projenizin derhal kabul edilmesi, olayları önlemeyi sağlamıştır; fakat İstanbul’a da en enerjilerinden bir eylem uygulamak gerekirdi.”

Ve bana, Britanya hükümetinin, Türkiye için hoşnutsuzluk yaratacak girişimlere katılmaktan çekindiğini tekrar etti. Hindistan Müslümanları zaten İtalya’yı durdurmadığı için İngiltere’ye sitem ediyorlardı ve onun şimdiki tutumunu dikkatle izliyorlardı.¹⁸³ Geçtiğimiz aylarda, Trablusgarp’ta savaş devam ederken ve hatta Ege Denizi’ne uzandığı zaman biz de bu endişeleri duymuştuk. Fakat Türkiye’ye karşı tehdidin umumileştiği şimdilerde çok acele sahra atmak, İstanbul hükümetinin bizzat yararınaydı ve bunu ona anlatmak imkânsız gözüküyordu. Yine de İngiltere tereddüt ediyordu ve doğrusu, tüm bu karışıklıkta, tereddüt normaldi. Sir Edward Grey Balkan devletleri nezdinde girişimlere hazır olmayı sürdürüyordu; ötesi için hâlâ yanıtını saklı tutuyordu.¹⁸⁴ Tekrar ısrar etmeye karar verdim.¹⁸⁵

Kont Berchtold tarafından beni görmeye gelen Kont Somsich şunları söyledi:

“Gabriyel Efendi Avusturya-Macaristan’ın Babiâli nezdindeki elçisine, Balkan devletlerinin muhtemel bir ultimatomunu nazarı itibara almayı Türkiye’nin reddedeceğini buna mukabil, Büyük Devletlere reformlar konusunda en ciddi güvenceleri vermeye hazır olduğunu açıklamış. Türkiye 1880 yasası ile öngörülen reformları yapmakta kararlı ve üstelik mecliste farklı uluslara mensup milletvekillerinin sayısını artırmaya da hazır.”

¹⁸³ Paul Cambon’un mektubu, 4 Ekim.

¹⁸⁴ *Livre jaune*, no. 144.

¹⁸⁵ *A.g.e.*, no. 146.

Bu bir ilk adımdı. Vakit geçirmeden Londra'ya ve diğer elçiliklerimize telgraf çektim ve “*ortak bir eylemin çok büyük aciliyeti*” olduğunun altını çizdim.¹⁸⁶ Fakat İngiltere’de itirazlar bitmiyordu. Paul Cambon telgraf yolladı:

“Sör Arthur Nicolson’u gördüm. Kent dışında olan Sir Edward Grey’den bir yanıt almaktan geliyordu. Yanıt şuydu: ‘Bu fikri destekliyorum.’ Fakat Sir Edward Grey ne formül üzerinde ne bu mandanın kapsamı üzerinde açıklamada bulunuyor. Sir Arthur Nicolson bana şahsı adına, Rusya ve Avusturya’ya özel menfaatleri nedeniyle Balkan devletleri üzerinde etkili olma görevi verilirse, başka Büyük Devletlerin de özel menfaatleri bulunan İstanbul’la konuşma görevini onlara vermenin mümkün olmadığını söyledi. Kendisine yanıt olarak, sizin önerinizin sadece Balkan devletlerini hedef aldığını ve İstanbul’a beş büyük devletin ortak bir girişimi önermiş olduğunuzu söyledim. 22 Eylül tarihli projenizin 4.üncü maddesinin kabul edilmemiş olmasından duyduğum üzüntüyü ifade ettim ve tekrar ele alınmasını önerdim. Devlet sekreteri daimi yardımcısı bu konuda Sir Edward Grey’e telgraf yolluyor.”¹⁸⁷

Buna mukabil Alman imparatoru hükûmetine Franko-Rus formülünü kabul için yetki vermişti¹⁸⁸. İngiltere’yi rahatlatmak için Balkan devletleri nezdinde girişimlerin sadece Avusturya ve Rusya tarafından yapılmasını ve İstanbul’a karşı bütün Büyük Devletlerin ortaklaşa hareket etmelerini önerdim. Bu kez de yine Alman hükûmeti hiçbir itirazda bulunmadı. Fakat Britanya hükûmetinin kesin cevabından önce Sir Arthur Nicolson kendi adına yeni bir zorluk çıkardı. Gabriyel Efendi ve Kâmil Paşa tarafından Büyük Britanya elçisine ifade edildiğine göre Babiâli’nin reformları Büyük Devletlerle tartışmaya razı olacağını fakat onları “ele almalarına” izin vermeyeceğini sanıyormuş.¹⁸⁹

¹⁸⁶ *A.g.e.*, no. 147.

¹⁸⁷ Paul Cambon’un 4 Ekim tarihli telgrafı.

¹⁸⁸ *Livre jaune*, no. 150

¹⁸⁹ *A.g.e.*, no. 151.

Samimiyetle de olsa tartışma tehlikeli bir şekilde uzayacaktı ve Avrupa daha gecikirse, itfaiye gelinceye kadar yangın her şeyi silip süpürecekti.

Kont Berchtold hâlâ yanıt vermemişti. Onun güzel iyimserliği onu terk etmemişti. Balkan devletlerinden en az ikisinin bir savaşın risklerinden kaçınmaktan başka şey istemediğini ileri sürüyordu. Hatta dediğine göre yakın zamanda, seferberlik esnasında da çok kararsız olan Kral Ferdinand'ın, onun askeri harekâta girişmemesini sağlayacak bir müdahale beklediğini ve ümit ettiğini öğrenmişti.¹⁹⁰ Birkaç saat düşünüp taşındıktan sonra Kont Berchtold önerilen metin üzerinde bazı değişiklikler istedi. Ayrıca, Babiâli nezdinde Büyük Devletlerin girişiminin aynı anda değil fakat aynı yönde olmasını tercih ettiğini söylüyordu. Yaptığımız, diplomatik bir çalışma değil de yoksa Sabır oyunu veya Çin yapbozu muydu? Yine de Sazonof'la birlikte Avusturya tarafından talep edilen değişiklikleri inceledik. "Barış lehine hızlı bir aksiyonun yararı için olduğu kadar Avusturya hükûmetine karşı nezaket anlayışından" onları kabul etmeye karar verdik. Hemen Dumaine'e haber verdim¹⁹¹ ve Londra'ya, Berlin'e, Viyana'ya ve Roma'ya, Kont Berchtold'un arzularına göre kaleme alınmış bir metin yolladım.¹⁹²

İngiltere'ye, sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne değil aynı zamanda Sultan'ın hükûmranlık haklarına karşı da hiçbir zarar içermeyen yeni redaksiyonla, Türkiye'nin artık incinmek için hiçbir nedeni kalmadığını belirttim. Asıl olan Balkan devletlerini bundan böyle sadece Türkiye'ye değil Avrupa'ya da güvenmeye çağırıyordu.¹⁹³ Sazonof benimkiyle aynı mealde Londra'ya telgraf yolladı.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Dumaine'in 5 Ekim tarihli haberi.

¹⁹¹ 6 Ekim 1912, *Livre jaune*, no. 156.

¹⁹² *Livre jaune*, no. 157.

¹⁹³ *A.g.e.*, no. 158.

¹⁹⁴ *Livre noir*, c. II, S. 552.

Böylece Avusturya'nın önermekten bıkmadığı değişiklikleri tartışmak yerine biz onun kaprisleri önünde hoşgörüyü eğiliyorduk. Başarılı olmaktan başka düşüncemiz yoktu. Almanya zaten bize onayını hemen vermişti.

Geriye Büyük Devletlerin Babıâli nezdinde ortak bir girişimine itiraz eden İngiltere kalıyordu. Türkiye'yi idare etmek arzusu içinde sadece birlikte yapılacak bir girişimi kabul etmeyi sürdürüyordu.

Bu arada, Türk hükümeti Büyük Britanya elçisine, aynı şekilde Bompard'a ve de Giers'e, Berlin Antlaşması'nın 23. maddesinde ve 1880'de çıkarılan vilayetler yasasında öngörülen reformları Avrupa Türkiyesi'nde gerçekleştirmeye hazır olduğunu haber vermişti. Sir Edward Grey, kuşkusuz teşvik ettiği bu ihtiyatlı niyetin ilanında her şeyi uzlaştırma çaresi görüyordu ve 17 Ekim akşamı İngiliz elçisi Sir Francis Bertie, hükümetinin emriyle, o kadar zahmetle Almanya ve Rusya'nın mutabakatıyla Paris'te hazırlanan, Viyana'da değiştirilen ve nihayet dört büyük devlet tarafından kabul edilen metni yumuşatmak için bana şu küçük notu verdi:

"Sör Edvard Grey, reformların yapılacağına dair Türk hükümetinin açıkça ilan etmiş olduğu niyetlerinin hukuken meşruiyetini kabul edeceklerini ve Berlin muahedесinin 23. maddesinin esprisi içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne hâlel vermeyecek şekilde halkların menfaatlerinin gerçekleşmesini temin etmeye mahsus önlemleri, Babıâli'yle hemen görüşmeye başlayacaklarını, beş büyüklerin İstanbul'a bildirmesini teklif ediyor."¹⁹⁵

Sör Francis'e şunları söyledim:

"Herkes bu metni kabul ediyorsa mesele yok. Belki de bu metin, Türk izzetinefsini daha çok okşar. Kişisel olarak ben ona katılmaya hazırım. Zaten Paris'te olduğuna göre Sazonof'la hemen görüşeceğim. Geriye sadece, Sir Edvard Grey'in de işaret ettiği gibi

¹⁹⁵ *Livre jaune*, no. 164.

Büyük Devletlerin hemen reformların gerçekleşmesini Babiâli'yle bizzat görüşmeleri kalıyor. Yoksa bu reformları otuz yıldır bekleyen Avrupa onları bir otuz yıl daha beklemek durumunda kalacaktır. Fakat Türkiye'den alınacak bir güvenceyle harekete geçmek için Büyük Devletler benim fikrime göre ferdi girişimlerle yetinemeyeceklerdir. Türklerin güvensiz ve kuşkucu zihniyetlerini biliyorsunuz. Tek tek hareket edersek, aramızda mutabakat olmadığını ve aramızdan bazılarının art niyet taşıdığını düşünmeye devam edeceklerdir. Ortak bir girişim bana daha tercih edilebilir gibi gözüküyor ve bu noktada Avusturya'yı haklı buluyorum.”

Sör Francis: “*Ben sizin gibi düşünüyorum ve bunu Sir Edward Grey'e açıkça söyleyeceğim*” yanıtını verdi.

Sör Francis'in müdahalesi üzerine, Sir Edward Grey, İstanbul'daki elçilerin ortak girişimini sonunda kabul etti.¹⁹⁶ Sazonof da kendi yönünden, Türk hükümetinin niyetlerinin hukuken meşruiyeti konusunu kabul etti.¹⁹⁷ Almanya ve Avusturya, uzun emeklerle onca farklı nüansın içinde erimiş olduğu bu işlemsel çözüme katıldılar.

Öte yandan Balkan devletlerine yöneltildiği uygun bulunan ifade üzerinde mutabakat sağlanmış olduğundan, dış temsilciliklerimize şu tamim telgrafını yolladım:

“Paris, 7 Ekim 1912.

Cumhuriyet hükümetinin başı çekmesiyle, Rusya, Britanya, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya hükümetleri aşağıdaki çözümü kabul etmişlerdir. Rusya ve Avusturya-Macaristan hükümetleri Balkan devletlerine şunları bildirecekler:

Büyük devletler,

- 1- Barışı tehlikeye sokacak hiçbir hareketi kesinlikle onaylamamaktadır.
- 2- Berlin antlaşmasının 23. maddesine dayanarak, Avrupa Türkiyesi'nin yönetiminde halkların menfaatleri doğrultusunda

¹⁹⁶ A.g.e., no. 167-170.

¹⁹⁷ A.g.e., no. 165.

reformların gerçekleşmesini alacaklar; fakat bu iş, Sultan hazretlerinin hükümlerlik haklarına ve Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne zarar vermeyecek şekilde yapılacak. Zaten bu deklarasyon, ilerde reformların ortak incelenmesi için Büyük Devletlere yetki tanımaktadır.

- 3- Balkan devletleriyle Osmanlı İmparatorluğu arasında savaş çıkarsa Avrupa Türkiyesi topraklarında hiçbir statüko değişikliğini Büyük devletler kabul etmeyecekler. Büyük Devletler Babiâli nezdinde deklarasyondan çıkan girişimleri müştereken yapacaklar.”

Ben Balkan devletlerinde görev yapan Fransız elçilerine, Rus ve Avusturyalı meslektaşlarının girişimlerine destek olmak için yardıma hazır olmaları talimatı verdim.

Böylece, birçok değişiklikten sonra Avrupa mutabakatı tam olarak gerçekleşmişti ve bu büyük ölçüde Fransa'nın eseri idi. Cumhuriyet hükümeti Balkan Antlaşmalarının hazırlığından habersizdi; onların imzalanmasından sonra da uzun süre metin hakkında bilgisi yoktu; bu anlaşmaların görüşmelerinde ve imzalanmasında Rusya'nın oynadığı rolü 1912'de tam olarak bilmiyordu ve hâlâ da bilmiyor. Saint Petersburg'da öğrendiği şey onu derinden heyecanlandırmıştı. Oldubitti karşısında Rus hükümetine sitemde bulunmuş, ona bu “savaş antlaşmalarının” tehlikelerini göstermişti; şimdi, onların doğurduğu sonuçları engellemesi için ona ısrarla ricada bulunuyordu. İmparatoru, Kokovtzo'f'u, Sazono'f'u samimi olarak savaşı tamamen önlemeye değilse sınırlı tutmaya hazır bulmuştu. Fransa için yirmi yıldır bir güvenlik teminatı olmuş bir ittifakın bozulmasına neden olabilecek hiçbir şey yapmamanın doğru olduğuna inanmıştı. Fakat kendisine Doğu Sorunu etrafında bir Avrupa birliğinin tekrar kurulacağı söz verilmişti. Onun için bıkmadan çalıştı; Bütün Büyük Devletlerle, özellikle Almanya ve Avusturya ile ilişkilere girdi ve birçok çıkar çatışmasının, birçok nüfuz rekabetinin, birçok ulusal veya kişisel kibirlilik tartışması arasında sonunda başarılı oldu.

Viyana'da Ballplatz'ın resmi yayın organı *Fremdenblatt* şöyle yazıyordu:

“Fransız hükümeti hızlı ve kararlı bir inisiyatifle, Balkan krizinin başından beri kendini gösteren genel minnette layık bir gayretle yangın felaketini önlemeye çaba sarf ederek bir kez daha barışçıl duygularının kanıtını ortaya koymuştur.”¹⁹⁸

En şoven ve en Fransa düşmanı gazete olan *Reichpost* şunu yazdı:

“Fransız bakanlar kurulu başkanına, çok fazla istemediği, böylece çok şey elde ettiği ve nazik bir şekilde, bütün Büyük devletlerin üzerinde birleştirdikleri bir platformu bulabildiği için samimiyetle minnettar olmamız gerekir.”

Almanya'da *Post* gazetesi şunu diyordu:

“Avusturya ve Rusya farklı görüşte olmayı sürdürüyorlar ve Poincaré, iki düşman kardeşi uzlaştırmaya gayret etti.”

Gazette de Voss şuna dikkat çekiyordu:

“Diplomasi kendini toparlıyor, kendine geliyor, Rusya ve Avusturya'yı karşılıklı olarak barış istemeye ve Balkanlar'la ilgilenmekten vazgeçmeye ikna etmek için Poincaré'nin gösterdiği aktif çabalar başarılı olursa, barışın bozulmayacağı kesinlikle ümit edilebilir.”

Sazonof da Paris gazetelerine, şöyle başlayan bir mülakat vermişti:

“Tahminde bulunmak istemiyorum; fakat şimdiden bir sonuçla karşı karşıya bulunduğumuzu söyleyerek size düşüncemi ifade edeceğim. Bu sonuç, yaşadığımız günlerde Avrupa'nın kendini bulmuş olmasıdır.”

İngiltere'de *Times* gazetesi “soylu çaba” adını verdiği gayretlerime övgüler yağıdınıyordu.

¹⁹⁸ Dumaine'in haberi, *Livre jaune*, no. 161.

Roma'da San Giuliano markisi, maslahatgüzanımız Laroche'a benim girişiminin, Büyük Devletler arasında çabucak bir anlaşmayı sağlamış olmasından duyduğu memnuniyeti dile getiriyordu. Hatta atılan adımlar savaşı önlemeyi başaramasa bile bu anlaşmanın vaktinde ve yetkiyle müdahale etme imkânını Avrupa'ya sağlayacağını ve kuşkusuz bizim barışçıl çabalarımıza da yardımcı olacağını düşünüyordu.¹⁹⁹

Paris'te, *Temps* gazetesinde André Tardieu hararetle, benim uzlaştırmacı eyleminin "dürüstlük, ihtiyat ve cesaretinden" söz ediyordu. Bütün Fransız gazeteleri onaylayıcı makaleler yayınlıyordu. Jaures şöyle diyordu:

"Altı büyüklerin mutabakatı mutlu ve önemli bir olaydır. Böyle bir inisiyatif almış olduğu için Fransız diplomasisini kutlamak gerekir."²⁰⁰

Bu anlaşmanın gerçekleşmesini kolaylaştırmak için Paris'teki ikametini uzatmış olan Sazonof 7 Ekim Pazartesi günü öğleden sonra Berlin'e hareket etti. Onunla vedalaşmak için Doğu Garı'na gittim. Oldukça sakin ve biraz neşeliydi. Ertesi gün, Paris'te olduğu sürece kendisiyle sık sık istişarede bulunduğum Georges Louis Rusya'daki görevine dönmek için hazırlığa başladı; kendisi Rus bakana Fransa seyahatinde eşlik etmek için gelmişti. İtalyan-Türk savaşıyla ilgili haberler de daha iyiydi. Uşi'de görüşen tarafların tam bir mutabakata vardıkları söylentisi dolaşıyordu. Bertolini ve Reşit Paşa 5 Ekim'de, düzenledikleri bir metni kendi hükümetlerine sunmak için İsviçre'den ayrılmışlardı. Acaba uzlaşmış Avrupa'ya bir de barış mı takdim ediliyordu?

Maalesef hiç de öyle değildi. 7 Ekim Pazartesi günü öğleyin Romanos bana, Yunan Konsey Başkanı Venizelos'un şu notunu getirdi:

¹⁹⁹ Laroche'un telgrafı, 7 Ekim 1912, no. 563.

²⁰⁰ *L'Humanité*, 8 Ekim 1912.

“Lütfen, Sazonof’la mutabık kalarak size vermiş olduğu bilgiden ve İmparatorluğun Hristiyan halklarının kaderiyle ilgilenmeleri için büyük devletlerin gösterdiği gayretlerden dolayı Poincaré’ye içten teşekkürlerimi iletiniz. Büyük devletlerin birkaç gün için onarılmayacak hiçbir şey yapılmaması arzusunu diğer Balkan devletlerine hemen ilettim.”

Bu arada Venizelos, büyük devletler tarafından Samos’ta garanti verilen düzenin tesisinde ısrar ediyor, Girit’te bir genel komiser tayinine katiiyen razı olmayacaklarını söylüyor ve şunu ekliyordu:

“Dört Balkan devletinin dayanışma tavrı, defalarca söz verilen reformlar yerine kaderlerinin günden güne daha sefil olmaya başladığını gören ve tamamen yok olma tehlikesine maruz olan Hristiyanların hoş görülemez durumlarından esinlenmiştir. Yunanistan, Girit sorununun kesin çözümü karşılığında bile olsa Avrupa Türkiyesi’ndeki soydaşlarını terk edemez.”

Romanos’a şunu söyledim:

“İşte kesinlikle bu nedenledir ki Fransa Büyük devletlerin İstanbul nezdinde teşebbüse geçmesini istedi. Bu hareket müşterek olduğuna göre, Yunanistan ve müttefiklerinin sonucu bekllemelerinin iyi olacağını M. Venizelos’a bildiriniz.”

Aynı anda Bulgaristan elçimiz Panafiyö Sofya’dan bana şu telgrafi gönderdi:

“Sobraniye (Bulgar meclisi) dün, 6 Ekim’de, hükümete seksen milyon civarında para tahsis edilmesi için sunulan yasa tasarılarını onayladı. Konsey başkanı, coşkuyla alkışlanan birkaç cümleyle durumu anlattı ve hükümetin sonuna kadar gitmeye kararlı olduğunu ekledi. Parlamento bugün süresiz olarak tatile girecek.”²⁰¹

İstanbul elçimiz Bompard, sonbaharda Tarabya’dan çıkarılınca yerleştiği Pera’dan bana şunu haber verdi:

²⁰¹ 7 Ekim tarihli telgraf.

“Rus meslektaşımın öğrendiğine göre, Karadağ hükümeti İstanbul’daki maslahatgüzarına, yarıncı Karadağ ile Türkiye arasında halledilmesi gereken sorunlar giderilemediği için kralın silaha başvurmaya karar verdiğini Salı günü öğleyin, Dışişleri Bakanlığı’na bildirmesi için talimat vermiş. Türkiye’de de seferberlik sürüyor ve subayların heyecanı artıyor; fakat Osmanlı hükümeti çok endişeli ve barış arzu ediyor.”²⁰²

Birkaç saat sonra Bompard bu ciddi haberi doğruladı. Kendisi vakit geçirmeden Karadağ maslahatgüzarını bizzat gidip görmüş o da eğip bükmeden konuyla ilgili, doğru ya da yanlış, fakat her halükarda iç rahatlatıcı olmayan açıklamalarda bulunmuş. Bompard ona bu patırtıyı, niçin Balkan devletlerinin en küçüğü olan Karadağ’ın başlattığını sorunca “*Buna Balkan müttefik devletleri birlikte karar verdiler*” demiş ve şunu eklemiş:

“Onları durdurmaya yönelik girişimlerden endişe ederek ve geri adım atmamaya karar vererek Türkiye ile içlerinden biri arasında çatışma başlatarak ‘*casus foederis*’ durumu yaratmaktan daha iyi bir yol bulamadılar.”

Maslahatgüzarın dediğine bakılırsa, doğal olarak Karadağ seçilmişti; çünkü onun her zaman sınır sorunu teşkil eden şikâyetleri ve talepleri diğer Balkan devletlerinin şikâyet ve taleplerinden tamamen farklı türdendi.

Öte yandan, Bompard’ın bildirdiğine göre, eski vilayetler yasası tarafından öngörülen reformların gerçekleştirileceğine dair Babîâli’nin vaadi, Türk kamuoyunun ciddi direnişiyle karşılaşmış. İstanbul Üniversitesi öğrencileri “Yaşasın savaş! Berlin Antlaşması’na hayır! Tehditle verilecek taviz yok!” çığlıklarıyla gürültülü gösterilere başlamışlar. Sadrazam Bahriye nâzırı oğlunun eşliğinde bu ateşli gençleri konuşarak sakinleştirmeye çalışmış fakat başarılı olamamış. Sadaret binasının camları atılan taşlarla kırılmış. Askeri birlik göstericileri zor kullanarak dağıtmak zorunda kalmış.

²⁰² Bompard’ın 7 Ekim 1912 tarihli telgrafı, no. 419.

Sofya'da Geşof, Avusturya ve Rusya elçilerine, Avrupa'nın girişiminin on beş gün önce olsaydı etkili bir sonuç almış olabileceği, fakat şimdi geç kalmış olmasından korktuğu yanıtını vermiş. Ayrıca büyük devletlerin notasında, reformların gerçekleşmesini denetleyecek bir yetkiden söz edilmediğini, oysa bu denetleme konusunun önemli olduğunu eklemiştir. Kısaca öyle gözüküyor ki Bulgaristan, Avrupa'nın bir adım önünde gitmeye çalışıyor, Sırbistan'ı peşinden sürüklemeye çalışıyor ve Karadağ'ı öne sürüyordu. Şimdi Kral Ferdinand'ın yeni bir düzeni söz konusuysa ve rulet masasında daha önce iki numaraya oynadık-tan sonra şimdi banko demeye çalışıyordu; bundan kuşkulanı-yorduk ve kendisi bunu yapmaktan tamamen aciz değildi.

Belgrat'ta Sırp Dışişleri Bakanı Pasiç, Karadağ'ın müttefiklerine sormadan, 8 Ekim'de savaş ilan ettiğini doğruladı; Sırbistan açısından gerçeğin böyle olduğunu tahmin etmek hiç de zor değildi.

Ne olursa olsun, Rusya ile Avusturya'nın Balkan devletleri nezdinde girişimleri ve büyük devletlerin İstanbul nezdinde ortak girişimleri, savaş bombasının patlamasını önlemek için belki de son bir şans idi.

Ben girişimlerin her şeye rağmen ve mümkün olduğunca çabuk, mutabık kalınan çerçeve içinde gerçekleşmesi için ısrar ediyordum.²⁰³ Tüm Fransız gazeteleri, bölgesel savaşların başlamasını engellemekte çok geç olduysa bile, Avrupa anlaşmasını sürdürmenin vazgeçilmez olmaya devam ettiğini kabulde mutabıktılar. Jaures şöyle yazıyordu:

"Hatta denilebilir ki Avrupa'nın içine aulduğu korkunç serüvende yegâne güvence veren şey, Fransa ile Almanya'nın gerçekten ve güvenilir şekilde, savaşı önlemek için azami gayretle işbirliği yapmış olmalarıdır."²⁰⁴

²⁰³ 8 Ekim tarihli telgraf, *Livre jaune*, no. 169-170.

²⁰⁴ 9 Ekim Tarihli *l'Humanite* gazetesi.

Bununla birlikte, yeterince ürkütücü gözükken şey, Kont Berchtold'un 9 Ekim'de Avusturya delegasyonuna ve 10 Ekim'de Macar delegasyonuna karşı kullanmış olduğu biraz çelişkili dildi. Birinci beyanatta akıllıca, "Avusturya politikasının hem kraliye-tin yüce menfaatlerine hem de barış davasına hizmet ettiğini" belirtmişti. İkincisinde ise bir tür umutsuzluğu ve Avrupa iş-birliğinin etkililiği konusunda güven eksikliğini itiraf eder gibi bir durum vardı. Daha vahim olan ayrıntı ise, son paragrafta "Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'daki özel çıkarlarını" zik-retmesi ve "onları her koşulda savunacakları" azmini ifade et-mesiydi. Dumaine'in mesajına göre²⁰⁵ bu bölüm Viyana kamu-oyu tarafından, Avusturya'nın tekrar tam hareket özgürlüğünü eline aldığının işareti olarak yorumlanmış. Dumaine ayrıca, Kont Berchtold'un çelişkilerinin, olayların gelişmesinden ve hatta önünde ifade edilen fikirlerin farklılığından günden güne onun ne kadar kolayca etki altında kaldığını bilenler için öne-mini yitirdiğini ilave etti. Kendisi kararsız, görevinden korkar, işinin altında ezilmiş ve etrafında oluşan birbirine zıt tesirlerin peşinden gitmeye hazır biri olarak tahmin ediliyormuş.²⁰⁶

Fakat Fransız hükümeti, oluşmasına katkıda bulunmuş ol-duğu birliğin bozulmasını önlemek için her şeyi yapmaya ka-rarlıydı. Kont Berchtold'un bu muğlak lisanı kullandığı sırada Avusturya-Macaristan elçisi Kont Szecsen Paris'e dönüşünde bana şunu demişti:²⁰⁷

"Geşof, Avusturya-Macaristan girişimine cevap olarak, Kral Ferdinand'la ve bakanlar kuruluyla istişare edeceğini bildirdi; ay-rıca şahsi olarak, 'reformları ele almak' ifadesinin büyük devlet-lerin etkili bir denetimini de içine alıp almadığını ve bu deneti-min nasıl gerçekleşeceğini bilmeyi arzu ettiğini söyledi. Sizce bu soruya nasıl yanıt vermek gerekir?"

²⁰⁵ Viyana, 10 Ekim, no. 257.

²⁰⁶ 11 Ekim tarihli mesaj, no. 258.

²⁰⁷ 10 Ekim.

Kont Szecsen'e şöyle dedim:

"Yanıt bana kolay gözüktüyor. Büyük Devletlerin, İngiltere'nin teklifi yönünde bugün İstanbul'da yaptıkları ortak girişim, Berlin Antlaşması'nın 23. maddesine ve 23 Nisan 1880 tarihli Osmanlı yasasına dayanıyor. Londra kabinesi ayrıca, Büyük Devletlere derhal Babiâli'yle, bu yasada öngörülen reformların gerçekleşmesini görüşmeyi önerdi. Biliyorsunuz ki bu yasal belge üç yüz yirmi maddeden daha az değil. Ayrıca bazı sorunlar otuz iki yıldan beri evrim geçirdi. Bana öyle geliyor ki daha çabuk sonuca ulaşmak için büyük devletlerin bu reform projelerini diplomatik bir toplantıda birlikte incelemeleri gerekecek. Bu konuda ben şimdiden İngiltere ve Rusya ile anlaşacağım."

Gerçekten hemen Londra'ya telgraf çektim.²⁰⁸ Sir Edward Grey fikrimi onayladı. Kendisi Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü etkilemeyecek şekilde çalışacak bir konferansa Avusturya ve Rusya'yı dâhil etmenin yararlı olacağını söyledi. İngiliz bakan sadece, Büyük Devletlere Babiâli'nin vereceği cevabın beklenmesini istiyordu. Eğer reformların hemen görüşülmesi Türkiye tarafından kabul edilirse, Osmanlı hükümeti diplomatik konferansa katılabilecekti. Babiâli görüşmeye katılmayı reddederse, o zaman İstanbul'daki elçiler kendi aralarında toplanabilecek ve barışın tesisinden sonra Avrupa Türkiyesi'nde kurulacak rejimin etüdüne başlayabileceklerdi.²⁰⁹

Bu cevaba sevinerek, hemen Sir Edward Grey'e teşekkür ettim ve şunu ilave ettim:

"Şayet çabalarımıza rağmen savaş çıkarsa Büyük Devletlerin mümkün olduğunca çabuk ve çatışmaların seyrinin uygun zamanı belirleyeceği bir arabuluculuk için derhal anlaşmaları gerektiğini düşünüyorum. Benim için önemli olan her zaman Avrupa'nın dayanışmasını sürdürmek ve ortaya çıktığında çözümünü güç anlaşmazlıklar doğurabilecek görüş ayrılıklarını gidermektir."²¹⁰

²⁰⁸ *Livre jaune*, no. 174.

²⁰⁹ *A.g.e.*, 11 Ekim, no. 175.

²¹⁰ *Livre jaune*, no. 176, 12 Ekim.

Paul Cambon bana, Sir Edward Grey'in Avrupa dayanışmasını sürdürmenin gerekliliği konusundaki hislerimi paylaştığını iletti²¹¹ ve ben, Londra'ya tekrar telgraf çekerek artan belirsizliğin içinde İngiltere'yle gittikçe daha sıkı işbirliği yapmamız gerektiğine kani olduğumu bildirerek şunu ilettim:

"Acilen, Sir Edward Grey'e, Britanya hükümetinin genel barışın korunması konusunda yaptığı değerli işbirliğinden dolayı teşekkür ediniz ve ona Fransız hükümetinin kendi hesabına İngiltere'nin Avrupa ittifakına sadakatinden ve Fransa'ya karşı dostluk hislerinden asla şüphe etmediği konusunda güvence veriniz."²¹²

Savaş başlasa ve hatta Balkanlarla sınırlı kalsa bile ben, İngiliz politikasıyla Rus politikasından daha kolay uyum sağlayacağımıza inanıyordum. Zaten maslahatgüzarımız Doulcet St. Petersburg'dan bana, Rusya'da kamuoyunun Avusturya'ya karşı çok öfkeli olduğunu yazmıştı. Öte yandan Paul Cambon'un korkusu, Sazonof'un ülkesinden daha makul olamayacağı ve dışişleri bakanlığına dönüşünde istemese de kamuoyunun etkisinde kalmaktan kurtulamayacağı idi. Olayların karmaşıklığının üstüne tuz biber olarak şimdi de ortalıkta Roma ile Türkiye arasında barış görüşmelerinin aniden kesildiği, İtalyan donanmasının Ege denizinde harekâta başladığı ve Türkiye'nin Çanakkale Boğazı'nı kapatmaya hazırlandığı söylentisi dolaşıyordu.

Gerçekten, Berlin'e uğradıktan sonra bakanlığına dönen Sazonof, bir Balkan savaşının yakın olduğuna öylesine kani olmuştu ki artık onu engellemeyi değil nasıl sona erdireceğini düşünmeye başlamıştı. Karadağ'ın Sofya tarafından teşvik edildiğinden kuşku duymuyordu ve çok yakında Bulgarların da savaşa gireceğine inanıyordu.²¹³ Ona göre Büyük Devletler için en acil olan şeyin mümkün olduğunca olayların önünde gitmek olduğunu söylüyordu. 12 Ekim'de İzvolski'yi bana, Doulcet'nin

²¹¹ A.g.e., no. 179.

²¹² A.g.e., no. 180.

²¹³ Doulcet'nin telgrafı Saint Petersburg, no. 465, 12 Ekim.

telgrafla bildirdiğine göre çok önemli saydığı bir fikri sunmakla görevlendirmiş. Şimdiden muhtelif hükümetler arasında, ilk ciddi çatışmalardan sonra hemen savaşı durdurmak için ortak bir müdahale prensibi üzerinde kesin bir mutabakat fikri. Dolucet bana bu niyeti bildirdi ve gerçekten İzvolski gün içinde, bu dileği ifade eden bir not ilettilti. Aslında Rus hükümeti bu acil müdahaleyi niçin arzu ettiğini gizlemiyordu. Uzun sürecek bir savaş Balkan devletleri için avantajlı olmayacaktı ve Sazonof, şayet onlar kritik bir durumda sıkışacak olurlarsa Rus kamuoyunu kontrol etmenin zor olacağından korkuyordu.²¹⁴ İzvolski'ye şu yanıtı verdim:

“Zaten ben Londra'ya müstakbel bir arabuluculuğun yararından söz edeli çok olmadı. Sazonof'un fikrini benimsiyorum. Eğer gerçekleşirse onun başarılı olması için kendisiyle işbirliğine hazırım. Fakat Bulgaristan ile Türkiye arasında savaş başlamadığı sürece, inanınız bana, savaşın patlamasını önlemek için ümitsiz de olsa hiçbir çareyi ihmal etmemeliyiz. Şayet Kont Szecsen'in bana haber verdiği gibi, Bulgaristan, Avusturya-Rus notasına, Avrupa'nın ona sunduğu garantileri sorarak cevap verdiyse, ben hâlâ, Büyük Devletlerin, uluslararası bir konferansta reformların görüşülmesini derhal ele alacağını ona bildirmek gerektiği görüşündeyim.”

İzvolski bana “*Kişisel olarak fikrinizi paylaşıyorum.*” dedi.

Hemen cevabımın metnini, Saint Petersburg'a dönmüş olan Georges Louis'ye yolladım.²¹⁵ İzvolski de telgrafla Sazonof'u şöyle haberdar etti:

“Poincaré, hâlihazır krizden doğabilecek çok daha tehlikeli sonuçları engellemek için Avrupa devletlerini birleştirmek amacıyla başladığı işe enerjiyle devam keskinlikle hazırdır.”²¹⁶

²¹⁴ *Livre jaune*, no. 181.

²¹⁵ *A.g.e.*, no. 178.

²¹⁶ *Livre noir*, c. I, s. 229 ve c. II, s. 553. Her iki telgraf aynı gün, 29 Eylül/12 Ekim tarihinde ve birincisi ikinciden sonra çekilmiş.

Aynı gün, Heyhat! Venizelos elçimiz Deville'e reform sözünün çok geç kaldığını söylemiş. Sofya'dan gelen haberler de daha iyi değildi. Belgrad'ınkiler de daha iyi sayılmazdı.

Tittoni de Uşi'deki İtalyan-Türk görüşmeleri hakkında iç açıcı bilgiler vermedi. Babiâli, Roma hükümetinin kabul edilemez bulduğu yeni istekler ileri sürmüştü. İtalya Türkiye'ye son bir süre tanımış. 15 Ekim Salıya kadar kesin bir yanıt bekleyecekti. Ondan sonra var gücüyle askeri operasyonlara girişecekti. Bütün ülkelerin gazeteleri şu başlıklarla doluydu: "*Uşi'de kesinti, Balkanlar'da infilak.*"

Çabalarımızı yavaşlatmak ve moralimizi bozmak zamanı değildi. Sir Edward Grey'le mutabık kaldıktan sonra Jules Cambon'a ve Dumaine'e şu telgrafi yolladım:

"Akredite olduğunuz hükümete aşağıdaki programın kabul edilmesini acilen teklif ediniz:

- 1- Eğer Osmanlı hükümeti, Avrupa Türkiyesi'nde yapılacak reformları Büyük devletlerle görüşmeyi kabul ederse, bu reformların etüt ve uygulaması için hemen bir uluslararası konferans toplanacak.
- 2- Osmanlı hükümeti görüşmeyi reddederse ve savaş patlarsa Büyük devletler arabuluculuk için birlikte hareket edecekler.
- 3- Arabuluculuk girişimi başarısız olursa savaşın bitiminde genel barışla ilgili endişenin ve Avrupa'nın ortak menfaatlerinin gerekli kıldığı önlemleri almak için uluslararası bir konferans toplanacak."²¹⁷

Aynı şekilde, bu programı Sazonof'a da ilettim ve işin ivediliği yüzünden Viyana'ya ve Berlin'e teklifte bulunmadan önce kendisine haber veremediğim için özür diledim. Böylece Fransa, barışın yorulmaz emekçisi olmayı sürdürdüğünü göstermiş oluyordu.

Aynı akşam, Balkan devletlerinin cevabı Avusturya ve Rusya elçiliklerine gönderildi. Müttefikler Büyük Devletlere, reformların

²¹⁷ *Livre jaune*, 13 Ekim, no. 182.

gerçekleşmesini ele almaya hazır olmalarından dolayı minnettarlıklarını ifade ediyorlar ve şöyle diyorlardı:

“Fakat Osmanlı hükümeti pek çok kez verdiği sözleri tutmadı. Makedonya’nın Hristiyan halkı çok sefil bir durumdadır. Dolaşısıyla müttefikler, Osmanlı hükümetinden açık ve resmi taahhütler istemek zorundadırlar.”

Bu taahhütler dokuz paragraflık bir muhtırada sıralanmıştı. Babiâli onları ele almaya, derhal uygulamaya ve orduları terhis etmeye davet ediliyordu.²¹⁸ Başka bir deyişle Balkan devletleri bize teşekkür ediyorlar ve kibarca selamlayıp yollarına devam ediyorlardı.

Sofya’daki askeri ataşemiz, Bulgar ordusunun ayın on altısından beri savaşa girmeye hazır olduğunu düşünüyor ve Kral Ferdinand’ın Starazagora (Eski Zağra)’ya askerlerle buluşmaya gittiğini haber veriyordu. Önceki günden beri Bulgarlarla işbirliğine tahsis edilen Sırp yedek birlikleri Sofya garından geçerek Köstendil’e yönelmişlerdi.

Müttefiklerin artık durdurulamayacağı açıkça görülüyordu. Fakat çatışmalardan önce sağlanan Avrupa ittifakı en azından, bundan böyle felaketi sınırlı tutmayı başarmak için yeterince güçlüydü. Paris ve Berlin arasındaki mutabakat bu sınırlamanın en iyi garantilerinden biriydi. “*La Gazette de l’Allemagne du Nord*”, Jules Cambon’un bana gönderdiği 13 Ekim tarihli nüshasında şu resmi bildiriği yayınlamıştı:

“Artık barışçıl bir çözüm için müdahale ümit edilemez. Fakat M. Poincaré’nin başından beri savaş ihtimalini göz önüne alan önerisinin ve ondan kaynaklanan aksiyonun önemi inkâr edilemez. Böylece Büyük Devletlerin amacı başından beri Balkanlar’da barışı korumanın ötesine geçmişti.”²¹⁹

²¹⁸ Panafiyö’nün telgrafı, no. 116, 13 Ekim.

²¹⁹ Jules Cambon’un 13 Ekim tarihli mesajı, no. 483.

La Gazette de Cologne aynı şekilde Berlin'in şu tebliğini yayınlıyordu:

"Büyük Devletlerin girişimlerine rağmen artık Balkanlar'da savaşı önleme ümidi kalmadı. Fakat Poincaré tarafından gösterilen çabaların temel gayesine ulaşıldı. Bütün Balkan ulusları savaşa girseler bile, Büyük devletleri yangının büyümesinden koruyacak bir engel yükseltildi. Sonuçta bu başarı kesinlikle M. Poincaré sayesinde." ²²⁰

Böylece bizzat Almanya, açıkça hakkımızı teslim ediyordu.

14 Ekim Sabahı Babıâli mütteliklerin ortak notasına cevabını, İstanbul'daki kordiplomatik (diplomatik camia)'in duayeni olan Avusturya elçisine verdi. Cevap kaçamaklı ve muğlaktı; Osmanlı hükümeti de Balkan devletleri gibi, Avrupa'ya niyetlerinden ötürü teşekkür ediyor, onların öngörülerini teyit ediyor, meclisin gelecek çalışma dönemi başlar başlamaz kendi hamlesiyle 1880 yasasının projesini "tüm tarihi bütünlüğü içinde" sunma kararı almış olduğunu söylüyor ve oylanıp kabul edilerek sultan tarafından onaylandığı zaman, yani çıkmaz ayın son çarşambası, hükümet yetkililerinin bu kanunu titizlikle uygulayacaklarını beyan ediyordu. Tanrı, zelil kılmak istediğinin öncelikli olarak aklını alıyor.

Viyana'da Rusya'ya karşı ruhsal durum her gün daha acılaşıyordu. Resmi binaların bulunduğu Ballplatz'dan zaten, Sazonof'un bakanlığı bırakacağı ve yerine Çar tarafından panslavist bir militanın getirileceğine dair aslı olmayan bir söylenti yayılıyordu. Dolayısıyla daha şimdiden, bir konferansın mümkün olmayacağına inanılıyordu. ²²¹

Bulgaristan'ın Türkiye'ye notasını ve Türkiye'nin Büyük Devletlere olumsuz yanıtını okuyan Sir Edvard Grey, Paul Cambon'a,

²²⁰ Jules Cambon'un 12 Ekim tarihli mesajı, no. 471.

²²¹ Dumaine'in 14 ve 15 Ekim tarihli mesajı, no. 215 ve 217.

etkili bir müdahale için hiçbir ümit görmediğini itiraf ediyordu.²²² Kiderlen ise Jules Cambon'a, Avusturya-Macaristan hükümetinin kesin kanaatini öğrenmeden önce bir konferans fikri üzerinde konuşamayacağını belirtiyordu. Her zaman Avrupa'nın teması kesmemesi gerektiği görüşündeydi; fakat ona göre diplomatik bir toplantı için henüz zaman gelmemiştir. Jules Cambon kendi izlenimini şöyle özetliyordu:

"Aslında, dışişleri bakanı savaşın Büyük Devletlere bir kenarda durmak imkânı vereceğini düşünüyor. Ellerini özgür tutmak istiyor. Almanya galibin tarafında olacak."²²³

Birkaç saat sonra, Kont Berchtold tereddütlerinden sıyrılmak zorunda kaldı. Sazonof, Viyana'nın sessizliğini kuşku bularak Avusturya'ya eğer askeri olarak müdahale ederse, Rusya'nın olup biteceklere kayıtsız kalamayacağını duyurdu. Kont Berchtold kararlı davrandı. Saint Petersburg'a, Sırbistan Yeni Pazar'ın Sancak bölgesine girse bile, Büyük devletlerin savaştan sonra şimdiki sınırlarda hiçbir değişikliği kabul etmemeleri halinde Avusturya'nın ne Sırp toprağını ne de Sancak'ı işgal edeceğine dair kesin teminat verdi. Kont Berchtold Rus elçisine şöyle diyordu:

"Ben size şeref sözü veriyorum ki Avusturya Balkan sınırında hiçbir savaş hazırlığı yapmadı ve yapmaz."

Sazonof, onun banış arzularına yanıt veren bu teminat-tan gayet memnun olarak onu hemen Georges Louis'ye haber vermiş.²²⁴ Rus bakan Avrupa tarafından Sofya'ya karşı en son gayretin gösterilmesini arzu ediyordu. Fakat Sir Edward Grey bunu artık mümkün görmeyince vazgeçmiştik.²²⁵ Çatışmalar

²²² Paul Cambon'un 14 Ekim tarihli mesajı, no. 311.

²²³ Jules Cambon'un 14 Ekim tarihli mesajı, no. 343-345.

²²⁴ Saint Petersburg'un telgrafı, 15 Ekim.

²²⁵ Paris'ten Paul Cambon'a telgraf, no. 745.

kaçınılmaz gözüküyordu. Şimdi bize ancak, savaşı sınırlı ve süresini kısa tutmak için gayret etmek kalıyordu. Londra ve Saint Petersburg’la mutabık kalarak Büyük devletlere, müsait bir zaman için peşinden bir konferansın geleceği bir arabuluculuk hazırlamaya yönelik, daha sonra “*Livre jaune*” adlı kitaba derç edilecek olan²²⁶ projeyi gönderdim.

Niyetimizi iyice vurgulamak için Berlin’e ayrıca şu telgrafı çektim:

“Çatışmalara son vermede ağır basacak çözümler konusunda görüş alışverişinde bulunmanın Avrupa hükümetleri için lüzumuna dair M. Kiderlen’in fikrine tamamen katılıyorum. Ve yalnızca bu duyguyladır ki sizden, ilerde bir arabuluculuk ve başarılı olursa bir konferans –ikisi de toprak statüsünü koruma esasına dayalı– konusunda yolladığım anlaşma projesini Alman hükümetine sunmanızı rica ettim.”²²⁷

Statükoyu mümkün olduğu kadar uzun süre muhafazaya önem atfetmemiz gerekiyordu; çünkü Avusturya, ancak o muhafaza edilirse harekete geçmeyeceğine söz vermişti. Fakat ne yazık ki Balkanlar’ın kaderi artık Avrupa’ya bağlı değildi. Onun kaderi Türklerin ve müttefiklerin ordularının elindeydi.

Bu kadar tehlikeli bir durum karşısında ben İngiltere’ye karşı bir güven borcum olduğunu düşündüm. Sazonof Saint Petersburg’da, Sırp-Bulgar antlaşmasını geç de olsa bana haber verdiği zaman benden gizli tutmamı istemişti. Ben de cevabımda doğal olarak Fransız hükümetine haber vereceğimi söylemişim ve Fransa’ya döner dönmez bildiğim her şeyi meslektaşlarıma anlatmışım. Aynı şekilde Paul Cambon’u da bilgilendirmişim ve mektuplarında da görüldüğü gibi yapılan yanlış konusunda benim hislerimi paylaşmıştı. Fakat ben, bütün izlenimlerimi Britanya hükümetine anlatmaya kendimi izinli saymamışım. Oysa

²²⁶ No. 183.

²²⁷ 15 Ekim, no. 576.

Balkan Antlaşmalarının yüklenmiş olduğu potansiyel tehlikenin kendini göstermeye başladığı bugün, artık susma hakkım olmadığı ve başlayan savaşın yayılmasını önlemek için Fransa hükümetiyle her türlü işbirliği araçlarını Londra hükümetine vermek zorunda olduğumu düşündüm. Bizzat kendi elimle Paul Cambon'a ve İngiliz hükümetine hitaben detaylı bir mektup yazdım; bu mektup "Livre jaun" dda yayınlandı.²²⁸

O mektupta, Sazonof'un ve İzvolski'nin uzun süre Balkan Antlaşmalarının içeriğini bizden nasıl sakladıklarını, benim yanımda birçok defa Bulgar kredisi lehinde sonuçsuz da olsa nasıl ısrar ettiklerini, Gerçeği Saint Petersburg'da nasıl öğrendiğimi, bana tevdi edilen sırrı saklamaya kendimi nasıl mecbur saydığımı, İzvolski'nin o zamandan beri bizzat kendisinin, Bulgarların bu belgeyi her yerde yaydığını nasıl itiraf ettiğini ve nihayet ciddileşen ve yarın İngiltere'yi ve Fransa'yı barışçıl gayretlerini daha sıkı birleştirmeye zorlayabilecek olan bir olubitti karşısında artık daha uzun süre İngiliz hükümetini gerçeğin bilinmezliği içinde bırakma sorumluluğunu nasıl almak istemediğimi anlattım. Paul Cambon'dan, öğrendiklerim hakkında Sir Edward Grey'e gizli olarak bilgi vermesini rica ettim ve şöyle dedim:

"Endişelerimi saklamamakla birlikte Rus hükümetinin barışçıl niyetlerinden hiçbir zaman kuşku duymadığımı kendisine belirtiniz. Sazonof ve İzvolski, Sırların Bulgarlarla uzlaşmasının, antlaşmanın öngördüğü ani bir seferberlikle sonuçlanacağına elbette zannetmediler. Onlar sanıyorlardı ki Rusya harbin uygun olduğuna karar vereceği güne kadar Rusya'nın hakemliği barış yönünde çalışacaktı ve iyi niyetli olarak o günün çok uzak olduğunu varsıyorlardı. Siz Londra'da Sazonof'u gördüğünüzde kendisi savaşın çıkmayacağı ve Bulgaristan'ın sadece gövde gösterisi yaptığı kanısındaydı. Size ifade ettiği ve sizin de bana olduğu gibi aktardığınız şey başlangıçta şaşılacak bir iyimserliğin izlerini taşıyordu ve kuşkusuz büyük ölçüde bu ruh haliyledir ki benim

²²⁸ No. 184.

22 Eylül tarihli önerilerim akim bırakıldı. Fakat Rus diplomasisi ileri görüşlülükten uzak olsa da bugün vaktiyle kıskırttığı kötü-lüğü, kamuoyunun ona izin verdiği ölçüde engellemek için uğraş-ıyor. Sazonof ve İzvolski buradayken neredeyse aleni bir şekilde sadece bana değil, aynı zamanda bakan meslektaşlarıma ve hatta bazı gazetecilere eğer savaş çıkarsa zaferi Türklerin kazanması gerektiğini çünkü her zaman için Türkiye'nin ilerlemesini dur-durmak mümkün olduğunu, oysa Bulgarların ciddi başarılarının Avusturya'yı harekete geçirme ihtimali bulunduğunu ifade etmişti. Kısacası, işlediği hatalara rağmen Rus hükümeti bir barış ve sta-tüko politikasına bağlı kalmayı sürdürüyor ve Londra ile Paris'te daha sağlam bir destek bulduğu sürece de ondan ayrılmayacak."

Bu mektubu yolladıktan sonra bu konuda bakanlar kuru-luna bilgi verdim. Meslektaşlarımdan bazıları bana, haklı ne-denlerim olsa bile belki de Rusya'nın bize emanet ettiği bir sırra ihanet etmenin pek doğru bir davranış olmayacağını söylediler. Paul Cambon'a yolladığım bilgiyi bekletmemi ve işe, Sazonof'dan bu bilgiyi Londra'ya mümkün olduğunca ivedi bizzat kendisi-nin vermesini istemesini İzvolski'ye söylemekle başlamamı ve reddetmesi halinde o zaman girişimi bizim ele almamızı öner-diler. Bunun üzerine Elysée'den, Cumhurbaşkanlığı'nın başlıklı kâğıdına yazdığım küçük bir notu Almanya elçimiz Doeschner'e yolladım ve ona, telgrafla veya telefonla Paul Cambon'u dur-durması için talimat verdim. Sonra İzvolski'yle görüştüm. Bana Sazonof'tan Britanya hükümetini bizzat bilgilendirmesini rica edeceğine söz verdi. Fakat bu sözünü tutmak için hiç acele et-miyordu. Kendisine birçok kez hatırlatmak zorunda kaldım ve bana savsaklayıcı yanıt verdiği için, 29 Ekim'de Georges Louis'ye Sazonof'a verilmek üzere şahsa özel bir mektup yollama işini bizzat üzerime aldım. Mektupta kesin bir dille, Londra'nın her şeyden haberi olması gerektiği konusunda ısrar ederek lafı ge-velemeden Rus bakana şöyle yazdım:

"Eğer Britanya hükümeti, bana göre çok tehlikeli olan Sırp-Bulgar antlaşmasının hükümlerini dolaylı yoldan öğrenirse, Rusya'yı

düşüncesizlikle ve en kötüsü dalaverecilikle itham edeceği kanısındayım. Olayın nasıl geliştiğini bugünden İngiltere'ye açıklamak ve bana belirttiğiniz gibi, antlaşmanın koşullarını, özellikle sizin hakemliğiniz maddesini hazırlamadığınızı ve de onayladığınızı ona söylemek çok daha isabetli olacaktır. Şayet bu bilgiyi Londra'ya doğrudan verebileceğinizi sanmıyorsanız, sizinle onun arasında en küçük bir incinme olmayacak şekilde bu konuda yardımcı olmaya ben hazırım."

Sazonof kuşkusuz biraz şaşırmıştı. O her zaman bize antlaşmalara yabancı olduğunu ve her şey olup bittikten sonra Rusya'ya bildirildiğini söylemişti. O zaman Belgrat'ta ve Sofya'da Geçof'un daha sonra net detaylarını vermek zorunda kaldığı, Rus ajanların işbirliğinin hiçbir kanıtına sahip değildim. Fakat Sazonof büyük olasılıkla ne yaptığını biliyordu. Bununla birlikte fikrimi benimsedi ve 3 Kasım'da, Sir Edward Grey'i bilgilendirmek için Londra'ya hemen talimat verdi Paul Cambon böylece benim izlenimlerimi Dışişleri bakanına ve Sir Arthur Nicolson'a iletme konusunda kendini tamamen özgür hissetti. Fakat buraya varmak için ne zahmetle!

Londra'ya mektubu yolladığım gün yani 15 Ekim'de İtalya ile Türkiye arasında Uşi'de barış imzalanmıştı. Babıâli ultimatom koşullarını kabul etmiş ve Trablusgarp üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçmişti. Balkan tehdidi onu Afrika'daki vîlayetini terk etmek zorunda bırakmıştı. İtalya ayrıca yeni bir emre kadar barışın uygulama teminatı olarak Ege Denizi'nde işgal ettiği adaları muhafaza etmek niyetindeydi.

Buna mukabil Osmanlı hükümeti Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ın ortak notasını cevaplamaya karar vermemişti.

Bu üç devletle münasebet kesmek sebebi olarak Girit milletvekillerinin Yunan parlamentosuna kabul edilmelerini gösteriyordu. Belgrat, Sofya ve Atina temsilcilerini geri çağırırdı. Bir savaş bitmişti. Diğeri başlıyordu.

Balkan müttefiklerinin başarısı - Viyana ve Berlin'de resepsiyon -
Nantes'a seyahat - Sazonof'un bir programı - Kayıtsızlık koşulu -
Arabuluculuk projesi - Günden güne - Türklerin bozgunu.

15 Ekim'de Paul Cambon'a yazdığım mektupta olsun, Sazonof'a ve İzvolski'ye ilettiğim yorumlarımda olsun mümkün olan en geniş bölümü, Rusya'nın hatalarına ve Sofya Antlaşmalarının Balkan Savaşı üzerindeki etkisine ayırdığıma inanıyorum. Bununla birlikte şunu da belirtmeliyim ki, bir savaş ihtimalini fark eder etmez Rusya frene bastı. Aynı zamanda bu savaş sonuçta -Karadağ hariç- Balkan devletlerinin kaçınılmaz kıldığı bir şey değildir. Onu kaçınılmaz kılan, Avrupa'ya kaçmak yanıtlar verdikten sonra Atina, Belgrat ve Sofya elçilerini geri çağıran Babiâli'dir. Daha sonra Balkan devletlerinin notasını, otuz iki yıldır söz verdiği reformlar için en küçük bir garanti vermeksizin elinin tersiyle iten odur. Dediğine göre Türk mağlubiyetini tahmin ettiğini söyleyen Muhtar Paşa, kendi kör özgüvenleri içinde Alman, Avusturya ve hatta İngiliz kamuoyu tarafından teşvik edildiklerini belirtti. Mahmut Şevket'in etrafında koparılan gürültü dünyanın bir bölümünü hata yapmaya sevk etmişti. Gioletti "Memoires" adlı anı kitabında şöyle yazdı:

"Türkiye'nin küçük Balkan devletlerinin haklı olduğunu kolayca kabul edeceği ve durumun bir Avrupa konferansı ile düzeltileceği düşünülüyordu."²²⁹

---

²²⁹ A.g.e., s. 256.

Muhtar paşa'nın söylediğine göre, İstanbul'da Karadağ'ın tahriklerinin ve Arnavutların isyanının arkasında, müttefiki Almanya'ya güven duymayan Avusturya'yı aramak gerektiği izlenimi vardı. Alman politikası Kiderlen tarafından yönlendirildiğinden beri, Alman politikacıların itiraf ettiği gibi samimi olmaktan uzaktı. (V. Naumann'nun "Memoires" adlı anı kitabı, Berlin, 1920)²³⁰

O dönemde Berlin'de elçi olan eski Osmanlı bahriye nâzırı, her zaman Mihver Devletlerin savaşı durdurabileceklerini fakat Balkan devletlerinin hezimete uğrayacağını sandıkları için bunu istemediklerini ilave ederek şunu söyler:

"Şansölye Betman Holveg bana daha sonra, Almanların eğer başarıdan kuşku duymuş olabilselerdi başka türlü hareket etmiş olacıkları konusunda teminat verdi. İstanbul'da Baron Marschal'ın yerine gelen elçi Baron Wangenheim aynı şekilde savaştan önce, mağlubiyetimizden emin olarak kendisine barış telkin ettiğim zaman beni daha iyi tanımamış olmaktan esefleniyordu."

Aynı şekilde, Romanya politikasında büyük rol oynayan ve hâlâ da önemli bir görevi üstlenmekte olan Take Jonesco da şunu yazdı:

"Balkan krizi sırasında Alman resmi çevreleri savaş için henüz bir karar vermemişti. Türkiye'nin zafer kazanacağına inanmışlardı; Türklerin yenilgisi onlar için can sıkıcı oldu. Avusturya'da Türk zaferi üstüne oynamayan kimse yoktu; fakat her ihtimale karşı Bulgaristan'la veya en azından Kral Ferdinand'la da bir görüşme yapmışlardı. Bulgar zaferi onları da şaşırttı; fakat onları asıl şok eden Sırp zaferi oldu."

Birilerinin ve diğerlerinin tahmini ne olursa olsun Fransa o gün için Türkiye'ye ve Balkan devletlerine eşit sempatiye sahip olarak adil bir biçimde titiz bir tarafsızlıkla sadece barışın korunmasına çalışmıştı. O dönemde bu durum her tarafta pekâlâ

²³⁰ Muhtar Paşa, a.g.e., s. 167.

fark ediliyordu ve hatta Ballplatz'ın resmi organı *Fremdenplatt* ve *Neues Wiener Tagblatt*, şimdi Viyana'da ve Berlin'de vakitsiz olduğu düşünölen arabuluculuk ve konferans projesi münasebetiyle, her gün Paris hükümetinin barışçıl gayretlerini övmeyi sürdürüyorlardı.²³¹ Aynı dönemde 15 Ekim tarihli "*La Gazette de Cologne*" şu bilgiyi yayınlamıştı:²³²

"Fransa'nın İstanbul'da bir konferans toplanması teklif ettiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Balkanlarda savaşın patladığı ve olayların hızlandığı bugünlerde bu teklifin kabul görmesinin mümkün olduğunu sanmıyoruz. Fakat yine de, sadece bugün için değil aynı zamanda gelecekteki imkânlar açısından da Büyük Devletler arasında sürekli bir teması korumaya katkıda bulunan Fransa'nın yeni girişimi için ona ancak teşekkür borçluyuz."

Bulgaristan elçisi Stanciof orduya katılmak için Fransa'dan ayrılırken bana mektupla, elçiliğın idaresini danışman Stefan Nikiforof'a bıraktığını bildirdi ve Alman Büyökelçisi Şön kadar sıcak olmasa da benim "barış için yoğun çabalarım" için "çok içten teşekkürlerini" ifade etti. Von Kiderlen gitgide Sazonof'un kişisel durumundan endişe duyuyordu. Dediğine göre panislavist bir hareketin Rus bakanı gözden düşürmüş olmasından korkuyordu. Jules Cambon ile görüşmelerinde, Saint Petersburg'da "Karadağlıların" etkisi olarak adlandırdığı şeye, yani Kral Nikola'nın kızları olan iki grandüşese lanet ediyormuş. Ayrıca gelecekte İngiltere ve Rusya arasında ihtilaflar öngörüyor ve bundan da pek üzölüyor gözökmüyormuş. Bulgar kralının resmi bildirisi kurtarıcı çarın inayetine ve Ortodoksların Müslömanlara karşı dinî hislerine atuf yapıyordu ve Britanya İmparatorluğu'nun yaptığı gibi, büyük bir Müslöman devletin güvenilmezliğini tahrir edecek cinsten gözökmüyordu. Jules Cambon bana şöyle yazıyordu:

"Almanya gizli bir sevinçle Rusya ve İngiltere'nin karşı karşıya gelmesini seyrediyor. Von Kiderlen bir başka gün meslektaşlarımdan

²³¹ Dumaine'in 16 Ekim tarihli haberi, no. 261.

²³² Jules Cambon'un 16 Ekim tarihli haberi, no. 352.

birine: 'Eğer Ruslar Ayastefanos (Yeşilköy)'a ulaşırlarsa Ruslar ve İngilizler aynı dilden konuşmayacaklar' dedi."²³³

Şimdi önlenmesi gereken yeni bir tehlike vardı. Paris hükümeti, mümkün olduğu kadar çabuk bir arabuluculuk ümidiyle sürekli bütün büyük devletlerle görüşmelere devam etti; "*Livre jaune*" onun azimli çabalarının izlerini muhafaza etmektedir.²³⁴ Her gün değil her saat, izlenimlerimizi bütün Avrupa başkentleriyle paylaşıyorduk. Kont Berchtold, Dumaine ile bir görüşmesinde, Fransız hükümetinin Avrupa işbirliğinde tartışılmaz "Kapelmeister (orkestra şefi)" haline geldiğini görmekten sevinç duyduğunu söylemiş.²³⁵ Fakat her an tereddütlerinde onu etkileyen şey, bir sabah sürprizle yani birdenbire bir Panislavizm patlamasıyla karşılaşma korkusu imiş. Balkan birliğinin oluşmasına yardım ettiği için Sazonof'u hoş görüyordu; çünkü Rus bakan o zamandan beri, doğmasına katkıda bulunduğu ihtisarı kontrol altında tutmak gerektiğine kani olmuştu. Fakat von Kiderlen gibi o da Sazonof'un uzun süre kamuoyunu ve geniş ülkesinin hissiyatını kontrol edip edemeyeceğini kendine soruyor veya öyle gözüküyordu.

Bereket versin Georges Louis daha 22 Ekim'de bana şu telgrafı çekmişti:²³⁶

"Sazonof bana, imparatorun tamamen barışçı bir politikayı sürdürme kararlılığına kesinlikle bağlı olduğuna dair kendisine güvence verildiğini söyledi. Kokovtsov da dün benimle aynı mealde konuştu."

Diplomatik görüşmeler böyle sürerken Bulgarlar ve Sırp lar ilerliyorlardı ve birden savaşı kazanmaya başladıkları duyuruldu. Viyana'da çok büyük heyecan! Dumaine bana şunu yazdı:²³⁷

²³³ *Livre jaune*, no. 191.

²³⁴ No. 185'den 199'a kadar.

²³⁵ Dumaine'nin mesajı, no. 266, 20 Ekim 1912.

²³⁶ Saint-Petersburg'tan, no. 482.

²³⁷ 23 Ekim tarihli mesaj, no 268.

“Şimdiden savaşın ilk sonuçları burada bütün tahminleri yanılttı. Yapılan hesaplara ve Avusturya-Macaristan hükümetinin kişisel dileklerine göre, sultanın orduları Balkan devletlerinin ordularını ezip geçmeliydiler. Türklerin tarafının üstün gelmesi halinde her şey rahatlıkla yoluna konulacaktı. Galibiyetleri onlara sadece birkaç açıdan hak tanıyordu ve Makedonya’da yararlı olacağı kabul edilen reformların programının onlara dayatmaya engel teşkil etmeyecekti. Fakat şimdi Priştine ve Yeni Pazar’ın Sırpların eline geçip, Yunanlılar başarılı saldırılarda bulununca sorunun, Avusturya’nın belirlemekten hoşlanacağı zamanda ve ölçüde çarelerle çözülemeyeceği gerçeğiyle yüz yüze gelindi.”

Aynı gün Dumaine şu telgrafı gönderdi:²³⁸

“Genellikle iyi haber alan bir kaynaktan öğrendiğime göre Avusturya elçisi Kont Szogenyi, özel olarak İmparatorluk şansölyesinin mesajlarını iletmek için Berlin’den geldi. Şansölye Almanya’nın, Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında bir ihtilafa engel olmak için her şeyi yapacağını fakat başarısız olması halinde ittifakın vecibelerini tam olarak yerine getireceğini söylemiş.”

Dumaine, muzaffer Sırpların kendi koşullarını dayatmaya kalkışacakları düşüncesine Avusturya kamuoyunun tahammül etmeyeceğini de ekledi.

Kont Berchtold, bunca yeni karmaşanın ortasında Avusturya-İtalya ittifakı olarak adlandırılan mantık evliliğinin tehlikeye düşmüş olduğunu görmekten özellikle korkarak, Piza’ya hareket etti. Orada İtalyan Dışişleri Bakanı Marki de San Giuliano ile -öyle görünüyor ki, karşılıklı söz vermelerle- gelecekte Üçlü İttifak’ın yenilenmesi konusunda bir görüşme yaptı. Von Kiderlen de Türklerin topyekûn bir bozgununu düşünmeye başlamış ve Jules Cambon’a, en zor problemleri çıkaracağına inandığı olayın bu olduğunu itiraf etmiş²³⁹. Berlin elçimiz şöyle diyordu:

²³⁸ 23 Ekim, no. 227.

²³⁹ Berlin’den gelen mesaj, 25 Ekim, no. 364.

“Dışişleri bakanı, böyle bir sonucu engellemekte Fransa, İngiltere ve Almanya’nın her biri kendine özgü nedenlerle aynı dercede menfaati olduğuna inanıyor. Bu meyanda İngiltere elçisi olan meslektaşımla görüştü ve ondan hükümetine bunu anlatmasını rica etti ve ona, *şimdiye kadar Fransa ile sürekli temas halinde kalan ve kalmak isteyen* Almanya’nın, İngiltere’nin görüşlerini öğrenmekten ve onunla görüş teatisinden bulunmaktan çok rahatlayacağını söylemesini istedi.”

Fakat von Kiderlen’in en nazik sözlerinde her zaman biraz ustalık vardı. Dışişleri bakanı daha sonra, Almanya, İngiltere ve Fransa’nın her üçünün, prensip olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğünü gözeterek Balkan devletlerini tatmin edebilecek şeyleri araştırmak için işbirliği yapmasını telkin ediyordu. Fransa’nın İngiltere’yle yaptığı gibi, Alman hükümeti de Viyana’yla anlaşacaktı ve Rusya haberdar edilecekti.²⁴⁰

Jules Cambon bu telgrafın peşinden gönderdiği “gizli” ibaresini taşıyan bir başka telgrafta şöyle diyordu:

“Bulgarların galibiyeti burada derin bir hayal kırıklığına neden oldu. Türklerin galip geleceğine inanılıyordu. Öte yandan Viyana’dan gelen haberler yeterince kötü ve Avusturya’nın, Almanya’yı peşinden sürükleyebilecek bir harekete kalkışması tehlikesi bertaraf edilmek isteniyor. Bu kuşkusuz, dışişleri bakanının önerisinin açıklamasıdır. Von Kiderlen bugün saat yedide Avusturya elçisi meslektaşımı görecektir ve zatâlinizin bilgisine sunmamı benden rica ettiği önerisini haber verecek. Hissiyatıma göre, Kiderlen’in işaret ettiği gibi Rusya sadece haberdar edilmeyip ona da danışılmalıydı. Aslında onun önerisinin gerçekleşmesi, Zatâlinizin önerdiği ve Almanya’nın ilke olarak kabul ettiği arabuluculuğu yapabilmek için gerekli zemini belirlemeyi amaç ediniyor.”²⁴¹

Jules Cambon gibi ben de Rusya’yı haberdar etmenin bize yetemeyeceğini ve Berlin’in Viyana’ya danışmayı düşündüğü

²⁴⁰ Livre jaune, no. 200.

²⁴¹ A.g.e., no. 203, 25 Ekim.

gibi ona da danışılması gerektiğini düşünüyordum. Aksi halde arabuluculuk için bizim ittifak rolünü terk etmiş ve Georges Louis ile Justine de Selves'in haklı olarak İzvolski'ye sitem ettiği 1911'deki hatayı işlemiş olacaktık. Jules Cambon'a yolladığım yanıtta, doğal olarak arabuluculuk açısından Almanya hükümetiyle de diğer bütün büyük devletlerle olduğu gibi onunla işbirliği yapma esprisi içinde görüşmeyi sürdürmeye hazır olduğumu söyledim. Von Kiderlen gibi benim de, bu arabuluculuğun olabildiğince yakın gelecekte olması ve fikrime göre geç kalmaması gerektiğini düşündüğümün altını çizdim. Fakat Jules Cambon gibi ben de önce İngiltere ve Rusya ile mutabık kalmadan herhangi bir inisiyatif almanın tedbirsizlik olduğuna inanıyordum. Bizim dışımızda hareket ettiği zaman, Rusya'nın tek başına harekete geçmesine ve bizim bizzat tüm kontrol fırsatını ve yakınma hakkını elimizden almasına izin vermiş olurduk.²⁴²

Jules Cambon ayrıca bana, von Kiderlen'in ruh hali hakkında da ilginç bilgiler vermişti:

"Burada, son sözün henüz söylenmemiş olduğu düşünülüyor ve Türklerin sonunda üstün gelecekleri umuluyor fakat kesin konuşulamıyor. Her halükarda Avrupa'nın artık Balkan devletlerine bazı ödünler vermeme özgürlüğü kalmadığı kanaati hakim. Alman politikasının temel unsurlarından birine ulaşmış olduğu izlenimi mevcut. Olaylar Baron de Marschal ve Mareşal von der Goltz tarafından İstanbul'da kurulan iskelenin kırılmasını gösterdi ve Dışişleri bakanının hükümetler arasında görüşmeye bir an önce başlamak istemesi olayların peşinden yetişememe korkusuna işaret ediyor. Esas olarak Zatuâlinizin de belirttiği gibi, Rusya ve Büyük Britanya ile sıkı teması korumak bizim için önemlidir, fakat Petersburg'da ve Londra'da bakış açılan öyle farklı gözüküyor ki onları uzlaştırmak için çok uğraşacağız."²⁴³

²⁴² A.g.e., no. 206.

²⁴³ Berlin'den gelen mesaj, 28 Ekim, no. 502.

Her şeye rağmen von Kiderlen'in yeni anlayışında ilk defa Balkan iddialarına karşı verilmiş bir ödün vardı: Artık sadece, *ilke olarak* Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü gözetmekten söz ediyordu. Belki de ona özellikle işaret ettiğim böylesine elastiki iki küçük sözcük nedeniyledir ki Sazonof, von Kiderlen'in fikrini reddetmedi ve ona Rusya'nın tecrit edilmesine razı olmayacağımıza dair güvence verdikten sonra kendisine genel bir arabuluculuk için bizim inisiyatif almamıza izin vermesini tavsiye ettim. Böylece, müttefikimizin gururunu incitmeksizin von Kiderlen'in programıyla yetinecektik.²⁴⁴

Georges Louis bana şöyle yanıt verdi:

"Sazonof, Jules Cambon'a gönderdiğiniz, Fransa'nın Rusya'yı ve İngiltere'yi dışarıda bırakan her girişimi reddedeceğini teyit eden yanıtın dolayı size çok teşekkür ediyor. 'Bu benim de benzer şartlarda kullanacağım ifadedir' diyor ve şöyle devam ediyor Sazonof: 'Ancak, arabuluculuk prensibiyle arabuluculuk zamanı arasını ayırt etmek gerekir. Kesinlikle bir arabuluculuğun gerekli olduğuna karar vermek gerekir, fakat onun mümkün olabileceği zaman gelmedi. Şu anda bir arabuluculuk imkânsızdır. Almanya bile onu istemeyecektir çünkü Berlin'deki Rus elçisinden çok yakında gelen bir telgraf von Kiderlen'in arabuluculuğu, 'uygun zamanda' olması şartıyla kabul ettiğini tekrar ediyor. Üstelik şimdi bir arabuluculuğun unsurları yoktur; durum yeterince net değildir; bana gelince, Kırkkilise'deki Bulgar zaferinin kapsamını bilmiyorum; Bulgarların kazanımları veya Türklerin kayıpları hakkında hiçbir kesin veriye sahip değilim. Arabuluculuk ancak sonucu kesin bir savaştan sonra söz konusu olabilir. Örneğin, Edirne'nin alınışı kesinlikle, yirmi dört saat içinde müdahale etmeyi ve derhal, pazarlığa imkân verecek bir ateşkes dayatmayı gerektiren bir fırsat olabilir. Bunu söylerken, Edirne'nin alınmasını beklemek gerektiğini söylemek istemiyorum; onu en sonuç belirleyici başarının bir örneği olarak veriyorum. Ancak, böyle hemen müdahale edebilmek için de ortak arabuluculuğun prensipleri üzerinde önceden mutabakat

²⁴⁴ Livre jaune, no. 205.

sağlanması gerekir. Fransız hükümetinin girişimine yanıt vermek için ben, onunla ikimiz birlikte diğer hükümetlere şimdiden büyük devletlerin sonuç sağlayacak bir zamanda savaşı taraflara müdahale edeceklerine karar vermelerini önermeye hazırım. Fakat aynı zamanda arabulucuların bir araya geleceği yerin belirlenmesi de uygun olur. Bu husus, üzerinde çalışmayı sürdürdüğüm ve bir iki gün içinde Paris'e bildireceğim reform programına yararlı olacaktır. Von Kiderlen'in Balkan devletlerinin önünde ufkunu açtığı tatminler konusunda ben ihtiyatlı olmak gerektiği kanısındayım. Avusturya'nın arazi statükosu prensibini çoktan terk ettiğini düşünmem için çok ciddi nedenlerim var. Belgrat'a bundan söz ettiğini sanmıyorum. Fakat Sofya'da Bulgaristan'ın güvenini kazanmak için çok şey yapmaya kendini hazır gösterdiğini inanmak için nedenlerim var. Özellikle Avusturya'nın kayıtsız kalmaya ve her türlü genişleme girişiminden uzak durmaya kararlı olmamasından korkuyorum. Rusya'ya gelince, o mecburen kayıtsızdır zira ona sunulabilecek olan her şey onun için yararlı olduğu kadar zararlı da olabilir. İstanbul için Türkleri orada tutmakla yetinebiliriz; fakat herhangi bir başkası oraya ilerse bu yirmi dört saat içinde savaş demektir. Mutabık kaldığım (zorlukla bir karara vardığım) programlar içinde de sultanın İstanbul ve civarı yani Edirne'ye kadar olan bölge üzerinde mutlak hükümranlığının korunmasını şart koşacağım.”²⁴⁵

Sazonof biraz heyecanlı bir biçimde Alman teklifinin henüz “kurnazca olmaktan daha çok sakarca” olduğunu, von Kiderlen'in “çapraşık karakterini” tanımayı öğrendiğini ve Alman dışişleri bakanının, Rusya'yı tecrit etmekten daha çok “İngiltere'nin kollarına atılmak için bir trampelen olarak Fransa'dan yararlanmak” işinde faal olduğunu ilave etmiş.

Sazonof'un üzerinde çalıştığını söylediği program 26 Ekim'de İzvolski aracılığıyla Dışişleri Bakanlığı'mızda görevli Paleolog'a taslak halinde anlatılmıştı. Rus dışişleri bakanı şimdi Balkan devletlerinin zaferini bekliyordu; sultanın sadece İstanbul ve

²⁴⁵ Georges Louis'nin 28 Ekim tarihinde yolladığı üç telgraf içinde bana aktarılan görüşme.

civarı üzerinde mutlak hükümlerinin korunmasını ve diğer Avrupa topraklarında, büyük devletlerin doğrudan denetimi altında hayata geçirilen reformlarla Türkiye'nin yalnızca sözde egemenliğinin kalmasını düşünüyordu. İzvolski'ye dediğine göre Sazonof, savaşan taraflar lehine hiçbir toprak değişikliği olmamasını kabul etmeyi sürdürüyordu.

Sazonof'la aynı anda Sir Edward Grey'i Alman önerisinin ana hatlarını bildirmiştim. İngiliz bakan bana yanıt olarak Rusya'yı dışarda bırakacak bir faaliyetin uygun olmadığına dair duygumu paylaştığını ve bu arada, arabuluculuktan söz etme zamanının geldiğini sanmadığını bildirdi. Her şekilde önce, Avusturya ve Rusya'nın savaştan sonra Balkan devletlerine sağlanabilecek imkânların azamisi üzerinde anlaşması gerekiyordu.²⁴⁶

Aslında Almanya ve Avusturya, müttefiklerin zafere giden yol üzerinde olabildiğince çabuk durdurulmasını istemiş olabirlerdi. Rusya ve İngiltere ise şu an için meydanı onlara bırakmayı tercih ediyorlardı. Zaten başarı üstüne başarı kazanıyorlardı. Üsküp'ün alınması Sırbistan'ı coşturmuştu ve baskıdan kurtulan halklar daha şimdiden kendilerini tüm Balkan yarımadasının hâkimi sanıyorlardı.

Doğulu yaşlı binanın yıkılışı esnasında 26 Ekim Cumartesi günü Milli Eğitim bakanı ve Loire-İnferieure milletvekili meslektaşım Guist'hau'nun isteğiyle, onun sevgili kenti Nantes'i ziyarete gitmiştim. Klotz ve Fernand David bize eşlik etmişlerdi. Orada kent meclisine girmeden önce adet olduğu üzere bir konuşma yaptım. Kabine arkadaşlarım ve ben Nantes halkı tarafından çok sıcak karşılandık. Doğal olarak, sadece iç politika, seçim reformu, bütçe, memurların durumu, tüm cumhuriyetçileri bir arada tutma arzumuz hakkında değil dış politika, İtalyan-Türk savaşının sonu, yakında imzalanacak Fransız-İspanyol antlaşması ve Doğu krizi hakkında da görüşlerimi açıklamam istendi.

²⁴⁶ *Livre jaune*, no. 205.

İtalya ve Türkiye arasında imzalanan barış Roma hükümetinin rahatlamasını ve büyük devletlerin barışçıl faaliyetlerine katılmasını sağladığı için mutlu olduğumu belirterek şunları söyledim: Bu, tüm Avrupa'nın gecikmeden Trablusgarp ve Sirenaik'te İtalyan egemenliğini tanımasını sağlamış olan nedenlerden biridir. On iki yıldır süren bir anlaşma, tanımayı bizim için manevi bir zorunluluk kılmaktadır ve aynı zamanda, mükemmel bir dostluk duygusu içinde İtalya ile bizim aramızda Fas ve Libya'yı ilgilendiren idari, ekonomik ve adli çeşitli sorunlarda da benzer düzenlemelerin rahatlıkla yapılabileceği kesindir.

Gerçekten Nantes dönüşü, 20 Ekimde Paris'te, İtalyan Elçisi Tittoni ile her iki ülkede birbirine en çok kayırlan ülke muamelesi yapma konusunda mutabık kalarak "Fransa'nın Fas'ta ve İtalya'nın Libya'da yasalaştırılmasını uygun bulacakları önlemlerin alınmasına hiçbir engel çıkarmama konusunda karşılıklı niyetlerini" teyit ettikleri anlaşmayı imzaladım.

İspanya'ya gelince, Fas anlaşmasının görüşmelerinde onun ve bizim karşılaştığımız sorunları hatırlatarak şöyle demiştim:

"Nihayet bu uzun görüşmelerin sonuna varıyoruz. Elde edeceğimiz şiddetle tartışılabilir. Fakat en azından anlaşma imzalanınca, Fas demiryollarının inşasında artık elimiz kolumuz bağlı oturmayacağız; Büyük Devletlerden himayecilik statümüzün tanınmasını talep edebileceğiz; kısaca, seleflerimizin Fransız nüfuzuna açtığı ve bugün bizim değerlendirmek zorunda olduğumuz bu şerifler imparatorluğunda elimiz serbest olacak; böylece metodik penetrasyon ve ilerlemeci uygarlık programını daha hızlı uygulayabileceğiz. Bu programın uygulaması, bizim yönetimimiz ve sorumluluğumuz altında, cesur ve üstün teşkilatçı bir asker olan General Lyautey'e tevdi edilmiştir; kimse bu görevi ondan daha iyi yapamaz. Ayrıca İspanya ile anlaşmamız bundan böyle, komşuluğun, soy olarak akrabalığın ve ortak çıkarların gerektirdiği ilişkilerimizde sempati ve samimiyet tonuna güvenmek mutlu sonucunu sağlayacaktır."

Doğal olarak, açıklamalarımın önemli bölümünü Balkan olaylarına ayırmıştım ve şöyle demiştim:

“Hükümetim, koşulların onu yüklenmek zorunda bıraktığı güç görevin üstesinden gelecek gücü kendisinde bulabilmesi bütün Fransızların güvenine ihtiyaç duymaktadır. Bir süredir yaklaşmakta olan fırtına sonunda, Balkan yarımadasının birçok noktasında aynı anda koptu. Ani şimşekler onun yaklaştığını bize göstermişti ve Bulgar hükümeti bize ve Rusya'ya en barışçıl güvenceleri vererek on aydan fazla oluyor ki girişimimizin açılışını rica ettiği zaman, en küçük olayların bile bozabileceği sükûnetin süresi üzerinde bizzat hayaller kurmuş olmasından korkuyorduk. Ve Fransız politikasına hizmet eden müteşebbislere Fransa'nın finans kaynaklarını tahsis etme konusunda meclisler huzurunda bulunduğumuz taahhüde sadık kalarak barışı korumaya hizmet yerine savaşa hazırlanmayı kolaylaştırma riski taşıyan bir işlemi ihtiyaten ertelemiştik. Bununla birlikte Balkan haklarının arzularında haklılık payını göz önüne alarak diğer büyük devletlerle birlikte Kont Berchtold tarafından formüle edilen teklife katılmıştık ve bu arada Babiâli'ye, Makedonya'nın idaresinde yapmayı vaat ettiği reformların gerçekleşmesini çabuklaştırmasını tavsiye etmek için hiçbir fırsatı kaçırmamıştık.

Sonra ne yazık ki olayların hızlandığını gördüğümüz zaman, mümkünse yaklaşan savaşa mani olmak ve büyük ihtimalle başarısız olmamız durumunda, çatışmaları sınırlı tutmak ve yangının büyük Avrupa Devletlerine sıçramasına engel olmak için tüm Büyük Devletleri ortak bir eylemde birleştirmek için çaba sarf ettik. Menfaatlerin kaçınılmaz zıtlığının, er veya geç anlaşmazlık ve çatışma olarak yozlaşmaması isteniyorsa, yakın bir geleceğin ortaya çıkarabileceği sorunların karmaşık oluşu genel bir işbirliğini gerçekten zorunlu kılmaktadır. Dostlarımız ve müttefiklerimizle tam mutabakat halinde başlattığımız barışçıl girişimin tüm dünya hariciye çevrelerinde anlaşılmış ve onaylanmış olduğunu görmekten memnuniyet duyduk. Girişimimizin ilk elde ettiği sonuç, Büyük Devletlerarasında her gün sürdürülmeye başlanan, onlara olayların akışı üzerinde kolektif bir izleme sağlayan ve öyle umuyorum

ki günü gelince, bir arabuluculuk doğuracak olan görüş teatileri oldu; belki de o gün yakındır.”

Bu Avrupa birliği politikasının, ittifakların ve itilafların varlığıyla pekâlâ bağdaşabileceğini belirttim ve şunları ekledim:

“Korumaya çalıştığımız barış başkalarıyla ilgili değildi. Bizzat kendimiz için, bizimle ilgili olarak onu her zaman korumak için, savaş istemeyen fakat yine de ondan korkmayan²⁴⁷ bir halkın tüm sabrını, tüm enerjisini, tüm kıvancını içimizde taşımamız gerekir. Kendine saygısı olmayan barışsever bir ulus tesadüfün merhamesine kalmıştır. Yeryüzünde durup dururken saldırgan bir ideale boyun eğdirmeye muktedir uluslar var oldukça, bir barış ideale içten bağlı uluslar bütün ihtimallere karşı hazırlıklı olmak zorundadırlar. Ve ben sadece, güçlü ve iyi eğitilmiş bir ordu, güçlü bir donanma, top ve mühimmat, cephanelik, denizaltı, uçak sağlamak, çok önceden bir seferberliğin tüm gereksinimlerini öngörmek, tehlike anında başvurmak zorunda kalınacak kaynakları belirlemek gibi maddi hazırlıktan söz etmiyorum. Aynı zamanda ulusal şuurun bu sebatkâr kültüründen, vatandaşlık ödevinin genel ve bütüncül benimsenmesinden söz ediyorum ki o ödev bilinci yoksa en görkemli ve en müreffeh uluslar bile rezil olmaya ve çökmeye mahkûmdur.”

Bu konuşma Fransız basını tarafından neredeyse oybirliğiyle kabullenildi. Her gün İngiltere’ye lanetler yağdırmayı sürdüren Judet, bazı takdir duygularının arasına acı eleştirileri serpiştiren tek kişiydi; o bile genel kamuoyu önünde tümüyle karşı çıkmayı reddetmeyi göz alamamıştı. Judet, Üçlü-İttifak’ı “yapay bir bağlaşıklık” olarak görüyordu²⁴⁸ ve önceki hükümetlerden yola çıkarak beni eleştirmeye özen gösteriyordu.

²⁴⁷ 1924’de, konuşmanın bütününde bu cümleyi cımbızla çekerek, saldırgan bir niyeti kanıtlamak için çok uğraşıldı. Bu davranış onu yapmayı deneyenlerin peşin yargıyla hareket etmesi değil midir? 1912’de, hiç kimse bu bölümü eleştirmeyi düşünmemişti.

²⁴⁸ *Eclair* gazetesi, 28 Ekim.

“Geçmişte sürdürülen ne mantık ne kavrayış bakımından parlak olmayan bir politükanın mirasçısı olan bu günkü hükümet başkanı ağır bir sorumluluk altında ezilmektedir.”

Le Radical gazetesinde Brard gibi, *la France* gazetesinde Peyronnet gibi, *l’Action* gazetesinde Henri Bérenger gibi, *le Petit Méridional* gazetesinde Laferre gibi, *le Petit Provençal* gazetesinde Louis Martin gibi radikal veya radikal-sosyalist Cumhuriyetçi senatörler ve milletvekilleri yüzlerce övücü makale yayınladılar. İngiltere’de *Times* gazetesi şöyle diyordu:

“Her büyük başkentte, Büyük Devletlerin görüşlerinde oybirliğini sağlamak için Poincaré’nin çabaları en sıcak karşılığı İngiltere’de buldu ve Nantes’da etkileyici bir dille dile getirdiği duygular başka hiçbir yerde İngiltere’de olduğundan daha mükemmel ve daha çabuk benimsenmedi.”

Almanya’da, İtalya’da, İspanya’da sempatiyle karşılandı. Avusturya’da *Neue freie Press* şunları yazdı:

“Poincaré’nin konuşması, Fransa’nın çabalarının barışın korunmasına yönelik olduğunu teyit ediyor.”

Barış sözcüğüyle *Neue Freie Presse* elbette ki, Büyük Devletlerarasındaki barışı kastediyordu. Balkanlar’da, savaş sakinleşmekten uzak son kertesindeydi. Kırkkilise’nin güney-doğusunda, Lüleburgaz yakınında büyük bir savaş cereyan ediyordu. Plievlie Sırpların eline geçmişti. Türkler Veles (Köprülü) ve Kumanovo’da bozguna uğradılar. Yunan ordusu da muzafferce ilerliyordu. Ellassona ile Servia’da elde edilen başarılar ve Selanik üzerine yeni bir hücum Atina’da coşkun bir sevinçle karşılandı. Kalıtsal (ırsî) bir düşmandan sonunda alınan bir intikamdı bu. Askeri ataşemiz Komutan Denvignes şöyle yazıyordu:

“Halkın ezici çoğunluğu bunun bizim sayemizde olduğuna inanıyor. Helenler, bizim askeri heyetimizin zaferi organize ettiğini düşünüyorlar.”

Fakat komutan aynı zamanda, daha sonra kesinliği fazlasıyla doğrulanacak olan detayları veriyordu:

“Diyadok (Konstantin), başkomutan olarak atanır atanmaz ilk işi kendi kamarillasını²⁴⁹ kurmak oldu. Genelkurmayı ekibinin hepsi ya da yaklaşık hepsi Almanya’ya yakınlık duyan eski kayırdıklarından oluşuyor. On günden beri saray çevreleri kralın ‘stratejik dehasını’ ilan ettiler. onu yeni bir ‘Makedonyalı Filip’ olarak lanse ediyorlar.”

Zavallı Makedonya! Zavallı Filip!

Yunanistan, başarı üstüne başarı elde eden Karadağlılar kadar olamamıştı. Yine de bütün cephelerde Türkiye’nin hezimetini söz konusuyla.

Bu haberlerin baş döndürücü bir hızla peş peşe gelişi, Berlin’de şaşkınlığı ve hazırlıksız yakalanmanın telaşını artırıyordu. Jules Cambon kişisel bir notta bana şunları yazdı:

“Osmanlı hezimetinin burada şaşkınlık yarattığını resmi olarak size yazmıştım. Hayal kırıklığı düşündüğümünden çok daha fazla oldu. Bu durum, Almanya’nın yirmi yıldır sürdürdüğü doğu politikasının iflasını gösteriyor. Şimdi Avusturya’ya, Rusya ile muhtemel bir çatışma zeminine kaymaktan alıkoyma işiyle meşguller. Balkan entrikaları konusunda usta olan Avusturya hükümetinin politikasına güven duymuyorlar.”²⁵⁰

İki gün sonra elçimiz bana bir başka özel not gönderdi:

“Size bu kadar uzun ve bu kadar sık yazdığım için özür dilerim; fakat bana öyle geliyor ki, burada her an, fırtınalı bir havadaki bulutlar gibi hızla birbiri peşinden oluşan izlenimlerden sizi haberdar etmek zorundayım. Sizin Nantes söylevinizle ilgili resmi bildiriye sabırsızlıkla bekliyorum ve onun üzerinde çok yorum

²⁴⁹ Kamarilla: Bir büyük güç sahibini perde arkasından yöneten kişiler (çev.).

²⁵⁰ 26 Ekim tarihli özel mektup.

yapılacağını tahmin ediyorum; çünkü Alman hükümetini hiç bu kadar meşgul ve bu kadar heyecanlı görmemiştim. Balkan devletlerinin başarıları enseye inen bir topuz darbesi gibi onu afallattı. Dışişlerinin başında daha az teorisyen, fakat asla görmediğim olgulara çok daha fazla duyarlı bir adam olduğu için ne tarafa gideceğini bulmaya uğraşüyor. Almanların başarıdan almaya alıştıkları aşırı zevk şu an için Alman hükümetini Türkleri hor görmeye itiyor ve bu da Avusturya ile Almanya'nın Babiâli'ye karşı bahçıvanın köpeği rolü oynamaya hazırlanmalarını açıklıyor. Balkan devletlerinin coğrafi durumu nedeniyle kriz gününde Rusya, onların dostluğuyla Avusturya'ya karşı çok güçlü bir müttefike sahip olabilir. Berlin'de, genel çatışma halinde Türkiye için öngörülen rolün Balkan devletlerine, verilir verilemeyeceği araştırılıyor.”

İşte, Jules Cambon'un bana bildirmekte haklı olduğu ve bertaraf edilmesi söz konusu olan bir başka tehlike.

Sazonof'un niyetlerini tam olarak öğrenmeyi beklerken von Kiderlen'i bu değişen etkilerin merhametine bırakmak istemedim ve yeniden, 29 Ekim'de Jules Cambon'a şu telgrafi çektim:

“İngiliz elçisi Sir Edward Goschen'in yaptığı gibi siz de lütfen aynı mantukla Alman hükümetine, genel olarak bütün devletler ve dolayısıyla Fransa, İngiltere ve Almanya ile temasta kalmanın gerekliliği konusunda benim de aynı fikirde olduğumu bildiriniz. Bu Balkan devletlerine verilecek tavizlerin araştırılmasında Rusya'ya sadece önceden haber vermekle yetinemeyeceğimizi ve ona da danışmayı önemli bulduğumuzu da ekleyiniz. Bir Avrupa anlaşmasının yararına bizim gibi inanan Rusya'nın, bizim hareket tarzımıza en küçük bir itirazı olacağını düşünmüyorum.”²⁵¹

Von Kiderlen yanıtında, Rusya'ya hiç danışılmamasını düşünmediğini söylemek isterdi (belki de artık öyle olmadığını söylemek zorundaydı). Fakat Rusya biryandan, Avusturya öte yandan niyetlerini ortaya koydukları zaman aralarında ortak bir zemin bulmak önemliydi. Ve bu görev doğal olarak diğer devlet-

²⁵¹ Jules Cambon'a çekilen telgraf, no. 398.

lere düşecekti. Alman bakan, Balkan devletlerinin aşırı kabarmış iştahlarından korktuğunu ve hiç arzu edilmemesine rağmen, onların zaferinin “tümüyle bir Slav” zaferine dönüşebileceğini düşündüğünü Jules Cambon’dan gizlemiyordu. “*Asıl tehlike budur. Buna dikkat etmek gerekir. Çatışmanın çıkabileceği yer burasıdır.*” diyordu. Ve bütün ülkelerde ve bilhassa İngiltere’de bu konuda tek bir anlayış değişikliği olduğuna dikkat çekiyordu. Artık hiçbir yerde statükodan söz edilmiyordu. Hatta Hıristiyanların kurtuluşu da söz konusu değildi artık. Slav bağımsızlığı konuşuluyordu. Oysa Balkanlar’da Slavlardan başka uluslar da vardı. Romenler, Yunanlılar, Arnavutlar ve Türkler.²⁵²

Von Kiderlen’in bu endişelerini Jules Cambon’un bana ilet­tiği gün İzvolski bana uzun bir mektup getirmişti: Mektupta von Kiderlen gibi “olaylara karşı çok duyarlı” olan Sazonof da yeni bir program öneriyordu. Balkanlar’da Türk egemenliğinin gölge varlığını hâlâ kabul ediyordu. Valiler tamamen göstermelik fonksiyonlarla yerlerinde kalabilirdi. Yargıyı Babıâli’den bağımsızlaştırıyordu. Reformların genel denetimini Türkiye’deki devletlerin elçilerine bırakıyordu. Türkiye’nin mutlak egemenliğinin süreceği topraklar Meriç’in ağzından, Edirne üzerinden Karadeniz’e kadar uzanan bir hatla sınırlı olacaktı. Ne Yunanistan, ne Sırbistan ne de Bulgaristan için ilave toprak öneriyordu. Bu bir şekilde, son statüko kalıntısıydı. Rus bakan, Fransa’nın bir arabuluculuk önermek için bu verilerden esinleneceği umudunu ifade ediyordu.

Düşünecek ve hatta soluklanmak için zaman bulamadan 30 Ekim’de yeni bir mektupta Sazonof şunları yazıyordu:

“Olayların akış hızı, arazi statüko ilkesini şimdiki bütünlüğünde korumak gittikçe zorlaştırıyor. Bulgarların başarıları Avusturya politikasında radikal bir değişimi belirleyecek gibi görünüyor. Saint Petersburg’daki Bulgar elçisine bakılırsa, Avusturya Bulgar hükümetine para ve silah yardımı teklif etmiş ve Bulgaristan’ın

²⁵² Jules Cambon’un 29 Ekim tarihli telgrafı, no. 377 ve 378.

toprak olarak genişlemesine karşı çıkmayacağını ona açıkça bildirmiş. Viyana hükümetinin bu davranışı, Balkan devletleri blokunu parçalamak amacıyla, Sırbistan aleyhine Bulgaristan'la anlaşma gizli arzusunu açığa vurduğunu düşündürüyor.”

Mektup yeni sorunlardan kaçınmak için savaşı taraflar arasında bir arabuluculuğun “Büyük devletlerin kayıtsızlığına”²⁵³ ve her türlü pay koparmaktan vazgeçtiğine ve radikal reformların Edirne'ye kadar Avrupa Türkiye'sinin tümü üzerinde devreye sokulması gerektiğine dair bir deklarasyonu temel alması gerektiği” sonucuna varıyor.

Böylece Kral Ferdinand'ın hükümeti Rusya'dan Avusturya'ya dönerek kendine en çok verene satmaya çalışıyordu. Viyana ve Saint Petersburg Balkan pazarında çekişiyorlardı. Geleneksel kavga yeniden canlanıyordu. Bununla birlikte Sazonof statüko ilkesine öyle içten bağlıydı ki şimdilik toprak değişikliği çekişmesinde henüz yer almıyordu ve şöyle diyordu:

“Rus hükümetinin düşüncesine göre, bir statüko değişikliğinin büyük tehlikesi, Avusturya ve diğer devletleri pay koparma yolu aramaktan alıkoymak için çekilecek zorluktur. Bu koşullarda büyük devletlerin kayıtsızlığı ve Balkan devletlerine sağlanacak pay koparmaların dengesi Rus hükümetinin gözünde büyük önem kazanmaktadır.”

Böylece Sazonof'un düşüncesi hakkında bilgi sahibi olup von Kiderlen'le aynı görüşte olduğunu tespit edince öte yandan Rusya'nın Avusturya gibi bizzat aleni olarak bir çıkar gözetmeme deklarasyonuna imza atmasının fena olmayacağına karar verdim. Birkaç ay evvel İtalyan-Türk savaşı münasebetiyle bu ihtiyatlı formüle Rusya'nın el altından karşı çıktığını hatırladım. Sağduyuya gelmiş olması memnunluk vericiydi. Tabii ki ben hemen aşağıdaki metin üzerinde Sir Edward Grey ile muhabakat sağladım:

²⁵³ Kayıtsızlık: Çıkarırsızlık, kendi yararından geçme, çıkar düşünmeme. (çev.).

“Büyük devletler, Balkan yarımadasında savaşıyan taraflar arasında arabuluculuk yapmak zamanının geldiğini anlayarak ve Avrupa barışını korumayı işlerinin birinci sırasına yerleştirmeyi sürdürerek mutlak bir kayıtsızlık anlayışı içinde birlikte eylemlerini ortaya koyacaklarını ilan ederler.”

O an için daha fazlasını söylememek bana mantıklı geliyordu. Zira Rusya’nın ve Avusturya’nın ruh hali her saat değişiyordu. Tam Rusya’nın mektubunu okumayı bitirmiştım ki Georges Louis’dan şu mesajı aldım.²⁵⁴

“Sazonof dün İzvolski’ye ilan edilen programı gönderdi. Fakat daha sonra yolladığı telgrafla koşulların reformlardan daha fazlasını dayattığını ve toprak statüsünden vazgeçmek gerektiğini söyledi. Avusturya bu yönde eğilim ortaya koydu ve Rusya doğal olarak Balkan devletleri için Avusturya’dan daha az şey yapamaz. Bir arabuluculuk için büyük devletlere öneri hazırlama işi size kalıyor. Size kesin önerilerde bulunmak gerektiğini sanmıyorum. Yine de bilgi olsun diye, Rusya’nın onayının Balkan devletleri için en geniş tavizlerle elde edilebileceğini ilave etti.”

Böylece müttefikler zaferi sadece Balkanlar’da kazanmıyorlardı. Rus ve Avusturya kamuoyunda da zafer kazanıyorlardı. Aynı şey İngiltere kamuoyu için de geçerliydi.

Paul Cambon İngiltere’den bana şöyle yazıyordu:²⁵⁵

“İngiltere’de kamuoyu giderek Balkan devletlerinden yana kayıyor. Bu hareket, bazıları Rusya karşıtı olmaktan dolayı Türk dostu gazetelere henüz tam olarak yansımış değil. Eğer bu durum devam ederse Britanya hükümetinin tutumu üzerine tesir icra edecektir. Bulgar, Sırp ve Yunan ordularının İngilizler için beklenmedik bir şey olan başarıları, güce saygı duyan bir ulusun zihninde mutlaka etki yaratmıştır. Fakat Makedonya Hristiyanlarına karşı sempatiyi, dinine bağlı İngiltere’de bu başarılar doğurmadı; başarılar zaten her zaman

²⁵⁴ 30 Ekim tarihli mektup, no. 499.

²⁵⁵ 30 Ekim tarihli mektup, no 468.

var olan bu duyguyu büyüttü. Bu sempati, '1877 Bulgar mezalimi' ile ilgili olarak Gladstone'un meşhur kampanyası esnasında uyan-
dırılmıştı ve 1894'de Ermeni yanlısı bir tahrike neden olmuştu."

Bu kriz saatlerinde Avusturya-Macaristan elçisi Kont Szecsen, diğer meslektaşları gibi neredeyse her gün hükümetimi ziyaret ediyordu. Londra ve Saint-Petersburg'un kabul etmiş olduğu deklarasyon projesini tam Viyana ve Berlin'e yolladığım sırada gelerek bana şöyle dedi:

"Genel fikir üzerinde hükümetimin hiçbir itirazı olacağını tahmin etmiyorum. Fakat Kont Berchtold'un mutlak tarafsızlığımızı ilan etmekte tereddüt edeceğini sanıyorum.

– Ama niçin?

– Makedonya'da ortaya çıkan değişiklikler İngiltere ve Rusya için Bulgarların İstanbul'a girişlerinden daha az önemli değil. Balkan devletlerinin Vardar ovasında gerçekleştirmek istedikleri değişikliklere karşı kayıtsız kalamayız.

– Fakat diye yanıtladım, İngiltere ve Rusya çıkar düşünmeme koşuluna açıkça katıldılar. Bu koşulun ana ögesi zaten, sizin hükümetinizce arzu edilen arabuluculuğun bir an önce gerçekleşmesini sağlayacak bir mutabakat formülü etrafında büyük devletleri toplamaktır. Büyük devletlerin Doğu'daki her türden çıkarlarına gelince, onlar daha sonra ortak bir görüşmede düzene konulacaktır."

Kont Szecsen benim kanıtlama mantığıma katılmış gözüksü. Dumaine'i bu görüşmemizden haberdar ettim²⁵⁶.

Fakat öte yanda Dumaine'in görüştüğü Kont Berchtold şunları söylemiş:²⁵⁷

"Arabuluculuk konusunda Poincaré'ye tüm varlığımla güveniyorum. Sanıyorum vakit yaklaşıyor. Uygun gördüğü anda bu konuda öneride bulunsun. Hatta koşullar gerektirirse tekrar danışmaksızın bizim adımıza da konuşabilir. Mutlak kayıtsızlık formülüne

²⁵⁶ Paris'ten Viyana'ya telgraf, 31 Ekim, no. 489.

²⁵⁷ Viyana'dan gelen telgraf, 31 Ekim, 232.

gelince onu kabul edemem. Dürüstlüğüm, namusluluğum böyle bir taahhütte bulunmama engeldir. Şayet onu yaparsam, Avusturya kamuoyu tarafından kınanırım. Ayrıca Balkanlar'da karşılıklı menfaatlerini savunmaktan vazgeçtikleri takdirde, Büyük Devletlerin Balkan devletleri üzerinde etkili olma imkânını tümüyle yitirecekleri kanısındayım.”

Dumaine şu yanıtı vermişti:

“Fakat ben size kayıtsızlık sözcüğünün sadece toprak ilhaklarına uygulanacağını söylemeye yetkiliyim. Avusturya'nın feragati karşısında zaten diğer büyük devletlerde aynı şekilde davranacaktır.”

Bakan “Düşünmem için bana zaman veriniz” dedi.

Bu itirazları tahmin etmekte zorluk çekmemiştim ve Dumaine'e şu telgrafi çektim:²⁵⁸

“Rusya kayıtsızlık ilkesine çok önem veriyor ve hiçbir toprak avantajı talep etmemeye kesinlikle kararlı; fakat Avusturya'nın art niyetleri onu çok meşgul ediyor ve her şeyden önce Avusturya-Macaristan hükümetinin gerçek niyetlerini bilmeyi arzu ediyor olabilir. Bizim İngiltere'yle birlikte hazırladığımız teklif, özellikle bu konuda bizi bilgilendirmenizi gerekli kılıyor. Eğer Avusturya bunu reddederse, herhangi bir münferit eylem için kendini geri planda tuttuğu ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla olabildiğince çabuk, Avusturya'nın niyetine nüfuz etmeye öğrenmeye çalışınız; bugün için Avrupa barışı buna bağlı gibi gözüküyor. Formülümüzü kabul ettirmekte bir dirençle karşılaşırsanız, kişisel yetkiyle, Büyük Devletlerin ortak bir eylemine hemen kaulmasını sağlayacak koşullar konusunda Kont Berchtold'u bilgilendirmeye gayret et.”

Bu telgrafın barışçı ve “Avrupai” ruhunu kimsenin inkâr etmeyeceğini düşünüyorum. Onun metni tümüyle benim elimden çıkmıştı. Dolayısıyla başkanlık ettiğim hükümetin düşüncesiyle birlikte benim samimi duygularımı ifade etmekteydi.

²⁵⁸ 31 Ekim, no. 487.

Fakat Dumaine, hemen arkasından “toprak avantajları konusunda” denilmiş olsa da “mutlak kayıtsızlık” ifadesinin Viyana’da kabul edileceğini sanmıyordu. Bana şu telgrafı çekti:

“Görünen o ki Avusturya-Macaristan hükümeti, bir Sırp genişlemesine engel olamadığı takdirde, Sancak’tan Mitroviça’ya kadar olan bölgeyi ele geçirme olasılığından vazgeçmeyecek.”²⁵⁹

Romanya da kendinden söz ettirmeye başladı. Elçimiz Blondel ile uzun bir görüşme yapan kral ona şöyle demiş:

“Bulgaristan herhangi bir toprak kazancı peşinde değilse biz de hiçbir şey talep etmeyiz. Aksi halde sınırlarda hafif bir değişiklik isteriz. Rusya ile ilişkilerimiz hiç olmadığı kadar iyi. Avusturya-Macaristan şimdilik sakın, fakat Sancak bölgesine onun müdahale etmesi halinde, bu müdahalenin Rusya’da tahrik edeceği panislavist bir hareketten her zaman korkmak gerekir. Sizin, barışçıl girişimlerini herkesten çok takdir ettiğimiz hükümet başkanınızın sağduyusuna ve dengeli güvenilir faaliyetlerine büyük güven duyuyoruz. Bulgaristan şu anda ele geçirdiği pozisyonda durmak ve bir müdahale beklemek zorunda kalacak. Eğer bir Avrupa konferansı olursa ona katılmayı çok isteriz.”²⁶⁰

Berlin’de önemsiz bir terslik meydana geldiği sırada biz de o noktadaydık. Wilhelmstrasse (Alman Dışişleri) Saint Petersburg’dan Paris’e yollanan son telgrafların şifrelerini mi çözmüş? Ve bu suretle Kiderlen Sazonof’un, onun hilebaz karakterinden söz ettiğini mi öğrenmiş? Yoksa İzvolski sık sık yaptığı gibi, von Schön veya Tissoni’nin yanında bir gevezelik mi etmiş? Bilmiyorum –Rus elçisinin dilinin ölçsüzlüğünü bilen Jules Cambon bu son ihtimale ağırlık veriyordu–. Von Kiderlen kaynağını açıklamadığı bir işgüzarlığa atıf yaparak son girişimiyle ilgili olarak Rusya ve müttefikinin kendisine karşı

²⁵⁹ Viyana’dan gelen telgraf, 31 Ekim, no. 233.

²⁶⁰ Bükreş’ten gelen telgraf, 31 Ekim, no. 26.

gösterdiği güvensizlikten yakınmaya başlamış. Jules Cambon bu alınganlık krizini kolayca çözmüş ve dışişleri bakanının huysuzluğu uzun sürmemiş. Özellikle müttefiklerin başarılarından dolayı canının sıkın olduğu anlaşılmış. Sonunda Balkanlar'daki altüst oluşla yakından ilgilenmeye karar vererek yeni realiteyle yüzleşmeye başlamış ve Sazonof'un biraz can sıkıcı yargısını unutmuş.

Avusturya'nın dalgalanmaları da von Kiderlen'i rahatsız ediyordu. Gerçekten, Viyana'da Kont Berchtold'un kafası her gün daha çok karışıyordu. 1 Kasım'da Dumaine bana, dışişleri bakanının yeni bir çark edişini haber verdi. Kont Berchtold, şimdi bir arabuluculuk önermenin zamansız olduğunu düşünüyormuş. Bu davranış ilgili taraflarca reddedilme riski taşıyor diyormuş. Ancak savaşan taraflardan birinin talep etmesi halinde arabuluculuğa kalkışmanın tercih edileceği görüşündeymiş. Görüş alışverişinde bulunduğu müttefikleri Roma ve Berlin uygun buldukları anda kesin bir yanıt yollamaya söz vermiş. Bu kararsızlık ne anlama geliyordu? Dumaine *"Dün aldığım bu kadar kesin güvenceden sonra bu gün bu isteksizliğe çok şaşır-dım"* diyordu²⁶¹.

Avusturya-Macaristan'ın bu davranış nasıl tuhaf bulunmazdı? Londra'da Sir Edward Grey de onun gerçek niyetlerini öğrenememekten bizim kadar rahatsızdı. Britanya dışişleri bakanının artan endişelerini Aimé de Fleuriau'dan öğrenmiştim.²⁶²

Fakat gerçeği söylemek gerekirse, Saint Petersburg'daki kafa karışıklığı da Viyana'dakinden daha az değildi. Nasıl Almanya, Avusturya'nın kararsızlığından yakınıyorsa biz de şu o sıralarda Rus politikasını çok fazla dengeli bulmuyorduk. Pont-aux-Chantres'dan (Rus Dışişleri Bakanlığı) bize ulaşan talepler ve bilgiler o kadar sık değişiyordu ki kendi tutumumuzu belirlemede zorluk çekiyorduk. Hatta ben kendi kişi-

²⁶¹ 1 Kasım tarihli telgraf, no. 234.

²⁶² De Fleuriau'nun 1 Kasım tarihli telgrafı no. 327.

ATEŞ ÇEMBERİNDEKİ BALKANLAR

sel bilgilenmem için bir meslektaşına bu günlük çelişkilerin bir tablosunu yaptırmaya başladım. Korkutucu bir boyut almaya başlamıştı. Sir Edward Grey haklıydı. Kuşkusuz ülkesinden uzakta, Londra ve Paris'te bulunduğu sırada zeki ve kurnaz bir kişi olan Sazonof'un eli daha serbestti. Oysa şimdi geniş ve gizem dolu ülkesinin dalgalı kamuoyunu çok daha fazla hesaba katmak durumundaydı.

Viyana'da sessizlik ve Saint Petersburg'da endişeler – Türkiye Avrupa'ya çağın yapıyor – Sırbistan ve denize erişim – Avusturya'nın itirazı – Cumhuriyet Ticaret ve Sanayi Birliğinde.

Ve işte 1 Kasım'da İzvolski, Sazonof adına Fransa'dan ve İngiltere'den Bulgaristan'a İstanbul yönüne daha fazla ilerlemesini ayrı ayrı tavsiye etmelerini istemek için bir kez daha Dışişlerine geliyor. Öyle görünüyor ki Kral Ferdinand'ın muzaffer bir şekilde Ayasofya'ya girdiğini görme korkusu, Rus hükümetinin zihnini çok meşgul ediyordu. Ben İzvolski'ye bu türden bir müdahalenin bana faydasız ve hatta tehlikeli gözüküğünü yanıtını verdim ve şunları söyledim:

“Eğer yararlı olacağına inanıyorsanız siz kendiniz Bulgaristan'a, İstanbul'a girmesine izin vermeyeceğinizi sürekli deklare ettiğinizi hatırlatınız. Fakat bizzat biz, zaferlerinin ortasında durdurarak Balkan devletlerini rencide etmeyelim ve Balkanlarda ikili ya da üçlü girişim yapmaya kalkışmayalım. Benim tekrar, bütün Büyük devletlere yeni bir öneri iletmek görevini yüklenmeme gelince bu, benim Fransa için çaba göstereceğim bir rol değildir.”

Aynı talep, Kont Benckendorff aracılığıyla Sir Edward Grey'e de yapıldı ve o da aynı şekilde karşılık gördü.²⁶³

²⁶³ De Fleuriau'nun 1 Kasım tarihli telgrafı no. 326, Paris'ten Londra'ya 2 Kasım tarih ve 801 no.lu telgraf ve Londra'dan gelen 2 Kasım,

Viyanalı'nın sessizliği ve Saint Petersburg'daki dalgalanmalar yine de beni bu iki ülkenin politikasını uzlaştırma çaresi aramaya sevk etti. Sozonof'a ve Sir Edward Grey'e, Fransa'nın çatışmalara son vermek için bir müdahale projesini Büyük devletlere önermenin uygun olup olmayacağını sordum ve onun hemen kabul ettiği bir mesajı onlara gönderdim.

Britanya dışişleri bakanı sadece, bir konferans toplanmasından önce Avusturya'nın ve Rusya'nın fikirleri hakkında bilgi sahibi olmanın iyi olacağını düşünüyordu.

Fakat Avusturya hâlâ arabuluculuğun önce savaşıyan taraflarca talep edilmesinde ısrar ediyordu ve Panafiyö, Gechof'un ona şöyle dediğini bize iletti:

"Galip müttefikler doğal olarak büyük devletlerin arabuluculuğunu istemezler. Bunu yapacak olan mağlup durumdaki Türkiye'dir. Eğer sonunda öneri bize ulaşırsa onu görüşmeyi reddetmeyeceğiz."²⁶⁴

Gerçekten Lüleburgaz bölgesinde tutunamayan Türk ordusu şimdi bozgun halindeydi. Bulgarlar Meriç'in sağ kıyısından ilerleyerek Dimetoka'yı işgal ettiler. Sırplar Prizrend'i aldılar. Yunanlılar Grevena'yı ele geçirdi. Bu peş peşe parlak zaferler müttefiklerin coşkusu gittikçe artırıyordu. Kont Berchtold'un değişkenliğine şaşırmanın karşısında Tittoni bana şu yanıtı vermişti:

"O kendiliğinden fikir değiştirmiyor; Almanya'nın tesirinde kalıyor. Savaşıyan tarafların önceden talebi olmadan bir arabuluculuğun olamayacağı fikri Almanya'ya aittir."

Oysa Almanya bize farklı görüş belirtmişti. İkili mi oynuyordu yoksa?

Fakat tam 3 Kasım'da Bompard'ın görüştüğü Türk dışişleri bakanı Gabriel Efendi aslında henüz muğlak bir ifadeyle şunu söyledi:

---

329 no.lu telgraf.

²⁶⁴ Sofya'dan gelen telgraf, 1 Kasım, no. 133.

“Büyük devletlerin savaşıların arasına girmesi zamanı gelmiş gibi gözüküyor bana. Bir ateşkesle kan dökülmesi durdurulmalı ve barış anlaşması hazırlanmalı.”²⁶⁵

Öte yandan Georges Louis, Bulgaristan'ın yönlendirme-siyle müttefik hükümetler arasında, barışın ön hazırlığı mahi-yetinde aktif görüşmeler yapılmaya başladığını bana bildirdi. Sofya seri hareket edilmesini istiyordu. Her konuda çözümler hazır gibiydi. Romanya konusunda “acı verici bir kurban” ver-meye kadar gidilecekti.

İyi ama Balkan devletleri konusunda Avusturya ne düşünü-yordu? Berlin'deki Romanya elçisi Jules Cambon'a Avusturya-Macaristan hükümetinin, küçük komşusu Sırbistan'la kendisi arasında bir tür Zollverein²⁶⁶ tesisi amacıyla hâlihazırda ona sağ-layacağı avantajlardan söz etmiş.²⁶⁷ Bulgaristan'ın Londra elçisi Avusturya'dan yana çok kendinden emin gözüküyordu; hatta Ferdinand sayesinde Viyana ile ülkesi arasında bir yakınlaşma-nın mümkün olduğuna inanıyordu.²⁶⁸

Eski sosyalist milletvekili olan elçimiz Gabriel Deville Atina'dan, Avusturya'nın çok kollu politikasını haber vermek için bana şu telgrafi çekiyordu:

“Entrikalar çoğalıyor. Kont Berchtold, sadece isimden ibaret bir tür gümrük birliğine Sırbistan'ı yönlendirmekle aktif biçimde meşgul oluyor. Aynı şey Arnavutluk içinde söz konusudur. Kont Forgash'ın usta olduğu çarpıtma işlerinde sağ kolu olan bir subayı Askeri operasyonları burada izlemek için gönderdi.”²⁶⁹

²⁶⁵ Pera'dan 3 Kasım'da çekilen ve 4 Kasım'da elimize geçen telgraf, no. 541.

²⁶⁶ Zollverein: Eski Alman devletleri arasında bir gümrük birleşmesi; herhangi bir gümrük birleşmesi. (çev.).

²⁶⁷ Jules Cambon'un telgrafı, no. 392.

²⁶⁸ Fleuriau'nun telgrafı, no. 330.

²⁶⁹ Atina'dan gelen telgraf, no. 107.

Jules Cambon'un korktuğu şey gerçekleşiyor muydu? Avusturya bundan böyle, Balkan devletlerini Üçlü İttifak yörüngesine mi çekmeye uğraşıyordu?

Doğu'ya doğru Alman ilerlemesine karşı güvence sağlamak için mi başlangıçta Rusya ihtiyaten Sofya antlaşmalarına önderlik etmişti?

İki grup Avrupa arasında temasın sürdüğü doğrudur. Türkiye, düzeni sağlamak ve her ihtimale hazırlıklı olmak için Karadeniz'e savaş gemilerinin gönderilmesini bizzat teklif ettiği sırada biz Almanya ile doğrudan ilişki içindeydik. Von Kiderlen Berlin'deki elçimiz Jules Cambon'a bilgi veriyordu. Ben İstanbul'daki elçimiz Bompard'a, Beşike²⁷⁰ koyundaki deniz filomuzdan bir savaş gemisinin demir almasını söylemesi talimatı veriyor ve genel anlaşmaya sadık kalarak şunu ekliyordum:

"Tabii ki von Kiderlen'in tavsiyelerine uygun olarak filo komutanı bu konuda İngiliz ve Alman filo komutanlarıyla temasta kalmak zorundadır."²⁷¹

Fakat Almanya o sıralarda müttefikleriyle aynı konvoyda gözükiyordu. Kayıtsızlık (çıkart gözetmeme) deklarasyonunu reddetme konusunda ona tam özgürlük tanımıştı. Çok geçmeden Londra'daki elçisi Prens Lichnowsky'nin, bunun hata olduğunu kabul ettiğini göreceğiz. Her ne kadar Fransa'nın, sadece bölgesel (araziyle ilgili) kayıtsızlığı düşündüğünü açıkça belirtmiş olsam da Avusturya basını Üçlü-İtilaf tarafından teklif edilen formülün, Habsburg Monarşisi'nin Balkan yarımadasındaki tüm ekonomik ve manevi çıkarlarının reddedilmesine eşdeğer olduğuna inanmış gibi davranıyordu. Ve Almanya da mütevazı bir şekilde "umut vadeden ikinci kaptanının" arkasında yerini aldı.²⁷²

²⁷⁰ Edremit Körfezi ile Kumkale arasında bulunan Beşike Limanı. (çev.).

²⁷¹ Paris'ten Berlin'e telgraf, 3 Kasım, no. 618.

²⁷² Viyana'dan gelen telgraf, 4 Kasım, no. 237.

Biz bir arabuluculuk önermiştik. Avusturya ve Almanya bize, bu arabuluculuğun Büyük devletler tarafından önerilemeyeceği, onun savaşı taraflardan biri veya öbürü tarafından talep edilmesi gerektiği konusunda ağız birliği ederek yanıt verdiler.²⁷³ İtalya da risk almadan Üçlü-İttifak'la dayanışmasını pekiştirmek için bunu fırsat bildi ve buna benzer bir yanıt verdi.²⁷⁴ Kont Berchtold'un sözünü ettiği koro şefliği nerde kaldı?

Avusturya'nın araziyle ilgili kayıtsızlık ilan edilmesini kabul etmemesi Fransa'da derin bir heyecan yarattı. Olağanüstü toplanan Meclis bu fena belirtiden çok sarsılmıştı. Basın çok sinirliydi. Hükümet durumu müzakere etti ve Avusturya'nın toprak genişlemesini gerçekleştirmeye kalkışması durumuna karşı İngiltere ve Rusya'dan, bizimle şimdiden ortak bir davranış çizgisi oluşturmalarını rica etmemi istedi. Benim gibi meslektaşlarım da bu türden bir girişimin bilinmez kapısı açacağını düşünmekte oybirliği içindeydiler.

İzvolski Racconigi Antlaşması'nın metnini açığa vurmaksızın²⁷⁵ bana, Rusya gibi İtalya'nın da herhangi bir Büyük Devletin Balkanlar'da arazi genişlemesine karşı olduğunu söylemişti. Eğer öyle ise kuşkusuz Bosna Hersek'in ilhaki dışında Avrupa dengesini alt üst etme tehlikesi taşıyan ilhakları önleyebilecek-tik. Çok açıktır ki Avusturya'nın ihtirası Slavların ihtirasını çığı-rından çıkarmış olmalıydı. Öyleyse birinin durduğundan emin olmak için diğerini durdurmak gerekiyordu. Aksi halde Almanya Avusturya'nın yardımına koşarsa ve Rusya'ya saldırırsa, aramızdaki antlaşma yüzünden ya Rusya'yı desteklemek ya da antlaşmayı bozup onunla kesin olarak bağlantımızı koparmak zorunda kalacaktık.

²⁷³ Benzer telgraf, no. 236.

²⁷⁴ Barrère'in telgrafı, no. 625.

²⁷⁵ İzvolski, Avusturya'nın bölgedeki nüfuzunu kırmak amacıyla İtalya ile Rusya arasında Racconigi Antlaşması'nı (24 Ekim 1909) imzaladı. Taraflar bu antlaşmayla Balkanlar'da tek bir gücün egemen olmasını önlemek için işbirliği yapmayı taahhüt ettiler.

Hükümetin isteği üzerine Londra'ya telgraf çektim ve İzvolski'ye, hükümet adına hareket ettiğimi belirterek not yazdım. Ve ona, herhangi bir Osmanlı toprağının büyük bir devlet tarafından ilhakına Fransa'nın karşı olduğunu bildirdim ve bu tehlikeyi önleme çaresini Rusya ve İngiltere ile görüşme arzumu dile getirdim.²⁷⁶

Hükümetin kararında ne değişiklik, ne sapma, ne de ittifakın yeni bir yorumu vardı; Avusturya ile Rusya arasında ölüm-cül çatışmaları önleme arzusundan başka bir şey yoktu.

Bunu önleyebilecek miydik? Hiçbir şey kesin değildi. Genelkurmayın istihbarat bölümü, Ruhr havzasında Avusturya'nın şimdiden bütün mevcut kömür stoklarını satın aldığını öğrendi. Sırp elçisi Vesnitch gelerek, Belgrad'tan aldığı şu telgrafı bana okudu:

“Avusturya ve Romanya, her ihtimale karşı gizlice seferberlik hazırlığı yapıyorlar. Aralarında antlaşma yapmış olabilirler; buna göre, Romanya Edirne civarında sonucu belirleyecek savaştan önce Bulgaristan'a saldırmak için bir bahane bulacak ve böylece Avusturya'ya Balkan krizine müdahale etme fırsatı sunacak.”²⁷⁷

Sırpların abartma huyunu bilmekle beraber, tüm bu bilgileri göz ardı edemezdin.

Zaten, monarşik krallıkta kuşkulu bir dalgalanmanın varlığını bize göstermek için Avusturya basını yeterdi. Bütün gazeteler

²⁷⁶ *Livre noir*, c. I, s. 343. İzvolski'nin benden aldığı notu Sazonof'a ilettiği mektupta şu cümleyi yazdı: “Son mektubumda, Fransa ile Almanya arasında son olaylar sırasında özellikle dostane ilişkilere işaret ettikten sonra...” İzvolski'nin Fransa ile Almanya arasındaki ilişkilerin mükemmelliğini belirten bu mektup ne oldu? Hem *Livre noir* içinde hem de bildiğim kadarıyla, Alman yayınlarında bu mektup nasıl bulunmaz? Savaştan önceki Fransız politikasını olduğundan başka türlü göstermek istenmiyorsa onu yok etmekten kimin ne çıkarı olabilir?

²⁷⁷ 4 Kasım 1912 tarihli not. Seri D, karton 38, dosya 1.

Sırbistan'a hitaben resmi bir uyarıyı yayınladılar. Bildiri gayet ciddi bir üslupla, Belgrat hükümetinin birliklerini Prizrend'in batısına sevk etmesi için ulusal ya da askeri hiçbir haklı sebep bulunmadığını ilan ediyordu. Böylece Avusturya daha ileri gitmeyi yasaklayan bir levha dikmiş oluyordu.

Başkentten başkente telgraf teatileri hızla sürüyordu. Von Kiderlen iki Alman savaş gemisinin Mersin ve Hayfa limanlarına hareket ettiğini haber verdi; Küçük Asya kıyılarında bizim sancağımızın da boy göstermesini istiyordu.²⁷⁸ Fakat savaş gemilerimiz iş birliği içinde bu barışçıl gezintileri yaptığı sırada, İtalyan Dışişleri Bakanı Marki de San Giuliano, Piza'da Kont Berchtold'un ona verdiği sözleri özümsemiş olarak Berlin'e gelmiş; Almanya, Avusturya'yla olduğu gibi İtalya'yla da Üçlü İttifak'ın yakın zamanda yenilenmesini görüşmüş. Aynı zamanda von Kiderlen İttifak arkadaşlarıyla Arnavutluk'un geleceğinden de söz etmiş. Jules Cambon bana şunu anlattı:

"Avusturya elçisine, Arnavutluğun Müslüman bir başkanın idaresi altında bağımsız bir prenslik olabileceği söylenmiş. İtalyan meslektaşım bu ihtimale karşı çıkmamış."²⁷⁹

Ve bu sırada Sazonof'un yeni önerileriyle karşılaşılıyor. Rusya artık sultanın İstanbul ve yakın çevresinde hükümlanlığını savunmakla yetinmiyordu. En geniş anlamda "İstanbul ve onun nüfuz bölgesi" demek gerekiyordu. Avusturya yeni doğmuş Arnavutluğu himayesine alırken Rusya boğazlara göz kulak oluyordu ve tekrar Büyük Devletlerden, Bulgar ordusunun İstanbul'a girmesini önlemek için acil bir arabuluculuk talep ediyordu. Gerçekten bu Sazonof'ta sabit fikir haline gelmişti. Ferdinand'ı tanıyordu. Bulgar kralının büyüklük hülyaları içinde kendini, Ayasofya'da Ortodoks ayininde Doğu İmparatoru tacını takmaya hazır halde diz çökmüş olarak hayal ettiğini bili-

²⁷⁸ Jules Cambon'un telgrafı, no. 398.

²⁷⁹ Berlin'den gelen telgraf, no. 394.

yordu ve bu çılgın beklentiyi ham hayalken kırmak istiyordu. Arabuluculuğun şu kesin koşullarla acilen yapılmasını öneriyordu: İstanbul'un ve batıda, denizden Meriç boyunca şimdiki Bulgaristan sınırına kadar bir bölgenin sultanın elinde kalmasını sağlamak; yarımadanın kalan kısmını müttefik Balkan devletleri arasında, aralarındaki anlaşmalara göre paylaşmak; Adriyatik denizi kıyıları boyunca küçük bir Arnavutluk; Sırbistan için denize çıkış; sınır düzeltmeleri için Bulgaristan'la uzlaşma yoluyla Romanya'ya bazı tavizler; Mont Athos (Aynaroz) yarımadasına patriğin egemenliğinde bağımsızlık vermek.

3 Kasım akşamı bana bu programı getirdiği zaman İzvolski'ye şöyle dedim:

“Büyük Devletler müdahaleye karar vermeden önce Sazonof tüm bu sorunları onların önüne getirmeyi nasıl isteyebilir! Fakat Avrupa kendi kararlarını ortaya koymadığı sürece dünyanın yanmaya vakti var demektir! İstanbul'un topraklarını Meriç'e kadar sınırlı tutmak fikri ölü doğmuş bir projedir. Edirne'nin ilhakına çoktan karar verildi. Proje Bulgarları durup dururken rahatsız edebilir.”²⁸⁰

En azından Sazonof'un fikirlerini sadece bize açmış olduğunu düşünüyordum. Hiç de öyle değilmiş. Paris'e yaptığı teklifin aynısını hemen Berlin'e de yapmış. Bunu Jules Cambon'dan öğrendim.²⁸¹ Şimdi burada bir parantez açmam lazım. René Marchand, İzvolski'nin 22 Ekim/4 Kasım 1912 tarihli telgrafında Jules Cambon'un mesajından söz edidiğini görerek *Livre noir*'a not olarak şunu yazıyor:²⁸²

“Kasıtlı olarak alınmayan, Balkan olaylarıyla ilgili nice başka belge gibi bu telgraf da (Jules Cambon'un) *Livre jaune* adlı kitapta boşuna aranacaktır.”

²⁸⁰ Not, seri D, karton 38, dosya 1.

²⁸¹ Berlin'den gelen telgraf, no. 393.

²⁸² C. II, s. 566.

Heyhat! Fransa'nın aldığı veya yolladığı bütün telgrafların ve bütün mektupların o kitaba derç edilmesi gerekseydi bir kütüphanenin tamamı bile yetmezdi. Fakat hepsini yayınlamak maddi olarak imkânsız olsa da kitaba alınmayanlar kasıtlı olarak seçilmemiştir. Hatta çoğu kez Fransa'nın ve hükümetinin davasına hizmet eden parçaların alınması ihmal edilmiştir. Durum kesinlikle bundan ibarettir. Jules Cambon'un telgrafı gerçekten anlatmakta olduğum olayı doğrulamaktadır. O telgraf şöyledir:

“Rus elçisi meslektaşım, Sazonof'un programını yarın Alman Dışişleri bakanına mahrem olarak iletceğini söyledi. Bu program, Bulgar ordusunun İstanbul'a girmesini engellemek için Büyük Devletlerin derhal arabuluculuğunu içermektedir. Arabuluculuk aşağıdaki esaslara dayanmalıdır: İstanbul'un çevresiyle birlikte sultanın elinde kalması vs.”

Devamı “patriğin egemenliğinde” sözcüklerine kadar kelimesi kelimesine benim verdiğim metinle aynıdır. Ne bir hece fazla ne bir hece eksik. Varsın, Siebert, Stieve ve René Marchand gibiler kasıt arayıp dursunlar.

Jules Cambon'dan bu telgrafı alır almaz, İzvolski'ye, Sazonof tarafından Berlin'e böylesine ölü doğmuş bir girişimde bulunmasına şaşkınlığımı ifade ettim. Rus hükümeti, bu kadar ciddi ve bu kadar tartışmalı bir programı Paris'ten başka yere de açıklamadan önce bizim yanıtımızı bekleyemez miydi? Ona şunu söyledim: “Biz, ittifak uygulamasını farklı bir tarzda anlıyoruz. Şu son günlerde bunun kanıtını sizlere verdik.” İzvolski yanıt olarak: “Evet, bu girişim için sizden özür dilerim; bana da bir saçmalık²⁸³ gibi gözüküyor.” dedi.

²⁸³ Sözcük ve aynı şekilde bir gün öncesi ve o günkü iki görüşmenin kalanı da tarafımdan sıcağı sıcağına hemen not edildi. Seri D, karton 38, dosya 1. İzvolski benim tesbitime Sazonof'a iletti (*Livre noir*, c. II, s. 566), fakat Sazonof ona olayda saygısızlık olduğuna dair bir yargı bildirmedi.

Her gün bu türden telaş uyandıran şeyler oluyordu. Sanıyorum, Rusya'ya bu fikir doğurganlığında hiçbir kazancı olmadığını ve böylesi oynak ve böylesi rastgele girişimlere katılmak istemediğimizi anlatmanın zamanıydı. Cumhurbaşkanı'nın fikri buydu, hükümetin görüşü buydu; Parlatentonun en yetkili üyeleri bu görüşteydi.

Zaten Edirne için Sazonof kararlı olmaktan uzaktı. Kokovt-zof, Savaş ve Bahriye Bakanlarıyla istişareden sonra Georges Louis'ye, şimdi Saint Petersburg'da bu kentin İstanbul'un kiliidi olmadığı ve icabında onu Bulgarlara bırakmanın sakıncası olmayabileceği kanısının hâkim olduğunu, fakat bunun çok gizli olduğunu ve kimseye söylenmemesi gerektiğini sır olarak söylemiş.²⁸⁴ Peki, ama bu kadar gizlilik niye?

Ya arabuluculuk? Aslında Gabriel Efendi'nin talebi, galip devletlere derhal bir ateşkesi dayatacak etkili bir müdahale isteginden başka bir şey değildi. Oysa böyle bir talebi kabul etmek Rusya'ya göre, Bompard'ın belirttiği gibi Türkiye lehine müttefik devletlere karşı tavır almak olurdu. Ben, dostça bir arabuluculuk talebini insanların hukukuna saygısızlık etmeden incelemekten başka bir yapmayacağımız yanıtını verdim.²⁸⁵ Birkaç gündür görmekte zorluk çeken Paris elçisi Rifat Paşa bana bu konuda yeni bir haber getirdi ve aynı anda bütün Büyük Devletlere de iletliğini söyledi. Fakat bana sadrazam ile Gabriel Efendi'nin, Bulgarların ilerleyişini durdurmak için Avrupa'nın eyleminin Çatalca hattının zorlanmasıdan önce yapılması konusunda son derece ısrar ettiklerini de ekledi. Kendisine yanıt olarak, arabuluculuk sözcüğünün her türlü baskı fikrini dışladığını ve dolayısıyla önce Balkan devletlerine, Büyük Devletlerin önerisini kabul edip etmeyeceklerini sormamız gerektiğini söyledim.²⁸⁶

²⁸⁴ Saint Petersburg'dan gelen telgraf, no. 511.

²⁸⁵ İstanbul'dan gelen telgraflar, no. 649, 4 Kasım ve no. 547, 5 Kasım.

²⁸⁶ *Livre jaune*, no. 233.

Şimdiden bir konferans projesinden söz ediliyordu. Jules Cambon, konferans yeri olarak Roma şehrinin seçimi için Üçlü-İttifak'ın anlaşmış olmasından korkuyordu. Von Kiderlen ona şöyle demiş: “*Almanya'yı temsil etmek için Jagow'dan daha iyisi olamaz.*” Oysa Jagow Almanya'nın Roma elçisiydi. Jules Cambon şöyle yazdı:

“Tabii ki İtalya Avrupa'ya ev sahipliği yapmayı çok arzu ediyor olmalı. Fakat Jagow, Roma'da kentin en güzel sarayında oturan Baron Gottlieb Bülow'un oğludur. Konferans Roma'da toplanırsa Bülow, Alman faaliyetinin yönlendiricisi olur. Kendisi becerikli, etkileyici ve zengindir. Bu gerçek bir tehlike olabilir.”²⁸⁷

Paris'te olduğu gibi Berlin ve Londra'da da Osmanlı talebinin, sunulduğu ikinci formda bile yerine getirilemeyeceği kanısı vardı. Fakat Sazonof vazgeçmiyordu. O Bulgarlar gibi Türklerin de Çatalca hattını geçmemesini arzu ediyordu. Londra ve Paris hükümetlerinden ısrarla, bütün Büyük Devletlerin Ferdinand'ı İstanbul'a girmeye çalışmaktan vazgeçirmesi için Berlin'le bağlantı kurmalarını istiyordu. İzvolksi bana bu konuda ivedi bir not gönderdi ve şunu ekledi:

“Çok gizli ve kişiye özel olarak Sazonof beni, İstanbul'un Balkan müttefikleri tarafından işgalinin Karadeniz donanmamızın tümünün İstanbul'da boy göstermesine neden olacağı konusunda sizi uyarmam için görevlendirdi. Benzer önlemlere yol açacak genel bir Avrupa karmaşası tehlikesine engel olmak amacıyla Fransa'nın, Berlin ve Viyana hükümetlerinin yukarıda sözü edilen teklifi (Sofya'ya müdahale) kabul etmeleri için tüm olanakları kullanması önem taşımaktadır. Sazonof ayrıca benden, Balkan olaylarından fevkalade heyecanlanan Rusya kamuoyunun hükümeti çok zor duruma sokabileceğine müttefik Fransa'nın dikkatini çekmemi rica etti.”²⁸⁸

²⁸⁷ Kişisel mektup.

²⁸⁸ İzvolksi'nin mektubu, 5 Kasım. Bakanlığın aynı dosyası. *Livre jaune*, no. 234.

İtiraf edeyim ki bu notun üslubunu sevmemiştim. Öte yandan savaşıyan taraflara bir ateşkes dayatmak için nasıl müdahale edilecekti? Şayet hattı zorlarsa Bulgarları İstanbul'a gitmekten askeri bir baskı dışında hangi yöntem alıkoyabilirdi? Sir Edward Grey, Balkan devletlerine gitgide daha fazla sempati duyan İngiliz kamuoyunun etkisinde kararını saklı tutuyordu.²⁸⁹

Von Kiderlen de kendi yönünden, nezaketten veya hiciv olsun diye Sazonof'un programını bütünlüğü içinde kabul ettiğini söyleyerek oldukça farklı çözümler öne sürüyordu. İstanbul ve "yeterince önemli bir arazi" Osmanlı egemenliğinde kalmalıydı. Alman bakan, Sırbistan'a Adriyatik yerine Ege Denizi'ne bir çıkış vermenin daha kolay olduğu kanısındaydı. Ama bu zekice çözümün Yunanlıların ve Bulgarların istekleriyle nasıl uzlaştırılacağını söylemiyordu. Balkan devletlerini birbirine düşürmeye çalışsaydı bundan daha iyi öneri bulamazdı. Edirne'ye gelince, Kiderlen o konuda tarafsızdı. Edirne'nin Bulgarlarda kalmasını kabul ediyordu tabii şayet onu alabilirlerse.

Uzaktan küçük bir barış ışığı parladığı sırada işte bu noktadaydık. Krizin başından beri, Von Schoen gibi mükemmel bir tutum sergileyen Macaristan'ın Paris Elçisi Kont Szecsen 6 Kasım Çarşamba günü beni ziyarete geldi. Bana, Avusturya'nın onuruna düşkünlük nedeniyle kayıtsızlık deklarasyonuna katılmadıysa da onun hiçbir toprak hırsı hatta Sancak için bile olmadığını söyledi ve "resmi fakat kişiye özel olarak" (Avusturya diplomasisinin böyle sevimli sözcük bileşikleri vardır) şunu ekledi:

"Şimdi statükonun savunulamaz hale geldiğini kabul ediyoruz. Ve işte bir program; fakat bunu size sadece, koşulların gerekli kılacağı değişiklikler saklı kalmak kaydıyla sunuyorum. Avusturya-Macaristan'ın, Sırbistan gibi komşu bir ülkenin genişlemesine onayı doğal olarak, bu devletin düşmanca bir politika gütmeyeceğinin garantisine bağlı olmak zorundadır. Basit söz vermem yeterli olmaz. Aramızda iyi ilişkileri kolaylaştırmak ve ortak

²⁸⁹ De Fleuriau'nun telgrafı, 5 Kasım, no. 335.

çıkarlar yaratmak için kalıcı ekonomik bağlantılar, ticari anlaşmalar gereklidir.”

Buraya kadar itiraz edilecek bir şey yok. Fakat işte zorluk yaratacak şeyler: “Sırbistan için Adriyatik’e çıkış verilemez.” Büyüyük diplomatik savaş verilecek yerin burası olduğunu tahmin etmek çok kolaydı. “Arnavutluğa varlık ve gelişim olanakları.” Bu artık Sazonof’un öngördüğü küçük Arnavutluk değildi. “Romanya’nın meşru arzularını göz önüne almak. Bazı yerel sınırlar düzeltmeleri yapmak.” Tabii tümüyle Avusturya’nın düzeltmelerden ne anladığına bağlıydı:

“Halen mevcut ticari anlaşmaların veya eşdeğer herhangi bir şeyin süreceğine dair Balkan devletleri tarafından verilecek güvence. Selanik’in serbest liman olması ve Avusturya’nın bu serbest veya tarafsız limanla özgürce iletişimini güvenceye alan anlaşma.”²⁹⁰

Hâlâ bu program ile Sazonof’unki hatta Sir Edward Grey’inki arasında oldukça geniş sapma olmasından korkuyordum. Bir gün öncesi 5 Kasım akşamı Britanya dışişleri bakanı Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmada şöyle demiş:

“Bildiğim kadarıyla savaşın hali hazır sonuçlarından sonra hiç kimse, Balkan devletlerinin haklarını onların barış yapmayı kabul ettikleri koşullarda tartışmaya istekli olmayacaktır ve ben, Büyük Devletlerin olayların gidişatı hakkında kendi görüşlerini belirlemede diğer uluslardan daha yavaş davranmış olduklarını veya olmaları gerektiğini düşünmüyorum.”

De Fleuriau bana şöyle yazdı:

“Bu sözler Avam Kamarası tarafından çok olumlu karşılandı. İngilizlerin büyük çoğunluğunun düşüncesini yansıtmaktadır.”²⁹¹

²⁹⁰ Bu koşullar sıcaklığına alınmış bir notta sıralanmıştır. Seri D, karton 38, dosya 1.

²⁹¹ Londra’nın mesajı, 6 Kasım, no. 484.

Şimdi bu yeni İngiliz kamuoyunu Viyana'nın fikirleriyle nasıl bağdaştırmalı?

Kont Berchtold artık gülümsemiyor, yeterince karamsar gözüküyordu. Budapeşte başkonsolosluğumuzu yöneten Michel bana şunu yazdı:

"Kont Berchtold delegelere yaptığı konuşmada, durumun çok ciddi olduğunu belirtti. Poincaré'nin girişimiyle Büyük Devletlerin diplomasisi, müdahale etmek ve savaşı sonlandırmak için uygun zamanı kolluyor. Balkan ordularının başarıları Balkan devletlerinin eski programlarını değiştirdi. Şimdi artık Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanımamak söz konusu olduğuna göre, vaktiyle talep ettikleri idari reformlar bugün gündemden düşmüş durumda. Bizim politikamızın hedefi, toprak fethetmek değildir. Barışın korunması bizim çıkarımızdır."

Öte yandan, Sazonof, Fransa ve İngiltere onun programını kabul etsin diye tekrar ısrar etti. Sabırsızlığını teskin etmek için ben yanımda, von Kiderlen gibi, bir prensip kabulüne hazır olduğumu söyledim ve Londra'ya da haber verdim. Fakat şimdiden Edirne'yi Bulgar bölgesinden sayma, serbest geçiş için Avusturya'ya tanınacak garantilerin çok kısıtlı olduğunu düşünme, zaten koşulun Avusturya'nın kabul edemeyeceği terimlerle ifade edilmesi ve nihayet nazik Aynaroz sorununun şimdiden kestirip atılmasını hesaptan çıkarmamanın bana göre doğru olacağını tekrar ettim.

Sazonof acilen arabuluculuk talebinden de vazgeçmiyordu. Fakat kendisiyle işbirliği yapmaya hazır olduğumu söylediğim von Kiderlen Jules Cambon'a, Türkiye'nin ikinci talebinde bile bir ateşkes amacıyla Büyük Devletlerin müdahalesini rica etmekten başka bir şey yapmadığını söylemiş. Böylece ona göre daha ileri gitmek ve şimdiden onlara arabuluculuktan söz ederek Balkan müttefikleri nezdinde Avrupa'nın otoritesini kullanmak yararsızdı.²⁹² Von Kiderlen'in yanıltmış olduğunu var-

²⁹² *Livre jaune*, no. 239.

sayamıyordum. Sazonof'un girişimini ve benim izlenimlerimi Londra'ya bildirdim.²⁹³

Ve günler bir biri ardınca geçiyor ve her biri endişemizi artırıyor. Ne kasvetli bir takvimin yapraklarını çevirmekteydik!

7 Kasım Perşembe – Benim ünlü dostum Pierre Loti *Figaro* gazetesinde yayınlanan dokunaklı bir makalede coşkun bir şekilde Türkleri savundu. Sekiz yıl önce birlikte İstanbul'da bulunduğumuz sırada bana Türklerden nasıl sempatiyle ve nasıl heyecanla söz ettiğini hatırladım. Bugün Balkan müttefiklerinin zaferi onun eski dostluklarından vazgeçirmeyecekti. Fakat sesi ne kadar yürekli olursa olsun şimdi ıssız çölde cılız kalıyordu.

Jules Cambon'un özel mektubu:

“Rus meslektaşım dün bana, Büyük devletlerin anlaşılmadıkları sadece bir tek nokta –Adriyatik'e çıkış– olduğuna göre her şeyin, mevcut güçlüklerin mutlu bir çözümünü hissettirdiğini söyledi. Ben de ona 'bu doğru ama o bir tek nokta simsiyah' yanıtını verdim.”

Sırbistan'ın her zaman ağırbaşlı ve ketum Berlin elçisi zaferinin getirisi Sırbistan'ın elinden alınmak istenirse güç kulanarak karşı koyacağını duyurmuş. Elçimiz bana şöyle dedi: “Sırpların ve Avusturyalıların dilinde bir parça blöf olabilir; ama bu blöf bile tehlikeli.”

Jules Cambon'un endişeleri çok haklıydı. Sırp elçisi Vesnitch bakanlığa geldi. Ciddi ve kararlı bir havası vardı. Adriyatik'e çıkışın Belgrat hükümetince, Sırbistan'ın hayatı çıkarı olarak kabul edildiğini ve elde etmek için ülkesinin her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğunu bildirdi.

Sırbistan maslahatgüzarı Dışişleri Ofisi'ne, Vesnitch'in Paris'te yaptığından daha açık ve kesin bir dil kullanmış. Avusturya'nın dostu bir devletin –İtalya olarak okuyun – Adriyatik'te bir Sırp

²⁹³ 6 Kasım tarihli telgraf, no. 816.

limanı tesisine karşı çıkacağını öğrenen Sırbistan, Durazzo'yu işgal etmeye ve orada kalmaya kararlıymış. Bu Arnavutluk üzerinden bir sefer demekti ve Sırp projeleri duyulduğu anda Avusturya savaş gemilerini Durazzo'ya gönderebilirdi.²⁹⁴

Bulgar Meclisi (Sobrani)'nin başkanı Danef, Viyana'ya müteveccihen yola çıkmak üzereydi ve Bulgaristan'ın, Sırp taleplerini desteklediğini Avusturya'ya bildirmek zorundaydı.²⁹⁵

Buna karşılık, İtalyan elçisi Barrère bana yazıyla, Sırpların tahmin ettiği gibi, Üçlü-İttifak'ın gereği olarak İtalya'nın Avusturya'yı desteklemeye fiilen hazır olduğunu bildirdi. Yine de bu işbirliği canı gönülden değildi.

"Roma'da, Sırbistan göz diktiği limanı alırsa Avusturya'nın onun aleyhine sonuçlarını gidermek için Sırlara ekonomik bir bağımlılık (vasallık) dayatacağı tahmin ediliyordu. Böyle bir durumda liman fiiliyatta Avusturya-Macaristan monarşisinin elinde olacaktı ve imkânsız olarak görmediği bu ihtimal İtalyan hükümetini ciddi olarak endişelendiriyordu."²⁹⁶

İzvolski tabii ki bu biraz uyumsuz konserde kendi parçasını çalmaya önem veriyordu. Adriyatik'te liman konusunda Alman elçisi von Schoen'e, Rusya'nın Balkanlar'da yeni bir aşağılanmaya katlanamayacağını söylemiş olmalıydı. Von Schoen de bu beyhude yere kibirli ifadeyi von Kiderlen'e iletmişti. Üslup ayrıca feci şekilde sakardı; çünkü İzvolski bu ifadeyle, Rusya'nın engel olmayı başaramadığı bir yasaklamayı peşinen küçük düşürücü olarak niteliyordu. Doğal olarak von Kiderlen, Jules Cambon'a Paris'teki Rus elçisinden belli bir buruklukla söz etmek için bu patavatsız konuşmayı fırsat bildi. Daha sonra da dışişleri bakanı Sırp maslahatgüzârına Alman hükümetinin, müttefikini desteklemek zorunda olduğunu tekrar etti. Sadece Adriyatik'te bir Sırp

²⁹⁴ Paul Cambon'un 7 Kasım tarihli telgrafı, no. 340.

²⁹⁵ Panafiyô'nün telgrafı, Sofya, 7 Kasım, no. 137.

²⁹⁶ Barrère'in telgrafı, 7 Kasım, no. 631.

limanı değil, yabancı ülke topraklarında bu denizle demiryolu bağlantısı ve Vardar ovası üzerinden Ege Denizi'ne açılmak için şerit; Almanya'nın verebileceği şeyin hepsi bu kadarcık!²⁹⁷

Bana bu haberleri verdiği sırada Jules Cambon, İtalyan Dışişleri Bakanı Marki de San Giuliano'nun Berlin'deki ikameti hakkında da bilgi verdi. Elçimizle karşılaşan İtalyan bakan ona şöyle demiş:

"Bu işle ilgili olarak Avusturya ile aramızda 1901 tarihli gizli bir anlaşma olduğunu kuşkusuz biliyorsunuz. Arnavutluk'u Osmanlı bayrağı altında dokunulmamış olarak korumak ve bu bayrağın yok olması halinde, hangisi olursa olsun hiçbir devlet oraya girmesin diye Arnavutluk'un bağımsızlığını garanti etme konusunda mutabık kaldık. Eğer Sırbistan Arnavutluk toprağına el uzatırsa anlaşmamız düşer, Adriyatik'in dengesi tehdit altına girer ve Avusturya ile çok kötü sonuçları olabilecek anlaşmazlığa düşmek zorunda kalırız."²⁹⁸

Attığımız her adımda bilinmeyen bir paktın ayağına basmış oluyorduk. Avrupa hangi çıkmaz sokaklarda ve yollarda şaşkınca dolaşıyordu? Ona yol gösterecek bir ipucunu ne tarafta arayabilirdi? Daha ne kadar böyle el yordamıyla ilerleyecekti?

Adriyatik üzerinde bulutlar, Marmara üzerinde bulutlar. Türkler bozguna uğramıştı. Sadrazam ve Gabriel Efendi bütün elçilere panik halinde Osmanlı ordularının Çatalca hattını savunamayacak durumda olduğunu bildiriyor ve şunu ekliyordu:

"Avrupa'nın müdahale etmemesi durumunda Bulgarların İstanbul'a gelmesi felaket olur. Sultan ve Türk hükümeti ister halifelerin başkentinde kendilerini kefenlemek için kentte kalsın, ister Boğaz'ın öte yakasına çekilsin; her iki sonuç da Asya için çok önemlidir ve orada öldürme ve yağmanın eşlik edeceği uzun süren karışıklıklara neden olacaktır. İstanbul'da bile 350.000 gayrimüslime

²⁹⁷ Jules Cambon'un telgrafı, no. 404 ve 406, 7 Kasım.

²⁹⁸ Jules Cambon'un telgrafı, 7 Kasım, no. 404.

karşı 650.000 Müslüman bulunmaktadır. Dolayısıyla bir felakete doğru gidiliyor. Hepimiz görevimizin başında ölmeye kararlıyız. Fakat hiçbir Hristiyan'ın hayatından sorumlu olamayız. Bu yüzden Avrupa elini çabuk tutsun! Bulgarları durdursun! Filolarını göndersin! Boğazları onlara açacağız.”²⁹⁹

Sazonof da artık şimdi kaçınılmaz olana karşı direnebileceğini sanmıyordu. Rusya'nın müttefiklerin İstanbul'a girişine, orada geçici kalmaları şartıyla artık karşı çıkmayacağını Sir Edward Grey'e ve bana bildirmesi için Londra elçisi Kont Benckendorff ile Paris Elçisi İzvolski'ye, talimat gönderdi. Rus Karadeniz filosu Haliç'e gönderilecekti ve Bulgar işgali sırasında orada izlemeye kalacaktı.³⁰⁰ Fakat Almanya ve Avusturya buna izin verecek miydi?

Ve günler geçmeye devam ediyordu ve herkes kendini ağır çalışma ve endişe yükü altında hissediyordu.

8 Kasım, Cuma – Meclis, öğretmenler sendikası ve “*Sou du soldat*” adlı anti-militarist grup hakkında verilen gensoruyu görüşmeye başladı. Dış işlerle çok daha fazla kafasını meşgul ettiği açıkça görülüyordu. O günkü koşullarda hükümete en küçük bir zorluk çıkarmayı düşünen tek milletvekili yoktu.

Saint Petersburg tarafından desteklenen Sırbistan'ın ve Berlin tarafından desteklenen Avusturya'nın birbirine zıt hak iddia etmeleri karşısında Sir Edward Grey Almanya maslahatgüzarına şu sağduyuya dayalı sözü söylemiş:

“Savaş sürerken, Avusturya ve Sırbistan arasında bir anlaşmazlığın doğduğunu görmek üzücü. Çatışmalar biter bitmez, Avrupa Türkiyesi'nin coğrafik ve politik konumunu değiştirecek bir barışın koşulları görüşülecektir, bu görüşmeye bütün devletler çağrılacaktır. Sırbistan'ın istekleri ancak o zaman ele alınacaktır. O güne kadar savaşan tarafların şöyle veya böyle konuşmalarıyla kafa yormaya mahal yoktur.”³⁰¹

²⁹⁹ Bompard'ın telgrafı, 7 Kasım, no. 555-556-557.

³⁰⁰ Paul Cambon'dan gelen telgraf, 7 Kasım, no. 339.

³⁰¹ Paul Cambon'un telgrafı, *Livre jaune*, no 245, 8 Kasım, no. 345.

Ayrıca Sir Edward Grey, von Kiderlen'in Viyana üzerindeki etkisini, Avusturya-Macaristan hükümetini Sırbistan konusunda beklemede kalmaya ikna etmek için dostça kullanacağını düşünüyordu. Çatışmalar sürerken orduların toprak işgalleri geçiciydi. Sırp ordusu o sırada Arnavutluk'ta Türklerle gırtlak gırtlığa dövüşüyordu ve Adriyatik'e kadar ilerleyebilirdi. Hiçbir yabancı müdahalesi gerekmeyen savaş olguları oradaydı.³⁰² Hepsi o kadar. Ama Avusturya anlamak isteyecek miydi bakalım?

En azından Almanya'dan, bana kaçırmak istemediğim bir uzlaşma ümidi gelmişti; Londra ve Saint Petersburg elçilerimizi şu telgrafla bundan haberdar ettim:

"Paris, 8 Kasım. Berlin'den şu sonuçları çıkardığım uzun bir telgraf aldım: 1- Avusturya Sırlara Adriyatik'e çıkışı yasaklamaya kararlı olduğunu bildirmektedir. 2- Almanya müttefikini desteklemeye karardır. 3- Bu yasaklama tahtında Avusturya hiçbir arazi kazanma hırsı taşımamaktadır ve ekonomik garantiler ve avantajlarla yetinecektir. 4- Eğer Rusya, Avusturya'nın görüşlerini kabul ederse Alman hükümeti, İstanbul konusunda Rusya'yla birlikte hareket etmeye hazırdır. Hatta Bulgarları Edirne'den çıkarmaya bile onay verebilir –bu bana artık o gün için önemli gibi gözüküyor-. Kiderlen böylece, Avrupa barışı yararına Bulgaristan ve Sırbistan'dan istenecek fedakârlıklar arasında adil bir denge olacağını düşünüyor. Bu durum karşısında bana öyle geliyor ki Avusturya'nın toprak genişlemesi tehditleriyle meşgul olmamız gerekiyor. Bu tehditler ancak, Adriyatik sorunu üzerinde Avusturya hükümetiyle uzlaşılabilirse ortaya çıkacaktır. Demek ki bu özel nokta üzerine eğilmemiz ve uzlaştırma çabalarımızı yoğunlaştırmamız gerekiyor. Bu konuda akredite olduğunuz ülkenin hükümetini uyarmanızı rica ederim."

Tümüyle barış arzumuzdan esinlenen bu telgrafı tam göndermiştim ki, Rifat Paşa'nın yeni bir ziyaretini kabul ettim. Altüst olmuştu ve heyecandan benzi atmıştı. Bana şöyle dedi:

³⁰² Londra'dan gelen telgraf, no. 342, *Livre jaune*, no. 244.

“Hükümetim tarafından daha önce Bompard’a söylenen şeyi size teyit etmekle görevlendirildim. Bulgarlar İstanbul’a girerse sadece kentte değil fakat tüm Küçük Asya (Anadolu)’da katliamlara engel olmak imkânsız olacak. Bizim arabuluculuk talebimize Devletler ne yanıt verdiler?”

Ben şöyle yanıtladım:

“Azizim, ne Almanya, ne İngiltere, doğruyu söylemek gerekirse, ne de Fransa sizin girişiminizi bir arabuluculuk olarak gördü. Siz düşmanlarınızı bir ateşkese razı etmek için yani askeri operasyonlarını durdurmaları için onlara baskı yapmamızı istemiştiniz. Bu koşullarda, Büyük Devletler şimdiye kadar ortak bir eylem üzerinde anlaşamadılar. Aslında ben bile şu saatte Viyana’yla konuşup konuşmadığınızı bilmiyorum. Böyle gecikmeler Büyük Devletlerin işini kolaylaştırmıyor.” – “Öyleyse Hristiyanlar katliama uğrayacak.” – “Eğer onlar bununla tehdit edilirse, emin olun ki azizim, onların Doğu’da hamisi olan Fransa üzerine düşeni yapmasını bilecektir.”

Bu görüşmeyi İstanbul’a ve aynı şekilde Üçlü-İtilaf ve Üçlü-İttifak devletleri nezdindeki elçilerimize bildirdim.³⁰³

9 Kasım 1912 – Donanma Bakanı Delcassé, savaş gemisi IV. Henri’nin Beyrut’a gitme emri aldığını teyit etti. Diğer gemiler de gerektiğinde hareket etmek üzere kömür ve kumanya stoku yapıyorlardı.

Von Schoen’ü kabul ettim ve Sir Edward Grey’in Almanya maslahatgüzarna karşı kullandığı üslubun aynısıyla hitap ettim. Elçi, yanıt olarak Avusturya’nın dönüşü mümkün olmayan bir şey yapmasının arzulanır olmadığına bizzat kendisinin inandığını söyledi ve şöyle dedi:

“Çünkü savaş çıkarsa, Fransa Rusya’nın arkasında durduğu gibi, Almanya da Avusturya’nın arkasında olacaktır ve bütün bunlar

³⁰³ Petersburg için no. 826; Londra için no. 831; Berlin için no 636; Viyana için no. 514; Roma için no. 742; İstanbul için no. 664.

önemsiz bir şey yüzünden olacaktır: O da Sırp domuzlarının ih-
raç malıdır.”³⁰⁴

Çok iyi Fransızca konuşan von Schoen, son cümlesinde, gizli bir kelime oyunu niyeti mi taşıyordu? Bilmiyorum. Fakat Sırp isteklerine karşı duyduğu hor görmeyi aksettirdiği kesindi. Von Schoen’ünki gibi dengeli bir zihniyetin, Küçük Devletlere karşı Alman önyargılarından bu kadar güçlü etkilenmesi için emperyalist dogmaların Ren nehrinin ötesinde yegâne güç olması gerekiyordu.

Büyük devletler güçsüzlere karşı her türlü hakka sahiptir. Bu Tannenberg’in tezidir:

“Küçük devletler ve devlet döküntüleri insan hakları diye yeni bir sözcük icat ettiler. Aslında bizim cömert aptallığımız üzerine yapılan bir hesaptan başka bir şey yok orada.”

Ernest Hasse’in tezi de aynıydı:

“Yerküre durmadan güçlüler ile büyükler arasında paylaşılmakta, küçük devletler yok olup gitmektedir. Onlara düşen komşu oldukları Büyük Devletlerarasında eriyip gitmektir.”

Politische Geographie adlı eserinde Profesör Retzel’in tezi de budur:

“Küçük devletler, eski kasaba-devletler veya eski site-devletler gibi modası geçmiş bir forma tekabül ederler.”

Ve Alman nasyonal tarihçi Treitschke’nin tezidir bu:

“Sadece gerçekten güçlü devlet yaşayabilir ve yaşmalıdır. Küçük bir devlet fikrinde aptalca olan bir şey vardır.”

Von Schoen aynen böyle düşünemeyecek kadar sağduyuyu sahibidir, fakat ona rağmen ortamın önyargılarının etkisine maruz kalmaktadır.

³⁰⁴ 9 Kasım 1912 günü akşam saat 5’te tarafımdan alınıp, imzalanan not.

Almanya elçisinden sonra gelen Tittoni'ye, meslektaşıyla yapmış olduğum görüşmeyi anlattım. İtalya hükümetinin Fransa ile aynı anlayış içinde Berlin nezdinde girişimde bulunup bulunamayacağını sordum. Bana “Evet”, dedi, “*Bunu seve seve yapacaktır.*”

Tittoni'nin hemen ardından İzvolski geldi. Sazonof'un Avusturya ile Sırbistan arasındaki anlaşmazlık, özellikle ciddi bir sorun olan Sırbistan'ın Adriyatik'e çıkış isteği konusunda kesin mütalaasını bize bildirmesi için ısrar ettim ve tümüyle yeni bir sürprizi önlemek için şunu ilave ettim:

“Tek başına yapacağı bir girişimin ittifak ilkelerine aykırı olduğunu Rus hükümetine hatırlatmanızı sizden bir defa daha özellikle rica ediyorum.”³⁰⁵

10 Kasım – Kuşatma altındaki Edirne hâlâ direniyordu ve telsiz telgrafla İstanbul'la irtibat halindeydi. Bompard, elçiliğimize haber gönderen yabancılara yardım etmesi için *Jules Ferry* zırhlısını Dedeağaç'a ve Kavala'ya gönderdi.

Georges Louis, Rus hükümetinin, yasanın ona verdiği yetkiye dayanarak, terhis edilmesi gereken devre askerlerini önlem amaçlı olarak 31 Aralık'a kadar silâh altında tutma kararı aldığını bildirdi.³⁰⁶

İşte göz önüne alınacak yeni bir değişiklik. Önceki gün ben den Balkan devletleri nezdinde girişimde bulunmayı istedikten sonra bu fikirden vazgeçiyor ve şimdi savaşan taraflardan Osmanlı'nın değil de müttefiklerin bir talebine kadar arabuluculuk projesini rafa kaldırıyordu. Aslında gayet makul yorumlar yapıyor ve şöyle diyordu:

“Sırpların Adriyatik'e çıkışı sorunu, Arnavutluk ve Balkan sorunun parçalarından başka bir şey değilken şimdi kendini ayrı bir

³⁰⁵ 9 Kasım akşam saat 6'da alınan not, Seri D, karton 38, dosya 1.

³⁰⁶ Saint Petersburg'dan gelen telgraf, no. 519.

sorun olarak ortaya koyduğunu görmek can sıkıcıdır. Kiderlen'in yaptığı gibi Sırbistan'ı Ege Denizi'ne doğru itelemek onu Bulgarlar ve Yunanlılar ile kapıştırmak ve onları Sırp nüfusun olmadığı bir bölgeye atmak demektir. Zaten Rusya hiçbir zaman Sırbistan'a Adriyatik'e çıkış garantisi vermemiştir.”³⁰⁷

Aslında İzvolski'nin kendisi de gelerek Sırlara verilecek liman için Rusya'nın henüz karar almadığı konusunda bana güvence vermiş ve şöyle demişti:

“Rusya'nın etüt etmeye hazır olduğu çeşitli çözümler düşünülebilir. Sazonof bu arada, Pasiç'e sükunet ve itidal tavsiye etmesi için Belgrat'taki Rus elçisine telgraf çekti. Sazonof, Rusya Sırbistan'a diplomatik desteğini vermeye hazır olsa bile ona askeri işbirliği vaat etmediğini ve asla vaat etmeyeceğini bildirdi. Sırp hükümeti, ordusunun Draç'a doğru ilerlemesine izin vermemesi, Rusya'nın otoritesinin gölgesine sığınmaması, kendi gururu içinde boğulacağı deniz kazasının temel unsurlarını kendi eliyle hazırlaması için ısrar ediyor.”³⁰⁸

Bu sağduyulu beyanlardan ötürü İzvolski'ye teşekkür ettim. Fakat Georges Louis'ye bakılırsa, Sazonof Sırlara uyarmalarını yapmaktan kaçınmıyorsa da, dinlenmeyeceğinden korkuyordu. Bakan elçimize “*Sırlar bir tür yükseklikten baş dönmeye maruz kaldılar.*” demiş. Daha ciddi olan ise “Slav hissiyatı”nı göz önüne alan Sazonof, eğer Sırlar denize ulaşırlarsa ve Avusturya onlara saldırırsa barış için olan tüm aşkına rağmen Rusları dizginleyemeyeceğini gizlemiyordu. Bununla birlikte Sırları bir çatışmaya teşvik edebilecek tedbirsizlikleri hiç saklamaya çalışmıyordu.³⁰⁹

11 Kasım – İngiliz Başbakan Asquith, yeni belediye başkanının göreve başlaması münasebetiyle Guildhall'de bir ko-

³⁰⁷ Georges Louis'den gelen telgraf, no. 517.

³⁰⁸ Not, seri D, karton 38, dosya 1.

³⁰⁹ Georges Louis'nin telgrafı, 10 Kasım, no. 517.

nuşma yapmış ve “Avrupalı Büyük Devletler, özel ittifaklarını ve dostluklarını muhafaza ederek samimiyetle, açık yüreklilikle ve tartışma özgürlüğüyle işbirliği içinde çaba gösterdiler” demiş. Bu konuşma Berlin’de çok iyi etki bırakmış. Fakat orada hâlâ Sırp limanı sorunu konusunda kararsızlık varmış. Berlin elçimiz Jules Cambon bana şunları yazdı:

“İttifakın yakında yenilenmesi konusunu ortaya atan ve *Wilhelms-trasse* (Alman dışişleri)ne, müttefikleri tarafından dile getirilen talepleri yerine getirmesi için baskı yapan Marki de San Giuliano’nun seyahatinden sonra, Almanya, arzu ettiğinden daha uzağa sürüklendi. İngiltere’nin Berlin elçisi Sir Edward Goschen de benim gibi, Almanya, Avusturya ve İtalya’yı birleştiren bağların hiçbir zaman İtalyan bakanın ziyareti sırasındakinden daha belirgin olmadığını düşünüyor. İtalya’nın, Rodos ve Ege adalarını elinde tutmak için müttefiklerinin onayını garantiye aldığını düşünmekteyim.”³¹⁰

Macaristan elçisi Kont Szecsen ziyarete geldi. Rusya’nın bana uzlaşılabilir gibi gelen tekliflerini ona haber verdim ve şöyle dedim: “Bu koşullarda Avusturya’nın telafi edilemez hiçbir şey yapmayacağını umuyorum.” Bana şu yanıtı verdi: “Ne istiyorsunuz? Hükümetim sonuç belirleyici kabul edilebilecek bir fiili durum yaratılmasına izin veremez.” Ben: “Fakat İngiltere ve biz, savaş olgularından doğan durumun geri dönülmez bir düzenleme inşa edemeyeceğini ve onun barış görüşmeleri sırasında her zaman revizyona tabi tutulabileceğini düşünme konusunda mutabıkız.” dedim. Bu güvenceden görünür şekilde tatmin olan Kont Szecsen teşekkür etti ve not alıp alamayacağını sordu. Ona “Evet tabii ki”, dedim. “Şu andan itibaren hâlihazır olayların üzerinde ve savaşın sonuçları hakkında hiçbir görüş belirtmeyeceğim; fakat günü geldiğinde her devletin bütün arazi değişiklikleri konusunda kendi görüşlerini değerlendirmeye sunacağı kesindir.”³¹¹

³¹⁰ Jules Cambon’un özel mektubu.

³¹¹ Not ve bu görüşmeyi tüm elçiliklere duyurmak için çekilen telgraflar dosyadadır.

Kont Szecsen'in ayrıca bana bildirdiğine göre, Kont Berchtold Balkan devletleri nezdindeki elçilerine, diğer elçiler hükümetlerinden benzer talimatlar aldığı zaman, savaşan taraflara bir arabuluculuk kabul etmeye hazır olup olmadıklarını ve bunun hangi koşullarda olacağını sormak için o meslektaşlarıyla görüşmelerini yazmış.

İşte böylece Avusturya, Rusya'nın terk ettiği düşünceyi benimsiyordu.

12 Kasım - Sazonof Paris ve Londra hükümetlerinden Belgrat'a sağduyu tavsiyesinde bulunmalarını istedi.³¹² İzvolski'ye şunu söyledim:

"Biz bunu daha önce yaptık; Rusya'yı dinleyerek seve seve yine yaparız; fakat Sırbistan üzerinde bizden daha fazla nüfuzu olan Rusya'nın da bize kılavuzluk etmesi lazım."

Belgrat'a yolladığı notaların her birinde Rus hükümeti gerçekten, Balkan devletlerinde bize karşı hoşnutsuzluk uyandıracığına aldırmaksızın İngiltere ve Fransa'nın arkasına saklanıyor gibi gözüküyordu. Sazonof yine aynı şeyi tekrarladı:

"Rus emperyal hükümeti Sırbistan'a, Adriyatik'te bir Sırp limanı için çatışmaya kadar gitmemeye kararlı Rusya'yı peşinden sürüklemeyi ümit etmemesi gerektiğini kesinlikle belirtmeye önem verir. Aynı şekilde müttefiklerin, Avusturya ve İtalya'nın çıkarlarını göz önüne almaksızın Avrupa Türkiyesi'ni tümüyle paylaşmak için almaları muhtemel karar konusunda emperyal hükümet, Fransa'nın ve İngiltere'nin hoşnutsuzluğunu celp edecek böylesi pervasız bir politikanın ciddi sonuçlarına dikkat çekmeye önem verir."

Bu tavsiyelerden daha sağduyulu hiçbir şey olamazdı. Fakat bu son sözcüklere ne gerek vardı? Konuyu bu şekilde sunmak, kesinlikle diplomasi ve ihtiyattan yoksundu. Rusya bizden kalkan ve korkuluk gibi yararlanıyordu. Neyse ki hareketin

³¹² *Livre jaune*, no. 255.

esası sağduyuluydu ve zincirinden boşanmış bunca ihtirasın ortasında çok samimice barışçıl kaldığına göre birtakım sakarlıkları onu hoş görmek gerekirdi.

Avusturya elçimiz Dumaine bana telgraf çekerek, Kont Szecsen'e yaptığım ve onun not aldığı teklifin Viyana'da iyi karşılandığını bildirdi. Avusturya, Sırların Adriyatik'e doğru hamlesine, çatışmaların sona ermesinden önce karşı çıkmaktan vazgeçerek Rusya'nın en yakın bir şikâyetini ortadan kaldırmış olacaktı.³¹³

Rus hükümeti, İngiliz hükümetinden bugünden başlayarak, Saint-Jean de Medua'da serbest liman ve Tuna-Adriyatik demiryolu gibi seçeneklerle Sırp sorununun bir şekilde çözümünü, aramızda etüt etmemizi rica etmiş. Paul Cambon bu etüt işinin kabulü görüşündeydi ve Rusya'nın istediği gibi, gerekirse yeniden Fransa'nın işbirliğine güvenebilirdi. Paul Cambon bana çektiği telgrafta şunu da ekledi:

“Çatışma durumunda bizim tutumumuzla ilgili soruna gelince, o durumda işbirliğimizin güvencesinden başka bir yanıt veremeyeceğimiz görüşünü ifade etmeye kendimi mezon saydım. Bu konuda bir tereddüt er veya geç Rus ittifakının kopmasına neden olabilirdi.”³¹⁴

Berlin'de Jules Cambon von Kiderlen'e, Balkan devletleri nezdindeki Fransız elçilerine verdiğim talimatları bildirmiş. Rus dışişleri de Almanyadaki temsilcilerine benzer emirler gönderecekmiş. Balkan devletleri nezdinde Avrupa'nın girişimi aynı anda olacaktı. Bütün Büyük Devletlerin elçileri aynı emri almışlarsa yapılacak başka bir şey kalmamış olmalıydı.³¹⁵

³¹³ Dumaine'in telgrafı, no. 245.

³¹⁴ Paul Cambon'un telgrafı, 12 Kasım 1912, no. 349. Fabre-Luce'un, Londra elçiliğinde atışe olarak geçirdiği günlerde bu telgraftan haberi olmaması talihsizliktir. Orada en tuhaf iddialarından birine kesin bir yanıt bulabilirdi.

³¹⁵ Jules Cambon'un telgrafı, 12 Kasım, no. 421.

13 Kasım – Avusturya Karadağ kralına, askeri operasyonlara karışmayı istemeksizin, Alesio ve Medua'nın çatışma alanı dışında kalması ve otonom Arnavutluk'un parçası olması gerektiğine inandığını belirtmiş. Dolayısıyla İngiltere ve Fransa'nın düşüncelerini hiç önemsemiyordu: Sanki Balkanlar'ın bölüşülmesine sadece tek başına o karar verecekmiş gibi davranıyordu.

Fakat öte yandan, Balkan müttefikleri de ganimetlerini tartışmaya başlayacaklar mıydı? Bulgarlar, Yunan Kralı Corc'un me-rasimle Selanik'e girdiğini görmekten öfkeliydiler. Daha da ateşli bir şekilde İstanbul'u istiyorlardı. Belgrat'ta Rus Elçisi Hartwig kişisel politikasını sürdürmeye devam ediyor ve Sazonof'un ver-diği sağduyulu tavsiyeleri açıkça itiraf etmeksizin bu tavsiyele-rin etkisini zayıflatan ilave notlar ekliyordu.

Georges Louis'ye yolladığım bir telgrafla³¹⁶ Sazonof'a, Britanya hükümetiyle mutabakat halinde, Rus hükümetince Belgrat'a ya-pılacak tavsiyeleri desteklemeye hazır olduğumu teyit ettim ve fazla ileri gitmeksizin, bunu bana Paul Cambon'un öğütlediğini söyledim ve peşinen bir işbirliği sözü vermeksizin şunu ekledim:

“Avusturya'nın Sırbistan'a karşı fiili bir müdahalesine engel olu-namadığı takdirde Fransız hükümetinin takınacağı tavra gelince bu ancak, Rus hükümetinin bizzat seçmek zorunda olduğuna inandığı tutumu öğrendiğim zaman belirlenebilecektir. Lütfen Sazonof'tan, Viyana hükümetinin tehdit edici veya zorlayıcı bir eylemine karşılık verebileceğine inandığı uygulanabilir asayiş ted-birlerini bana bildirmesini rica ediniz.”

Gözü kapalı taahhütte bulunmak istemiyordum ve Fransa hükümetinin davranış serbestliğini saklı tutuyordum.

Bu akşam Cumhuriyet Ticaret, Sanayi ve Tarım Odaları Birliği yıllık ziyafetini verdi. İki bin kişi davet edilmişti. Senato Başkanı Dubost, Meclis Başkanı Paul Deschanel, hepsi istinasız bana eşlik etmeye önem veren bakanlar ve bakan yardımcılar

³¹⁶ *Livre Jaune*, no. 257.

cumhuriyetçi partilerin başkanları ve bir hayli politikacı toplantıya katıldılar. Birlik başkanı bana hitaben tüm salonun alkışladığı şu konuşmayı yaptı:

“Tarihin önemli bir anında büyük bir ulusun ortak düşüncesini temsil etmek bir devlet adamı için çok büyük bir onurdur. Bu zor zamanlarda birliğimizin üyeleri tüm Fransızlarla birlikte sizi destekliyor, övüyor ve takdir ediyor.”

Ben daha önce hükümetteki arkadaşlarıma okuduğum ve tabii ki özellikle dış sorunları içeren bir konuşma yaptım. Ortaya çıkan krizle ilgili tümcelerini hepsini hatırlıyorum. Şöyle demiştim:

“Başından beri başkanlık etmekten onur duyduğum hükümet, büyük Avrupa uluslarının hemen giriştiği barış ve uzlaştırma çabalarına güçlü bir katkı sağlamıştır. Vakit geçirmeden almış olduğumuz pozisyon çok belirgindi. Dostlarımızla ve müttefiklerimizle en sıkı teması muhafaza ettik. Fakat İngiltere ve Rusya gibi biz de durumun ciddiyetinin genel görüşmeleri zorunlu kıldığını ve *Doğu'daki savaşın ortaya çıkardığı o kadar çok ve o kadar karmaşık sorunların çözümü için tüm Avrupa'nın anlaşma yolu aranması gerektiğini* düşünüyorduk. Hatta bu genel görüşmeler, çatışmaların başlamasından önce bile kolayca yürütüldü. Avrupa diplomasisinin üzerinde ilk anlaşmayı sağladığı reformların ve arazi statükusunun çifte formülü eğer olayların gelişmesi karşısında bugün herkese geç kalmış ve modası geçmiş gibi gözüküyorsa, unutmamak gerekir ki savaşın arifesinde bu bizzat Balkan devletlerinin formülüydü ve her halükarda o tarihte Büyük Devletlerin barış adına ortak bir çabasını temsil ediyordu. Bu çaba soyluydu ve Fransa ona katılmış olmaktan pişman değildir. Aksine, eğer kanlı çatışmaları önlemek için tüm Avrupa ile birlikte azami gayreti göstermeseydik, ülkemizin tüm geleneklerine uymamış ve büyük bir demokrasinin gerektirdiği görevleri yapmamış olurduk. Güçlü akıntı çok geçmeden bu geçici bendi yıktı; fakat en azından, onu inşa eden işçiler, derhal başka formlar altında ortak çabalarını sürdürmeye hazır durumda kaldılar. Büyük

Devletler çatışmaları daha emin biçimde sınırlandırmak ve savaşı mümkün olan en kısa sürede sona erdirmek için bir arabuluculuğa önceden hazırlanmak zorundaydılar. Fakat Balkanlı müttefiklerin parlak başarıları ve uğradıkları ağır kayıplar onlara her gün kimsenin yadsımayı artık düşünmeyeceği yeni haklar veriyordu. Günü geldiğinde bir arabuluculuğun onlar nezdinde daha fazla başarı şansına sahip olması için Avrupa'nın onların zaferlerinin meyvesi üzerinde hiçbir hak iddia etmemesi uygun olmaz mıydı? Rusya ile ve İngiltere ile mükemmel görüş birliği halinde bizim düşüncemiz buydu; biz, yabancı kamuoylarının bir kısmı tarafından yanlış yorumlanmış olan bir teklifi diğer hükümetlerin incelemesine sunduk; aslında bu teklif doğal olarak, Doğu'da Büyük Devletlerden herhangi birinin çıkarlarını tanınamayı asla içermiyordu. Doğu Sorunu içerisinde bizzat bizim de korumak zorunda olduğumuz önemli çıkarlarımız vardı: Demiryolu, aydınlatma ya da başka kamu hizmeti imtiyazları, Osmanlı İmparatorluğu'nun aldığı borçlar, borca garanti teşkil eden gelirler, Fransız okulları, hastane veya vakıf kuruluşları, her türden işler. Avrupa'nın Balkan sorununa kayıtsız kalmasını asla kabul edebilir miydik? İngiliz, Rus ve Fransız hükümetlerini bir araya getiren fikir savaşı devletlere karşı kayıtsız şartsız bir serbest fikirlilik, dünyaya karşı açıklık sergilemekti. İki devlet grubunun birini diğerine kapıştıracak sonuç amacı yoktu ve olamazdı. Üstelik başlayan görüşmeler kesilme veya yavaşlama bir yana bugün de güven esasına dayalı olarak ve diyebilirim ki daha kusursuz bir biçimde sürmektedir. Onları bildirme zamanı gelecektir ve o zaman, Fransız düşüncesinin sadık temsilcisi olan hükümetin her zaman şu çifte görevi bilinçli bir biçimde yerine getirmiş olduğunu göreceksiniz: *Müttefiklerimize etkili bir işbirliği sunmak ve Avrupa barışına göz kulak olmak*. Şayet, ümit etnemize izin verildiği gibi, bütün devletler nihai düzenleme vaktinde kendi farklı görüşlerini kabul ettirmeyi denemek için çatışmaların durmasına kadar beklerlerse, şayet münferit girişimler veya aceleci önlemler giderilmesi imkânsız anlaşmazlıklar doğurmazsa, çıkarların zıtlığı kuşkusuz, hem Balkan devletlerinin hem de hiçbir Büyük Avrupa Devletinin zarar görmeyeceği düzenlemeler halinde çözümlenecektir. İngiltere başbakanı da özlü ve parlak bir konuşmasında bu arzuyu

ATEŞ ÇEMBERİNDEKİ BALKANLAR

dile getirmiştir ve onun çağrısının duyulmamış olması mümkün gözükmemektedir. Barışın korunması için samimiyetle ortaya konan bunca arzudan sonra Avrupa üzerine çullanabilecek kuşkusuz çok korkunç bir savaşın çıkması, evrensel sağduyuya, uygarlığa ve insanlığa bir meydan okuma olacaktır. Böyle dehşet verici şeylere dünyanın tanık olmayacağından kuşku duymuyorum.”

XI. Bölüm

Sırp limanı sorunu – Rusya ve casus foederis – II. Guillaume'un tarih tabloları – Avusturya'da askeri hazırlıklar.

Sırp limanı ha! Sırp domuzlar! Avusturya ve bizzat Almanya Sırp iddialarını böylesine hakaret dolu bir kibirle değerlendiyorlardı! Tümüyle politik bir doktrin kendini belli ediyordu: Yararsız ve parazit varlıklar olan ve Büyük Devletlerin onları yok etmeye veya köleleştirmeye hak sahibi olduğu küçük ulusları hor görme. Avusturya-Macaristan monarşisinin amansız direnişi karşısında ve Berlin'in müttefiki için yaltaklanması karşısında Rusya'nın görevi, sonuçları birçok ulus için felaket olabilecek bir çatışmadan kaçınmak ve insanlığın yararının ona telkin ettiği tutumu sürdürmektir. Ben kendi yönümden, Sırp Elçisi Vesnitch'e en kesin dili kullanıyordum ve Belgrat'taki elçimiz Descos'a, Sırp hükümetine itidal tavsiyelerini yinelemek için Rus ve İngiltere elçisi meslektaşlarıyla istişare etmesi talimatı vermiştim. Sırbistan'ın Rusya'yı peşinden sürüklemeyi ummaması gerektiğine ve Adriyatik'te bir Sırp limanı yüzünden Rusya'nın işi savaşa kadar götürmeyeceğine dair Sazonof'un deklarasyonunu hatırlatmıştım. Rusya'nın bu kararından memnunluk duyduğumuzu ve onu desteklediğimizi ilave etmiştim. Ve nihayet Descos'a, Belgrat'ta Rusya'nın bizi öne sürmesine ve ortak girişimin sorumluluğunu yalnızca bizim sırtımıza yüklemesine izin vermemesi talimatını vermiştim.³¹⁷ Böylece

---

³¹⁷ *Livre jaune*, no. 258.

Üçlü-İtilaf barış davasına hizmet etmiş olacaktı. Acaba Üçlü-İttifak da ona hizmet etmeye aynı ölçüde hazır mıydı? Profesör Foerster'in belirttiği gibi o belki de bu koşullarda Tuna ülkelelerinden barışçıl bir topluluk yaratma ve Avusturya-Macaristan'ın eski ve suni tahakküm anlayışı yerine modern ve demokratik bir sistemle değiştirme konusunda son fırsatı kaçırmıştı. Ne olursa olsun Sırların ulusal onurlarını rencide etmişti ve sadece Habsburglar imparatorluğunun sınırlarında değil aynı zamanda dâhilde, monarşinin Slav bölgelerinde de kin ve düşmanlık tohumları ekmişti.

Bu Adriyatik sorununun en keskin biçimde kendini gösterdiği dönemde Clemenceau'dan 15 Kasım tarihli şu küçük notu aldım:

"Sayın başkan ve sevgili dostum, Meclis tarafından kabul edilen seçim reformu projesini incelemek için Senato tarafından oluşturulan komisyon sizi dinlemek arzusunu dile getirdiler. Sizce uygun olan en kısa zamanda beni kabul edebilirsiniz minnettar olacağım. İçten bağlılık duygularımı lütfen kabul ediniz. G. Clemenceau."

Onu görmeye gitmeyi önerdim, o gelmekte ısrar etti sonunda bir gün kararlaştırdık. Fakat itiraf etmeliyim ki seçim reformu benim için önemli olsa da, zihnimi Balkanlar'dan başka yöne çevirmeyi başaramadım.

Georges Louis ile görüşmesinde Sazonof ona, Sırlara laf anlatmanın çok zor olduğunu ve büyük bir ihtimalle Adriyatik'te bir limanı işgal edeceklerini söylemiş. O andan itibaren Avusturya'nın fiili bir müdahalesini engellemeyi başarma imkânı kalmayacaktı. Georges Louis telgrafında şöyle diyordu:

"Sazonof, belki de Rus kamuoyuna karşı mücadele etmemenin daha iyi olacağını söyledi."

Avusturya'nın tehdit edici veya zorba bir eylemine Rusya'nın hangi önlemlerle karşılık vermeyi düşündüğünü Sazonof'un

şimdiden bize bildirmesini bir kez daha, İzvolski'den istedim ve Georges Louis'den Sazonof'a sormasını rica ettim. Ayrıca elçiye "Avusturya'nın bir müdahalesi varsayımında Fransa'nın benimseyeceği tutumun çizgisini, Rusya'nın kendi niyetlerini bana bildirmesinden önce mahrem kaydıyla da olsa ortaya koyma-
nın benim için mümkün olmadığını" belirttim.³¹⁸

Ne Georges Louis ne de ben bir yanıt aldık. Rusya elçimiz, Sazonof'un belki de kamuoyuna direnecek durumda olmadığını "duyurduğunu" söylemiş şunu eklemişti:

"Ne çare ki düşüncesini açıkça söylemiyor. Avusturya'nın tehdit edici veya zorba bir eylemine karşı alınması düşünülen önlemlerin ne olduğunu hiç söylemiyor. Hâlâ ketum davranıyor. Bakana Sırp limanı sorunundan Londra'ya söz edip etmediğini sordum. Bana yanıt olarak, İngiliz elçisiyle Belgrat'a iletilecek tavsiyeleri görüştüğünü, ayrıca bugün Londra elçileri Kont Benckendorf'a, bu konuda İzvolski'nin Paris'e söyledikleriyle aynı mealde yani 'Fransa'nın ve İngiltere'nin muhtemel tutumları' konusunda mektup yazacağını söyledi."

Gerçekten İzvolski Sazonof'un açıklığa kavuşturmaya karar vermediği bir konuda bir yanıt almak için ısrar etti. Kont Benckendorf da Sir Edward Grey nezdinde benzer bir girişimde bulunmuş. İki Rus elçisine verilen talimatı içeren mektuplar Siebert tarafından yayınlandı³¹⁹ ve Alman propagandası tarafından, Üçlü-İtilaf'a yöneltilen ithamların beyhudeliğini –ben mantuksızlığını demek zorundayım– kanıtlamaya yetecek kadar ısrarla kullanıldı.

İzvolski'nin mektubu ayrıca *Livre noir* adlı kitaba da eklendi.³²⁰ Kendisine Fransa'nın davranış biçimini şimdiden bildirmeyi kesinlikle reddettiğimi net bir dille belirttiğim zaman İzvolski bana şunu söyledi:

³¹⁸ *Livre noir*, T. I, s. 345 ve 346.

³¹⁹ *Diplomatische Aktenstücke*, Berlin et Leipzig, 1921.

³²⁰ T. I, s. 345 ve 346.

“Birinci derecede onu ilgilendiren bir sorunda girişimi başlatmak Rusya’ya düşer: Fransa’nın rolü ona en aktif işbirliğini sunmaktır. Fransa hükümeti girişimi başlatmayı üstlenirse, müttefikinin niyetlerine göre davranma özgürlüğünü tehlikeye sokmuş olacaktır. İşbirliğimizin derecesi üzerinde hiçbir kuşku bırakmamak içindir ki Sazonof’un Belgrat’taki Rus elçisine verdiği talimatlarından bir bölümünü açıklamak zorunda olduğum kanısına vardım. O talimatlarda şöyle deniyordu: ‘Fransa ve İngiltere, Üçlü-İttifak’la ihtilafları kangrenleştirmeye kesinlikle niyetli olmadıklarını açıkça ilan ettiler. Özetle Poincaré, bütün bunların şu anlama geldiğini ilave etti: Bu sorunda Avusturya’nın arkasında Almanya olacağına göre eğer Rusya savaşırsa, Fransa’da savaşacaktır.”

İşte, Fransız hükümetinin başı tarafından kullanılan gayet ihtiyatlı bir dil bu! Deniliyor. Ne yazık ki “*Livre noir*” için ve hatta İzvolski için, Fransız düşüncesini Rus elçisine sözle değil yazıyla açıklamıştım. Kendisine resmi olarak 16 Kasım 1912’de Siyasi İşler Müdürlüğü’nün damgası altında bir mektup yollamıştım. Bu mektubun Stieve’in ikinci cildinde bulunmaması epey gariptir; bununla birlikte İzvolski onu Saint Petersburg’a yolladığını bana teyit etmişti ve gerçekten, Stieve’in 346. sayfada kopya ettiği telgrafta sözü geçen 368. no.lu telgrafla oraya ulaştırmıştı. Fakat rastlantı olarak benim mektubumu içeren 368. telgraf kaybolmuştu. Yine de Rus arşivlerinde tekrar bulundu ve öte yandan bizzat Fransız arşivleri de, Rus elçisine tevdi edilmeden önce bakanlar kurulunda görüşülerek kabul edilmiş olan mektubumu saklamaktadır. Mektup şöyleydi:

“Bu ayın 12’si tarihli iki notla zataâliniz, Viyana hükümeti ile Belgrat hükümeti arasında, Sırp topraklarının Adriyatik denizine doğru muhtemel bir uzantısı konusunda ortaya çıkan ihtilafı benimle görüşmek istemiştiniz. Cumhuriyet hükümeti, sonuçlarının genel barış için tehlikeli olabileceğini kabul ettiği bu olayın gelişimini en ciddi bir dikkatle gözlemlemektedir. Bu nedenledir ki Rus İmparatorluğu dışişleri bakanının Belgrat elçisine yolladığı talimatlar Fransız hükümetine çok dikkatli ve çok makul gözükmektedir.

Bundan ilham alarak ben de Sırbistan'daki temsilcimizi kraliyet hükümetine benzer bir arabuluculuk tavsiyesini bildirmeye davet ettim. Fakat Ekselans Sazonof, Üçlü-İtilaf'ın uzlaştırmacılık eyleminin belki de Avusturya'yı tehditkâr ve zorba bir müdahaleden vazgeçirmeye yetmeyeceğini öngörmektedir ve böyle bir durumda Fransa'nın takınacağı tavır bilmeyi arzu ettiğini bana ifade etmiştir. Kendisine iki kez sözlü olarak belirttiğim gibi, Rusya imparatorluk hükümetinin kendi görüşlerini bildirmesinden önce Cumhuriyet hükümeti benimseyeceği davranış rotasını belirleyemeyecektir. Aslında sorun birinci derecede Rusya'yı ilgilendirmektedir; başlatılacak girişimin ve ileri sürülecek önerilerin sorumluluğu ona aittir. Buna göre imparatorluk hükümetinin, müttefiki olan devletin duyması gerektiğini düşündüğü önerileri bekliyorum. Aynı mantık silsilesi içinde, daha önceki mektupların birinde 'Ekselans Sazonof tarafından belirtilen Fransa ve İngiltere Üçlü-İttifak'la ihtilafı kangrenleştirmeye niyetli olmadıklarını açıkça ilan ederler' ifadesini düzeltmenin gerekli olduğuna inanıyorum. Bu sorun, Belgrat'taki Rus elçisinin Sırp hükümetine yaptığı uyarılar içinde ileri sürdüğü için daha da önemlidir. İngiltere'nin benzer bir beyanda bulunduğu dair bir bilğim yoktur. Cumhuriyet hükümetine gelince, o ancak, Rusya imparatorluk hükümetinin ona önermeyi gerekli saydığı önlemleri gözden geçirmek için kendini hazırlamıştır ve onları ancak kendisine bildirildiği zaman kabul edebilecek veya dostça tartışabilecektir. Beklerken hiçbir şey söylememekte, kendi yönünden bir işbirliği kopukluğuna neden olabilecek hiçbir şeye niyetlenmemektedir."

Yine söylüyorum Bakanlar kurulunca onaylanan bu mektup olaya son şeklini vermeye ve her türlü yanlış anlaşılmayı önlemeye matuftu. Rusya'nın Sırbistan elçisine göre, 1909'da olduğu gibi bir kez daha bizi en azından haksız yere "işbirliğinden kaçmakla" suçlamaya hazırlanıyordu. Paul Cambon'un tavsiyesine uyarak bize böyle bir eleştiri yöneltilmesini önleyebilecek şeye önem veriyordum. Londra elçimiz onu bana telgrafla bildirdiği için ittifakın kopmasına kendimizi hazırlayacaktık. Fakat öte yandan, inceleme ve tartışma hakkımızı saklı

tutmayı kastediyordum ve Rusya projeleri hakkında hâlâ hiçbir şey söylemediği için hatta henüz o konuda hiçbir hazırlığı yok gibi gözüktüğü için ben önce onun konuşmasında ısrar ediyordum. O tarihte Fransız hükümetinin inisiyatifi Rusya'ya bıraktığını yazan II. Guillaume gibi yorumcular gönüllü veya gönülsüz gerçeğin tamamen tersini söylediler. Biz Rusya'ya tarafımızdan dikkate alınacak önerilerin inisiyatifini bırakmıştık ve ona önerileri inceleyeceğimizi ve gerekirse tartışacağımızı haber vermiştik. Bütün bunlar sadece eleştirilemeyecek şeyler olmayıp aynı zamanda sağlam duruş ve her şeyden çok ihtiyattı.

İzvolski bu mektuptan içinde olmayan şeyi nasıl bulup çıkarabildi? Bu kendisiyle birlikte mezara götürdüğü bir sırdır. Telgrafını Sazonof'a gönderdikten sonra benim düşünceme kılık değiştirmiş olmaktan pişmanlık duymuş olduğuna inanmak gerekir. Çünkü 18 Kasım Pazartesi günü bana geldi ve bir takım dolambaçlı sözlerden sonra, ona Rusya savaşırsa Fransa'nın da savaşacağını söylediğimi iddia ettiği bölümü bana okudu. Şiddetle itiraz ettim. Ona asla böyle şey söylememiş olduğumu, mektubumun hiçbir ilave yoruma ihtiyacı olmadığını ve eğer düzeltmezse ben bizzat Petersburg'a yazıp bana afettiği ifadeyi yalanlayacağımı kendisine belirttim. Düzelteceğine söz verdi ve ancak doğru olmayan yeni şeylerle şu şekilde düzeltti!³²¹

"Paris 5/18 Kasım 1912. Yanlış anlaşılmayı önlemek amacıyla ve sorunun önemine binaen, metnini tümüyle onayladığı 369 no.lu telgrafımı Poincaré'ye okumak zorunda olduğum kanısındaydım. Sadece, Fransa'nın savaşa gireceği koşulları açıkça belirtmemi benden rica etti. Tabii ki Fransa, ittifakın öngördüğü *casus foederis* durumu söz konusu olduğunda yani Almanya Rusya'ya karşı Avusturya'yı silahlı olarak desteklemesi durumunda savaşa girecektir."

Benim bir önceki mektubumla çelişki teşkil eden bir telgrafın metnini onaylamış olamayacağımı söylemek yararsızdı. Von

³²¹ Livre noir, c. I, s. 346 ve 347.

Kiderlen'in Jules Cambon'a bizzat söylemiş olduğu şeyden dolayı Almanya'nın Avusturya'yı desteklemeye kararlı olduğunu bildiğim için doğal olarak İzvolski'ye, Petersburg'ta Sazonof'a söylemiş olduğum şeyi tekrar etmişim ve *casus foederis* durumunda görevimizi sadakatle yerine getireceğiz demişim. Fakat aynı konuşmada Fransa'nın Rusya'yı bizzat desteklemesi için Almanya'nın Avusturya'yı *desteklemesinin* yeteceğini söylememişim. Hatırlanacağı üzere şöyle tasarımılanmış olan ittifak antlaşmasına gönderme yapıyordum:

"Eğer Rusya, Almanya'nın veya Almanya tarafından desteklenen Avusturya'nın *saldırısına uğrarsa* Fransa Almanya ile savaşmak için mümkün olan tüm gücünü kullanacaktır."

Başka türlü konuşmaya ne niyetim vardı ne hakkım.

İzvolski düzeltmeye söz vermişti, ayrıca Georges Louis'ye *telgrafla bildirdiğim* gibi, mektubumu Saint Petersburg'a gönderdiğini bana teyit etmişti. Ben buna rağmen, İzvolski'nin bana okumuş olduğu redaksiyonun çok fazla genel olduğunu, benim görüşümü yansıtmadığını ve sadece, Fransa'nın ittifak anlaşmasına uyacağını ve hatta *casus foederis* durumunda askeri olarak da Rusya'yı destekleyeceğini söylediğimi elçimize haber vermeyi uygun buldum. Ve şunu ekledim:

"İzvolski düzelterecğine ve açıklığa kavuşturacağına dair bana söz verdi. Yeri geldiğinde sizin de *anlaşmaya tam anlamıyla uygun* tutumumuzu açıkça belirtmenizi rica ederim."³²²

Bu, hiçbir durumda anlaşmadan doğan yükümlülüklerimizin ötesine geçmeyeceğimizi yeterince açık biçimde kesinle-mekti ve Georges Louis'ye Rus elçisini yalanlamaya özen göstermesi talimatı verdim.

Fakat aynı konuda "kur yapma ustası İzvolski"nin bir üçüncü telgrafı var. Bu yaygaracı ve sözü uzatan diplomat gece gündüz

³²² *Livre jaune*, no. 263.

yazıyordu. Onun eserlerinin tamamı içinde Almanların Fransız bakanlarını astırmak için üç güzel ip bulmamış olmaları bir mucizedir. Böylece, 20 Kasım'da İzvolski Avusturya, Almanya ve İtalya elçilerini kabul ettiğimi ve onlarla Sırp ve Arnavutluk sorununu görüştüğümü anlatıyor ve ilave ediyor:

“Görüşme sırasında Poincaré Tittoni'ye, eğer Avusturya-Sırbistan çatışması genel savaşa yol açarsa Rusya'nın tümüyle Fransa'nın silahlı desteğine güvenilebileceğini söyledi.”³²³

İzvolski için üzücü olan şey, 18 Kasım'da benimle görüş-tükten ve kesin talebim üzerine yapmış olduğu yanlışlığı kısmen düzelttikten sonra 20 Kasım'da bu keskin tümceyi yazmış olmasıdır. Fakat burada aynı zamanda, benim olup biteni açıklığa kavuşturmamı sağlayacak çağdaş belgeler de var. Aslında 20 Kasım'da, Tittoni ile görüşmemi İtalya elçimiz Barrère'e telgrafla bildirmiş ve şöyle demiştim:

“Çok Gizli – Bugün kendisiyle yaptığım görüşmede Tittoni bana, Avusturya ile Rusya arasında Arnavutluk yüzünden esef verici bir savaş patlarsa *Visconti Venosta* anlaşmalarının³²⁴ *Racconigi* anlaş-masına³²⁵ rağmen İtalya'nın Avusturya'nın yanında yer almasını zorunlu kıldığını söyledi. Ona şu yanıtı verdim: 'Fakat Almanya işe karışırsa ve biz Rusya'yı desteklemek zorunda kalırsak, 1902 anlaşmalarımızı unutmayacağınızı düşünebilirim değil mi?'³²⁶ Şöyle karşılık verdi: 'Onlar *Visconti Venosta* Anlaşmalarından sonradır ve bu anlaşmaları geçersiz kılamazlar.' O zaman, 1902 antlaşma-

³²³ *Livre noir*, c. I, s. 347.

³²⁴ İtalya ile Avusturya arasında imzalanan ve Dışişleri Bakanı Visconti Venosta'nın adıyla anılan anlaşmalar (çev.).

³²⁵ *Racconigi* Antlaşması: 20. yüzyılın başlarında Boğazlara gözünü diken Rusya ve sömürge arayışı içindeki İtalya arasında imzalanan antlaşma. Antlaşmaya göre Rusya ve İtalya, Trablusgarp ve Boğazlar üzerindeki menfaatlerini karşılıklı olarak tanımayı taahhüt ediyorlardı. Yıl: 1909. (çev.).

³²⁶ 1902 yılında İtalya Fransa ile gizli bir antlaşma yapmıştı. (çev.).

larının genel olduklarını ve hiçbir istisna belirtmediklerine dikkatini çektim. Yanıtı şu oldu: ‘Tüm bunlar can sıkıcı şeyler ve her ne pahasına olursa olsun bu sorunların ortaya çıkmasından sakınmak lazım.’ Fakat bende çok net bir şekilde sonunda alınan taahhütlere pek güvenemeyeceğimiz izlenimi uyandı. Böylece Tittoni bana, İtalya’nın Avusturya’yı desteklemek zorunda kalacağını söylemiş oluyordu. Ona şu yanıtı verdim: ‘Bu durumda biz de müttefikimizi desteklemek zorunda kalabiliriz. O zaman bizimle savaşacak mısınız?’ Bu sözde doğru olmayan, hatta koşulların gerekli kılmadığı ne vardı ki? Ve Tittoni’ye ‘Siz istediğiniz kadar Avusturya’yı destekleyin. Fakat biz Rusya’yı desteklemeyeceğiz’ diyebilir miydim?”

Eski Alman imparatorunun “*Tableaux d’histoire*” adlı eserinde söz ettiği İngiltere dışişleri bakanının yanıtı da tümüyle mantıklıydı. Ch. Appuhn ve Pierre Renouvin’in de belirttiği gibi, II. Guillaume Rusya’nın Londra elçisinin bir mektubuna dayanarak onun anlamını tahrif etmektedir. Sazonof’un talimatıyla Rusya’nın Londra elçisi Kont Benckendorf, Sir Edward Grey nezdinde İzvolski’ninkine benzer bir girişimde bulunmuş. Avusturya’nın Sırbistan’a karşı askerî tedbir uygulaması halinde İngiltere’nin tutumunun ne olacağını sormuş. Saint Petersburg tarafından Kont Benckendorf’tan bu görüşmenin kesin bilgileri istenmiş.³²⁷ İşte elçinin yazdıkları:

“Zatualiniz benim telgrafıma göre fark etmiştir ki bu sorun üzerinde durmadım. Bunun yararsız olduğuna inanıyorum. O (Grey) bazı özel koşullarda İngiltere’nin savaşa girebileceğini bize belirtmek için bana onu zaten yeterince ifade etmişti. *Benim bakış açıma göre* (Kont Benckendorf burada İzvolski’den daha dikkatliydi), iki koşul gereklidir.”

Ve elçi, Sir Edward Grey’in söylemediği fakat Benckendorf’un kendisinin gerekli saydığı iki koşulu şöyle belirtiyor:

³²⁷ Siebert, s. 588.

1- Fransa'nın fiili olarak katılması bu savaşı genel bir savaş haline getirir;

Saldırganlığın sorumluluğu düşmana aittir.

II. Guillaume bu iki koşulu ele alarak onları Sir Edward Grey'a mal ediyor ve şunu belirtiyor:

"Demek ki İngiltere için, Avusturya'nın veya Almanya'nın politikasının saldırgan karakteri üzerinde mümkün olduğunca açık bir biçimde önemle durmak gerekiymiş."

Böylece tarihçi imparatora göre İngiltere, Fransa'nın bizzat savaşa katılması için savunmaya yönelik fakat ivedi bir destek vaat ediyor. Bir çatışmayı sınırlı tutmak için ne tuhaf bir yöntem diye haykırmak geliyor! Büyük Britanya ile Fransa arasında gizli ve saldırgan bir anlaşmanın apaçık kanıtı!

Ve işte, yanlış anlaşılan bir mektup üzerinden, aslında kendisi Almanlara yakınlık duyan ve Fransa'yı pek sevmeyen Kont Benckendorf'a söylenen şey, daha sonra Paul Cambon'unukini çarpıttığı gibi, belki de Sir Edward Grey'in düşüncesini de değiştirme hünerine sahipti. Bereket versin o sırada Londra'da, güvenilir ve gerektiğinde iki Rus elçisine rağmen bizi doğrulayan bir Alman elçisi bulunmaktadır. Bu Prens Lihnovski'dir. Kasım ayında Londra'ya elçi atandı ve Sir Edward Grey'in dünya barışını korumak için gösterdiği övgüye değer çabaları hakkında ondan daha iyi kimse bize bilgi sağlayamazdı.

Fakat, mademki öyle gerekiyor biz yine Avrupa görüşmelerimize dönelim.

Büyük Devletler, Balkan devletlerinin nezdinde bir arabuluculuğun imkânlarını araştırma konusunda görüş birliği halindeydiler. Ne var ki Sadrazam barış istemek için bizzat Kral Ferdinand'a mektup yazdığı için, Balkan müttefikleri bize, bir yeni yetmenin gururuyla girişimimize artık gerek olmadığını kendilerinin koşullarını Babiâli'ye iletecekleri yanıtını verdiler.³²⁸

³²⁸ Livre jaune, no. 266.

Von Kiderlen Jules Cambon aracılığıyla, Arnavutluk, Edirne, İstanbul, Aynaroz, Romanya sınırı ve Adalar ile ilgili sorunları Büyük Devletlerle incelemeyi sürdürmeyi bana kibarca sordu. Ben tabii ki buna hazır olduğumu söyledim.³²⁹

Tittoni hükümetinin nazik bir düzenlemesini, Yeni Pazar'ın Sancak bölgesinin Karadağ ile Sırbistan arasında bölüşülmesi projesini bana bildirdi. Önce Antivari'de Sırbistan'a açık ve demiryoluyla Sırp topraklarına bağlantılı bir Karadağ limanı; sonra Arnavutluk topraklarında tarafsız bir demiryoluyla bağlantılı aynı şekilde tarafsız bir liman. İtalya bu çözümü desteklemeye hazırdı. Büyük Devletlerin Sırbistan'a bunu kabul etmesini tavsiye etmelerini arzu ediyordu.³³⁰ Projeler nasıl çiçek gibi açılıyor! Her hükümetin kendine özgü bir sistemi, bir buluşu ve her derde deva reçetesi var.

Fakat düşünen beyinlerin kaygısı sürüyor. 19 Kasım tarihli kişisel bir mektupta Paul Cambon bana, memurlarının birçoğu tarafından Rus hükümetinin yanlış yönlendirildiği ve özellikle Belgrat'taki elçisi Hartwig'in, Sazonof'tan aldığı talimatları sadakatle yerine getirmediği görüşünde olduğunu yazdı. Elçimiz şunu söyledi:

“Sazonof bana, o güne kadar kendisine yabancı bakış açıları karşısında biraz kendine güveni olmayan biri olarak tanıtılıyor. Arnavutluğun otonomisi ve Sırbistan'a verilecek ticari çıkış kapısı konusunda fikir beyan edebilecek mi? Doğrusu şüpheli. Ve net bir beyanda bulunmazsa Viyana'da nasıl girişimde bulunacağız? Bu işten sıyrılmanın yolu sizin konferans fikrinize geri dönmektir. Bana getirilen bir telgrafta bakılırsa von Kiderlen buna yanaşıyor.”

Paul Cambon'un hakkı vardı. Şimdi tam zamanıydı. Pana-fiyö bana Sofya'dan Balkan müttefiklerin ileri sürdüğü koşulların bir özetini gönderdi: Barış imzalanana kadar saldırganlar

³²⁹ *A.g.e.*, no. 261-264.

³³⁰ Görüşmesini dış temsilciliklere haber vermek için Paris'ten çekilen 18 Kasım tarihli telgraf.

arasında ateşkes yapılması; Edirne'nin ve onu savunan garnizonunun aynı şekilde Çatalca hatlarının ve takviye güçlerinin Bulgar ordusuna, Yanya ve garnizonunun Yunan ordusuna, İşkodra ve garnizonunun Karadağ ordusuna, Debre ve Draç kentlerinin Sırp birliklerine teslim olması; Çatalca hattının batısında kalan tüm Balkan yarımadasının Osmanlı orduları tarafından boşaltılması; Karadeniz limanlarındaki ablukanın derhal kaldırılması. Müttefikler böylece ganimeti paylaşıyorlardı; fakat gerçekte aralarında şimdiden çekişme başlamıştı. Yunanlılar Selanik'e, bu işe çok gücenen Sırlardan ve Bulgarlardan önce varmışlardı. Sırlar da Manastır'a bundan memnun olmayan Yunanlılardan önce girmişlerdi Yunanistan paylaşımında Serez ve Drama bölgesini tamamını istiyordu. Acaba yarın barış hazırlıkları, nasıl bir anlaşmazlık içinde yapılacaktı!

20 Kasım Çarşamba günü, İspanya Elçisi Perez Caballero'nun Friedland caddesindeki İspanyol şapelinde, bir anarşist tarafında katledilen Başkan Canalejas anısına düzenlediği cenaze törenine politik işler direktörüyle birlikte katıldım ve Paleolog ile konferans projesini görüştüm. Paul Cambon gibi o da fevkalade uygun buldu.

Önce Avusturya-Macaristan elçisi Kont Szecsen'i kabul ettim ve ona, Sırbistan'a verilecek tarafsız limanın Tittoni'nin önerdiği gibi Arnavutluk topraklarında değil de Sırp topraklarında olmasını hükümetinin kabul edip etmeyeceğini sordum. Örneğin Sırbistan, Karadağ ile Arnavutluk arasından geçecek dar bir koridorla Saint Jean de Medua'ya açılabilirdi. "Bu Sırp bölgesinin tarafsızlığını nasıl yorumlayacaksınız?" – "Faucigny'de olduğu gibi" – "Kişisel olarak ben bir engel görmüyorum. Bu çözümü Viyana'ya seve seve önereceğim; fakat öte yandan bize Selanik konusunda garanti gerekecek". Onun arkasından kabul ettiğim Almanya elçisi Baron Schoen de bana "kişisel olarak" Sırbistan'ın tarafsız Sırp topraklarından Adriyatik'e çıkmasını uygun bulduğunu belirtti. İki elçi de böylece bana, uzlaşmaya hazır gözüktü ve eğer

hükümetlerinin görüşünü dile getiriyorlarsa Büyük Devletlerin anlaşmamaları için bir sebep yoktu. Bu küçük devletler için de sağduyulu bir örnek teşkil edecekti. Bu görüşmeden bütün dış temsilciliklerimizi haberdar ettim ve İzvolski'ye de bildirerek kendisine eğer Almanya ve Avusturya elçileri kendilerine verilen talimatların dışına çıkmadırlarsa bu görüşmenin, Avusturya açısından “çok açık fikirli bir uzlaşma” ortaya koyduğunu belirttim.³³¹

Fakat, hemen yeni bir problem ortaya çıktı. Karadağ, Sırbistan'a, “İşkodra'nın akciğeri” olarak nitelediği Saint-Jean de Medua'yı bizzat kendisi için ayırdığını bildirmiş. Açıkça görülüyordu ki Sırbistan kendi yönünden Draç'a kadar ilerlemeyi isteyecek ve orada tutunmaya kendini zorlayacaktı. Eğer orada sadece bir ticaret limanı ile yetinmeyi kabul ederse, Sazonof'un dediğine göre Rusya onu desteklemek zorunda kalacaktı³³². İşte Viyana ile Saint petesburg arasında yeni bir tartışma nedeni.

Seçim reformu bana birkaç saatlik bir mola verdirdi. Clemenceau'nun başkanlık ettiği Senato komisyonu, Steeg ile beni Millet Meclisi'nde kabul edilen tasarıyla ilgili olarak soru yağmuruna tuttu. Tasarıyı savunduk ve komisyondan özellikle raporunun redaksiyonunu geciktirmemesini rica ettik. Nispi temsil aleyhine karar verecekler gibi gözüküyordu. Fakat milletvekilleri ve senatörler, seçim sisteminden ve Meclisten çok daha fazla dış meselelerle meşgul olduklarından bize güçlük çıkarmaya uğraşmıyorlardı. Dışarıdan biz gelen sıkıntılar zaten günlerimizi doldurmaya yetiyordu.

Eğer Rusya, Draç üzerinde Sırp küstahlıklarını desteklerse bu kesinlikle Avusturya ile arasında her şeyin bitmesi olacaktı. 21 Kasım'da Georges Louis'ye şu telgrafı³³³ yolladım:

³³¹ Paris'ten Saint Petersburg'a, Londra'ya, Berlin'e Viyana'ya ve Roma'ya çekilen 20 Kasım tarihli telgraf.

³³² Georges Louis'nin 20 Kasım tarihli telgrafı, no. 538.

³³³ No. 884.

“Arnavutluk’un otonomisini kabul etmek suretiyle Rus hükümetinin razı olduğu ödünü değerlendirmeye hazırım. Fakat eğer Arnavutluk Draç’a kadar kuzeye atılırsa Avusturya’nın bu ödünü tümüyle yanıltıcı sayabileceği göz ardı edilmemeli. Benim Avusturya, Almanya ve İtalya elçileriyle görüşmelerim bu konuda ben de hiç kuşku bırakmadı. Hatta Tittoni bana, İtalya’nın bu konuda Racconigi anlaşmalarına rağmen Avusturya’nın yanında yer almak zorunda kalacağını resmen bildirdi. Eğer Karadağ Saint-Jean de Medua’yı kendi elinde tutmakta ısrar ederse, Sırbistan’ın arazi olarak Adriyatik denizine açılması ancak Üçlü-İttifak’la bir savaş pahasına sağlanabilir. Sırp hükümetine yaptığı ve İngiltere ile Fransa’nın desteklemesini rica ettiği deklarasyonlarda ortak bir mutabakatla bu ihtimali bertaraf etmiş olduğumuzu Sazonof’a hatırlatmaya gerek duymuyorum. Ayrıca, yığılan güçlükler, elçilikten elçiliğe görüşmelerle onları çözmenin imkânsız olacağı ve bir konferansın toplanması geciktikçe yanlış anlaşımaların ciddileşme tehlikesi arz edeceği düşüncesi de beni git gide daha çok teyit etmektedir.”

Böylece Sazonof’a bir çatışmayı bertaraf etmek gerektiğine dair kendi ifadesini hatırlatıyordum ve eğer konferansın toplanmasından önce Sırlara Draç limanını vermekten söz ederse yapmış olacağı tehlikeli tutarsızlıkları ona göstermeye çalışıyordum. Ve hâlâ Rusya’ya ayak uydurmaktan uzaktık. Bu telgrafın da gösterdiği gibi bütün faaliyetimizi genel bir savaşı önleme arzusuna kilitlemiştik.

Aynı gözlemleri İzvolski’ye ilettim ve bu kez onları yeterince doğru bir şekilde aktardı ve hükümetine şunları yazdı:

“Sırbistan’ın Draç üzerine yürümesi, sadece Arnavutlarla değil aynı zamanda Avusturyalılarla da sorun çıkarma riski taşımaktadır. Bu durum Fransız hükümetini endişelendiriyor ve Poincaré, Belgrat elçimize vermiş olduğunuz talimatların içerdiği görüş açısını muhafaza edip etmediğinizi ve fiilen bir değişiklik olup olmadığını soruyor. Poincaré, Avusturya’nın da İtalya gibi Sırların Draç’a varmasına izin vermemeye kesinlikle kararlı olduğuna ve eğer siz Sırbistan’ın bu limana girişine değin onu desteklemeye gerçekten karar vermişseniz bunun Rusya ile Avusturya arasında

tüm sonuçlarıyla birlikte bir çatışmaya yol açacağına inanıyor. Ayrıca Poincaré çok önemli olan şey üzerinde, bu kritik günlerde Sırbistan'ın Rusya'dan gelen tavsiyelerle teşvik edilmemesinin üzerinde ısrarla duruyor. Herkes için açık olması gerekir ki Sırbistan eğer Draç üzerine yürümekte inat ederse riskleri ve tehlikeleri göze alarak bunu yapmış olacaktır. Poincaré yukarıda belirttiğim her şeyi size iletmemi benden rica etti.”³³⁴

Petersburg ile Paris arasında, görüş açısı farklılıklarından kaynaklanan bu güncel gerilimler sürerken, tarihin mutlu bir cilvesiyle İngiltere ve biz gitgide daha sıkı bir mutabakat içinde olduğumuzu hissediyorduk. 22 ve 23 Kasım'da Sir Edward Grey ve Paul Cambon önceden amacını belirttiğim ve içeriğini belirlediğim mektup teatisinde bulundular. Tüm kabine arkadaşlarım samimi itilafı sağlayan ve güçlendiren bir sonuçtan çok memnun kaldılar.

Hepsi bir konferansın toplanma saatinin gelip çatığına inanıyorlardı. Fakat bu konferans nerede toplanacaktı? Sazonof birkaç hafta önce benden bir konferans girişiminde bulunmamı rica ettiği zaman onun Paris'te toplanması arzusunu ifade etmişti. Aslında görüşmecilerin, bu iş için resmen girişimde bulunan ülkede toplanmaları usuldendi. Georges Louis bana telgrafla³³⁵, Rus bakanın arzusunda ısrar ettiğini ve Berlin hükümetinin Paris'in seçilmesini kabul etmeye hazır olduğunu sandığını bildirdi. Öte yandan benimle mutabık kalarak Sir Edward Grey'in huzurunda hiçbir kent ismi telaffuz etmemiş olan Paul Cambon bana yazıyla şunu bildirdi:

“Dışişleri bakanı bu konferansın toplanabileceği başkentleri gözden geçirdikten sonra Paris'in en uygun yer olduğu kanısına vardı.”³³⁶

³³⁴ *Livre noir*, c. I, s. 352. İzvolski'nin 10/23 tarihli telgrafı.

³³⁵ 22 Kasım tarihli telgraf, *Livre jaune*, no. 274.

³³⁶ Londra'dan gelen 545 no.lu 22 Kasım tarihli telgraf, *Livre jaune*, no. 276. Lord Grey kitabında, kişisel olarak Paris'e eğilim gösterdiğini teyit etmektedir. C. I, s. 265.

Fakat Büyük Devletler kuşkusuz elçilerini konferans temsilcisi olarak atayacaklardı ve Viyana'da olduğu gibi Berlin'de de İzvolski'den nefret ediliyordu. Paul Cambon'a göre eğer konferans yeri olarak Paris seçilecekse her halükarda bunu öneren Fransa olmamalıydı.

Bu arada savaş devam ediyordu. Osmanlı hükümeti Balkanlı müttefikler tarafından ileri sürülen ateşkes koşullarını kabul edilemez bulmuştu. Elçimiz Bompard bana telgrafla, İstanbul'daki Alman ve Avusturya elçilerinin Türkleri direnmeye devam etmeye teşvik eder bir dil kullandıklarını bildirdi. Balkan devletlerinin Çatalca hatlarına karşı ölümcül saldırılarda yıpranması Ne Viyana'yı, ne de Berlin'i rahatsız ediyordu.

Merkezî imparatorluklar böylece ateşe körükle giderken elçimiz Dumaine Avusturya'da "bütün yedek subaylara birliklerine katılma çağrısı gönderildiğini ve bu önlemin kamuya duyurulmadığını, Rusya ile karşı karşıya olan üç ordunun yani I., X. ve XI. (Galiçya) ordularının ve hatta V. ve VI. (Macaristan) ordularının da alarma geçirileceğinin sanıldığını, Sırbistan'la ilgili önlemlerin çoktan alınmış olduğunu, genelkurmay başkanının Berlin'e beklenmedik ziyaretinin ve aniden dönüşünün de kaygıları artırdığını" haber verdi.³³⁷ İtalyan donanma bakanı, elçimiz Barrère'e, ona gelen istihbarata göre Avusturya'nın çoktan beri karada ve denizde savaşa hazır olduğunu söylemiş.³³⁸ Avusturya Veliht Prensi Springe'de Alman imparatoruyla esrarengiz bir görüşme yapmış. Berlin elçimiz Jules Cambon da güvenilir kaynaklardan, Viyana'dan Berlin'e gelmiş olan General Schemua'nın ziyaretinin Alman ve Avusturya genelkurmayları arasında önemli konuların görüşülmesine vesile olduğunu öğrenmiş. Jules Cambon ayrıca, bazı yardımcı sınıf yedek subayların gerektiğinde bir çağrıya hazır olma emri aldıklarını sanıyor.³³⁹

³³⁷ Viyana'dan gelen telgraf, no. 252, 23 Kasım.

³³⁸ Roma'dan gelen telgraf, 24 Kasım, no. 665. *Livre jaune*, no. 280.

³³⁹ Berlin'den gelen telgraf, no. 446. *Livre jaune*, no. 279.

Bereket versin Rusya'nın tavsiyesi üzerine Türkler Balkan devletlerinin koşullarını reddetmekle birlikte teması kesmemişlerdi. Savaş sürmekle birlikte askeri delegeler aralarında görüşüyorlardı. Bu arada Avusturya ikircikliydi. Tarafların ateşkes yapmalarını istiyor ama barış yapmalarını istemiyordu. 25 Kasım Salı günü, birkaç günlüğüne Fransa'ya gelmiş olan General Lyautey ile Fas konusunda uzun bir görüşme yaptım; aynı gün Avusturya elçisi Kont Szecsen her zamankinden daha keuderli bir yüzle geldi ve bana şunları söyledi:

“Vişana'ya gelen istihbarata göre Balkan devletleri Türkiye ile bir barış antlaşması imzalamaya hazırlanıyorlarmış. Avusturya-Macaristan hükümeti çeşitli hükümetlerin görüşüne uygun olarak Avrupa dışında savaşılan taraflar arasında imzalanacak bir barış antlaşmasını kesin anlaşma olarak tanıyamaz.”

Kendisine şu yanıtı verdim:

“Hükümetiniz gibi Cumhuriyet hükümeti de her zaman, askıda olan sorunların genel bir düzenleme konusu yapılması görüşündedir. 15 Ekim'den beri beni bir konferans teklifi için girişimde bulunmaya sevk eden saik budur. Bu fikir bugün artık hiçbir Büyük devlet tarafından dışlanmıyor. Sadece açıkça söylenmiyor ve Fransa hiçbir zaman sahip olduğu bakış açısını değıştirmemiştir.”

Bu görüş teatisini Londra ve Saint Petersburg'a bildirdim.

Paul Cambon konferans projemizi tekrar ele almamız konusunda ısrar etti. Yolladığı telgraf şöyleydi:

“Teklifinizi yinelemeniz için bundan daha uygun bir zaman gözükmüyor. Koşullar öyle çabuk değışiyor ki her an çok geç olma tehlikesi mevcut.”³⁴⁰

Fakat Berlin'de, Jules Cambon'un dikkat çekmeden niyetimizden söz ettiğı von Kiderlen şu yanıtı vermiş:

³⁴⁰ Londra'dan gelen telgraf, no. 386.

“Evet mutlaka bir konferans. Ancak, mümkün olduğunca Büyük Devletlerarasında kalması gerekir.”

Bu diplomatik özel toplantı ısrarı niçin? Bu uluslararası aristokrasi anlayışına ne gerek var? Küçük devletler niye saf dışı? Paris hükümeti bir konferansın muhtemel kompozisyonu üzerinde çalıştı ve ilgili bütün devletlerin, özellikle savaşan taraflarla Romanya'nın katılımının uygun olacağı görüşüne vardı. Jules Cambon'dan düşüncemizi von Kiderlen'e iletmesini rica ettim³⁴¹.

Kont Szecsen gelerek, tarafsız Saint-Jean de Medua'nın Sırbistan'a verilmesi konusunda hükümetinin görüşünü bana bildirdi. Bu çözüm elçiye cazip gözükse de bana, Dışişleri Bakanı Kont Berchtold'un onu incelediğini ve otonom (özerk) bir Arnavutluk oluşturulması fikriyle uzlaştırılabilir bulmadığını söyledi. Bertchtold, Sırbistan'ın, tam bir ticaret özgürlüğü garantisiyle ve barış zamanlarında mühimmat sokma yetkisiyle bir Arnavut limanından Adriyatik denizine çıkışını, bu limanın tarafsız olması koşuluyla izin vermeye hazırdı. Kont Szecsen şunu da ekledi:

“Avusturya ile Sırbistan'ın ekonomik ilişkilerine gelince, hükümetim devletlerarası eşitliği bozabilecek hiçbir şeyin peşinde değil; fakat Akdeniz'e ticari çıkış imkânına sahip olmak ve Türkiye'nin bölgeden çekilmesinden zarar görmemek istiyor.”

Kont Szecsen, Rusya'nın bütün taleplerinde kendisini desteklediğine, resmen yapılmış olması gereken itidal tavsiyelerine rağmen, inanan Sırbistan'ın ruh halinden kaygı duyduğunu söyledi.

Bu görüşmeyi Saint-Petersburg'a, Londra'ya, Berlin'e, Viyana'ya ve Roma'ya olduğu gibi aktardım. Fakat sanırım, bunca sabır ve iyi niyetle yapmaya çalıştığımız düzenlemeyi kolaylaştırmaya yararı olmadı.

³⁴¹ *Livre jaune*, no. 286.

Daha vahim olan şey de şuydu. Bompard'a göre³⁴² Avusturya'nın seferberlik ilanının yolda olduğu ya da en azından monarşi toprakları üzerinde önemli askeri hazırlıklarını tamamladığı haberi Osmanlı İmparatorluğu'na ulaşmış ve derhal İstanbul sakinleri arasında yayılmıştı. Bompard şöyle diyordu:

"İstanbul'daki Almanya ve Avusturya elçilerinin lisanları ve tutumlarının içeriğini daha da ağırlaştırdığı bu haber Türk çevrelerde çok büyük memnuniyete sebep oluyor. Babiâli aslında bütün ümidini Avusturya ile Sırbistan arasında çıkacak bir çatışmaya bağlıyor ve böyle bir çatışmanın doğal olarak Rusya ve Balkan devletlerinde karışıklık çıkaracağına inanıyor. Başlayan ateşkes görüşmelerinin başarısına yardımcı olmayacak bir ruh hali hüküm sürüyor."

Fakat her şey bir yana durum, Jules Cambon'un özel bir mektupta bana yazdığı gibiydi:

"Eğer barış Çatalca'da olmazsa her şey ilk askeri zafere bağlı olacak. Bulgarlar kazanırsa kimse artık asla Türklerden yana olmak istemeyecek ve her şey bir anda değişecek."

Jules Cambon Avrupa'nın kendisine, hiçbir zaman bu kadar kafası karışık gözükmediğini fakat herkesin yavaş yavaş bizim konferans fikrimize geldiğini söylüyor ve şöyle diyordu:

"Von Kiderlen meslektaşlarımdan birine, şu anda Paris'te görev yapan elçiler yüzünden kendisinin konferanstan biraz korktuğunu söylemiş. Bunlar daha düne kadar konferans fikrini kesinlikle reddeden bir adamın sözleri."

Evet, artık onu reddetmiyordu fakat açıkça, İzvolski ve Tittoni, ne Almanya'ya ne de Avusturya'ya Paris'te konferans fikrini cazip hale getireceklerdi. Bununla birlikte, Paul Cambon, Sir Edvard Grey'in Paris'te bir konferansın toplanmasını bizzat

³⁴² Pera (Beyoğlu)'dan çekilen telgraf, no. 642, 26 Kasım.

teklif etmeye hazır olduğunu teyit etti. Bana göre ise konferansın Londra'da olması ve Paul Cambon'un ona başkanlık etmesi daha uygun olacaktı. Ben bunu 30 Kasım tarihli telgrafta kendisine bildirdim.³⁴³ Fransız hükümeti onun tecrübesine ve otoritesine tamamen güvenebilirdi.

Fakat Sir Edward Grey de von Kiderlen gibi sadece Büyük Devletlerin katılacağı basit bir toplantı düşünüyordu ve konferansın toplanmasından önce Sazonof'un, Tuna-Adriyatik uluslararası demiryolu ve tarafsız bir liman konusunda ne düşündüğünü ona açık bir şekilde bildirmesini istiyordu. Şaşırmış durumdaki Sazonof bu iki konuda bu güne kadar hiç yanıt vermemişti. Paul Cambon yine de işin aciliyetine inanıyor ve Paris'te yapılacak bir konferansın "bugün dağınık durumdaki görüşmeleri bir merkezde toplama" yararı sağlayacağına ısrar ediyordu. Sir Edward Grey'in girişiminin, her zaman hükümetin onayıyla konferansa katılmalarını uygun gördüğümüzü ilan ettiğimiz Balkan devletleri ve Romanya karşısında bana hareket serbestisi sağladığını düşünüyordu.³⁴⁴

Sonunda Bompard 1 Aralık'ta, Bahçekent'teki görüşmelerin yolunda gittiğini ve ateşkesin imzalanmak üzere olduğunu bildirdi. Şimdi tam zamanıydı. Romanya'nın Berlin elçisi Jules Cambon'a gidip Büyük Devletlerin olayların gerisinde kalmalarından korktuğunu söylemiş ve şöyle demiş:

"Avusturya, Galiçya bölgesinde ve Sırbistan sınırında ciddi askeri hazırlıklar yapıyor."³⁴⁵

Çeşitli kaynaklardan Jules Cambon'a gelen istihbarat bu kaygılandırıcı haberlerle uyuşuyordu³⁴⁶. Avusturyalılar Rusya'nın

³⁴³ Telgraf no. 934.

³⁴⁴ Londra'dan gelen telgraf, 29 Kasım 1912, no. 376; Paul Cambon'un mektubu, no. 516.

³⁴⁵ Berlin'den gelen telgraf, no. 461.

³⁴⁶ Berlin'den gelen telgraf, no. 462.

önlemlerine karşı önlem almaktan başka şey yapmadıklarını ileri sürüyorlardı; Sazonof ise önlem olarak sadece imparatorluk hükümetinin hizmetini tamamlamış son tertip askerleri terhis etmemekle yetindiğini söylüyordu. Avusturya'dan farklı olarak birlikleri takviyeden kaçınmıştı ve tek bir askerin bile yerini değiştirmemişti. Yine de Almanya'nın beklenmedik bir şekilde ve hiçbir tahrik olmaksızın yumruğunu masaya vurmak için seçtiği saat bu oldu.

2 Aralık'ta Alman şansölyesi (başbakan) von Bethmann-Hollweg Reichtag'ta söz aldı ve bütün hükümetlerin barışçıl niyetlerine övgüler yağdırdıktan sonra şöyle dedi:

“Aralarındaki görüş teatisi bugüne kadar memnuniyet verici bir şekilde sürdürüldü ve başarılı olacağını ummamak için bir neden yok.”

Fakat bu iyimser ifadeden sonra, sürdürdüğü konuşmanın birçok yerinde can sıkıcı çelişkili şu ifadeler yer aldı:

“Birçok sorunun halledilmesi sırasında dengeyi korumak için müttefiklerimizin lehine ortaya konacak yanıtlarımız var. Şayet müttefiklerimiz haklarını savunurken her türlü beklentiye karşı üçüncü tarafın saldırısına uğrarlarsa ve böylece varlıkları tehlikeye düşerse, ödevimize sadık olan bizler kesin bir kararlılıkla onların yanında yer almak zorundayız. (*Bravo sesleri.*) O durumda Avrupa'daki kendimize özgü mevkiimizi korumak, geleceğimizi ve güvenliğimizi savunmak için dövüşmekten başka çaremiz yoktur. (*Bravo sesleri.*) Kesin olarak inanıyorum ki böyle bir durumda bütün ulusu arkamızda bulacağız. (*Bravo sesleri.*)”³⁴⁷

Bu tehditler niyeydi? Bu toz dumana ne gerek vardı? Bu kılıç eskrimi ve bu manevralar ne içindi?

Paul Cambon, von Bethmann-Hollweg'in neyi amaçladığını sorduğu zaman Sir Edward Grey, konuşmayı “uygunsuz ve kaygı

³⁴⁷ 3 Aralık tarihli *Le Temps* gazetesi. *Livre jaune*, ek I.

verici” bulduğunu ve şansölyenin bir şeylerden rahatsız (*uneasiness*) olduğu izlenimi uyandırdığını ifade etmiş.³⁴⁸

Fransa’da herkes aynı duygu içindeydi. Şansölyenin nutkunu okuduktan sonra Avusturyalıların duyduğu rahatlama hissinin tersi bir duyguydu bu. Onlar doğal olarak teşvik edildiklerine inanıyorlardı. Dumaine şunları yazdı:

“Kimin ilan edeceği ve kime karşı yapılacağı belli olmayan ama ivedilikle hazırlandıkları muhtemel savaş maalesef birçok Avusturyalıya, Habsburg hanedanının dayanılmaz tedirginliğinden neredeyse temenni edilecek bir çözüm olarak gözüküyor. Böylece kaçınmanın mümkün olamayacağı bir felaket karakteri kazanıyor. Fakat burada sevinilecek nokta şu ki Avusturya faaliyetini Balkan devletleri üzerinde yoğunlaştırmak suretiyle Rus etkisini kontrol altında tutarak Sırbistan’ı az çok kendine çekmiş görünüyor. Fakat silah geri teperse Avusturya-Macaristan imparatorluğunda kaçınılmaz parçalanma sadece biraz daha hızlı olacak ve izleyecek kargaşa içinde her ulus kendi için daha yararlı bir düzenlemenin yolunu arayacaktır. Parlamento üyeleri, nüfuzlu gazeteciler bu düşünceleri dile getirmekten çekinmiyorlar.”³⁴⁹

Biz 3 Aralık tarihini taşıyan bu vahim tespitleri aklımızda tutalım. 1913 yılında Sırbistan’a karşı Viyana hükümetinin İtalya’ya ortak bir eylem önerdiği sırada ve 1914’de Saraybosna suikastından³⁵⁰ sonra von Bethmann-Hollweg’in yeni manevralarıyla kendini korumaya çalıştığı esnada Avusturya-Macaristan monarşisinin davranış biçimini anlamamıza yardımcı olacaktır.

³⁴⁸ Paul Cambon’un telgrafı, no. 377, 3 Aralık.

³⁴⁹ 3 Aralık 1912 tarihli mektup, no. 302.

³⁵⁰ Saraybosna Suikasti: 28 Haziran 1914’de Arşidük Franz Ferdinand, Gavrilo Princip tarafından bir suikast sonucu öldürüldü. Bunun üzerine Avusturya-Macaristan, Sırbistan’a savaş açtı. Olay, I. Dünya Savaşı’nın başlamasına neden olarak gösterilir. (çev).

Paul Cambon'un olabilecek öngören mektubu – Rusya ve İtalya – Boğazlar – Çatalca ateşkesi – Dışişleri komisyonunda – Barış ön hazırlıkları.

4 Aralık tarihli dikkate değer bir mektubunda Paul Cambon, genel durumu titiz bir şekilde analiz ediyor ve Avusturya ile ilgili olarak bana şunları yazıyordu:³⁵¹

“Bu ağır ve basit zihniyetli politikanın gelişimini yakından izledik; ajanlarımız, Balkanlar'daki Avusturya-Macaristan konsoloslarının faaliyetlerini elçiliğe rapor ettiler. Bosna-Hersek'in ilhakı ve 1908-1909 yıllarındaki Sırbistan'la olan gerginlik, kılıç çekmeksizin basit gözdağlarıyla ve Almanya'nın arka çıkmasıyla Avusturya'nın hegemonyasını yavaş yavaş Ege Denizi'ne kadar uzatmayı nasıl beklediğini bize gösterdi. Balkan savaşı Viyana'daki devlet adamlarının bütün hesaplarını altüst etti. Balkan devletlerinin koalisyonunu tahmin edemediler ya da tahmin etmişlerse bile ihtimal vermiyorlardı ve Kont Berchtold'un geçtiğimiz Ağustos ayındaki teklifi olayların kışkırtılmasına katkıda bulundu. Avusturya savaşa engel olabilirdi. Bunu yapmadı çünkü Türklerin zafer kazanacağını ve bu zaferden sonra âdeti olduğu üzere en iyi payı kapmasını sağlayacak bir Avrupa müdahalesinin olacağını tahmin var sayıyordu. Balkan devletleri Türkiye'yi mağlup etti ve Osmanlı toprakları üzerinde Avusturya'nın kendisi için istediği paylaşı-

---

³⁵¹ 4 Aralık tarihli kişiye özel mektup, no. 519. Seri D, karton 38, dosya 1.

mın Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ arasında olacağı anlaşıldı. Bu durum, genişlemeyi unutup, elindeki toprakları kullanmakla yetinmek zorunda kalacak olan Avusturya'nın hayallerinin suya düşmesi demektir. Avusturya elçileri ve en başta Londra'daki meslektaşım, ülkelerinin Selanik üzerinde hiçbir talebi olmadığını ve art niyetsiz olarak yeni durum ve koşulları kabul ettiğini teyit ettiler. Bu beyanların belli bir etkisi olduğunu ve yine de insan tabiatının içgüdüsel eğilimlerine zıt olduklarını belirtmeliyim. *İnsanların, tüm hayatları boyunca peşinden gittikleri ve birçok kuşağın mirası olan gayelerinden iki ay içinde vazgeçeceğine nasıl inanılabilir?* Bu Avusturya için başka yerden daha az olasıdır, çünkü orada dış politika temelden bürokratik ve özellikle çok disiplinli ve geleneklerine çok sadık bir yapılanmanın eseridir. Avusturya'nın Balkanlar'daki diplomatik ajanları ve konsolosları bir nüfuz politikasını azimle yürütmektedirler. Çoğu kez normalin altında bir zekâ ve kısır bir zihniyetle *Balkan devletlerine az sempati duyuyorlar ve Sırlara karşı özel bir nefret besliyorlar.* Bunlar Viyana Dışişleri Bakanlığı üzerinde büyük bir tesir icra ediyorlar. Arnavutluk'taki Avusturyalı konsoloslarla ilgili olarak ortaya çıkan ve sorumluluğu dışişlerine ait olan olay onların eski geleneklerine uygundur. *Makedonya üzerinde hak iddialarından vazgeçmediler.* Dalmaçya veya Bosna Slavlarının hali hazır tutumu da Avusturya'nın eski politikasını sürdürmesine ve onun Balkan devletlerine düşmanlık beslemesine katkıda bulunuyor. *Selanik yolunu tutan Sırbistan şimdi en birinci hedeftir. Zaten savaşın birinci bölümünde Avusturya-Macaristan'ın Bulgarlara Rusya'yı endişelendirecek kadar destek olduklarını gördük; Avusturya hükümeti Bulgar hükümetine para teklif etti, ona silah sattı.* Bu silahlar Avusturya'nın niyetlerini Sırbistan'dan gizlemeye özen gösterilerek teslim edildi. Böylece Balkan konfederasyonunu dağıtmaya çalıştığını biraz saflıkla itiraf etmiş oluyordu. O zamandan beri Avusturya kendini toparlamış görünüyor; yitirdiği avantajlarını tekrar elde etme fırsatı kollayarak Doğu krizinin hızla değişen olaylarını dikkatle izliyor ve Sırbistan'a kabul ettirmek istediği koşulları diğer devletlere bildirmekle yetiniyor. Bu koşullar ilk bakışta ikinci derecede önemli gibi gözüküyor. Fakat yakından bakınca, onların uygulanması Viyana kabinesine

Balkan politikasını sürdürme olanağı sağlayacaktır. Bir yandan Sırbistan özellikle önümüzdeki yıllarda Kuzey komşusuna ekonomik bağımlılık içinde kalacak ve Viyana'nın bu durumdan ne yarar sağlayacağı biliniyor. Öte yandan, özerk bir Arnavutlukun oluşturulması Avusturyalı ajanlara Balkanlarda entrikalarını sürdürme olanağı verecektir. Avusturya-Sırp ihtilafını böyle görmek büyük önem taşıyor. Sırbistan'ın, Adriyatik üzerinde bir liman, Arnavutluk'ta bir arazi koridoru veya tarafsız bir demiryolu sahibi olup olmayacağını bilmek önem arz etmiyor; bunlar sadece, bütün ülkelerin barış yanlılarına sunulan kandırmacalar, aldatıcı görünüşlerden ibarettir. Avusturya'nın gelecekte Ege Denizi'ne doğru genişleme planından vazgeçip vazgeçmediğini bilmektir asıl önemli olan. Şimdiki hak talepleri, eski ihtiraslarını muhafaza etmekte olduğunu göstermeye yeterlidir. Eğer bu varsayımlar doğrusa durum son derece ciddi demektir. Sırp limanı ve demiryolu sorunu nispeten kolay çözümlerdir. Avusturya'nın Doğu politikası sorunu, Viyana'nın bu politikayı terk etmesinden veya er ya da geç, her halükarda kaçınılmaz olan savaştan başka çözüm içermemektedir. Almanya'nın, sadece müttefiki olduğu için değil aynı zamanda onun Doğu'ya doğru genişlemesi Alman politikasının bir aksiyomu³⁵² olduğu için Balkan politikasında Avusturya'yı destekleyeceği ihtimaline karşı hazırlıklı olmak da aynı derecede önem arz etmektedir. Berlin hükümeti, Avusturya-Macaristan'ın bir gün Tuna'yı aşmasını ve iki müttefik devletin topraklarını Kuzey ve Baltık Denizlerinden Ege Denizi'ne kadar genişletmelerin arzu etmektedir. Dolayısıyla böylesi büyük bir plan açısından, von Bethmann-Hollweg'in açıkça, Alman ordularının Avusturya'yla işbirliğini vaat etmesi şaşırtıcı bir şey değildir.

Bugün Sırbistan, Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'la ilgili ihtiraslarının tahrik ettiği bir ihtilafın vesilesidir; fakat sadece bir bahanedir ve bu ihtiraslara Fransa, İngiltere ve Rusya karşı çıkmak zorundadırlar. Ortaya çıkan sorun bir genel politika sorunudur ve eğer Viyana kabinesi görüşlerinde zımnen itiraf edilen bu itirazcı tutumuyla bizi çaresiz bırakırsa Fransız cumhuriyeti kendini, Fransız

³⁵² Aksiyom: Herkesin bildiği. Tanınmış. Meşhur. Doğruluğu aşikâr. İsbatı icab etmeyen. (çev.).

monarşisinin vaktiyle Avusturya hanedanına karşı vermiş olduğu mücadeleyle tekrar yapmaya sürüklenmiş bulacaktır.”

Fabre-Luce, Judet ve Victor Margueritte gibilere verilen ne muhteşem tarih dersi! Yapılacak konferansta Avusturya'nın entrikaları hakkında, 1913'deki saldırı projeleri hakkında, ikinci Balkan harbi hakkında ve 1914 olaylarına kadar ne kâhince bir görüş! Böyle mesajlar alan bir hükümetin görevinin, ittifaklarımızı ve dostluklarımızı her zamankinden daha sıkı korumak ve aynı zamanda muhtemel tehlikelere karşı mümkün olan tüm önlemleri almak olduğunu görmeyecek kadar nasıl kör olabilir bir insan?

Avusturya, Balkanlar'da canlanan milliyetleri boğmaya çalışırken Rus hükümeti, Sazonof'un mazur görülebilir tereddütlerine rağmen samimi olarak sükûnetini muhafaza ediyordu. Dışişleri bakanı bile büyük bir soğukkanlılıkla, Von Bethmann-Hollweg'in konuşmasını talihsiz buluyordu.³⁵³

Bu arada İtalya Elçisi Tittoni ile benim aramda ortaya çıkan sorun da yeterince can sıkıcıydı. İtalya, zamanı geldiğinde Avusturya ile yaptığı Visconti Venosta Antlaşması'nı, bizimle yaptığı 1902 Antlaşması'nı ve Rusya ile yapmış olduğu Rakonigi Antlaşması'nı uzlaştırmayı manevra düzenleme dehası da olsa nasıl başaracaktı? Bana gelince Tittoni'den bu anlaşmalar hakkında bilgi almak için boşuna uğraşıyordum.

İzvolksi, 1902 Antlaşması'nı kişiye özel olarak Rusya'ya ilememi benden rica etmişti. Ben de kendisine yanıt olarak, Rusya müttefikimiz olduğuna göre, İtalya'nın sadece bir saldırıda bize karşı olmamayı taahhüt ettiği ve kesinlikle Üçlü-İttifak metnine zıt hiçbir şey imzalamamış olduğu bilgisini hükûmetine seve seve vereceğimi söyledim. Karşılığında da Sazonof'un, İzvolksi'nin ve bakanının büyük bir gizlilikle saklayıp, bana hiç söz etmedikleri Rus-İtalyan paktı hakkında bana bilgi vermesini istedim. Şunu

³⁵³ Georges Louis'nin telgrafı, *Livre jaune*, no. 399.

mutlaka söylemek lazım ki, Rus hükümeti Paris'in boşboğazlığı konusunda, daha önce İttifakın imzalanması sırasında İmparator III. Aleksandr'ın dile getirdiği güvensizliği her zaman ortaya koyuyordu. Benim ısrarlı ricalarım üzerine Sazonof bildirmeye razı oldu, fakat bunun bana kişisel olarak yapılması şartını koştu ve İzvolski benden kabine arkadaşlarıma bile bundan söz etmememi rica etti.³⁵⁴ Aslında onlara her şeyi söyleme âdetimi biliyordu ve cumhuriyet geleneklerine pek aşina olmayan bir maiyet şefi olan İzvolski'nin, benim alışkanlıklarımı yeterince katı olarak değerlendirdiği daha önce görülmüştü. Sivri akıllı kişiler Sazonof'un bu şartlı izni içinde kuşkulu bir onay ve Rus hükümetiyle aramızda gönülsüz bir mahremiyet belirtisi keşfettiklerini sandılar. Yanıldılar tabii ki. Sazonof aynı bilgiyi, aynı gizlilik tedbiriyle diğer Fransız hükümet başkanlarına da yapmıştı ve onlar o bilgiyi reddetmekle büyük bir hata yaptılar zira benim gibi onların görevi de hiçbir bilgiyi geri çevirmemek olmalıydı.

Saint-Petersburg hükümetinin, Viyana ve Roma arasında muhtemel görüş ayrılıkları yüzünden, Üçlü-İttifak içinde herhangi bir çatlağı görünür kılacak olan bir antlaşmayı açıklamış olmaktan İtalya'ya karşı mahcup olabilecek ise de Rusya'nın Rakonigi'de Fransa'yı incitebilecek hiçbir şey yapmamış olduğunu eklemeliyim. Bunu kabine arkadaşlarıma da söyledim; çünkü izin verilmediği için antlaşma metnini onlara okuyamamam da, genel anlamını gizlemeye hakkım olmadığını düşündüm. Bugün bu anlaşmayı herkes biliyor ve "*Livre noir*" adlı kitapta okunabilir. Rusya'nın Fransa'dan bu kadar uzun süre gizlemiş olmasının nedeni pek anlaşılmayan antlaşmanın maddeleri şunlar:

"1- Rusya ve İtalya, Balkan yarımadasında Statüko'nun korunmasında birinci derecede rol oynamalıdır.

³⁵⁴ *Livre noir*, 15/28 Kasım. Sazonof'un İzvolski'ye mektubu s. 356 ve 357.

- 2- Balkanlar'da ortaya çıkması muhtemel her durum için, her türlü yabancı hâkimiyetini dışlayarak, Balkan devletlerinin gelişmesi yoluyla milliyet prensibinin uygulanmasını desteklemelidirler.
- 3- Yukarıda amaçlara zıt yönde her türlü harekete ortak bir eylemle karşı çıkmalıdırlar; 'ortak eylem'den diplomatik bir eylem ve gerek duyulduğu takdirde, doğal olarak daha sonraki bir antlaşmayla belirlenecek farklı türden her türlü eylem kastedilmektedir.
- 4- Eğer Rusya ve İtalya, Doğu Avrupa için üçüncü bir devletle halen mevcut olanların dışında yeni antlaşmalar düzenlemek isterlerse her ikisi de bunu ancak diğlerinin katılımıyla yapacaktır.
- 5- İtalya ve Rusya, biri Boğazlar sorununda Rusların çıkarlarını, diğeri Trablusgarp ve Sirenaik'te İtalyanların çıkarlarını göz önünde bulundurmaya taahhüt ederler."

Kuşkusuz bu antlaşma Balkan devletlerinin yaptığı ittifaklarla aynı çelişkileri paylaşıyordu: Birinci madde Statüko'yu koruyordu ve ikinci madde onun bozulacağını öngörüyordu. Fakat basit olarak, Rakonigi'de İtalya'nın da Rusya gibi Sofya anlaşmalarını öngördüğü ve belki de arzu ettiği söylenebilir. Her ikisi sonuçta Avusturya-Macaristan'ın önünü kesmek için anlaşmışlardı; şu kadar var ki İtalya zamanı geldiğinde Visconti Venosta Antlaşması'nın arkasına gizlenecekti. Beşinci maddeye gelince içerdiği genel vaatler tamı tamına, Fransa'nın 1900'de önce İtalya'ya ve 1909'da sonra da benden önceki hükümet zamanında Rusya'ya verilen teminatlara karşılık geliyordu. Balkan anlaşmalarının açığa çıkmasından beri Rakonigi antlaşmasının bizden gizlenmesinin artık hiçbir makul mazereti kalmamış demektir.

Boğazlar Meselesi zaten Aralık 1912'de bıraktığımız yerdeydi. Hatta bu konuda Rusya'nın art niyetli olup olmadığını ve Doğu Sorunlarının Büyük Devletlerin önüne getirileceği saatte bize herhangi bir sürpriz hazırlayıp hazırlamadığını kendime sormadan edemiyordum. Georges Louis'den Sazonof'a bu konuyu

sormasını rica etmiştim. Bakan, von Siebert'in külliyatı içinde yayınlanan ve *Livre noir*'ın özetlemekle yetindiği bir mektupla yanıt vermişti. Daha önce dediğim gibi bu mektup yine de çok önemlidir, çünkü o tarihte bazen iddia edildiğinin aksine Fransız politikasında hiçbir şeyin değişmemiş olduğunu ve hatta Sazonof'un, biraz da kaygı duyarak, bizim bakış açımızın ne olduğunu merak ettiğini kanıtlıyor.³⁵⁵ Fakat bizim daha da kesin bir kanıtımız var ki o da İzvolski'nin 3 Aralık 1912'de bana gönderdiği ve Dışişleri Bakanlığı Arşivleri'nde saklanan ve kabul etmek gerekir ki yeterince akli başında yazılmış şu mektuptur.³⁵⁶

"Elçiniz Sazonof'a, hâlihazır olayların gelişimi esnasında gündeme gelmesi halinde Boğazlar konusunda imparatorluk hükümetinin bakış açısının ne olacağını sordu. Balkan savaşlarının Boğazların statüsünde bir değişiklik sonucu doğurabileceği varsayıldığında, imparatorluk hükümeti bir yandan bu değişikliğin karakterinin çatışmaların sona ermesinden önce belirlenemeyeceğini göz önüne alarak öte yandan tavizler bekliyor gibi gözükken Balkan devletlerinin çıkarlarını zedelemek istemeyerek bugüne kadar bekle gör siyaseti izledi ve uygun zaman geldiğinde kendi taleplerini formüle edebilmek için olayları gözlemekle yetindi. Şu anda her ne kadar çatışmalar sona ermemiş olsa da İstanbul'un Balkan müttefikleri tarafından işgali pek mümkün gözüküyor. Dolayısıyla Türkiye'nin yeterli bir savunma kuşağıyla İstanbul'u elinde tutacağı ve Boğazların statüsünün, en azından daha uzun ya da daha kısa bir zaman diliminde maddi olarak değişmeyeceği öngörülebilir. Buna göre imparatorluk hükümeti şu an için Boğazlar sorununu ele almak gereği duymamaktadır. Bununla birlikte Rusya Boğazlar'ın statüsünde, fazla radikal olmayan fakat Rusya için çok önemli bazı değişiklikler önermeyi düşünebilir. Bu durumda sorun, 1908'de formüle edilen 'Barış zamanlarında ve İstanbul'un güvenliğini garantiye almak kaydıyla, Karadeniz'e kıyısı olan devletler için savaş gemilerine geçiş hakkı' gözetilerek ele alınacaktır. İmparatorluk hükümetine, genel koşullar

³⁵⁵ Bkz. *Livre noir*, c. I, s. 359, notun son satırı.

³⁵⁶ Seri D, karton 38, dosya 1.

böyle bir çözüm için elverişli gibi gözüküyor. Ancak yine de bu konuda herhangi biri girişimde bulunmayı şu anda uygun görmemektedir; zira tavizler peşinde olduğunu düşündürecek her şeyden kaçınmak istemektedir. Bununla birlikte bu sorun kendiliğinden ortaya çıkacak olursa imparatorluk hükümeti Fransa'nın desteğine güvenebileceğine inanmaktadır. Sazonof, Poincaré'nin bu konuda Fransız hükümetinin görüşünü ona bildirmesinden çok minnettar olacaktır.”

Bundan daha sağduyulu bir ifade kullanmak zordu. Fransa lütufkâr işbirliğini daha önce Rusya'ya teyit etmişti. Rus hükümeti onu sırf laf olsun diye ve ılımlı bir çözüm amacıyla tekrar soruyordu. İzvolski bu ihtiyatlı ve dikkatli mektubu bana getirdiği zaman yine de, kesin bir yanıt vermeden önce, Rus hükümetinin, 1908'de önemli itirazlar yönelttiği Londra'yla mutabakat sağlamamda bir uygunsuzluk görüp görmeyeceğini bana bildirmesini kendisinden rica ettim. Ayrıca bana göre sorunu şimdi ortaya atmamanın daha doğru olacağını belirttim ve önceki hükümetlerin verdiği güvencelerini teyit ederek, sorun gündeme geldiği takdirde “mümkün olduğunca Rusya'ya yardım edeceğimizi” eklemekle yetindim. Görüşme tarafımdan dosyalara bu şekilde kaydedildi. İzvolski mütalaalarımı hükümetine ileteceğine söz verdi. Kuşkusuz bunlar uyuyan ihtirasları tahrik edecek türden şeyler değildi.

Ertesi gün yani 4 Aralık'ta Sofya elçimiz Panafiyö'den, 3 Aralık günü akşam saat 8'de Çatalca'da, Bulgar Başbakanı Danef'in önerdiği ve şu koşulları içeren bir metne göre ateşkesin imzalandığı haberini aldım:

- 1- Taraflar bulundukları pozisyonunda kalacaklar.
- 2- Kuşatılan istihkâmlar takviye edilmeyecek.
- 3- Bulgar ordularının ikmali ateş imzalanmasından on gün sonra başlamak üzere Karadeniz ve Edirne üzerinden sağlanacak.
- 4- Barış görüşmeleri 13 Aralık'ta Londra'da başlayacak.

Büyük Devletlere gelince, onlar ne yapacaklarını kestiremeden bir konferansa doğru yol almayı sürdürüyorlardı. İzvolski, bu diplomatik toplantıya onun katılmasına karşı Avusturya'da ortaya çıkan itirazı görüşmek için dışişlerine gelmiş. Dışişleri görevlisi Paleolog'a gücenik bir tonla son gizli toplantıya atf yaparak şöyle demiş:

“Kardinal Rampolla ile birlikte Avusturya özel nişanını paylaşıyorum. Dolayısıyla ben dostlukta mükemmel biriyim.”

Yeterince sağduyulu biçimde her şeye rağmen hiçbir eleştiriye mazeret geliştirmemenin daha doğru olacağını eklemiş ve gerçekten, 4 Aralık'ta Sazonof'a yolladığı telgrafta da bunu belirtmiş.³⁵⁷ Doğrusu, kendisi Paris'te bir süreden beri itidal güvencesinden başka şey vermemişti ve bu saatte aniden ortaya atılan “özel nişan” ifadesi uyumdan yoksundu. Fakat Üçlü-İttifak'ın dışişleri çevrelerince eski şöhretini sürdüren bir adamdı hâlâ.

Bu hararetli günlerde, Louis Barthou'nun başkanlığını yaptığı Meclisin dışişleri komisyonu Doğu krizi konusunda bir tartışma açmanın zamanı olmadığına kani olmuştu. Hatta benim komisyon önüne çıkmamı bile istememişti. Sadece bana, büyük bir gizlilikle, yakın bir tarihte komisyona durum hakkında aydınlatıcı bilgi verip veremeyeceğim sorulmuştu. 5 Aralık Perşembe gününden sonra gelmeyi önerdim ve açıklamalarımda, von Bethmann-Hollweg'in konuşmasında ortaya koyduğu küstahlık ve huysuzluğa karşı olabildiğince itidal ve uyum ortaya koymaya özen gösterdim.

Bu açıklamanın büyük bölümü “*Livre noir*”da yayınlandı.³⁵⁸ Açıklama, Balkan antlaşmalarından bu yana olup bitenlerin tam hikâyesi, müttefiklerimizle ve diğer devletlerle görüşmelerimizin bir özeti, savaşı önce önlemek için sonra da sınırlı tutmak için gösterdiğimiz sürekli çabanın sergilenmesi, Fransa'nın

³⁵⁷ *Livre noir*, c. I, s. 350, 358.

³⁵⁸ Ek II.

Doğu'daki maddi ve manevi çıkarlarının, Osmanlı borçlarının, Fransız şirketlerinin, okul ve hastane kuruluşlarının, dini toplulukların detaylı bir dökümü, Balkan devletlerinin eline geçecek olan bölgelerdeki bu çıkarları korumak için alacağımız önlemlerin programı ve nihayet konferans tarafından yerine getirilecek işlerin genel bir tablosunu içeriyordu.

Şunları söylemiştim:

“Bugüne kadar Büyük Devletler yeterince mutlu bir şekilde, savaş devam ederken kendi başına hiçbir önlem almamak ve onarılmayacak hiçbir girişimde bulunmamak becerisini gösterdiler. Avrupa barışı için en iyi güvence olan bu sonuç son haftalarda bütün elçilikler arasında yapılan karşılıklı görüşmelerin devamlılığı sayesinde alınmıştır. Geçmiş için tüm söyleyebileceğim şey şu ki, Avrupa Büyük Devletlerinin birlikte hareket eylemi içinde Fransa'nın onurlu yerini korumasına özen gösterdik ve sesini duyurarak hem müttefiklerimizin, hem bizim çıkarlarımızı ve hem de barış ve uygarlık davasını sürekli destekledik.”

Bu açıklama herkes tarafından alkışlandı ve komisyon bana coşkunca teşekkür etti. Ertesi günü “*Aydınlatma*” başlığı altında Jaurès şunları yazdı:

“Poincaré'nin dışişleri komisyonuna yaptığı açıklama kesinlikle iki günden beri kendini hissettiren Avrupa'nın huzur ortamına katkıda bulunacaktır. Kaygı verici bir ifade, bir tartışmalı sözcük içermiyor. *Ve von Bethmann-Hollweg'in kendisi kadar ağır olan acımasız savaş varsayımını deşelemeden* 'ittifaklara ve dostluklara' olan bağlılığını kesin olarak ortaya koydu. Devletlerin tümü arasında sürekli ve dürüst bir iletişimin gerekliliği üzerinde ısrarla durdu. Her zaman bunu öğütledi ve eğer, bir Avrupa antlaşmasına zemin hazırlamak için Londra'da hemen bir elçiler konferansı toplanırsa bu, Poincaré Fransa adına buna katkıda bulunduğu sürece, korkunç bir krizin sonunda, onun baştan beri önerdiği bir fikrin gerçekleşmesi olacaktır.”³⁵⁹

³⁵⁹ *L'Humanite* gazetesi, 6 Aralık 1912.

Jules Cambon benim açıklamalarımı öğrenir öğrenmez hemen bana şu telgrafi gönderdi

“Ekselanslarının Meclis dışişleri komisyonu önünde yapmış olduğu açıklamalar Berlin’de sabırsızlıkla bekleniyordu. Raystag’da İmparatorluk şansölyesi tarafından ifade edilen sözlerin rövansı olacak ve aynı tonda ifade edilecek sanılıyordu. Zatiâliniz beklediği biçimde konuşmuş olsaydınız, saldırgan ifadeler kullanan şansölyeyi savunmak daha kolay olacaktı. Onlar için biraz sürpriz oldu ve konuşmanızı okuduklarında neredeyse düş kırıklığı yarattı diyebilirim. Azimli bir fikrin, ılımlı bir form altında ifade edilebileceğini anlamak zorunda kaldılar. Rus elçisi bizzat bana, zatiâlinizin konuşmasının bir ders niteliğinde olduğunu söyledi. Sükûnetin ve fevkalade inceliğin birer silah olduğunu ve Alman şiddetinin onlar karşısında aciz kaldığını görmek şaşırtıcı bir şey oldu.”³⁶⁰

Paul Cambon da Londra’dan, 6 Aralık’ta kişiye özel bir mektupta bana şunları yazdı:

“Dışişleri komisyonunda yaptığınız mükemmel konuşmayı bu sabah okudum. Burada çok iyi etki bıraktı. Dışişleri ofisinde bana ondan söz edildi ve İngiliz basını onu olduğu gibi yayınladı. *Times* gazetesinde daha bu sabah çok güzel, uzun bir makale çıktı. Bu açıklama, krizin başından beri Fransa’nın oynadığı yani sizin tarafınızdan oynanan rolü ortaya koyuyor. Fransa’nın Doğudaki manevi çıkarlarıyla ilgili söylediğiniz şeyleri ancak alkışlayabilirim. Çünkü onlar çoğu kez unutuluyor.”

Kont Szecsen’in bana söylediğine göre Avusturya-Macaristan hükümeti gerçek anlamda uluslararası bir konferansı şimdilik kabul etmiyordu. Sadece elçilerin bir hazırlık toplantısını kabul ediyordu. Avusturya’nın Londra elçisi, Sırbistan’ın Adriyatik denizine her türlü arazi çıkışını reddetmek ve sadece ticari bir koridora razı olmak için resmi talimat almış olmalıydı. Avusturya-

³⁶⁰ Berlin’den gelen telgraf, 8 Aralık, no. 570.

Macaristan İmparatorluğu ayrıca, Arnavutluk konusunda İtalya ile anlaşması olduğunu hatırlatıyordu. Toplantının yeri konusunda Kont Berchtold, kişisel olarak tercihini Londra'dan yana koyuyordu; fakat bunun yanında nezaketen, Paris'i tam olarak dışlamadığını ve özellikle, Fransız hükümetine karşı hiçbir güvensizlik duymadığını ifade ediyordu. Onun düşüncesine göre, elçilerin görüşmelerinde Balkan devletlerinin yer almaması gerektiğini ekliyor, ama Romanya'nın söyleyeceklerinin dinlenebileceğini ifade ediyordu. Almanya ve İtalya, Avusturya'nın önerilerini destekliyordu.³⁶¹ Sir Edward Grey de hazırlık mahiyetinde ve sınırlı bir toplantı fikrine ağırlık veriyordu.³⁶² Bu arada Paris'in seçilmesi konusunda hâlâ ısrarlıydı ve Üçlü-İttifak'ı ikna etme ihtimali vardı.³⁶³ Fakat elçilerin zaten yeterince nazik olan işlerine bir güvensizlik atmosferi içinde başlamamaları için Fransız hükümeti, Sir Edward Grey'e dostane girişimlerinden ötürü teşekkür etti ve yer olarak Londra'nın belirlenmesini kabul ettiğini derhal bildirdi.³⁶⁴ Sir Edward Grey'in başkanlığı zaten Avrupa antlaşması ve barış için güvencelerin en iyisiydi.

Bu arada Avusturya kuşkuyla hazırlıklarını sürdürmekteydi. Bana verilen bilgilere göre, Genelkurmayın ikinci bürosu, içerden on beş yeni özel tabur almış olan XV ve XVI. Kolorduları takviye etmeye devam ediyordu. Aynı şekilde Güney'deki XIII, VII ve belki de XII. Kolordulara ilave kontenjanlar gönderilmişti. Kuzey'deki I, X ve XI. Kolordularda yedekler çağnılarak normalde doksan iki asker olması gereken bölük mevcutları yüz elli askere yükseltilmişti. Benzer önlemler IV ve II. özel Kolordularda da alınmıştı. Tuna ince donanması hemen hareket etmeye hazır gözüküyordu. Bazı birlikler sınıra yaklaşınlıyordu ve telgrafhaneler, garlar, demiryolları ve köprüler askerlerce koruma altına alınıyordu.³⁶⁵

³⁶¹ Paris'ten Londra'ya giden telgraf, 6 Aralık, no. 970.

³⁶² Paul Cambon'un telgrafı, 6 Aralık, no 385 ve 386.

³⁶³ Aynı yerden gelen telgraf, 7 Aralık, 388 ve 397

³⁶⁴ Paris'ten Londra'ya giden telgraf, no. 994.

³⁶⁵ Millerand'ın 7 Aralık tarihli mektubu, ve ekleri.

Rusya'da ise tam aksine hâlâ, yılsonunda terhis edilmeleri gereken askerler silâh altında tutulduğundan başka bilgi gelmiyordu. Hatta savaş bakanlığımız Rus hükümetinin her türlü savunma önlemini almaktan kaçındığını görmekten biraz endişe duyuyordu.

Öte yandan galip müttefikler arasında sancılı tartışmalar dinmiyordu. Bulgar-Sırp anlaşmasında ganimetin nasıl paylaşılacağı önceden belirlenmişti; oysa Yunanlılar ve Bulgarların anlaşmalarında bu konu belirlenmemiş olduğu için bu iki devlet uzlaşamıyordu. Sofya'da, Yunanlıların sadece Selanik, Manastır ve tüm Ege adalarını değil aynı zamanda Drama'ya kadar güney Makedonya'yı da istediği konuşuluyordu. Bulgar hükümeti öfke içinde "Helenlerin yüksekte atıcılığını ve kendini beğenmişliğini" duyuruyordu.³⁶⁶ Sırp Dışişleri Bakanı Pasiç bu istenmedik ihtilafları hiç olmazsa geçici olarak ortadan kaldırmak için elinden geldiğince araya giriyordu. Avusturya'nın tehditkâr girişimini düşündükçe bu ihtilaflar onu çok korkutuyordu. 9 Aralık'ta Sırp Elçisi Vesnić bana gelerek Belgrad'tan aldığı şu telgrafı okudu:

"Hafta içinde Viyana kabinesinin, Sırbistan'dan Adriyatik denizine çıkış talebinden vazgeçmesini isteyeceğini sanıyoruz. Avusturya-Macaristan'ın silahlılanması bize, bu girişimi askeri önlemlerin izleyeceğini düşündürüyor. Fransız hükümeti bu gelişme karşısında bize ne tavsiye edecek?"

Vesnić'e şu yanıtı verdim:

"İngiltere ve Rusya ile bu konuyu görüşmeme izin veriniz. Benim kişisel görüşüme gelince, Sırbistan böyle bir istekle karşılaşsa sadece Avrupa'nın görüşlerine boyun eğmeye hazır olduğu yanıtını vermesi gerektiği kanısındayım."³⁶⁷

³⁶⁶ Panafiyö'nün telgrafı, 8 Aralık, no.187.

³⁶⁷ Bu görüşmeden sonra Londra'ya ve Saint Petersburg'a gönderilen 9 Aralık tarihli telgraf, no. 970.

Avusturya elçimiz Dumaine'in yolladığı şu bilgiler Paşniç'inkilerden daha iç açıcı değildi:

"Avusturya-Macaristan monarşisi açıklama yapmamakta inat etmekle, etkileri başka yerde olduğundan daha çok İmparatorluk halkı arasında hissedilen bir endişeye neden oluyor. Ve hükümetin kendi çözümünü onlar vasıtasıyla dayatacağı var sayılan askeri hazırlıkların büyüklüğünü fark eden çevrelerde bu endişe, gerçek bir korkuya dönüşüyor. Eğer sadece Sırbistan'a boyun eğdirmek söz konusu değilse, yapılan hazırlık ile elde edileceği umulan sonuç arasındaki oransızlık çok daha şaşırtıcı gözüküyor. Zira Zatuâlinizin lütfedip bana ilettiği bilgilerin büyük bölümünden ve benim topladığım istihbarattan şu sonuç çıkıyor ki Belgrat hükümeti, Rusya'nın aşırı ihtirasları konusunda onu teşvik etmeye hiç niyeti olmadığını anladığı oranda daha uyumlu olmak zorunda kalacaktır. Avusturya-Macaristan'ın ne istediği hakkında pek çok yorum yapılıyor fakat hiçbir berraklık sağlamıyor."

Bunlar olurken aniden Viyana'da savaş bakanı değiştirildi. Bunu geneltirmeyin başına yeniden General Conrad'ın getirilmesi izledi; bu kişi bir aydan az bir zaman önce Dışişleri Bakanı Kont Aerenthal'e Balkanlar'da bir saldırı eylemi tavsiye etmişti. Onun yeniden taltifini açıklamak için kendisinin vaktiyle İtalya'nın hatırı için feda edilmiş olduğu ve Marki di San Guiliano'nun Üçlü-İttifak'ın, Roma, Viyana ve Berlin arasında dostane ilişkilerin tazelenmesini sağlayan Berlin seyahatinin, General Conrad'a kimseyi gücendirmeksizin tekrar görevine gelmesini sağladığı ileri sürüldü.³⁶⁸

Aynı günlerde Avusturya-Macaristan hükümeti, subayların yurtdışına gezi izinlerini kaldırıyor ve yasaların askeri görev ve rebileceği herkese göç etme hakkını bir yıl için yasaklıyordu. Dumaine "*Bu olağandışı kararlar barışçıl bir düzenleme ümitlerini kırmaktadır*" diyordu.³⁶⁹

³⁶⁸ Dumaine'in telgrafı, 10 Aralık 1912.

³⁶⁹ Dumaine'in telgrafı, 10 Aralık 1912.

XIII. Bölüm

Saint Petersburg ve Viyana – Jules Cambon'un mektubu – Dışişlerinde Balkan delegelerine resepsiyon – Danef'in ziyareti – Barış konferansı ve elçiler toplantısı – Avusturya silahlanmaya devam ediyor.

İlimlilik Saint Petersburg'un ilkesi olmayı sürdürüyordu. Her türlü tahrik giderek yok oluyordu. Georges Louis 10 Aralık'ta bana şu telgrafı yolladı:

“Öyle gözüküyor ki Almanya'da çok konuşuldukça, Avusturya yerinde duramadıkça burası daha da sakinleşiyor. Sazonof ve onun yardımcısı, von Bethmann-Holweg'in konuşması önemsiz sözlermiş gibi davrandılar ve bu durum, basın tarafından bir sükunet ifadesi olarak karşılandı. Dışişleri Bakanlığı aynı zamanda kendini yepyeni bir iyimserlik içinde gösteriyor. Her şey kaygı vericiydi, artık hiçbir şey öyle değil. Bu görünen değişikliğin gerçek sebebinin ne olduğu ve sürüp sürmeyeceği konusunda henüz kesin bir şey söylenemez. Ben, imparatorun kişisel tutumundan kaynaklandığı kanısındayım.”

Sazonof da Sırbistan'ın yolladığı tavsiye talebini almış ve bizimle görüşmeye gerek duymadan Belgrat hükümetine yanıt olarak, Üçlü-İtilaf devletlerinin görüşlerini kabul edeceğini Avusturya'ya bildirmesi gerektiğinin tavsiyesini yapmış. Georges Louis şunu da eklemişti:

“Bakan yardımcısının dediğine göre yanıtta ‘Avrupa’nın görüşlerini kabul’den söz edilmiyor çünkü bu Sırbistan’ı Avusturya ve İtalya’ya havale etmek olurdu. Yeni bir araştırma kuşkusuz sizin formülünüzün Rus hükümetinin önerdiğinden daha iyi olduğunu ortaya koyacaktır.”

Sazonof’un, Belgrat Elçisi Hartwig aracılığıyla gerekirse, Sırbistan’a, Üçlü-İtilaf’ın kararına boyun eğme tavsiyesinde bulunabileceğini öğrenince ben hemen Belgrat elçimiz Descos’a telgraf çekerek bu girişimi desteklemesi, *ancak Sırbistan’ın sadece Üçlü-İtilaf’ın değil Avrupa’nın hakemliğini de kabul etmesi gerektiğini özellikle belirtmesi* talimatını verdim³⁷⁰ ve şöyle dedim:

“Sırbistan için sempatimiz ne olursa olsun, Avusturya’nın ani bir ultimatomuyla ortaya konacak bir hak talebinde onu destekleyemeyiz. O zaten Avrupa önünde onun politik ve ekonomik davasını savunmak için bizim desteğimize güvenebileceğini biliyor.”³⁷¹

Böylece Fransız hükümeti, Rusya’yı biraz rahatsız etme pahasına tüm Avrupa’nın uzlaşmasına ne kadar önem verdiğini bir kez daha kanıtlıyordu.

Diğer bir düşünce konusu: Romanya’nın politikası hâlâ muğlak ve kararsızdı. Onun Paris elçisi Fransa’nın samimi dostu Lahovary, Take Jonesco ve Bükreş hükümeti ülkelerini Üçlü-İtilaf’a yaklaştırmak için üzerlerine düşen her şeyi yapıyorlardı. Bir süreden beri sempati tazeleme güvenceleri alıyorduk ve buna minnettarlığımızı ifade ediyorduk. Fakat işte 11 Aralık günü Lahovary gelerek endişeli ve biraz da mahcup bir tavırla bana sır olarak şunu söyledi:

“Bu son günlerde bir değişiklik oldu. Hükümetin ve Take Jonesco’nun çabaları felce uğradı. Viyana, eski antlaşmalar hatırlatıyor ve onlara uyulması isteniyor. –Eee ne olacak peki?– Avus-

³⁷⁰ Paris’ten Belgrat’a telgraf, 11 Aralık, no. 273.

³⁷¹ Aynı telgraf.

turya harekete geçtiği zaman Romanya onun peşinden gitmeye zorlanacak.”

Aynı gün Avam Kamarası'nda önümüzdeki elçiler toplantısı hakkında açıklama yapmak zorunda kalan Sir Edward Grey, bu toplantının sadece hazırlık mahiyetinde olması gerektiğini ve bunu izleyecek genel konferansın Paris'te yapılması gerektiği görüşünde olduğunu belirtmiş. Sonuna kadar dayanışmanın doğal bir kanıtını Fransa'ya vermeye özen göstermiş. Aynı konuşmada ayrıca, bizim barışçıl çabalarımıza da dostça övgüler yağdırmış.

Barış yanlısı olmaya, gerçekten İngiltere ve bizden daha fazla tutkuyla bağlı olmak zordu. Fakat fiiliyatta Avusturya'da ve Almanya'da ne olup bitiyordu? Lahovary'nin bana dürüstçe endişesini ifşa ettiği sırada, Berlin elçimiz Jules Cambon'dan beni rahatlatmak için yazılmadığı açık olan şu mektubu aldım:

“Berlin, 9 Aralık 1912

Sayın Hükümet Başkanı,

Viyana dönüşünde Deniz Ataşemiz Faramond'un Donanma Bakanı Delkassé'ye verilmek üzere hazırladığı ve bu kuryeyle gönderdiği gizli rapora dikkatinizi çekmeme izin veriniz. Bu rapor, Avusturya'da hüküm süren ruh hali ve alınan önlemler konusunda her taraftan bize ulaşan istihbaratı kesin bir şekilde doğruluyor. Böyle bir durum karşısında bir kazadan kaçınmak için çok dikkatli olmak gerekir. Bununla birlikte özel görüşmelere bakılırsa bir rahatlama başlangıcı var gibi geliyor bana. Birliklerine katılmış olan bazı yedek subaylar Viyana'ya döndüler. Öte yandan Galiçya valisi eyalet halklarının içini rahatlatmaya uğraşüyor ve kapıldıkları heyecanın yersiz olduğunu açıklıyor. Orada güvenceler resmi, fakat heyecan gerçek. Galiçya'ya yaklaşık altmış kilometre mesafedeki Volinya'da mülkleri olan ve çok iyi tanıdığım bir Rus kadını şu anda Berlin'de bulunuyor. Bana, sınırın her iki yakasında hüküm süren şiddet durumunu anlattı. Tüm köylüler tasarruf sandığı cüzdanlarını yarı değerine Yahudilere satıyorlar, ellerine geçen az bir şeyle göç etmeye çalışıyorlarmış. Varlıklı

kişilerin bile artık kredileri yokmuş ve para piyasadan çekilmiş. Bana şunu söyledi: 'Eğer bu durum bir ay daha sürerse, ülke harabeye dönecek.'

Açıkçası, Avusturya'da büyük bir Slav tehdidi olduğu izlenimi var. Dönemin kritik olduğu ve gelişen olayların şimdiye kadar hiç olmadık biçimde, birbirinden farklı yapılardan oluşan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çatırdadığını ve unsurların dağılabileceğini işaret ettiği farkediliyor. Bu da, Sırbistan'a duyulan aşırı öfkeyi ve kendini bekle gör politikası uygulamakla ve çok temkinli olmakla suçladıkları Almanya'ya karşı hoşnutsuzluğu açıklıyor. Birkaç gün önce yabancı basın muhabirleri birliği Berlin'de toplanmıştı. Orada Avusturyalılar, Ruslar ve bir de Fransız vardı. Avusturyalılar ve Ruslar birbirlerini zoraki hoş geldin dediler; fakat çıkarken Avusturyalılar bizim vatandaşımızla birlikte Ruslara karşı değil Almanlara karşı öfkelerini ifade etmeden duramadılar. Ve şunu diyecek kadar ileri gittiler: 'Viyana yanlış yaptı; biz dostlarımızı Paris'te ve Londra'da aramalıydık. Burası (Almanya) kendinden başkasını düşünmez.' Bu sözleri işiten muhabir onları hemen bana iletti.

Bu ruh hali Almanya'da tanık olduğumuz çeşitli dışavurumları açıklıyor. Şansölye, Raystag'daki o konuşmayı Viyana'nın endişelerini gidermek için yaptı. *Gazette de Cologne*, Wilhelmstrasse (Alman dışişleri)'nin hoşnut olmadığı bir makaleyle o konuşmadaki sert ifadenin altını çizdi. Bazı kişiler bu makaleyi Viyana'daki Alman Elçisi Çirski'ye atfettiler; her halükarda Viyana kaynaklı olduğu belliydi.

Yine bu ruh hali Üçlü-İttifak'ın uğradığı değişikliği de açıklıyor ve bana öyle geliyor ki bu değişiklik İtalyan ve Avusturya elçileri için de sürpriz oldu. Açıkçası Avusturya parlak bir gösteriyle üçlü dayanışmanın teyit edilmesini istedi. Onu tatmin etmek kolay oldu. Böyle konuşmak için ayrıca görüşme yapılmamış olmalı. Sadece Marki de San Giuliano'nun seyahati esnasında konuşulmuştu o kadar. Bu doğaçlama karakter antlaşmanın formülüne hiçbir değişiklik getirilmediğini açıklıyor.

"Böylece, bizzat kendisinin de kendisi hakkında kafası karışık ve endişeli olduğu için Avusturya, Alman politikası için endişe verici

bir unsur haline geldi. Burada hükümet barışı olabildiğince korumanın çıkarına olduğunu düşünüyor, fakat Alman halkının vatan-severlik duygularını coşturmak kolay olacaktır. Pangermanistler³⁷² azınlıkta kalıyorlar fakat tehlikeli bir azınlık oluşturuyorlar.

Sayın Başbakanım, en içten bağlılık duygularımın kabulünü rica ederim.

JULES CAMBON"

Böylece vaktiyle Albay Pellé'nin söylemiş olduğu gibi Pangermanist azınlık daimi bir tehlike olmaya doğru gidiyordu. Almanya'nın Avusturya'ya karşı hoşgörüsü; Avusturya'nın Sırbistan'a duyduğu kin; 1912'den beri Avrupa'nın altındaki toprağı mayınlamak için bir araya gelen ne çok faktör!

Fakat bu arada Balkan devletlerinin, Viyana ve Berlin'in, İtalya'nın ve Fransa'nın delegeleri, birbiri ardına Londra yolunu tutuyordu. 12 Aralık Perşembe günü Madam Poincaré ve ben, yolu Paris'ten geçen delegelerin hepsine Quai d'Orsay'da (Dışişleri binasında) öğle yemeği verdik. Onlarla birlikte sadece Briand, Klotz, Millerand, Delcassé, Ribot, Stephen Pichon, Louis Bartou ve birkaç bakanlık çalışanını davet etmiştik. Bu özel yemeğe, Üçlü-İtilaf'ın himayesinde yapılan resmi bir toplantı görüntüsü vermemek için İngiliz elçisi Sir Francis Bertie'yi ve Rus elçisi İzvolski'yi davet etmemiştim. Delegeler zaten yeterince kalabalıktı. Fiziyonmisiyle en çok dikkati çeken kişi, Yunan Başbakanı ve aynı zamanda Savaş bakanı olan Venizelos idi. Onu eski Dışişleri bakanı Skucludes, Yunanistan'ın Viyana Elçisi Uluslararası Hukuk Profesörü Streit ve Paris elçisi cana yakın Romanos izliyorlardı. Fakat Venizelos hepsini gölgede bırakıyordu ve salonun bir köşesinde etrafında bir grup olduğu zaman sadece, altın kaplamalı gözlüklerinin arkasında gözlerindeki parıltı, hatlarının baskın enerjisi ve bıyık altından zarif gülümsemesi fark ediliyordu. O Ulis miydi, yoksa Sfenks

³⁷² Pangermanizm: Bütün Alman kavimlerini birleştirme politikası. (çev.).

miydi?³⁷³ Her halükarda kendine özgü bir efsanesi ve itibarı olan esrarengiz birisiydi.

Yunanlı bir babanın oğlu olarak Girit'te doğmuştu, daha gençliğinde hitabet kabiliyeti kadar politik becerisini de kanıtladı. Bağımsız ve cesurdu; Girit'te Osmanlı devletine karşı çeşitli isyanlara katıldı. Himayeci devletler adada Yunan kraliyet ailesine bağlı bir Yüksek-Komiserlik kurunca Prens Georges, danışma komitesine başkan olarak Venizelos'u tayin etti. Fakat çok geçmeden prens ile danışmanı arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Gürültülü bir kopuştan sonra Venizelos ada halkının adetlerine göre tüfek elde dağa çıktı; orada güvenlik güçlerine büyük kayıplar verdirdi. Himayeci devletler isyancılara reform sözü vermek zorunda kaldılar. Bundan hoşnut olmayan Prens Georges istifa etti ve yerine Yüksek komiser olarak Alexandre Zaimis getirildi. Fakat Giritliler hak taleplerini, adayı Yunanistan'a bağladıklarını ilan etmeye kadar götürdüler. Ne himayeci devletlerin tehditleri, ne donanmaların gövde gösterileri, ne de güç gösterileri bu köpürüşü sakinleştirdi.

Daha sonra Venizelos milletvekili seçilerek Atina'nın yolunu tuttu ve orada çok kısa sürede öyle bir otorite kazandı ki Prens Georges ile geçmişteki ihtilaflarına rağmen Meclis başkanı oldu. Yarınadanın son olaylarında önemli rol oynadı ve bu kadar hareketli bir hayattan sonra, yine de onun ihtirasını tatmin etmekten ve kazancını yeterli görmekten uzak olduğunu söylemek için bunu belirtmek yeterlidir. Onunla uzun uzun konuştum. Bana çok zeki, çok kibar ve yararlı bulduğu yerde tutkularına izin verdiği kadar kendini dizginlemeye de yetenekli biri olarak göründü.

Sırp delegeleri eski meclis başkanı Novakoviç ve Vesnić'in beni tanıştırdığı Nikoliç idi. Novakoviç, Sırp ırkının kaba

³⁷³ Ulis (Odiseus): Eski Yunan'da, şair Homeros'un yazdığı varsayılan iki büyük destandan birine adını veren efsanevi kahraman.

Sfenks: Yunan mitolojisinde, geçen yolculara bir takım bilmeceler sorarak bilmeyenleri yuttuğuna inanılan efsanevi yaratık. (Çev.).

kuvvetini yeterince temsil eden iri ve güçlü bir adamdı. Daha ufak ve daha uysal tavırlı Nikoliç ise öğle güneşinin belirgin kıldığı bir gölge gibi onu izliyordu.

Eski meclis başkanı ve Eski Dışişleri Bakanı Miyuşkoviç, eski adalet bakanı Kont Voisnoviç ve eski İstanbul maslahatgüzarı Yovan Popoviç'den oluşan Karadağ heyetindeki büyük makamlardan gelen kişiler, ülkelerinin boyutlarıyla tam tezattı. Her üçünün de aklını meşgul eden şey İşkodra'nını ilhaki arzusuyla.

Bulgaristan'dan kimse gelmemişti. Hâlâ terhis edilmemiş olan Paris Elçisi Stanciof'un yokluğunda Paris'teki Bulgar Maslahatgüzarı Nikiforof'u davet etmiştim. Romanya, Avusturya ve Almanya turu yapmakta olan Danef o sırada Berlin'deydi.

Sırp, Yunan ve Karadağ delegeleriyle konuşmalarından edindiğim izlenim şu oldu ki, eğer elçilerin çabası doyurucu sonuç vermese bile, Sir Edward Grey ve Paul Cambon'un sabrı ve taktiği hiç değilse kuşkusuz bunca zıt çıkarları uzlaştırma yolunu açmış olacaktı.

13 Aralık günü Paris Elçisi Rifat Paşa tarafından tam yetkili olarak gönderilen Reşit Paşa geldi ve lafı dolandırmadan bana şunları söyledi:

"Biz zaman ustalarıyız. Barış istiyoruz; fakat onu ancak istediğimiz şekilde olursa kabul edeceğiz."

Palavra mıydı yoksa bilinçsizlik mi? Kötü kehanet ise Berlin'de Türk Başmüzakerecisi Nizami Paşa'nın da von Kiderlen'e aynı dili kullanmasıydı ve Alman bakanın bütün gözlemleri onun kararlı olduğunu düşündürüyordu. Von Kiderlen Babıâli'ye daha ihtiyatlı ve ağzı sıkı olmasını tavsiye edecekti ve aynı şeyi benden de rica etti.³⁷⁴ İstanbul elçimiz Bombard'a, Osmanlı hükümetine Alman elçisiyle aynı tavsiyeleri yapması için talimat

³⁷⁴ Berlin'den gelen telgraf, no. 491.

verdim.³⁷⁵ Peki, von Kiderlen aynı daha ihtiyatlı olma tavsiyesini Viyana'ya yapmıyor muydu yoksa yapıyor da tavsiyelerine uyulmuyor muydu? Saraybosna konsolosumuz Gabriel Bertrand, gelecek askerleri barındırmak için birçok okulun boşaltıldığını bana bildirdi. Saraybosna Garnizonu on iki bin kişiden oluşuyordu. Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'te bir başkaldırandan mı korkuyordu yoksa Sırbistan'a karşı bir saldırı mı düşünüyordu?

Rusya ise hâlâ iyimserliğini koruyordu. Georges Louis imparatorun en açık ifadelerle barışı korumaya kararlı olduğunu gösterdiğini düşünmeyi sürdürüyordu. Savaş bakanı elçimize 23 Aralık'ta Almanya'ya gitmek için yola çıkacağını ve oradan da eşile buluşmak için Viyana ve Cenova üzerinden Nis dolaylarına geçeceğini elçimize teyit etmiş.³⁷⁶

Paris'te dahili siyaset bir süre için gündemde birinci sırayı tekrar almaya başlamıştı. İşte haftalardır Cuma'dan Cuma'ya çok sakin bir meclis önünde, hükümetin kapattığı öğretmenler sendikası ve yasakladığı "*Sou du soldat*" dergisine abone kayıtları ile ilgili genel görüşme yapılıyordu. Hatta aslında yeterince can sıkıcı olan bu sorunlarla ilgili olarak meclis hükümeti devirmemeye o kadar kesin kararlıydı ki sosyalist grup olağan ve basit gündem önerisinde bulundu. Doğal olarak ben bir güvenoyu gündemi istedim ve 13 Aralık oturumunda hükümetin tutumunu ve kararlarını savundum. Benden önce Milli Eğitim Bakanı Guist'hau'nun, ayrıca "*Sou du Soldat*"nın vatan ve disiplin fikrine verdiği zararı meclise cesurca açıklayan eski bakan Messimi'nin yaptığı açıklamalarla işim zaten kolaylaşmıştı. Konuşmamı şu sözlerle bitirdim.³⁷⁷

"Bize gelince, sayın baylar, ne liderlerin otoritesinin memur birliklerine boyun eğmesine razıyız..."

³⁷⁵ Paris'ten İstanbul'a giden telgraf, n. 806.

³⁷⁶ Georges Louis'den gelen telgraf, 14 Aralık no. 572.

³⁷⁷ Resmi tutanak, 13 Aralık 1912 günü 2nci oturum, s. 3187.

JOSEPH CAILLOU (Radikallerin lideri) – Çok doğru!

HÜKÜMET BAŞKANI (Ben) – ne de parlamento iradesinin, bilmem hangi kimliği bilinmeyen ve sorumsuz yeni gücün önünde eğilmesine. (*Soldan, merkezden ve sağdan coşkun alkışlar.*) Alınan önlemleri hükümet, hem laik eğitimi, hem idari disiplini hem de kamu düzenini korumak için bilinçli olarak almıştır. (*Soldan, merkezden ve sağda bazı sıralardan coşkun alkışlar.*)”

Hükümet büyük bir çoğunlukla güven tazeledi ve meclis bana rahatlamış olarak yeniden vaktimi dış politikaya tahsis etme özgürlüğü verdi.

15 Aralık Pazar günü, Berlin'den doğrudan Londra'ya gitmiş olan Bulgar başbakanı Danef Paris'e beni görmeye geldi. Kendisini öğleyin, Commandant-Marchand sokağındaki evime yemeğe götürdüm. Birkaç yıl önce, Sofya'da iş yapan Fransızlar adına Bulgar hükümetinin aleyhine bir dava açmak için oraya gitmem rica edilmişti. Bir süre için yerimden ayrılmam mümkün olmayınca meslektaşım Raoul Rousset'den Sofya'ya gidip davayı üstlenmesini istemiştim. Orada karşı tarafın avukatı Danef imiş. Dönüşte kendisi hakkında bana çok iyi şeyler söylemişti. Bu mesleki bağlantı görüşmemizin çok rahat olmasını sağladı. Ayrıca Sofya'da elçiliği sırasında o zaman *Sobraniye* (meclis) başkanlığı yapan Danef'i tanımış olan dışişlerinde görevli Paleolog'u da çağırdım. Danef hem çok azimli ve akıllıydı hem de ülkesinin çıkarlarını savunmada maharet sahibiydi. Bulgaristan'ın Üçlü-İttifak ile antlaşma yapmasını şiddetle reddediyordu. Bana şöyle dedi:

“Biz sadece Balkan ortaklarımızla antlaşma yaptık. Ona da sadık kalacağız. Eğer Avusturya Sırbistan'a saldırırsa Sırp ordusunun yardımına koşacağız.”

Londra'da olup bitecekler hakkında samimi görüşlerini öğrenmeye uğraştım. İyimser görünmesine rağmen müttelikler arasında uzlaşma ihtimalinin uzak olduğu izlenimi edindim. Israrla sormam üzerine şunu söyledi:

“Edirne konusunda geri adım atmayacağız. Rusya şimdi Türkiye’ye taviz verilmemesini kabul etti. Edirne’nin bizden alınmasına razı olmayacağız. Zaten kuşatma sürüyor ve bu günlerde zorunlu olarak teslim olacak. –‘Peki, Romanya’ya bazı tavizler vermeye hazır mısınız?’ – ‘Hayır, hiçbir şeye hakkı yok. İki kez aramıza katılmayı reddetti.’ – ‘Ama tarafsız kalmış olması bile Balkan devletlerinin zaferine yardımcı olmuştur. Bulgaristan’ın komşusuna bir teselli ödülü sunması barışın yararına olmaz mı?’”

Ben kesin yanıtlar almaya uğraştıkça o zekice bir övgü hamlesiyle yerinde bir konuyu değiştirme girişimi yaptı ve şöyle dedi:

“Denilebilir ki siz her zaman bizim aramızda yaşadınız. Dobruca ve Trakya’dan, Makedonya ve Arnavutluk’tan söz ettiğinizi duydukça sizin Sofya veya Üsküp menşeli olduğunuzu sanacaklar. Ah! Kont Berchtold bu konuda ne kadar farklı! Hiçbir konu hakkında bana kesin bir yanıt veremedi. Sizi temin ederim ki ömründe bir kez olsun Balkanlar haritasına bakmamıştır.”

Bu iltifatlardan sonra Danef, Romanya ile uzlaşma konusunda bir şey söylemeden konuşmayı kesti.

Ertesi gün yani 16 Aralık’ta, barış konferansı Londra’da Sir Edward Grey’in başkanlığında toplandı. Her şey karşılıklı nezaket teatileriyle başladı. İngiltere dışişleri bakanı savaştan iki tarafın delegelerini birbirlerine takdim etti ve Saint James sarayında müzakereyi açtı. Onlara Fransızca olarak, bir hoş geldiniz konuşması yaptı ve görüşmelerin başarısı için dilekte bulundu. Heyet başkanları da aynı şekilde Fransızca olarak, ona yanıt verdiler; sadece Fransızca’yı kendi dili Yunanca kadar akıcı konuşan Venizelos Britanya hükümetine bir jest yapmayı seçti ve İngilizce yanıt verdi.

Sör Edwar Grey daha sonra iki Büyük Devlet bloğunun elçilerini odasına davet etti.

Ben Paul Cambon’a, hükümetin uzun görüşmelerden sonra uygun olduğuna karar verdiği şu genel talimatları göndermiştim:

Bir Arnavutluk devletinin tesisi; Sınırları mümkün olduğunca Beyaz Drina ile birleştiği yere kadar Drina ırmağını aşmaya-
cak; sonra doğuda Beyaz Drina boyunca ve Ohrida gölü kıyı-
sınca uzanacak; güneye doğru Delvino üzerinden Adriyatik'e
uzanan bir hat; tercihen Büyük Devletlerin garantisi altında
özerklik şeklinde idari ve siyasi bir rejim; İstanbul ve civarı
için statükonun muhafazası; Selanik'in Yunanistan'a, Edirne'nin
Bulgaristan'a verilmesi; Mümkün olursa Boğazların statüsünde
hiçbir değişiklik yapılmaması ve yine de şayet bize rağmen Bo-
ğazların açılması gündeme gelirse, Rusya'nın isteklerine deste-
ğimizin sadece İngiltere'nin görüşüyle çatışmayacak bir yöntem
koşuluyla olacağı kararı; Romanya'nın taleplerini duyurmasını
kabul etmek; fakat Balkan devletleri konferansa katılmadıkları
için tartışılmasını kabul etmemek; Girit'in ve Helenlerin otur-
duğu diğer Ege adalarının Yunanistan'a ilhakı, istisna olarak
icabı halinde, Bulgaristan'ın istediği Tasos, diğer devletler on-
ları mutlaka Türkiye'ye bırakmak isterlerse Chio ve Mitylène,
Çanakkale'ye yakınlığı nedeniyle Yunan egemenliğinde tarafsız-
laştırılmasında yarar bulunan Lemnos ve Tenedos; Avusturya is-
terse Selanik'te, transit geçiş kolaylığı ve bu limana giden mallar
için özel tarife uygulanan fakat ekonomik ya da gümrük ayrı-
calıkları olmayan bir serbest liman.

Mali sorunlar, özellikle Osmanlı borçlarıyla ilgili olanlar,
Paris'te oluşturulacak ve bütün Büyük Devletlerin temsil edile-
ceği teknik bir komisyon tarafından ele alınmalıdır.

Ayrıca Paul Cambon'a Balkan birliğinin bozulmasına izin
vermemesini ve müttefik devletleri uzlaşmaya teşvik eden tavsi-
yelerde bulunmasını söyledim. Müttefikler arasındaki bir savaş
her şeyi sorun haline getirme riski taşımaktaydı.³⁷⁸ Adriyatik'te
bir liman için hükümet önceki tespitlerine bağlıydı ve görüşmele-
rin sonucunu beklemekteydi. Zaten Novakoviç ve Nikoliç dışış-

³⁷⁸ Paris'ten Londra'ya telgraf, no. 1287 ve 17 Aralık tarihli telgraf, no.
1024.

lerindeki öğle yemeğinde, Londra'da taleplerini ortaya koyacaklarını fakat Rusya'nın tavrı karşısında sonuç konusunda hiçbir hayale kapılmadıklarını bana söylemişler ve diğer davetlilere de tekrar etmişlerdi.

Üçlü-İttifak'ın Britanya hükümeti nezdindeki elçilerine ortak talimat göndermek konusunda anlaştıklarına dair kanıtı, Dışişleri'nde söylendiği gibi "gizli ve mahrem kaynaktan" yani artık ifşa etmenin sakıncası kalmayan telgrafların deşifresi yoluyla elde etmiştim. Elçilerin her biri sıra kendine geldiğinde sanki ülkesini temsilen sadece onun adına konuşacaktı; fakat gerçekte her zaman diğer iki meslektaşıyla aynı dili kullanacaktı. Buna göre, iki blok arasında net bir ayrılık ortaya koyan Üçlü-İtilaf değil Üçlü-İttifak idi ve belki biz de yerine göre homojen bir formasyon sergilemek zorunda kalacaktık.³⁷⁹

Avusturya-Almanya bloğu karşısında Sırbistan, akıllılık ederek Adriyatik'te liman talebinin kaderini Büyük Devletlerin ellerine bırakmayı kabul etti. Balkan müttefikleri de Arnavutluk sınırlarının çizilmesini Büyük Devletlerin elçilerine bırakma konusunda anlaşmışlardı. Eğer Büyük Devletler kendilerini, küçük devletlerden daha az inatçı (uzlaşmaz) göstermeye hazır iseler ve yarın ortak kararlarına uyulması için yeterince otoriteye sahipse elle tutulur bir ilerleme mümkündü. Sir Edward Grey daha önce Sırbistan maslahatgüzarına, elçiler konferansı onun ülkesine Adriyatik'e ticari bir çıkış garanti ederse, bunu kabul etmenin akıllıca olacağını söylemişti.

Londra'da, bir tarafta altı Büyük Devletin elçileri, öte yanda Osmanlı ve Balkan devletlerinin delegeleri olmak üzere iki oturum ayrı ayrı sürdürülüyordu. Bu sonuncular uyum içinde hızlı gitmeyecekti. Türkler Edirne'ye gıda takviyesi istemeye başladılar ama reddedildi. Söze dökülmeyen bir anlaşma biçiminde barış görüşmecileri, Büyük Devlet elçilerinin çalışmasının sonucunu beklemekten başka şey yapmıyorlardı. Fleuriau'nun

³⁷⁹ Paris'ten Londra'ya yollanan telgraf, 17 Aralık, no. 1022.

bana yazdığına göre, geleneksel Noel bayramı hazırlıklarına kendini kaptırmış Britanya başkentinin muazzam büyüklüğü içinde temsilciler kaybolmuş gibiydi ve pek dikkat çekmiyorlardı. Belediye başkanının verdiği öyle yemeği dışında onlara hiçbir kabul töreni sunulmamıştı. Uluslararası büyük otellerde ayrı gruplar halinde kalıyorlardı; bu oteller onlar için Belgrat ve Atina kahvehanelerinin yerini tutuyordu. Ziyaretçilerine ve iki dünyadan gazetecilere şikâyetlerini yineleyerek hareketsizliğin can sıkıntısını yaşıyorlardı.

Büyük Devlet elçileri ise tam tersine, Sir Edward Grey'in itici gücü altında yoğun bir şekilde işe koyulmuşlardı. Dışişleri bakanı hangi espri içinde müzakereleri yürütüyordu? Alman elçisi *Prens Lişnovski'nin Anıları* daha sonra onu bize öğretecektir:

"1912 yılı sonunda Londra'ya varışından az sonra Sir Edward Grey, tarafları bağlamaksızın, Balkan savaşından bir Avrupa savaşı doğmasından sakınmak amacıyla bir görüş alışverişinde bulundu. Çünkü maalesef savaşın başında, Fransız hükümetinin, müşterek bir 'çıkark bekleme' ilanı konusunda bize yapmış olduğu davete uyma becerisini göstermemişti. Başından beri İngiliz devlet adamı aşğıdaki görüş açısını benimsedi: 'İngiltere'nin Arnavutluk'ta hiçbir çıkarı yoktur. Dolayısıyla bu sorun yüzünden bir savaşa bu laşmak istememektedir. O sadece gruplar arasında 'dürüst aracı' rolü oynamak, arabuluculuk yapmak ve güçlükleri gidermek arzusundadır. Asla müttefiklerinin, İtilaf Devletleri'nin tarafını tutmamaktadır. Hükümetim yaklaşık sekiz aydır devam eden görüşmeler sırasında iyi niyetiyle ve ağır basan nüfuzuyla özellikle tarafların uzlaşmasına katkıda bulundu. Karşı bir tutum izlemek yerine her zaman istisnasız Viyana tarafından bize tavsiye edilen görüşleri savunduk. Londra'da Üçlü-İttifak'ı yöneten Avusturya Elçisi Kont Mensdorff idi. Ben onun ikinci kaptanıydım. Görevim onun önerilerine arka çıkmaktan ibaretti. Berlin'de işleri, Avusturya-Macaristan elçisi yetenekli ve deneyimli diplomat Kont Szogenyi yürütüyordu. Nakarat halinde 'O zaman casus foederis söz konusu olur' derdi."

Elçiler her şeyden önce en can sıkıcı iki sorun yani Sırp limanı ve Arnavutluk'un özerkliği konularında mutabakat sağlamaya çalıştılar. Birkaç yalpalamadan sonra 20 Aralık'ta şu formülü kabul ettiler:³⁸⁰

“Arnavutluk'un özerkliği Sultan'ın hükümranlılığı veya tabiiyeti altında özellikle altı Büyük Devletin garantisi ve kontrolünde olacaktı. Tarafsız ve serbest bir Arnavutluk limanından Sırbistan'a, Avrupa'nın kontrolü ve uluslararası özel bir gücün koruması altında, savaş mühimmatı dâhil her türlü mal için transit geçiş ve gümrük imtiyazı özgürlüğüne sahip ticari bir çıkış verilecekti.”

İşte birinci merhale aşılmıştı. Onu beyaz bir köşe taşı olarak işaretleyelim. Elçiler ayrıca Arnavutluk'un tarafsızlığı konusunda da uzlaştılar.

Sonuç olarak esas bedelini Sırbistan'ın ödeyeceği bu uzlaş başlangıcına rağmen, Avusturya silahlanmasını durdurmadı. Paul Cambon bu konuda Sir Edward Grey'e açılmayı uygun bulup ona şöyle demiş:

“Belgrat'ta geliştirilecek barışçıl bir eylem belirlemek için Rusya nezdinde girişimde bulunarak İngiltere ve Fransa görevlerini yaptılar. Sevimsiz olma riskini göze alarak Sırlara taleplerinden vazgeçmeleri için tavsiyede bulunmak suretiyle *Rusya da görevinden fazlasını yaptı*. Bir çatışmaya neden olma ihtimali bulunan sorunlar çözüme bağlanırken Avusturya'nın, tüm Avrupa'yı kaygılandıran ve ciddi bir sorun çıkarma tehlikesi doğuran silahlanmayı sürdürmesinin hiçbir mantıklı açıklaması yoktur. Net biçimde güvence verip iç rahatlatacak bir açıklama elde etmek için Viyana nezdinde girişimde bulunabilir misiniz?”

Sör Edward Grey şu yanıtı vermiş:

“Zaten Avusturyalı meslektaşınızı davet ettim; kendisine bu mülahazayı kesinlikle bildirmek niyetindeyim. Herhalde Sırp sorunu

³⁸⁰ Londra'dan gelen telgraf, no. 412-417.

çözülünce Kont Berchtold'un yapacağı açıklama durumu aydınlığa kavuşturacaktır. Aslında Kont Mensdorff birkaç kez ülkesinin ihtiyacı olan garantilerden söz etmişti fakat bu konuda en küçük bir açıklama yapmadı. Açık yürekli olmakta yarar var. Söylendiği gibi ekonomik garantilerden başka şey söz konusu değilse bir seferberliğin gereğini kimse açıklayamaz. Ticari bir antlaşma yapmak için ordu seferber edilmez. Kont Mendsof ile görüştüktan sonra ona söyleyeceğim bu mülahazaları Berlin'e ve Roma'ya da ileticeğim.”³⁸¹

Sör Edward Grey gerçekten Paul Cambon'a belirttiği anlamda Avusturya elçisiyle görüşmüş. Kont Mensdorff Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin ekonomik garanti dışında bir şey istemediğini tekrar etmiş. Sir Edward Grey “*Ayrıcalık istemiyor musunuz?*” diye sormuş. Elçi “*Asla*” diye yanıtlamış. O zaman Sir Edward Grey şunu söylemiş:

“Öyleyse size karşı çıkmayacağız; fakat ticari bir antlaşma yapmak için Sırbistan'ın bağımsızlığını tehdit eden bir ultimato veya önlemlere başvuracak olursanız ciddi bir diplomatik durum yaratmış olacaksınız.”

Ve dışişlerinden sorumlu devlet sekreteri Avusturya-Macaristan hükümetinin güven verici açıklamalar yapmaya karar vermesinin üzerinde ısrarla durmuş. Berlin'i de bu görüşmeden haberdar etmiş. “*Roma'ya gelince, Marki de San Giuliano zaten bizim yanımızdaydı*” dedi Paul Cambon.³⁸²

Ben de kendi yönümden Kont Szecsen'e aynı dili kullandım ve şöyle dedim:

“Tüm Avrupa Belgrat'a itidal tavsiye ettiği ve Sırbistan temsilcileri çoktan beri size Büyük Devletlerin genel iradesine boyun eğceğini vaat ettiği halde ülkenizin silahlanmasını anlamakta güçlük çekiyorum.”

³⁸¹ Paul Cambon'un telgrafı, no. 415 ve 416.

³⁸² Aynı yer, no. 418.

Kont Szecsen yanıt olarak, ülkesinin bu güvenceleri Avrupa'dan aldığını, fakat Sırbistan'dan hâlâ almadığını söyledi. Buna karşılık ben “Avrupa’yı muhatap aldığı zaman onun parçası olan sizi muhatap almış olmaz mı?” dedim.

Bir sorun çözülürken bir başkası iltihaplanıyordu. Masadaki bu kez İşkodra sorunuuydu. Avusturya Karadağ'ın talebine koşulsuz bir veto uyguladı. Sırlardan taleplerinin hepsinden vazgeçmeyi elde ettikten sonra şimdi de Karadağ'dan aynı değerde bir ödün koparmak istiyordu. Fakat Sırbistan'ı alttan almaya yönlendiren Rusya bu defa artık Grandük Nikola üzerinde bu türden bir baskı uygulamak cesaretini kendinde bulamıyordu. İtalya Rusya'yla mutabıktı ve Sir Edward Grey bu konuda Avusturya'nın geri adım atması gerektiği görüşündeydi.³⁸³ Avusturya kendine çeki düzen vermeliydi.

Viyan'a'nın bu peş peşe talepleri ve silahlanmayı sürdürmesi Saint Petersburg'u hâlâ telaşlandırmıyordu. Rus hükümeti kararlı bir şekilde sakindi. Georges Louis bana şöyle yazdı:³⁸⁴

“Bu yıl ki bütün görüşmelerimizde Sazonof bana, Rusya'nın bundan böyle ancak ‘kendi çıkarına ve sadece kendi büyük çıkarı için’ savaşa girmesi gerektiği, Rusya ordusunun Balkan Slav devletlerinin yararına müdahale devrinin artık kapandığı görüşünde olduğunu imparatora söylediğini tekrar edip durdu ve şunu ekledi: ‘Biz onlara bağımsızlıklarını verdik; bizim misyonumuz sona erdi.’ Aynı şekilde (Rus yasama meclisi) Duma’da üç gün önce Kokovtzo’f’un ağzıyla, Rusya’nın duygularına esir olmayacağını söyledi. Hatırlayacaksınız, Eylül ayında Rus dışişleri bakanına, Rus çıkarı için yapılacak bir savaştan söz ederken hangi olasılığı öngördüğünü sorduğum zaman bana şu yanıtı vermişti: ‘Boğazlar’da statükonun değişmesine izin vermeyeceğiz. Boğaziçi’nde ya Türkler ya da biz; başkası olamaz.’ Eylül ayındaki bu görüşme bakanın, hiçbir rakibin Rusya’yla çatışmadan geçemeyeceği bir sınır belirttiği yegâne görüşmedir. Diğer olasılıklar ve özellikle onun tarafın-

³⁸³ Paul Cambon’un telgrafı no. 415 ve 416.

³⁸⁴ 20 Aralık tarihli mektup, no. 350.

dan sıkça dile getirilen Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'da fiili bir müdahalesi olasılığına gelince Sazonof, Nisan'da olduğu gibi Kasım'da da kendi düşüncesini açıkça formüle etmeye asla yanaşmaksızın her zaman bizi sorguya çekmekle yetindi. Bununla birlikte, şayet Avusturya Balkanlar'a girerse olayların nasıl gelişeceği konusunda pek kuşku duyulamaz. Olasıdır ki başlangıçta Rusya hareketsiz kalır ve rakibinin bu cenahtan mümkün olan en fazla güçle batağa saplanmasına izin verir. Bundan kuşkusuz bizim askeri ataşemize söylenen ve benim telgrafla bildirdiğim şeyi anlamak gerekir: Sanılır ki Rusya, Avusturya Sırbistan'a saldırırsa bile Rusya savaşa girmeyecek. Emin olalım ki her halükarda II. Nikola seleflerin yaptığı şeyin bozulmasına izin vermeyecektir. Rusya şimdilik misyonunu yerine getirdiğini ilan ediyor; fakat Balkan devletlerinin bağımsızlığı tehlikeye girerse misyonu tekrar başlar."

Böylece Georges Louis, İstanbul'da statükoya saygı gösterilmesi ve Balkan devletlerinin egemenliği tartışma konusu olmaması koşuluyla Rusya'nın savaştan kaçınmaya kararlı olduğunu düşünüyordu.

Hâlihazır durumda barışı kim tehdit ediyordu? Sırların denize arazi açılımını reddeden Rusya mı? Yoksa Rusya'ya komşu milliyetleri ne pahasına olursa olsun sıkıştırmak isteyen Avusturya mı?

XIV. Bölüm

Millet Meclisi ve Senatoda açıklamalar – Hükümetin oybirliğiyle onaylanan dış politikası – Avusturya'ya verilen ödünler – Edirne ve İşkodra sorunu – Yıl sonu dilekleri.

Fransız kamuoyu, Londra'dan gelen çelişkili haberler yüzünden endişelenmeye başlamıştı. Ve ben her iki meclise de olağanüstü dönemin bitiminden önce onları bilgilendireceğime söz vermiş olduğumdan, onların her birinin huzurunda olayların ve görüşmelerin son durumunu açıklamaya karar verdim.

Bu arada Mısır'daki İngiliz ajanlarının işgüzarlığı Suriye'de bir İngiliz faaliyeti gürültüsünün yayılmasına neden oldu ve halkının büyük bölümünün uzun süredir kendini bizim himayemizde saydığı bir ülkeye İngiltere'nin göz dikebileceği düşüncesi Fransa'da biraz kaygı uyandırdı. Bu endişe tümüyle yersizdi. Daha 5 Aralık'ta, Sir Edward Grey, Paul Cambon'a şunu söylemiş:

“Suriye'de ne faaliyette bulunmaya niyetimiz, ne bir planımız, ne de başka herhangi beklentimiz var.”

Kamuoyuna güvence vermek için dışişleri bakanının bu açıklamasını parlamento önünde kullanıp kullanamayacağımı kendisine sormasını Londra elçimizden, rica ettim. Seve seve razı oldu. Ben de hem dostane İtilaf ilişkimiz, hem de Suriye konusunda telaffuz edeceğim sözlerin metnini önceden Sir Edward

Grey'e gönderdim. Ve 21 Aralık Cumartesi günü, 1913 bütçesinin acil harcamaları için gerekli olan ve parlamenter rejimin müzmin bir hastalığı haline gelen geçici bütçenin oylanması ve silesiyle milletvekillerine geçmişi de kapsayan bir sentez içinde bekledikleri açıklamayı sundum. Meclise şunları söyledim:

"Balkanlarda cereyan eden olaylar, Avrupa'nın önceden tahmin ettiği, fakat bugüne kadar çözmekten daha çok ertelemeye uğraştığı karmaşık ve zor sorunlar ortaya çıkardı. Ülkemizin geleneksel politikası bizzat, Asya Türkiyesi'nde olduğu Avrupa Türkiyesi'nde de Osmanlı imparatorluğunun bütünlüğü ilkesine dayanmaktaydı. Bölgesel statüko'nun muhafazası, bilinmezlik dolu olayları önlemeye veya ertelemeye imkân veriyordu ve biz sanki daimi gibi görmeye alıştığımız bir geçici dönem yaşıyorduk. Fakat uzun ömürlü ve aktif milliyetçiliklerin uyanması ve Türk yönetiminin hataları, Berlin antlaşmasının 23. maddesinde belirtilen reform vaatlerinin gerçekleşmemesi ve düzenli aralıklarla yinelenen anarşi ve şiddet olayları gün geçtikçe Balkan yarımadasında karışıklık çıkmasını kaçınılmaz hale getiriyordu. Daha bu yılın başında Makedonya'da hastalığı ve için için yanan ateşi rahatça fark etmiş ve vakit geçirmeden ağırlaşma tehlikesi gösteren bir durumu Rusya ile görüşmeye başlamıştık. Ortak bir mutabakatla bütün varsayımları ele aldık ve muhtemel bir çatışmayı önleme çarelerini etüt ettik. Fakat Türk-İtalyan savaşının uzaması Makedonya halkı arasında ağır tahrikleri besledi ve kanlı olaylar yavaş yavaş, Balkanlarda bir altüst oluşun eninde sonunda gerçekleşeceğini haber vermeye başladı. Nisan ayında Bulgaristan ile Sırbistan'ın bir anlaşma yapıklarını ve Bulgaristan ile Yunanistan'ın da aralarında bir antlaşma için görüşmeye başladıklarını öğrendik. Büyük ve verimli Balkan birliği düşüncesini keşfeden ya da en azından yenileyip gençleştiren devlet adamları, bu antlaşmaların, zaten daha sonraki realitelerle tahminleri çok aşan temel maddelerini önce gizli tutmayı başardılar. Fakat yaz mevsimi sürerken biz, yakın gelecekte bir yangından kuşku duyacak kadar onları öğrendik ve tam olarak bilgi sahibi olur olmaz, hazırlanmakta olan faaliyetin önemini rahatça kavradık. Derhal bir çatışmayı önlemek için bize düşen şeyi yapmakta tereddüt etmedik.

Ortaya çıkan sorunların barışçıl bir çözümünü elde etmek için bin ihtimal arasında sadece bir şansımız vardı. Balkan halklarını ölümcül bir savaştan sakındırmak için gayret göstermediğimiz takdirde ahlaki zorunluluklarımızın en buyurucusuna uymamış olacaktık. İtalya ile barış yapmayı daha fazla geciktirmemesi yönünde Osmanlı hükûmetine defalarca tavsiyede bulunduk. Aynı şekilde Balkanlarda Berlin Kongresinin ilkelerini belirlediği reformların gerçekleştirilmesi için de girişimde bulunduk. Haftalar haftaları izliyordu ve Balkan halklarının sabırsızlığı gittikçe artıyordu. İşte bu sırada, geçtiğimiz 14 Ağustos'ta Kont Berchtold Büyük Devletlere bizimkine benzer duygulardan esinlenen bir teklif sundu. Viyana hükûmeti, Avrupa'nın aşamalı bir ademi merkeziyet (desantralizasyon, yerelleşme) politikası benimsemesini, Balkan devletlerine de bu politikanın sonuçlarını sakince beklemesini Babiâli'ye tavsiye etmesini istiyordu. Bu öneri formüle edildiği sırada ben Saint-Petersburg'daydım; hemen Avusturya-Macaristan hükûmetinin görüşlerini desteklemek için Rus dışişleri bakanı Sazonof ve Paris'te benim yerime bakan Briand ile mutabık kaldım. Fakat Büyük Devletlerin, bir eylem planının genel hatlarını kesin olarak belirlemesinden önce tüm Avrupa Türkiye'sinde huzursuzluk arttı ve en iyimser zihinler bile yavaş yavaş tehlikenin yakınlığını fark etmek zorunda kaldı."

Tüm bu cümleler alkışlanmak suretiyle oybirliğiyle olumlandı. O zaman Üçlü-İtilaf'ın ortak faaliyeti üzerinde durdum ve şunu ekledim:

"Bu yılın başından beri hiç ara vermeden dost ve müttefiklerimizle durum hakkında görüş alışverişinde bulunduk ve her gün yaptığımız görüşmelerde *hem Rusya, İngiltere ve Fransa arasında tam bir mutabakatı korumaya hem de Avrupa devletleri arasında genel işbirliği ortamı hazırlamaya özen gösterdik.*

İttifakımıza etkin ve aktif bir bağlılık göstermeyi temel ödevimiz olarak gördüğümüzü tekrar etmeye gerek olmadığını düşünüyorum. Onur ve çıkar bu tutumu aynı derecede gerektirmektedir. Çözülecek sorunların tüm ayrıntıları üzerinde yaptığımız

işbirliği aslında münhasıran ileri görüşlü ılımlılık sayesinde kolaylaştı; Rus başbakan Kokovtsof zaten bu hafta yaptığı bir konuşmada bu ılımlılığın çok olumlu kanıtlarını verdi.”

Tüm bu açıklamalar da öncekiler gibi sadece sık sık onay gösterileriyle kesildi. Sürdürdüğümüz politikaya tek itiraz yükselmedi. Daha sonra Sir Edward Grey’le yaptığım görüşmeye ve onun katıldığını belirttiği koşullara geçtim:

“İngiltere’ye gelince, onunla ilişkilerimiz hiçbir zaman şimdikiinden daha güvenilir ve daha sıkı olmadı. Fransız kamuoyunun bir kısmı, bazı durumlarda, Britanya hükümetinin başka devletlerle olan ilişkilerinde, bizimkiyle mükemmel uygunlukta bir politika izlemediğinden endişe duyar gibi göründü. İngiliz hükümetinin güvenilirliği kesinlikle benim bu kaygıyı paylaşmama izin vermedi. Sir Edward Grey, bunun hiçbir temeli olmadığını ve Fransız-İngiliz Bağlaşıklığı (İtilaf)’na bizim kadar güçlü bir şekilde bağlı olduğunu kendiliğinden bize açıklamayı hiç ihmal etmedi.”

Bu güvenceler de doğal olarak takdir topladı; öylece Üçlü-İtilaf’a güven sağladıktan sonra net bir şekilde Avrupa işbirliğinin gerekliliğine işaret ettim.

“İngiltere ve Rusya gibi Fransa da uluslararası gruplaşmaların sistematik bir zıtlaşmasıyla hâlihazır sorunları karmaşık hale getirmeyi hiçbir zaman istemedi. Tam tersine diğer Büyük Devletler gibi, biz de bir çözüme varmak ümidinin vakit geçirmeden şu ya da bu form altında genel görüşmelere başlamaya bağlı olduğunu düşündük ve başından beri pes etmeden bu görüşmeleri hazırlamak için uğraştık. Art arda yapılan girişimleri bugün ayrıntılarıyla Meclis’e haurılatmaya gerek duymuyorum. Onların hepsi aynı anlayışla ortaya konuldu ve ortak olduğumuz girişimlerin hiç biri İngiltere ve Rusya ile görüşülüp mutabık kalınmadan gerçekleştirilmedi.”

Can kulağıyla dinlenerek, sürekli alkışlanarak en küçük bir eleştiriyle kesilmeden çabalarımızın uzun listesini hatırlattım ve şöyle devam ettim:

“Sonuç alma saatinin gelmiş olmasını diliyorum. Çatışmalar sürerken Büyük Devletlerin hepsi, askeri operasyonların çözüm olmadığını görerek, münferit önlemlerle kendi görüşünü dayatmaya çalışmaktan kaçınmak gerektiğini kabul etme konusunda uzlaştıkları zaman sonucu çabuklaştırmak için çok şey yapmış oldular. Britanya hükümeti kendi yönünden, bizim yol göstermemizden sonra sevindirici bir girişimde bulundu.”

Burada, konuşmamın başından beri ilk kez ve bitimine kadar son kez olmak üzere bir araya girme oldu. Jaures kısa fakat anlamlı bir söz söyledi: “Çok iyi!”

Ve ben devam ettim:

“Londra’da başlayan elçiler toplantısı, tabii ki bizzat karar yetkisine sahip değildir; o ne bir kongre ne de bir konferanstır. O sadece resmi bir hazırlık niteliğindedir; fakat devletlerin arasında en rahat ve en yakın teması sağlamaktadır; görüşmelerin hızlığını sağlayacak ve barışın imzalanmasında ortaya konacak çok yönlü sorunların ön incelemesini yapacaktır. Şimdilik elçiler Avrupa uyuşmazlığının önemli nedenlerinden birinin ortadan kaldırmayı başarmış gözüküyor. Özerk bir Arnavutluk ilkesini ve Sırbistan için Adriyatik denizine ticari bir çıkışı garanti eden bir teklifi hükümetlerine tavsiye ettiler. Bütün hükümetler bu iki hususu kabul etmeye hazırdır ve Sırbistan’ın onların yol göstermelerine katılacağını söyleyebilirim.

Tabii ki Sultan’ın egemenliği veya tabiiyeti altında oluşturulacağını düşündüğüm Arnavutluğun özerkliği Fransa dâhil bütün Büyük Devletler tarafından denetlenecektir.

Yine tabiidir ki Arnavutluk toprakları üzerinde Sırbistan’a açılacak liman serbest ve tarafsız olacak ve aynı şekilde Avrupa’nın denetimi altında, savaş mühimmatı dâhil her türlü mal için transit geçiş serbestliğine sahip uluslararası bir demiryolu aracılığıyla hizmet verecektir. Tarafsız ve serbest bir Arnavutluk limanından, Sırbistan ayrıca gümrük imtiyazından da yararlanacaktır.

Bu düzenlemenin uygulanmasını mümkün olduğunca Sırbistan’a en uygun hale getirmeye gayret edeceğiz. Ona elbette gerekli

garantiler verilecektir; zira Avrupa barışının yararına arzularının bir kısmından fedakârlık yapması ondan isteniyorsa buna karşılık, yaşama ve nefes alma imkânlarının tümünün kendisine sağlanması en azından adalet gereğidir.”

Bu sözcükler açıkça meclisin tümünün fikrine tercüman olmuştu ve özellikle alkışlandı. Ben devam ettim:

“İleriye doğru, bu düşüncelerin ortaya konmasında Büyük Devletlerin aynı fikirde olduğunu gördüğümüz için kendimizi kutlamamız gerekir. Ancak bu ilk mutabakat, Arnavutluğun rejimi, bilhassa sınırları ve başka birçoğu gibi oldukça nazik sorunları şimdilik çözmüş olmuyor. Elçiler tarafından ele alınacak olan bu sorunların hepsi zaten diğer tarafta Balkan devletleriyle Türkiye arasında yapılmakta olan görüşmelerin sonucuna bağlıdır. Bu görüşmelerin nasıl sonuçlanacağını tahmin etmek ne yazık ki henüz mümkün değil. Balkan müttefiklerinin temsilcileri, Balkan dayanışmasının onlara verdiği gücü çok iyi biliyorlar ve ordularının bunca cesaret ve sabırla omuz omuza dövüştüğü savaş alanında genç krallıklarının kazanmış olduğu moral gücünü yersiz tartışmalarla tehlikeye sokmamaya son derece kararlılar.”

Bu tespitin iyimserliği içine hemen bir tavsiye hatta belki de gizli bir sitem yerleştirdim ve sözümü şöyle bitirdim:

“Acaba, Balkan müttefikleri ile Osmanlı temsilcileri arasında uzlaşma gerçekleşecek mi? Bu yarının gizemidir. Eğer, istenmeyen sonuç olarak görüşmeler kesilirse Avrupa’nın rolü sona ermemiş olacak. Bu kez belki de hiç olmadığı kadar yangının yayılması riskini içeren çatışmaların tekrar başlaması karşısında elbette duyarsız kalınamayacaktır. Avrupa kuşkusuz, başlangıçtaki arabuluculuk fikrine geri dönecektir. *Fransa her halükarda bütün gücüyle barışın yararına Büyük Devletlerin gayretlerine yardımcı olmayı ve gerekirse onları teşvik etmeyi sürdürecektir.* Ancak krizin başından beri tekrar tekrar belirtilerini gösterdiğimiz bizdeki bu barışçıl niyetlerin samimiyeti oranında, çıkarlarımızı ve haklarımızı keşintisiz savunmaya, Fransa’nın Doğu’daki geleneksel politikasını

sürdürmeye ve her şeyin üstünde ulusal onurumuzu teşkil eden manevi ve kutsal şeyi korumaya kesinlikle kararlıyız.”

Resmi gazete bu noktada, soldan, merkezden ve sağdan coşkun ve sürekli alkışlarla, milletvekillerinin büyük bir bölümünden kabul ettiğim tebrikleri kaydediyor.

Bu alkışlar, bu tebrikler kuşkusuz benim konuşmama değil hükümetin politikasına yanıt veriyordu.

Tümüyle hükümetin etrafında toplanmış olan meclis müzakereyi uzatmayı yararsız bulmuş olmalı ki benden sonra kürsüye çıkan bir milletvekilinin sözlerini onaylamadığını “çeşitli hareketler”le belli etti. Bu milletvekili bir süre sonra, bazı elçiliklerin mali entrikaları ve İzvolski’nin tasarladığı üzücü ve yararsız gösterişlerle ilgili konuşmam sırasında tekrar karşımıza çıkacak. Onu daha sonra da savaş esnasında tuhaf pazarlıklarla uğraşırken göreceğiz. Benden sonra meclis kürsüsüne çıktığında, “barış havariliği”ne saygılar sunarken, Avusturya’nın politikasına üstü kapalı bir övgüde bulunmuş oluyordu. Oturum çıkışında, onun amaçlarının farkında olduğumu kendisine söyledim ve açıklama yapmaya cesaret edemedi savuştu. Onun genel bir hoşnutsuzlukla izlenen konuşmasından sonra Edouard Vaillant ve Jaures sosyalist grup adına, hükümetin dış politikasına karşı hiçbir itiraz içermeyen birkaç şey söylediler.

Edouard Vaillant şöyle konuştu:

“Sayın hükümet başkanının bize verdiği barışçıl ümitlerden kendimi mutlu hissediyorum. Bu barışçıl ümitler daha sonraki görüşmelerde ne kadar çok gerçekleşirse Avrupa’yı bölebilecek, devlet bloklarını karşı karşıya getirecek her şeyden o kadar iyi sakınmak ve bütün devletlerin aralarında daha fazla mutabakat araması mümkün olacaktır. Bu çaba içerisinde, hem ileri görüşlü, ihtiyatlı hem de barış yanlısı bir politika izlemiş ve bu koşullarda barışın olduğu kadar Fransa’nın da sadık dostu olduğunu kanıtlamış olan İngiltere’nin yanında yer almamak mümkün değildir.”

Vaillant konuşmasını şu onaylayıcı sözlerle bitirdi:

“Bize gelince, sayın hükümet başkanının vermiş olduğu barış güvencelerinden sonra, *barış için sağlam ve akıllıca olduğu kadar enerjik bir politika yürütmeyi sürdürmesini kendisinden istemek zorundayız.*” (*Aşırı soldan coşkun alkışlar.*)

Jaures ise kısa tespitlerde bulundu:

“Sayın dışişleri bakanının diplomasisinin detaylarını analiz etmek istemiyorum. Şu veya bu noktada kuşkusuz bazı çekincelerimiz olacaktır. Ancak bu saatte, samimi olarak barış istiyor olması, Avrupa’ya bu izlenimi vermesi, Avrupa’yla güvenilir şekilde işbirliği yapmanın Fransa’nın ödevi olduğunu idrak etmesi bizim için yeterlidir. *Ve krizin başından beri, çatışmayı sakinleştirip hafifleten ve Londra’da, elçiler konferansının toplanmasına olanak sağlayan, tüm ülkeler arasındaki genel görüşmelerde sayın hükümet başkanının ön almasını şükranla anıyorum.*”

Kısacası, bizim dış politikamızın yönetimi hakkında yeterince bilgilendirilen, sağdan, aşırı sola kadar tüm meclis hükûmete onayını vermişti. Ne başkanlık seçimlerinin yaklaşmış olması, ne kesin veya muhtemel adayların çokluğu, ne çevrilen dolaplar ne de politik renklerin gizli planları bu vatansever fikir birliğini sarsmıştı.

Meclis’te geçici bütçe oylandıktan sonra Maliye bakanı ile ben projeyi Senato’ya götürdük ve orada, mecliste vermiş olduğum bilgileri kısaca tekrar ettikten sonra konuşmamı bazı noktalarda geliştirdim.

Asırlardır korkutucu bir muamma olarak ortaya konulan ve gayretlerimize rağmen yeni bir safhaya giren Doğu Sorunu’nun kuşkusuz şimdi Fransız fikirlerine daha iyi tekabül eden bir anlamda çözüleceğini belirterek şöyle dedim:

“Ulusların bağımsızlığı açısından Balkan halklarının birliği çok önemli bir şeydir. Uzun zamandır hayal olan şey bir realite haline geldi. 1844’den beri ünlü Sırp vatansever İliya Garaşanin’in zihnini

meşgul eden düşünce, 1860'dan sonra Prens Mişel Obrenoviç'e esin kaynağı olan düşünce, Batı'da Lamartine, Michelet, Victor Hugo, Gambetta gibi adamları cezbeden düşünce şimdi bizzat halkların şuuruna yerleşti ve onları adalet ve özgürlük için beklenmedik girişimlere sevk etti. (Dün bu konuyla ilgili 1874'de yazılmış harikulade bir mektup okudum.) Eğer Fransa, bu gelişmekte olan ulusların eserine sempatiyle bakmasaydı kendi özgür düşünceli geleneklerini inkâr etmiş olacaktı.

Bundan böyle Balkanlar, Balkan halklarına, Bulgarlara, Yunanlılara, Sırlara, Karadağlılara, Arnavutlara ait olsun; kesinlikle en makul ve en adil çözüm budur. Dolayısıyla bu, en uzun ömür ve istikrar garantisi vaat eden şeydir. Londra'da elçiler arasında gerçekleşen ve 2 Ocak'tan itibaren uyulması gereken antlaşmalarda bu bakış açısının bütün devletler tarafından rahatça kabul edileceğini düşünüyorum.

Türkiye'ye gelince, müttefiklerin fetihlerinden sonra Avrupa'daki topraklarının çok büyük bir bölümünün elinden çıktığını açıkça görecektir. Ancak Asya'da hâlâ önemli ve dönüşüm geçiren bir imparatorluğu korumaktadır; bu imparatorlukta terakkinin ve medeniyetin yararını gözeterek otoritesini icra etmek sadece kendisine bağlıdır. Eğer iyi telkinlere kulak verirse, çabalarını ve geleceğe dair ümitlerini yönelteceği taraf özellikle budur; o zaman Büyük Avrupa Devletleriyle ve özellikle Fransa ile iyi bir dostluk içinde yaşamayı sürdürmek onun için kolay olacaktır.

Bununla birlikte gelecekte dâhili sorunlardan kaçınmak için Türkiye akıllılık edip, ona boyun eğmiş olan halklardan bazılarının isteklerine iyi niyetle kulak vermelidir. Aylardan beri İstanbul'daki elçimiz Büyük Devletlerle mutabakat halinde, Lübnanlılar lehine bir reform projesini Babıâli nezdinde desteklemektedir. Ancak görüşmeler uzun sürüyor ve henüz bir yere varmadı. Özellikle Lübnan'da ve Suriye'de geleneksel çıkarlarımız olduğunu ve bu çıkarlara saygı gösterilmesini beklediğimizi Senato'ya söylemeye gerek duymuyorum.

İngiltere hükûmetiyle aramızda bu nokta üzerinde herhangi bir görüş ayrılığının varlığını düşündürecek hiçbir neden bulunmadığını konuşmama ilave edebilmekten mutluyum."

Ve işte bu konuda Sir Edward Grey'le birlikte hazırladığımız açıklamanın metni:

“İngiliz hükümeti çok dostane bir şekilde bildirmektedir ki bu bölgelerde herhangi bir şekilde faaliyet göstermek için ne niyeti, ne tasarısı ne de politik arzusu bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun Asya’da bütünlüğünü korumaya kesin kararlıyız. Ancak bununla birlikte, orada geleneksel dış politika uygulamalarımızdan asla vazgeçmeyeceğiz. Bize yakınlık duyanların hiçbir biriyle ilgimizi kesmeyeceğiz ve çıkarlarımızın hiçbir şekilde zarar görmesine izin vermeyeceğiz.”

Tekrar bizim uyum arzumuzun üzerinde durarak konuşmamı bitirdim ve Senato bana, Meclis’le aynı teveccühü gösterdi. Kimse söz almadı ve geçici bütçe tartışmasız oylanarak kabul edildi. Daha 21 Aralık iken, her iki meclis ortak bir mutabakatla kapanış kararının okunmasını iki gün sonra 23 Aralık Pazartesi’ye erteledi. Bir hükümete bundan daha parlak bir güven kanıtı vermek imkânsızdı.

22 Aralık Pazar günü kuşkusuz Avrupalı büyük bir adam olan Ernest Lavisse bana dostça yazılmış şu kısa notu gönderdi:

“Sevgili meslektaşım, size duyduğum hayranlığı yineliyorum. İşte tarihe not düşmek diye buna derler. Fazla bir şey söylemiyorum, zira zamanınızın kıymetli olduğunu biliyorum. Sadık meslektaşınız, E. LAVISSE.”

Böyle teşviklerle ne kadar duygulanmış olsam da çok biliyordum ki Avrupa’nın görevi bitmiş olmaktan uzaktı. Hatta kendime en zor kısmın halledilmiş olup olmadığını soruyordum. Balkan halkları bağımsızlıklarını kazanmışlardı; geriye topraklarının sınırlarını belirlemek kalmıştı. Balkan müttefiklerinin elde etmiş olduğu başarıdan sonra şimdi örtülü rekabetler içinde, Avusturya’nın huysuzluğunun gölgesinde ve Babiâli’nin direnişi karşısında zıt fikirler ve bedel arayışları kendini göstermeye başlamıştı. Eğer elçiler toplantısında uzlaşma sağlanmışsa

bu, Prens Lişnovski'nin belirttiği gibi, Avusturya korkusuyla, aslında yeterince meşru olan Sırp taleplerini ekarte etmek sayesinde olmuştu.

Bazı Fransız gazetecileri bizim ödünlerimizi aşırı buldular. 23 Aralık'ta Jacques Bainville şunu yazdı:

“Bir kez daha Avusturya-Almanya bloğu kendi yasasını Avrupa'ya kabul ettirdi. II. Guillaume'un ifade ettiği ünlü *Sic jubeo*³⁸⁵ artık sadece kendi imparatorluğu içinde geçerli değil. Onu eski dünyanın tümüne yaydı. Tanca'dan sonra olduğu gibi, Bosna'nın il-hakından sonra olduğu gibi, Agadir olayından sonra olduğu gibi Almanya ve Avusturya iradelerine boyun eğdirdiler. Londra toplantısında Üçlü-İtilaf'ın temsilcileri Üçlü-İttifak'ın arzularını bütünüyle ve açıkça tescil ettiler. Londralı bir muhabirin çok canlı ifadesine göre Avusturya elçisi toplantıya elinde hatırı sayılır bir bastonla gelmiş ve yeri geldiğinde Alman meslektaşının onun kulanılmasına izin vermiş.”

Pek tabii bu arada Viyana'da zafer şarkıları söyleniyordu. Elçimiz Dumain bana şunları yazdı:³⁸⁶

“Londra'da toplanan elçilerin ilk görüşmelerinin sonuçlarını burada Avusturya-Macaristan için tam bir başarı olarak yüceltmekten hoşlanıyorlar. Bunun, monarşi tarafından her zaman desteklenen, altı büyük devletin temsilcilerinin kabul ettiği fikirler olduğunu bütün gazeteler çokça tekrar ediyor.”

Saint-Petersburg'da ise aksine büyük düş kırıklığı yaşanıyor ve Georges Louis bana çektiği telgrafta şöyle diyordu:³⁸⁷

“Ulusal gazeteler, elçiler toplantısıyla ilgili olarak Rus politikasına ve genel anlamda Üçlü-İtilaf'ın politikasına şiddetle saldırıyorlar.

³⁸⁵ *Sic jubeo*: Böyle istiyor, böyle emir ediyorum diyen bir kanun. (çev.).

³⁸⁶ 22 Aralık tarihli mektup, no. 312.

³⁸⁷ 24 Aralık, no. 588.

Swiet gazetesi baş makalesine şu başlığı koydu: 'Tsouchima'dan³⁸⁸ daha beter'. *Novoye Vremya*'nın başlıkları da şöyle: 'Diplomatik Mukden³⁸⁹ ve 'Londra Hezimet'i."

Bizim uzlaşma anlayışımız en azından, barışı sağlamlaştırmak adına arzu ettiğimiz karşılığı bulmayacak mıydı? Yeni olaylar bu konuda bize henüz güven vermiyordu. 21 Aralık'ta ben meclis kürsüsündeyken, Rifat Paşa bakanlığa gelmiş ve Paleolog'u istemiş, ona şöyle demiş:

"Osmanlı hükümetinin Edirne'yi bırakması mümkün değil. Halkın en azından üçte biri Türk'tür. Biz İstanbul'u almadan önce Edirne imparatorluğun başkentiydi. Sultan Selim Camii hanedanın en saygın mezarlarından bazısını barındırıyor. Şimdiki savaş o kadar az yıkıcı, o kadar çabuk sonuca götürücü oldu ki, Bulgarların almayı başaramadığı ve bizim için büyük anılar ifade eden bir kenti elimizde tutmak hakkı elimizden alınmak isteniyor."

Paleolog şu itirazı yapmış:

"Fakat eğer Edirne kendisine bırakılmazsa Bulgar hükümeti çatışmayı tekrar başlatmaya kararlıdır ve çatışmaların tekrar başlaması Türk imparatorluğunun, sadece Avrupa'da değil Asya'da da yıkıma sürüklenmesi tehlikesi taşımaktadır." – "Neyse, Poincaré'ye, Bulgarlar nezdinde Edirne'yi istemekten vazgeçmesi için ısrar etmeyi kabul edip etmeyeceğini sormalısınız." – "İsteğinizi başbana ileteceğim, fakat korkarım hiçbir şey yapamaz."

Dışişleri direktörü bu görüşmeyi bana ilettili. Fakat Büyük Devletler Türkiye'nin hayallerini yok etmek konusunda mutabık

³⁸⁸ Tsushima Deniz Savaşı: 1904-1905 Rus-Japon savaşı'nın bitirici noktası, bir bakıma Rusların savaşı o anda kaybettiği yer. (çev).

³⁸⁹ Mukden Olayı: Japonların Mançurya'daki Mukden kentini ele geçirdikten sonra bütün Mançurya'yı işgal etmesi ve Japonya'nın güdümündeki Manzhou Guo (Japonca Mançukoku) Devleti'nin kurulmasıyla sonuçlanan olay. (çev.).

kalmışlardı. Almanya ve Avusturya İstanbul'da, Osmanlı hükümetinde yenildiğini kabul edip Edirne'yi teslim etmesini istemek için çoktan girişimde bulunmuşlardı. Viyana'nın hoşgörüsüne güvenen Babıâli büyük hayal kırıklığına uğramıştı. Fakat Türkler, en azından her türlü sorumluluktan kurtulmak istediler ve Elçiler toplantısının, birbiriyle uyumlu fakat münferit girişimlerle yetinmek yerine onlara müşterek ve baskıcı bir bildirimde bulunduğunu ileri sürdüler. Daha sonra devlet adamlarından ve imparatorluğun ileri gelenlerinden oluşan olağanüstü bir konsey toplanacak ve onların görüşü neyse hükümet ona boyun eğecekti. Kısacası her zaman aynı kaçamaklar ve aynı oyalama taktikleri.

Almanya, Avusturya ve Fransa'nın Türkiye'ye dostane uyarılarda bulundukları esnada Rusya yine, Cumhuriyet hükümetinin ona daha önce de sitem ettiği ve düzeltmek istenmez gözükmemesinden Fransız diplomasisinin endişe duyduğu uygun-suz girişimlerinden birini yaptı.

İstanbul elçimiz Bompard'ın bildirdiğine göre,³⁹⁰ İstanbul'daki Rus elçisi Osmanlı dışişleri bakanına gidip, şunu söylemiş:

“Osmanlı hükümetinin Edirne, İşkodra ve Yanya'yı elinde tutmakta ısrar etmesi, barış imzalanmasına engel olmak türünden bir şeydir. Rus kamuoyu bu sorunlar konusunda yekvücuttur. Eğer Babıâli'nin direktmesi yüzünden Londra görüşmeleri kesilirse veya sadece askıya alırsa emperyal hükümetimiz şimdiye kadar dizginlemeyi başarmış olduğu halkın duygusal tezahürlerini artık daha fazla bastırmakta aciz kalacak ve Rusya'nın taraf-sızlığı artık garanti olmayacaktır.”

Bu telgrafi alınca İzvolski'yi çağırdım ve Rusya'nın kendi başına hareketlerinden ona yakındım. Bize önceden haber vermeden tehlikeli girişimlere soyunmuştu. Kimseye danışmadan bir çıkış yapmıştı. Tarafsızlıkla ilgili bu ifade İstanbul'da nasıl yorumlansın istiyordu? Elçi bana şu yanıtı verdi:

³⁹⁰ Pera'dan gönderilen 23 Aralık tarihli telgraf, no. 701.

“Bompard yanılıyor. Dışişlerinin İstanbul elçimiz Giers’e yolladığı telgraf, elçinizin atfettiği anlamı içermiyor. Biz Türkiye’ye sadece şunu belirttik: ‘İşkodra, Edirne ve Yanya sorunuyla ilgili direktneyi sürdürürseniz Balkan müttefikleri barışa yanaşmayacaklar. Askeri operasyonların tekrar başlaması kaçınılmaz olacak. Ve o zaman bizim tarafsızlığımız artık güvence olmaktan çıkacak; çünkü çatışmaların tekrar başlaması kuşkusuz Küçük Asya (Anadolu)’da ve Rusya’ya komşu bölgelerde ayaklanmalara ve karışıklara yol açacak; bu da Kürt saldırılarına ve diğer komşu halkların faaliyetlerine karşı bizi önlem almak zorunda bırakacaktır.”

Bu sıkıntılı açıklamaya, düzeltici yorumla bile olsa Türkiye’ye bildirilen tespitlerin bizim onayımız olmadan yapılamayacak kadar ciddi olduğu yanıtını verdim. İzvolski monoklünü taktı, çıkardı, tekrar taktı ve dudaklarını sımsıkı kapalı tuttu.

Daha sonra bana, Sazonof’dan yakında aldığı bir telgrafi ilettili. Bakan ona Saint-Petersburg’da Avusturya-Macaristan elçisiyle yaptığı bir görüşmeyi haber veriyordu. Sazonof elçiye şunları söylemiş:

“Vienna hükümeti Londra’da Sırp limanı ve Arnavutluk sorunuyla ilgili olarak tam doyuma ulaştı. O halde niye hâlâ seferberlik hazırlıklarını durdurmuyor? Bunu sürdürürse, Rus kamuoyu Avusturya-Macaristan’ın silahlanmasını Rusya’ya karşı bir tehdit olarak görmekte gecikmeyecektir ve Rus hükümeti de ordularını takviye etmek zorunda kalacaktır.”

Elçi de şunu sormuş:

“Ama biz almış olduğumuz önlemleri durdurursak, siz de buna karşılık, Ekim ayından bu yana terhis geldiği halde silâh altında tuttuğunuz askerleri evlerine göndermeye hazır olacak mısınız?”

Sazonof:

“Ben bu konuda Savaş bakanı nezdinde girişimde bulunmaya dünden hazırım.”

Rus hükümetinin bana verdiği ve kim bilir belki de bir anlaşma ümidi doğuran bilgiyi tüm elçilerimize duyurdum.³⁹¹

Georges Louis de Avusturya'nın Petersburg Elçisi Kont Thurn'e, Avusturya'da terhislerin başlayıp başlamadığını sormuş, elçi ona yanıt olarak, muvazzaf asker sayısının "yavaş yavaş" azaltılacağını sandığını söylemiş fakat hemen başka bir konuya geçerek, halkı Arnavut olduğu için İşkodra kentinin Karadağ'a verilmesine Viyana hükümetin razı olamayacağını eklemiştir. Aynı esnada Viyana basını bu küçük ülkeye karşı şiddetli hicivler yayınlıyordu. Karadağ elçimiz Aynard başkent Çetine'den bana yolladığı telgrafta şunu bildirdi:³⁹²

"Belki Avusturya sadece, Kral Nikola'ya İşkodra'yı almak için ona güvenemeyeceğini hissettirmek ve onu mevzii ödünlere zorlamak istiyor. Belki de ona İşkodra'ya sahip olamayacağını, üstelik desteğini Viyana'da aramazsa tacını da kaybedeceğini anlatmak istiyor."

Berlin'den gelen elçimiz Jules Cambon bana şunu söyledi ve Paleolog'a da tekrar etti:

"Pek az yıl bundan daha ürkütücü haberlerin gölgesinde sona erdi. Berlin'de şimdiye kadar sükûnet hâkimdi; ama şimdi burada Avusturya'nın kendini felakete sürüklediğine inanılıyor ve bizzat bu endişe tehlikesiz değil."

Sazonof'un sorusuna Avusturya'nın Petersburg elçisi Kont Thurn'un yaptığı gibi, Giers tarafından sorulan bir soruya Kont Berchtold da maalesef kaçamak bir yanıt vermiş:

"Sekiz veya on beş gün içinde Avusturya-Macaristan ihtiyacı olan garantileri alacağına kesin olarak inanıyor. İşte o zaman

³⁹¹ Paris'ten Saint-Petersburg'a, Londra'ya, Berlin'e, Viyana'ya, Roma'ya ve İstanbul'a gönderilen telgraf, 23 Aralık 1912.

³⁹² Telgraf, no. 119.

birliklerini Galiçya'dan hemen çekecek ve silâhındaki asker sayısını azaltacak.”

Buna karşılık elçi de. “*Epeydir beklenen bir kararı daha fazla ertelememenin daha dostça ve daha dürüstçe olacağını size söylememe izin verin.*” demiş. Kont Berchtold, Sırpların güvenilirliğinin ona göre kuşkulu olduğunu ve belki de tehdidi daha az şiddetli hissedерlerse direnmeye başlayacaklarını söylemiş. Son olarak en sevimli ifadelerle, çok geçmeden sorun tamamen çözüldüğü zaman Avusturya-Macaristan ile ilişkilerinin ne kadar dostane ve güven verici hale geleceğini Rusya'nın göreceğini belirtmiş. Giers, kendisine içtenlikten uzak gözüken bu sözlerden pek etkilenmeyerek, bu olaylardan geriye, acısı yıllarca unutulmayacak bir anı kalacağı korkusunu dile getirmekle yetinmiş.³⁹³

Aynı Noel günü Avusturya-Macaristan Saint-Petersburg'a, Kont Berchtold'un, uzlaşımamış bazı noktaları netleştirmek ve bir anlaşmaya varmayı kolaylaştırmak için Londra'da başlamış olan görüşmelere, 2 Ocak'a kadar ara verilmesinin yararlı olacağını belirttiği bir muhtıra yolladı. Viyana hükümeti Adriyatik Denizi'ne doğru inşa edilecek uluslararası demiryolunu şöyle tasarlıyordu: Demiryolunun güvenliği bir Arnavutluk jandarma birliğine verilsin istiyordu. Transit geçiş serbestliği Sırbistan gibi diğer devletlere de sağlanacaktı; savaş malzemesi sadece barış zamanlarında nakledilebilecekti. Öte yandan İşkodra'nın, müstakbel Arnavutluk devletinin ayrılmaz parçası olmasını düşünüyordu. “Katolik kültün hamisi olmak hasebiyle Avusturya-Macaristan monarşisinin orada ‘önemli çıkarı’ var; İşkodra Kuzeyli Katolik Arnavutların dini merkezidir ve tüm ülkenin yönetimi için gerekli bir ana merkezdir; zaten şu ana kadar Karadağlılar bu kenti almayı başaramadılar; onun kahramanca savunulması, Türk ordusunun başarısından daha çok Arnavutların kenti korumak için gösterdikleri azmin ka-

³⁹³ Viyana'dan gelen telgraf, 25 Aralık, no. 265.

nıttır” diyordu. Sonuç olarak muhtıra, Avusturya-Macaristan Monarşisi’nin, ayakta kalmaya muktedir bir Arnavutluğun kurulmasında “hayati bir çıkarı” olduğunu, İşkodra’nın kaybedilmesiyle Arnavutluk’un varlığının tehlikeye düşeceğini, Karadağ bölgesindeki Rusya’nın çıkarlarının Njegos hanedanının³⁹⁴ korunmasıyla sınırlı olduğunu ve Avusturya’nın Kral Nikola’nın tacını koruması için Saint-Petersburg’la işbirliği yapmaya tamamen hazır olduğunu tekrar ediyordu.

İyi ki Rusya, burada da telafisi mümkün olmayan hiçbir şey yapmadı. Hatta Çetine’de, İşkodra sorununa yeterince ustalıklı yaklaşmış ve Karadağ’a sorunun politik olarak çözülmesinden önce, “askerî olarak kademelendirilmesi gerektiğini” söylemiş.³⁹⁵

Öte yandan, İtalya’nın Berlin elçisi von Kiderlen’e, hükümetinin İşkodra’nın Karadağ’a bağlandığını görmek arzusundan söz ettiğinde Dışişleri bakanı ona şu yanıtı vermiş:

“Bu konu Almanya’yı ilgilendirmiyor. Tek arzumuz Avusturya ile İtalya’nın kendilerine uygun buldukları şekilde mutabık kalmalıdır.”

Fakat eğer müttefikler arasında ayrılık doğarsa Almanya’nın destekleyeceği tarafın Avusturya olacağından bizim kuşkumuz yoktu. Aslında mülkiyeti tartışmalı olan tek kent İşkodra değildi. Türkiye-Balkan devletleri konferansında Sırbistan baş delegesi Novakoviç, eğer Avusturya müstakbel Arnavutluk içine Prizrend, Dyakovo ve İpek kentlerini de dâhil etmek isterse Sırbistan’ın bu yağmaya katlanmaya razı olmayacağını açıkladı³⁹⁶. Danef de Romanya’nın yeni Londra Elçisi Mishu ile görüştükten sonra, Paris’teyken bana söylediği şeyi, Romanya’nın talep-

³⁹⁴ Piskopos I. Petar Petroviç Njegos’la başlayan ve II. Nikola dahil Karadağ krallarının mensup olduğu sülale. (çev.).

³⁹⁵ Aynard’ın telgrafı, 26 Aralık, no. 120.

³⁹⁶ De Fleuriau’nun mektubu, 27 Aralık no. 555.

lerinin aşırı olduğunu Fleuriau'ya tekrar etmiş. Bulgaristan'ın iki kez Romanya'ya Balkan Konfederasyonuna girmesini teklif ettiğini, bu tekliflerin reddedildiğini ve şimdi de Bulgaristan'ın talep ettiği her türlü toprak devrini reddettiğini söylemiş. Bununla birlikte Danef, Romanya ile Bulgaristan arasındaki sınırın *yılan-kaviliğini* düzeltilebileceğini ve Silistre'nin eski istihkâmlarının yıkılabileceğini sonunda kabul etmiş.³⁹⁷

Bu çekişmelerin ortasında Balkan delegasyonlarının konferansı 28 Aralık'ta, müttefiklerin buyruklarına Osmanlı hükümetinin yaklaşımını görüşmek için tekrar toplandı.

Balkan devletleri Türkiye'den, Midye-Tekirdağ-Gelibolu hatının batısında kalan Avrupa topraklarının ve Girit dâhil tüm adaların mülkiyetinden vazgeçmesini istemişlerdi. Babiâli'nin yanıtı görüşmelerin kesilmesine mi neden olacaktı yoksa ne olursa olsun müzakerelerin sürmesine izin mi verecekti?

Bompard'ın söylediğine göre, Büyük Devletlerin girişimleri ve hatta Rusya'nın tehditleri yüzünden Osmanlı hükümeti üzerinde oluşan baskı bugün ortadan kalkmıştı ve Babiâli Edirne'yi teslim etmemeye karar vermişti³⁹⁸. Gerçekten, 28 Aralık sabahı barış konferansının toplantısında Türkiye her türlü toprak tavizini reddetti. Anlamsız karşı teklifler ileri sürdü: Edirne vilayetini bütünüyle muhafaza edecekti; Sultan'ın tabiiyeti altında ve Hristiyan tercihen Protestan bir prensin yönetiminde özerk bir Prenslik haline gelecek olan Makedonya'ya muhtariyet verecekti; Arnavutluk da aynı şekilde Sultan'ın tabiiyeti altında ve Müslüman bir prensin yönetiminde özerk bir devlet olacaktı; Türkiye, Asya topraklarının güvenliğini sağlıyor dediği Ege adalarını muhafaza edecekti. Girit adasının müstakbel statüsüne gelince, Balkan müttefiklerinin bu sorunla bir ilgisi yoktu. Bu Babiâli ile Büyük Devletlerarasında bir meseleydi.

³⁹⁷ Age., 27 Aralık, no. 556.

³⁹⁸ Bompard'dan gelen telgraf, 27 Aralık, no. 707.

Bu olumsuz yanıtların hoyratlığından şaşkına dönen müttefikler yine de ne mutlu ki görüşmeye devamdan yanaydılar. Osmanlı müzakerecilerinden, 30 Aralık'ta kabul edilebilir teklif getirmelerini istediler. 30 Aralıkta Reşit Paşa, Babıâli'den gönderilen bir telgrafla, yeni talimatlar aldığını fakat telgrafın bir kısmının şifresinin çözülemediğini bildirdi. Okuyabildiği kısımdan Osmanlı hükümetinin sorunları birbirinden ayırmayı arzu ettiği sonucunun çıktığını söyledi. Sancak, Yeni Pazar, Adalar ve Arnavutluk gibi uluslararası bir önem arz edenler Büyük Devletlerin incelemesine bırakılmalıydı; alt düzeydeki konular önem derecelerine göre sadece ilgili taraflarca ele alınmalıydı, örneğin Edirne sorunu doğrudan Türkiye ile Bulgaristan arasında görüşülmeliydi. Öfkelenen Balkan delegeleri "Ama" diye bağırdılar, "Bu konferansın ölümü demektir!"

"Hayır", diye yanıtladı Reşit Paşa, "Toprak sorunları dışında meşgul olmamızı gerektiren pek çok sorun var. Hem zaten benim size sunduğum sadece bir öneri." –

"Pekâlâ, onu önümüzdeki perşembe günü açıkça ortaya koymalısınız..³⁹⁹"

Bu defa, Türk delegasyonu her zaman yaptığı gibi sadece oyalama taktiğinden medet ummadı; Yunanlılar ile Bulgarlar arasına güvensizlik tohumu ekmeye de uğraştı ve belki de başardı. Yunanlılar, Bulgarların Türklerle gizlice baş başa bir görüşme önerip önermediğini kendilerine sormaya başladılar. Danef bu son günlerde, konferans oturumlarının dışında müttefikleriyle karşılaşmamaya özen gösterirken, Osmanlı delegeleriyle sık sık bir araya gelmişti. Bu durum Venizelos'un güvensizliğini kamçılamak için yeter de artardı.

30 Aralık günü, Kont Szecsen gelip benimle uzunca görüştü ve şunları söyledi:

"Meclislerde yapmış olduğunuz son açıklamalar vesilesiyle bazı gazetelerde çıkan yorumları tekrar gözden geçirdim. Bu

³⁹⁹ De Fleuriau'nun mektubu, 30 Aralık, no. 360.

açıklamalar kendi başına son derecede özenli ve uygundur; fakat basında Avusturya tarafından, tarafsız Arnavutluk limanı düzenlemesine, sanki değiştirilemez biçimde onay verildiğinden söz ediliyor. Ben kesin olmadığını belirtmeyi önemli buluyorum; bu durum sürüncemedeki tüm sorunlarla ilgili genel bir anlaşmaya bağlıdır.”

“Ben de öyle anlıyorum”, dedim ona. “Eğer genel bir mutabakat olmazsa her birimiz Sırp limanı konusunda farklı tavır takınacak. Fakat üzerinde çalışırsak genel mutabakatı sağlayacağımızı umuyorum.”

Avusturya elçisiyle yaptığım her görüşme gibi çok samimi geçen bu görüşmeden yararlanarak, ülkesinin olağanüstü silahlanmayı sürdürmesinin Fransa’da doğurduğu endişeyi kendisine tekrar belirttim. Bana şu yanıtı verdi:

“Neylersiniz! Avusturya’nın Sırbistan’dan yakınacak çok şeyi var. Askeri yetkilileri işgal ettikleri topraklarda her türden aşırılığı yapıyorlar. Muvazzaf sayımızı azaltarsak Sırp hükümetinin kendisi bile ordusunu dizginleyemez.”

Ben de şöyle dedim:

“Doğru, fakat eğer bizzat siz hiçbir silahsızlanma adımı atmazsanız, zorunlu askerlik süresi biten askerlerin terhis edilme günü geldiğinde, imparatorun bir fermanıyla Rus hükümeti bu askerleri silâh altında tutmayı sürdürmeye itilmiş olabilecektir. Sizin savaş hazırlıklarınızın teşvik ettiği bu türden bir resmi karar eğer hiç önüne geçilmezse Avrupa’nın sükûnu için çok kaygılandırıcı olacaktır. Ben sadece kendi şahsım adına konuşuyorum. Hükümet başkanı olduğumu, sizin de elçi olduğunuzu unutuyorum. Fakat bu askeri restleşmenin uzamasının doğuracağı tehlikeleri size haber vermenin ödevim olduğuna inanıyorum.”

Bu görüşmeden elçilerimizi bilgilendirdim.⁴⁰⁰

⁴⁰⁰ Paris’ten elçilere çekilen telgraf, 30 Aralık 1912.

Aslında yılın son saatlerinde, Avrupa'nın maruz kaldığı sıkıntılarda birdenbire hafif bir iyileşmenin olacağı fark ediliyordu. Budapeşte'den gelen bir telgraf, Avusturya-Macaristan'ın Mandred-Weiss Savaş Mühimmatı Fabrikası'na yakında vermiş olduğu bir mermi siparişini iptal ettiğini bana duyurdu.⁴⁰¹ Elçimiz Manneville Berlin'den, Rus savaş bakanının Prusya savaş bakanıyla sarayda öğle yemeği yediğini ve yemek masasında tek politika sözcüğü konuşulmadığını bildirdi. General Soukhomlinof daha sonra yaklaşık on beş gün kalacağı Nice'e gitmiş. Dönüşte Paris'e uğramayı düşünüyormuş. *Lokal Anzeiger* gazetesinde çıkan iyimser bakış açısına sahip bir habere göre Rus generalin ziyareti Berlin'de hiçbir resmi karakter taşıymıyormuş; fakat iki saray arasında var olan iyi ilişkileri ortaya koyuyormuş ve Rusya'da Avrupa barışının bozulmayacağına güvenin tam olduğunu kanıtlıyormuş.⁴⁰²

Lokal Anzeiger'in tahminleri ve Rus hükümetinin öngörülerini bir gerçekleşebilse! Londra görüşmeleri Balkanlarda çok geçmeden barış getirebilse! 1913 yılı 1912'ye göre daha az sıkıntılı olabilse! Tüm çabalarımıza rağmen birden ortaya çıkan Balkan savaşı yayılmadan sona erse ve Fransa'nın oluşmasına katkıda bulunduğu uluslararası uzlaşma sona ermesin! Bu son aylarda ittifaklarını ve dostluklarını sıkılaştıran Cumhuriyet hükümeti, aynı zamanda kendini, insanlığın çıkarlarına iyi hizmet etmiş olarak görmeye hak kazanmıştır.

⁴⁰¹ Budapeşte'den gelen telgraf, 31 Aralık, no. 10.

⁴⁰² Berlin'den gelen telgraf, 31 Aralık, no. 512.

Kitapta Geçen İsimler ve Görevleri

Aehrenthal, Kont d'	Avusturya Dışişleri Bakanı
Asım Bey	Hariciye Nazırı (Ekim 1912 ye kadar)
Asquith	İngiliz Başbakan
Aynard, Raymond	Fransa'nın Karadağ (Çetine) Elçisi
Barrère	Fransa'nın İtalya Elçisi
Beckendorff, Kont	Rusya'nın Londra elçisi
Betman-Holveg, Theobald von	Alman Başbakanı- Şansölye
Blondel	Fransa'nın Bükreş Elçisi
Bompard	Fransa'nın İstanbul Elçisi
Briand Aristide	Fransa Dışişleri Bakanı-Başbakanı
Bukanan	İngiltere'nin Petersburg Büyükelçisi
Clément Simon	Fransa'nın Belgrat Maslahatgüzarı
Constantin	Yunan Veliht Prensi
Çarikof	Rusya'nın İstanbul Elçisi (1912'ye kadar)
Çirski	Viyana'daki Alman Büyükelçisi
Daneff	Bulgar Başbakanı
Delcassé-Theophile	Fransa'nın Donanma Bakanı
Descos	Fransa'nın Sırbistan Elçisi
Döschner	Almanya'nın Fransız Büyükelçisi
Dumaine	Fransa'nın Avusturya elçisi
Dupuy-Jean	Fransız Çalışma Bakanı

Fabre-Luce Alfred	Fransız yazar ve gazeteci
Fallières Clément Armand	Fransa'nın Cumhurbaşkanı 1906-1913
Ferdinand	Bulgar Kralı
Fleuriau Aimé	Fransa'nın Londra Büyükelçiliği'nde görevli vekil
Franz Ferdinand	Avusturya-Macar Veliht Prensi
G. Lui	George Louis
Gabriel Deville	Fransa'nın Atina Elçisi
Gabriel Noradunkyan Efendi	1912'de Hariciye Nâzın olmuştur.
Geşof	Bulgar Başbakanı
De Giers	İstanbul'daki Rus Büyükelçisi (1912)
Goschen, Sir Edward	İngiltere'nin Berlin Elçisi
Guist'hau-Gabriel	Fransa'nın Milli Eğitim Bakanı
Halgouet	Fransa'nın Atina Elçisi
Hartwing	Rusya'nın Belgrat Büyük Elçisi
Heinrih	Prusya Prensi
Jagow	Almanya'nın Roma Elçisi
Jules Cambon	Fransa'nın Berlin Elçisi
Kiderlen- Alfred von Vahter	Alman Dışişleri Bakanı
Kokovtzof	Rus Başbakanı
Konstantin	Yunanistan Veliht Prensi
Kont Berchtold	Avusturya hariciye Nâzın
Kont Mensdorff	Avusturya'nın Londra Elçisi
Kont Szogenyi	Avusturya-Macaristan Berlin Elçisi
Kont Thurn	Avusturya'nın Petersburg Elçisi
Lahovary	Romanya'nın Paris Elçisi

Laroche	Fransa'nın Roma Maslahatgüzarı
Lihnovski Prens	Almanya'nın Londra Elçisi
lord Kitchener	İngiltere Savaş Bakanı
Manneville, de	Fransa'nın Berlin Elçisi
Marquis di San Giuliano	İtalyan Dışişleri Bakanı
Michel	Fransa'nın Budapeşte Başkonsolosu
Milanoviç	Sırp Başbakanı
Millerand	Fransa'nın Savaş Bakanı
Mishu	Romanya, yeni Londra elçisi 1913
Milovanoviç Milovan	Sırbistan Başbakanı
Neratoff	Rus Dışişleri Bakan Vekili
Nikolson	Müsteşar Nikolson
Paleolog-Maurice	Fransa'nın Dışişlerinde görevli
Pams-Jules	Fransa Tarım Bakanı 1911-1913 Cumhurbaşkanı adayı
Panafiyö, Andre	Fransa'nın Bulgaristan elçisi
Pasiç Nikolay	Sırp Dışişleri Bakanı (Başbakan)
Paul Campon	Fransa'nın İngiltere Elçisi
Poincaré Raymond	Başbakan: 13.1.1912-21.1.1913
Poincaré Raymond	Fransa Cumhurbaşkanı 18.2.1913-1920
Pol Kambon	Londra'daki Fransız Büyükelçisi
Pourtales, Kont de	Almanya'nın Rusya Elçisi
Rifat Paşa (Mehmet)	Osmanlı Paris elçisi
Rizof	Bulgaristan'ın Roma Elçisi
Romanos	Yunanistan'ın Fransa Elçisi
San Giuliano Marki de	İtalyan Dışişleri Bakanı

Selves Justine de	Fransa Eski Dışışleri Bakanı
Sevastopulo	Rusya'nın Paris Elçi Danışmanı ve Askeri Ateşesi
Sir Arthur Nicolson	İngiltere Dışışleri Bakanlık Sekreteri
Sir Edward Goschen	İngiltere'nin Berlin Elçisi
Sir Edward Grey	İngiliz Dışışleri Bakanı/Devlet Sekreteri
Sir Francis Bertie	İngiltere'nin Paris Büyükelçisi
Sör Gerald Lovter	İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi
Spalaikoviç	Bulgaristan'daki Sırp Elçisi
Stanciof	Fransa'daki Bulgar Elçisi
Streit	Yunanistan'ın Viyana Elçisi
Schoen Wilhelm Von	Almanya Paris Büyükelçisi
Szeccsen Kont	Avusturya-Macaristan Paris Elçisi
Take Jonesco	Romanya İçişleri Bakanı
Tcharikof	Rusya İstanbul Elçisi
Thurn (Kont)	Avusturya'nın Petersburg Elçisi
Tittoni	Paris'teki İtalyan Büyükelçisi
Vangenhaym	İstanbul'daki Almanya Büyükelçisi
Venizoles	Yunanistan Başbakanı, Savaş Bakanı
Vesnitch	Sırbistan'ın Fransa Elçisi

- I. Aleksandr 139
 II. Giyom 54
 II. Guillaume 89, 127, 129, 285, 290, 293, 294, 349
 III. Aleksandr 100, 311
 III. Alexandre 132
 II. İvan 138
 II. Katerina 139
 II. Nikola 54, 100, 125, 127, 129, 131, 147, 337, 355
 I. Paul 133
 I. Petro 139
 IV. Henri 274
 IV. Mehmed 133
 XIII. Louis 181
 1812 Müzesi 141
 1877 Bulgar mezalimi 250
 1902 Antlaşması 310
 1905 İhtilali 100
- A**
- Abdülhamid 19
 Action nationale 76
 Adaçi 132
 Adalar 192, 295, 357
 Adrianof, Moskova valisi 141
 Adriyatik 66, 262, 266, 267, 269, 270, 271, 273, 276, 277, 279, 280, 285, 286, 288, 296, 298, 302, 304, 309, 317, 319, 331, 332, 343, 354
 Afrika 77, 97, 103, 114, 173, 229
 Agadir 72, 349
 Aix-les-Bains 191
 Albay İgnatiyef 80
 Albay Mangin 173
 Albay Matton 80
 Albay Pellé 325
 Albert Gatehouse 188
 Aleksander Sütunu 101
 Aleksandr Nevski 127, 139
 Alesio 281
 Almanya 21, 22, 27, 30, 31, 32, 34, 35, 38, 47, 55, 77, 78, 80, 81, 83, 89, 106, 109, 110, 111, 126, 144, 145, 162, 164, 166, 169, 171, 175, 176, 177, 187, 189, 190, 193, 196, 198, 199, 201, 202, 205, 206, 210, 211, 212, 213, 217, 224, 225, 228, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 240, 244, 245, 246, 253, 256, 258, 259, 260, 261, 265, 271, 272, 273, 274, 276, 278, 280, 285, 288, 290, 291, 292,

294, 296, 297, 298, 303, 305,
307, 309, 318, 321, 323, 324,
325, 327, 328, 332, 349, 351,
355, 361, 362, 363, 364

Amerikalı 102

Amiral Aubert 83, 105

Amiral Charner 18

Amiral Grigoroviç 82, 98, 147

Amiral Viale 19

Anadolu Demiryolu 102

André Tardieu 214

Anılar Müzesi 78

Anonsiyasyon Katedrali 140

anti-militarist 272

a posteriori 47

Apoticares 117, 118

Appell 87

Archange 139

Arnavutluk 19, 20, 30, 33, 35,
40, 41, 44, 49, 51, 52, 57,
66, 67, 68, 97, 108, 142, 152,
153, 154, 201, 257, 261, 262,
267, 270, 271, 273, 276, 281,
292, 295, 296, 298, 302, 308,
309, 318, 330, 331, 332, 333,
334, 343, 352, 354, 355, 356,
357, 358

Arnavutluk İsyanı 20

Asım Bey 24, 45, 56, 361

Asquith 277, 361

Atina 172, 186, 191, 204, 229,
231, 244, 257, 326, 333, 362

Aubry 84

Auerstaedt 135

Augagneur 74

Avam Kamarası 25, 267, 323

Avrupa 17, 19, 20, 21, 23, 25,
29, 31, 32, 33, 34, 52, 54, 61,
69, 72, 83, 87, 97, 106, 111,
120, 143, 147, 151, 152, 156,
159, 161, 165, 166, 167, 169,
171, 175, 177, 180, 183, 184,
186, 187, 189, 195, 196, 199,
200, 202, 203, 205, 206, 209,
210, 211, 212, 213, 214, 215,
217, 218, 219, 220, 221, 222,
223, 224, 225, 226, 231, 234,
237, 240, 241, 242, 243, 246,
248, 249, 251, 252, 255, 258,
259, 262, 264, 265, 268, 271,
272, 273, 279, 280, 282, 283,
284, 294, 301, 303, 305, 307,
312, 316, 318, 319, 322, 325,
333, 334, 335, 336, 340, 341,
342, 343, 344, 345, 346, 347,
348, 349, 350, 356, 358, 359

Avrupaî 19, 251

Avrupa ittifakı 23, 33, 223

Avrupa Türkiyesi 19, 210, 211,
212, 215, 219, 222, 272, 279,
340, 341

Avusturya-İtalya ittifakı 235

Avusturya-Macaristan 45, 50,
52, 65, 106, 129, 142, 153,
161, 163, 164, 166, 174, 182,
183, 186, 187, 188, 207, 211,
218, 225, 235, 250, 251, 252,
253, 257, 266, 270, 273, 285,
286, 296, 301, 306, 307, 308,
309, 312, 317, 319, 320, 324,
328, 333, 335, 337, 341, 349,
352, 353, 354, 355, 359, 362

Avusturya-Rus ilişkileri 53

Ayastefanos (Yeşilköy) 234
Aynaroz 268, 295
Aziz Aleksandr Nevski Tari-
katı 139
Aziz Aleksandr Salonu 139
Aziz Andre Tarikatı 139
Aziz Corc 139
Aziz Katerina Tarikatı 140
Aziz Saveur 140

B

Babiâli 19, 20, 21, 22, 23, 25,
26, 30, 67, 68, 102, 103, 104,
142, 146, 157, 158, 168, 173,
185, 186, 187, 191, 195, 200,
201, 205, 207, 208, 209, 210,
211, 212, 216, 219, 222, 223,
224, 229, 231, 242, 246, 247,
294, 303, 327, 341, 347, 348,
351, 356, 357
Bagçekent 304
bağumluluk (vasallık) 270, 309
Bakire Meryem 140
Balkan ittifakı 47
Ballplatz 213, 224, 233
Baltık Denizi 97
Bar-le-Duc 81, 85
Baron Guillaume 79
Baron Lanken 106
Baron Marschal 232
Baron Wangenheim 232
Barthou 105, 315
Batenberg 130
Batılı 141
Baye 135, 141
Behonne 85
Belçika 79

Belgrat 30, 32, 42, 61, 172,
179, 184, 186, 217, 229, 231,
239, 260, 261, 269, 277, 279,
281, 285, 287, 288, 289, 295,
298, 319, 320, 321, 322, 333,
334, 335, 361, 362
Benckendorff 255, 272
Berlin 22, 23, 34, 37, 43, 55,
61, 62, 65, 79, 106, 143, 145,
146, 158, 159, 164, 166, 181,
183, 187, 189, 190, 191, 201,
202, 209, 210, 211, 214, 216,
219, 220, 222, 223, 224, 226,
231, 232, 233, 235, 236, 237,
238, 245, 246, 250, 252, 253,
257, 258, 261, 262, 263, 265,
269, 271, 272, 273, 274, 276,
278, 280, 285, 287, 297, 299,
300, 301, 302, 304, 309, 317,
320, 323, 324, 325, 327, 329,
333, 335, 340, 341, 353, 355,
359, 362, 363, 364
Berlin Antlaşması 61, 210, 216,
219
Berlin hükümeti 23, 309
Berlin Kongresi 143
Bertolini 214
Beşike 258
Bethmann-Holwg 134
Beyaz Drina 331
Beyrut 18, 274
Bigourdan 87
Bingazi 18, 24
Biyeli-Gorod 141
Blondel 157, 252, 361
Boğazlar 24, 292, 307, 312,
313, 336

- Boğazlar Meselesi 312
 Bolo Paşa 112
 Bolşevik 117
 Bompard, Fransa'nın Türkiye el-
 çisi 25, 26, 103, 142, 152,
 153, 156, 158, 160, 191, 200,
 210, 215, 216, 256, 258, 264,
 272, 274, 276, 300, 303, 304,
 351, 352, 356, 361
 Bordo 75
 Boris Godunov 139, 140
 Bosna Hersek 24, 30, 53, 129,
 259
 Bourbon Sarayı 70
 Bourgeois 73, 76, 86, 95, 128
 Braunschweig 148
 Breton 74
 Briand 69, 70, 71, 76, 78, 86,
 95, 96, 97, 104, 106, 112,
 128, 132, 142, 143, 144, 151,
 153, 325, 341, 361
 Briansk 120
 Britanya 163, 186, 187, 207,
 208, 210, 211, 220, 226, 228,
 233, 237, 249, 253, 256, 267,
 281, 294, 330, 332, 333, 342,
 343
 Bruix 157
 Buat 135
 Budapeşte 53, 268, 359, 363
 Bulgar 19, 34, 42, 43, 44, 47,
 48, 50, 54, 55, 56, 57, 58,
 60, 62, 63, 97, 107, 108, 129,
 152, 158, 159, 160, 166, 172,
 178, 183, 189, 190, 191, 192,
 198, 204, 215, 223, 226, 227,
 228, 232, 233, 238, 242, 247,
 249, 250, 261, 263, 268, 270,
 272, 296, 308, 314, 319, 327,
 329, 350, 361, 362, 364
 Bulgaristan 31, 36, 40, 41, 42,
 43, 46, 47, 48, 51, 55, 56, 57,
 58, 59, 61, 97, 107, 108, 142,
 152, 153, 159, 160, 161, 165,
 172, 178, 179, 180, 181, 184,
 185, 189, 192, 195, 200, 204,
 205, 215, 217, 221, 224, 227,
 229, 232, 233, 239, 247, 248,
 252, 255, 257, 260, 262, 270,
 273, 308, 327, 329, 330, 331,
 340, 356, 357, 363, 364
 Bulgar komitacılar 129
 Bulgar Meclisi (Sobrani) 62,
 270
 Burjuva 72, 73
 Bustani 22
 Buşeyfa 19
 Bükreş 157, 252, 322, 361
 Bülow 265
 Büyük Belt 97, 148
 Büyük Devletler 23, 25, 31, 32,
 43, 145, 156, 163, 164, 172,
 173, 181, 186, 199, 205, 211,
 212, 220, 242, 244, 262, 274,
 275, 278, 282, 294, 300, 302,
 316, 332, 342, 343, 350, 356
 Büyük Katerina 133, 139
 Büyük Petro 100, 101, 127,
 139, 140
 C
 Caillaux 75
 Callot 88
 Calvados Maden Ocakları 84

- Canalejas 296
 Carlsbad 162
 Carré 96, 98, 128, 130, 148
 casus foederis 109, 110, 111,
 176, 177, 216, 285, 290, 291,
 333
 C. Breysig 65
 Cenevre Gölü 30
 Cenova 328
 Cevat Bey 173
 Cezayir 75
 Chambery Toplantısı 151
 Ch. Appuhn 293
 Chartre-sur-le-Loir 75
 Chaumet 69, 85
 Cher 74
 Chevalier de Stuers 18
 Chio 331
 Claretie 87, 91
 Clemenceau 75, 90, 113, 180,
 286, 297
 Clément Simon 30, 361
 Coligny 18
 Collignon 180
 Combes 90
 Conde 147
 Condé 95, 96, 97, 98, 123,
 128, 130, 148, 149, 151
 Constantin Kalesi 98
 Corc 139, 281
 Cresson 100
 Cronstadt 95, 98, 99
 Crucifixion Kilisesi 140
 Cumhuriyet 23, 38, 39, 86,
 105, 109, 125, 135, 142, 150,
 162, 166, 176, 201, 211, 212,
 255, 281, 288, 289, 301, 351,
 359
 Ç
 Çanakkale 19, 24, 25, 48, 50,
 220, 331
 Çanakkale Boğazı 25, 220
 Çariçe Elizabet 139
 Çarikof 45, 59, 102, 361
 Çarskoye-Selo 124
 Çetinye 62
 Çin 102, 121, 126, 140, 209
 Çirski 324, 361
 D
 Daeschner 96, 98, 99, 106,
 107, 123, 128, 130, 133, 135,
 139, 148, 198, 204
 Danef, Bulgar Meclisi
 (Sobrani)'nin başkanı 54, 62,
 270, 314, 321, 327, 329, 330,
 355, 356, 357
 Danimarka 140, 191
 Dard 97
 Debre 296
 Dedeagaç 276
 de Langle de Cary 135
 Delcassé 69, 81, 82, 84, 96,
 105, 126, 274, 325, 361
 Delvino 331
 Demetrius 139
 Denvignes 244
 Derne 18
 Deschanel 281
 Descos 193, 285, 322, 361
 de Selves, Fransa dışişleri Ba-
 kanı 30, 56, 237

Dessoye 86
 Deville 222, 257, 362
 devrim 117
 Dışışleri Arşivi 118
 Dibra 146
 Dimetoka 256
 Diyadok (Konstantin) 245
 Doğu 18, 20, 21, 30, 31, 37,
 38, 39, 45, 61, 86, 120, 133,
 140, 142, 143, 152, 154, 162,
 165, 167, 169, 185, 186, 192,
 212, 214, 240, 250, 258, 261,
 274, 282, 283, 308, 309, 312,
 315, 316, 344, 346
 Doğu Sorunu 20, 31, 212, 283,
 346
 Doulcet 123, 220, 221
 Doumerge 112
 Dönkerk 123, 149
 Döschner 37, 199, 361
 Draç 277, 296, 297, 298, 299
 Drama 296, 319
 Drina 331
 Duma 24, 50, 118, 124, 133,
 336
 Dumaine 146, 153, 155, 156,
 161, 162, 164, 165, 166, 174,
 209, 213, 218, 222, 224, 233,
 234, 235, 250, 251, 252, 253,
 280, 300, 306, 320, 361
 Dumont 105
 Dunkerk 75, 96
 Dupont 96
 Durazzo 270
 Dvor 138
 Dyakovo 355

E

Eclair 84, 243
 E. D. Morel 65
 Edouard Vaillant 345
 Edward Goschen 246, 278, 364
 Ege Denizi 17, 18, 19, 207,
 229, 266, 271, 277, 307, 309
 Elaguine 117, 118
 Elassona 244
 Elbasan 146
 Elbe 169
 el-Heyba 151, 157
 Elysée Saray 17
 emperyal 62, 279, 351
 Ernest Hasse 275
 Ernest Judet 112, 113
 Ernest Lavissee 348
 Ernest Renault 64

F

Fabre-Luce 44, 58, 59, 104,
 105, 110, 111, 144, 145, 165,
 178, 179, 180, 280, 310, 362
 Falconet 101
 Faliyer 71, 72
 Fallières 69, 78, 79, 125, 132,
 174, 177, 180, 181, 204, 362
 Fallodon 145, 154
 Faloise 85
 Faramond 323
 Fas 89, 114, 157, 173, 241,
 301
 Faucigny 296
 F. de Marwicz 144
 feodal 65
 Ferdinand 31, 33, 48, 54, 55,
 57, 62, 63, 153, 158, 159,

160, 184, 198, 209, 217, 218,
223, 232, 248, 255, 257, 261,
265, 294, 306, 362
Ferizoviç 67
Fernand David 69, 84, 240
Finlandiya 125, 148
Fleuriau 145, 153, 154, 163,
164, 167, 168, 253, 255, 257,
266, 267, 332, 355, 356, 357,
362
Foerster 65, 83, 286
Fojat 18
Francis Bertie 34, 173, 210,
325, 364
François Joseph 30, 153
Fransa 17, 21, 22, 25, 28, 30,
32, 34, 38, 39, 42, 43, 47, 50,
52, 54, 55, 56, 58, 77, 78, 79,
80, 82, 86, 87, 88, 89, 98, 99,
101, 102, 103, 104, 105, 106,
107, 109, 110, 111, 114, 116,
119, 120, 121, 125, 126, 127,
128, 132, 134, 137, 138, 142,
145, 148, 149, 150, 155, 159,
161, 164, 168, 171, 174, 176,
177, 192, 195, 196, 201, 202,
205, 206, 212, 213, 214, 215,
217, 220, 222, 226, 227, 232,
233, 236, 238, 239, 241, 242,
244, 246, 247, 255, 256, 258,
259, 260, 263, 265, 268, 274,
276, 279, 280, 281, 282, 287,
288, 289, 290, 291, 292, 294,
298, 300, 301, 306, 309, 311,
312, 314, 315, 316, 317, 322,
323, 325, 334, 339, 341, 342,

343, 344, 345, 346, 347, 351,
358, 359, 361, 362, 363, 364
Fransız 17, 21, 23, 29, 30, 38,
43, 44, 50, 54, 64, 71, 80, 82,
83, 86, 89, 95, 98, 100, 101,
102, 103, 109, 110, 112, 114,
116, 121, 123, 124, 126, 127,
128, 132, 133, 134, 135, 136,
137, 141, 146, 147, 148, 151,
155, 159, 163, 165, 168, 175,
176, 177, 178, 181, 186, 187,
191, 195, 201, 212, 213, 214,
217, 218, 220, 226, 234, 239,
240, 241, 242, 243, 260, 280,
281, 283, 288, 290, 292, 298,
304, 309, 311, 313, 314, 316,
318, 319, 322, 324, 333, 339,
342, 346, 349, 351, 361, 362,
363
Fransız Dışişleri 121
Fransız Genelkurmayı 80
Fransız hükümeti 23, 38, 132,
147, 163, 176, 178, 187, 213,
218, 304, 318, 319, 322
Fransız İhtilali 64
Fransız kolonisi 134
Fransız Yardım Derneği 121
Fremdenblatt 213
Fremdenplatt ve Neues Wiener
Tagblatt 233
Fresnes en Woivre 89
G
Gabriel Deville 257, 362
Gabriel Efendi 160, 191, 256,
264, 271
Galiçya 300, 304, 323, 354

- Gambetta 85, 347
 Gaston Calmette 117
 Gazette de l'Allemagne du Nord 200
 Gazette de Voss 213
 Gazi Muhtar 20, 167, 184
 Gechof 256
 General Ameglio 19
 General Cornille 87
 General Cunkovski 135, 136
 General de Castelnau 80
 General de Torcy 135
 General Foch 189
 General Friederikcz 128
 General Gilinski 104, 120
 General Gilinsky 80
 General Joffre 79, 80, 81, 104, 120, 181
 General Lyautey 69, 89, 241, 301
 General Staal 100
 General Texen 181
 Geoffray 158
 Georges Louis 17, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 59, 60, 63, 71, 82, 83, 95, 98, 99, 100, 101, 106, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 123, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 137, 142, 147, 148, 149, 158, 159, 160, 161, 165, 171, 177, 205, 214, 221, 225, 228, 234, 237, 238, 239, 249, 257, 264, 276, 277, 281, 286, 287, 291, 297, 299, 310, 312, 321, 328, 336, 337, 349, 353
 Gerardmer 86
 Geşof 19, 20, 34, 47, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 97, 142, 160, 172, 179, 189, 217, 218, 229, 362
 Giers 200, 205, 210, 352, 353, 354, 362
 Girard 135, 137
 Girit 66, 191, 192, 215, 229, 326, 331, 356
 Gladstone 250
 Goncourt Akademisi 91
 Gouttenoire de Toury 113
 Grandük Andre 130
 Grandük Boris 130
 Grandük Mişel Alaksandroviç 129
 Grandük Nikola Nikolayeviç 128, 130, 131, 174
 Grandük Serge 130
 Grandük Serj Mihailoviç 128
 Grandük Vladimir 115
 Grandüşes Anastasya 130, 174
 Grelling 83
 Grevena 256
 Guildhall 277
 Guist'hau 69, 84, 87, 151, 240, 328, 362
 Gustave Herve 71
 Gyrisha Rasputin 124
H
 Habsburg İmparatorluğu 65, 66
 Habsburg Monarşisi 258
 Hakkı Paşa 20

- Halgouet 172, 362
 Haliç 272
 Halife 24
 Hanya 157
 Hartwig 179, 281, 295, 322
 Havas Ajansı 23
 Hayfa 261
 Helen 130
 Henri Bérenger 244
 Henri Poincaré 87
 Hermite 87
 Hermogène 123, 124
 Hristiyan 37, 51, 56, 61, 142,
 153, 161, 173, 182, 186, 198,
 215, 223, 272, 356
 Hırvatistan 65
 Hindistan 21, 207
 Hohn Pollock 144
 Hollanda 17, 18, 113
 Hollanda Kraliçesi Wilhelmine
 17
 Homs 19
 İ
 ihtilal 19
 İle des 117, 118
 ilerici 74
 İliya Garaşanin 346
 İmparator François-Joseph 62
 İmparatoriçe Aleksandra Feodo-
 rovna 139, 140
 İngiliz hükümeti 25, 167, 168,
 173, 201, 348
 İngiltere 21, 25, 27, 28, 31, 32,
 33, 34, 35, 37, 40, 50, 52, 54,
 80, 87, 133, 143, 146, 147,
 150, 153, 155, 156, 160, 162,
 166, 168, 171, 173, 174, 183,
 184, 186, 191, 192, 203, 207,
 208, 209, 210, 213, 219, 220,
 226, 227, 229, 233, 236, 237,
 238, 239, 240, 243, 244, 246,
 247, 249, 250, 251, 255, 259,
 260, 268, 274, 278, 279, 281,
 282, 283, 285, 287, 288, 289,
 293, 294, 298, 299, 309, 319,
 323, 330, 331, 333, 334, 339,
 341, 342, 345, 347, 361, 362,
 363, 364
 innocentiste 175
 İpek 67, 355
 İran 38
 İsa'nın Doğuşu Kilisesi' 140
 İslam 21
 İspanya 86, 158, 241, 244, 296
 İstanbul 22, 24, 25, 37, 45, 59,
 67, 126, 142, 143, 146, 152, 153,
 154, 156, 157, 158, 159, 166,
 167, 173, 182, 184, 185, 190,
 195, 198, 199, 200, 207, 208,
 210, 211, 215, 216, 217, 219,
 224, 232, 233, 237, 239, 250,
 255, 258, 261, 262, 263, 264,
 265, 266, 269, 271, 272, 273,
 274, 276, 281, 295, 300, 303,
 313, 327, 328, 331, 337, 347,
 350, 351, 352, 361, 362, 364
 İstanbul Üniversitesi 216
 İstok 67
 İsviçre 113, 157, 162, 214
 İşkodra 67, 296, 297, 327, 336,
 339, 351, 352, 353, 354, 355
 İtalya 19, 20, 21, 22, 23, 24,
 26, 29, 30, 31, 45, 48, 56,

62, 66, 67, 68, 103, 104, 110,
114, 126, 157, 182, 191, 192,
198, 207, 211, 222, 229, 235,
241, 244, 259, 261, 265, 269,
270, 276, 278, 279, 292, 293,
295, 298, 306, 307, 310, 311,
312, 318, 320, 322, 325, 336,
341, 355, 361

İtalyan 17, 18, 19, 22, 23, 24,
25, 26, 45, 47, 50, 51, 57, 58,
61, 68, 79, 87, 99, 103, 113,
114, 120, 126, 128, 140, 152,
157, 160, 163, 169, 214, 220,
222, 235, 240, 241, 248, 261,
270, 271, 278, 300, 310, 324,
340, 363, 364

İtalyan-Rus ittifakı 45

İtalyan-Türk savaşı 17, 47, 51,
103, 113, 114, 120, 126, 128,
160, 163, 248

İttifak Devletleri 27

İttihat ve Terakki 20

İvan Daniloviç Kalita 138

İzvolski 22, 24, 26, 27, 28, 29,
30, 31, 37, 38, 39, 40, 41, 42,
43, 44, 46, 47, 51, 52, 53, 54,
63, 74, 95, 96, 99, 103, 107,
110, 113, 114, 118, 119, 130,
133, 134, 138, 139, 140, 148,
171, 174, 175, 176, 177, 178,
179, 180, 182, 183, 185, 186,
192, 204, 205, 220, 221, 227,
228, 231, 237, 239, 240, 247,
249, 252, 255, 259, 260, 262,
263, 265, 270, 272, 276, 277,
279, 287, 288, 290, 291, 292,
293, 297, 298, 299, 300, 303,

310, 311, 313, 314, 315, 325,
345, 351, 352

J

Jacques Bainville 349

Jagow 265, 362

Japon 132, 140, 350

Jardi 85

Jaurès 316

Jean Dupuy 69, 84

Joseph Magnin 85

Jovanoviç 172

Jönker Marees van Swinderen,
Hollanda Dışişleri Bakanı 18

Jön Türkler 45, 67

Judet 35, 36, 50, 82, 84, 112,
113, 165, 243, 310

Jules Cambon 30, 181, 183,
185, 190, 191, 192, 195, 199,
200, 201, 202, 205, 206, 222,
223, 224, 225, 233, 235, 236,
237, 238, 245, 246, 247, 252,
253, 257, 258, 261, 262, 263,
265, 268, 269, 270, 271, 278,
280, 291, 295, 300, 301, 302,
303, 304, 317, 321, 323, 353,
362

Jules Claretie 87

Jules Ferry 87, 276

K

Kaçanik 67

Kafkasya 37

Kalimnos 19

Kâmil Paşa 184, 208

Karadağ 35, 40, 57, 62, 129,
130, 142, 146, 158, 159, 185,

- 195, 204, 216, 217, 220, 231,
232, 281, 295, 296, 297, 298,
308, 327, 336, 353, 355, 361
Karadeniz 247, 258, 265, 272,
296, 313, 314
Kara Kitap 21, 27
Kartaca 103
Katedrali 99, 139, 140
Kavala 276
Kayzer 125, 127
Kazan 140
Kırım 50
Kırkkilise 238, 244
Kışlık Saray 133
Kitay-Gorod 141
Kiderlen 19, 158, 164, 166,
181, 185, 190, 192, 195, 202,
205, 225, 226, 232, 233, 234,
235, 236, 237, 238, 239, 246,
247, 248, 252, 253, 258, 261,
265, 266, 268, 270, 273, 277,
280, 291, 295, 301, 302, 303,
304, 327, 328, 355, 362
Klotz 69, 76, 85, 240, 325
Koçani 129, 131
Kokovtzof 95, 99, 104, 105,
117, 118, 119, 120, 121, 126,
127, 129, 130, 131, 132, 147,
148, 149, 165, 166, 172, 212,
234, 264, 336, 342, 362
Konsorsiyum 102
Kont Aerenthal 320
Kont Berchtold 142, 143, 144,
145, 146, 147, 151, 152, 153,
154, 155, 156, 157, 159, 160,
161, 162, 163, 164, 165, 166,
167, 168, 169, 174, 181, 183,
184, 190, 207, 209, 218, 225,
234, 235, 242, 250, 251, 253,
256, 257, 259, 261, 268, 279,
302, 307, 318, 330, 335, 341,
353, 354, 362
Kont d'Aehrenthal 56, 57
Kont de Pourtales 166
Kont Mensdorff 335, 333, 362
Kont Somsış 106, 142, 164,
165, 174
Kont Szecsen 218, 219, 221,
250, 266, 278, 279, 280, 296,
301, 302, 317, 335, 336, 357
Kont Szogenyi 235, 333, 362
Kont Thurn 154, 158, 166,
171, 353, 362
Kopenhag 191
Korkunç İvan 139, 140
Korsika 75
Kos 19
Kostrama Katedrali 140
Kovlovski 124
Köprülü 146, 154, 244
Köstendil 223
Kral Nikita 66
Krasnoé-Selo 128, 130
Kremlin 134, 138, 139, 141
Krestovski 117
Kumanovo 244
Kuzey Afrika 114
Kuzey Arnavutluk 97
Kuzey Denizi 97
Küçük Asya 103, 261, 274, 352
Küçük Belt 97
Küçük Said Paşa 20

- L**
 La Bruyère 136
 l'Action 244
 la France 244
 la Garçonne 93
 La Gazette de Cologne 224, 233
 La Gazette de l'Allemagne du Nord 223
 La Hague 82
 Lahovary 322, 323, 362
 La Maison de France 121
 Lamartine 347
 Lapovo 57
 Lariboisière 135
 Laroche 152, 160, 169, 182, 214, 363
 Laurent 88
 Le Désastre 91
 Lejyon Donör Konseyi 93
 Lejyon Donör Madalyası 90
 Le livre noir 80
 le Matin 30
 Lemnos 331
 Léon Berard 69, 85
 Le Radical 244
 Letraye 162
 liberal 19
 Libya 18, 19, 20, 24, 241
 Lieven 83, 98, 105
 Livre jaune 30, 31, 32, 33, 38, 39, 42, 63, 82, 129, 143, 144, 153, 154, 155, 158, 162, 164, 183, 185, 190, 192, 199, 202, 206, 207, 208, 209, 210, 213, 217, 219, 221, 222, 226, 234, 236, 238, 240, 262, 264, 265, 268, 272, 273, 279, 285, 291, 294, 299, 300, 305, 310
 Loges 90
 Lokal Anzeiger 359
 Londra 22, 30, 33, 40, 41, 63, 110, 144, 145, 164, 171, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 201, 208, 209, 219, 220, 221, 226, 227, 228, 229, 237, 250, 253, 254, 255, 257, 258, 260, 265, 267, 268, 269, 272, 273, 274, 279, 280, 287, 289, 293, 294, 297, 299, 301, 302, 304, 308, 314, 316, 317, 318, 319, 324, 325, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 339, 343, 346, 347, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 359, 361, 362, 363
 Longchamp 78, 79
 Longwy 151, 157
 Lord Crew 189
 Loren 86, 88
 Lorrain 69, 76, 88, 89, 132
 Lorrain Müzesi 88
 Lübnan 347
 Lüleburgaz 244, 256

M
 M. Mollard 17
 Macar 65, 158, 218, 362
 Madrid 158
 Mahmut Şevket Paşa 20, 231
 Majoresco, Romanya Konsey Başkanı 20
 Makedonya 19, 31, 33, 48, 51, 55, 58, 59, 60, 61, 66, 152, 160, 166, 172, 182, 184, 185,

189, 192, 201, 205, 223, 235,
242, 245, 249, 250, 308, 319,
330, 340, 356
Makedonyalı Filip 245
Malisor 67
Maliyeci Rochette Olayı 70
Mallet 145, 154, 164, 168
Manastır 20, 57, 64, 97, 296,
319
Mandred-Weiss Savaş Mühim-
matı Fabrikası 359
Manneville 145, 146, 153, 164,
166, 359, 363
Manuba 103
Marakeş 151, 173
Marki de San Giuliano 235
Marki di San Giuliano 261,
271, 278, 324, 335
Marki di San Guiliano 21, 320
Marmara 271
Marseillaise 96
Marsilya 75
Mathias Morhardt 76
Maurice Bernard 162
Maurice Bompard 25
Maximien Harden 83
Medua 280, 281, 296, 297,
298, 302
Memoires 231, 232
Meriç 247, 256, 262
Mersin 261
Metropolit Filaret 141
Metz 89
Meuse 85, 89, 90, 162
Meuse Genel Meclisi 85
Mézières 69, 89
Michelet 347

Midye 356
Mikhail de Giers 200
Militza 130
Millerand 69, 76, 77, 78, 79,
81, 96, 128, 162, 180, 318,
325, 363
Milletler Cemiyeti 144
Milovanoviç 56, 57, 58, 59,
363
Mishu 355, 363
Misrata 19
Mişel Feodoroviç Romanov
140
Mitroviça 67, 252
Mitylène 331
Miyuşkoviç 327
Monoto 132
Mont Athos (Anaroz) 262
Muhammed en-Nasır 79
Muhtar Paşa 20, 66, 158, 167,
231, 232
müstemlekeci 87
Myriam Lucas 96

N

Nancy 87, 88, 89, 95
Nantes 231, 240, 241, 244, 245
Napolyon 76, 101, 134, 136,
141
Nehri 17, 61, 70, 138
Neklüdof 58, 63
Nératof 154
Neros 19
Neue Freie Presse 23, 244
Neva 98, 99, 101, 121, 147,
148
Nevski Bulvarı 121

- Nevski Nişanı 139
 Nikiforof 233, 327
 Nikola Guçof 135
 Nikola Köprüsü 99
 Nis 328
 Nizami Paşa 327
 Noel 333, 354
 Novakoviç 326, 331, 355
 Novi-Bazaar (Yeni Pazar) 40, 52
 Novoye Vremya 123, 350
- O**
- Ohri 59, 60, 97, 107, 108
 Ohrida 331
 Oktobrist 124, 135
 Oratoire Mabedi' 18
 Orta Avrupa İmparatorluk-
 ları 83
 Ortodoks 141, 261
 Ortodoks Rusya 141
 Osmanlı Bankası 18
 Osmanlı İmparatorluğu 20, 21,
 25, 36, 37, 39, 59, 61, 184,
 209, 210, 212, 219, 236, 238,
 283, 303
 Osmanlılar 19
 otonom (özerk) 57, 281, 302
- P**
- Painlevé 87
 Paleolog 37, 47, 48, 80, 138,
 140, 162, 239, 296, 315, 329,
 350, 353, 363
 Pams 69, 84, 363
 Panafiyō 47, 48, 60, 64, 160,
 172, 191, 193, 204, 215, 223,
 256, 270, 295, 314, 319, 363
 Panas 61
 Pangermanist 325
 Panslavist 32
 Paris 39
 Paris Belediye Meclisi 75
 Paris Resim Sergisi 55
 Pasiç 54, 58, 217, 277, 319, 363
 Patmos 19
 Paul 31, 33, 38, 55, 69, 85, 90,
 96, 99, 133, 137, 145, 183,
 184, 185, 186, 187, 188, 189,
 190, 196, 198, 199, 201, 202,
 203, 207, 208, 220, 224, 225,
 226, 227, 228, 229, 231, 249,
 270, 272, 280, 281, 289, 294,
 295, 296, 299, 300, 301, 303,
 304, 305, 306, 307, 317, 318,
 327, 330, 331, 334, 335, 336,
 339, 363
 Paul Cambon 31, 33, 38, 145,
 183, 184, 185, 186, 187, 188,
 189, 190, 196, 198, 199, 202,
 203, 207, 208, 220, 224, 225,
 226, 227, 228, 229, 231, 249,
 270, 272, 280, 281, 289, 294,
 295, 296, 299, 300, 301, 303,
 304, 305, 306, 307, 317, 318,
 327, 330, 331, 334, 335, 336,
 339
 Paul Morel 69, 85, 96
 Pera 215, 257, 303, 351
 Perez Caballero 296
 Peterhof 123, 124, 131, 133,
 139, 147
 Peterhof Sarayı 133, 139
 Petit Méridional 244
 Petit Provençal 244

Peyronnet 244
 Pichon 105, 112, 325
 Pierre Loti 269
 Pierre-Paul Katedrali 99
 Pierre Renouvin 293
 Piza 235, 261
 Plievlie 244
 Poincaré 29, 58, 63, 87, 90, 92,
 104, 105, 108, 109, 114, 115,
 116, 119, 127, 144, 145, 178,
 213, 215, 221, 223, 224, 244,
 250, 268, 288, 290, 292, 298,
 299, 314, 316, 325, 350, 363
 Politische Geographie 275
 Poltava 140
 Pont-aux-Chantres 253
 Port Baltık 127
 Port-Baltique 129
 Post 213
 Potsdam 32, 54
 Prens Boris 34
 Prens Narişkin 127
 Prens Obolenski 127
 Prens Georges 326
 Prens Konstantin 34
 Prens Lichnowsky 258
 Prens Lihnovski 294
 Prens Lişnovski'nin Anıları 333
 Prens Lobanof 49
 Prens Potemkin 133
 Prens Urusof 47, 48
 Preobrajenski Alayı 125
 Priştine 154, 235
 Prizrend 256, 261, 355
 Profesör Foerster 65, 286
 Profesör Retzel 275
 protektora 26

Q

Quai d'Orsay 17, 42, 325

R

Racconigi Antlaşması 20, 259,
 292
 Radikaller 74
 Radikal-sosyalist 74
 Radoslovistler 179
 Rakonigi 24, 32, 310, 311, 312
 Rakonigi Antlaşması 24, 310
 reform 33, 51, 163, 166, 219,
 222, 239, 326, 340, 347
 Reichpost 213
 Renauld 165
 René Besnard 69, 85, 96
 René Marchand 21, 27, 47,
 116, 117, 262, 263
 Rêpine 133
 Reşit Paşa 214, 327, 357
 Retz 69
 Ribot 72, 325
 Rifat Paşa 22, 25, 26, 156,
 166, 185, 264, 273, 327, 350,
 363
 Rivet 121
 Rizof 55, 56, 57, 62, 160, 363
 Robert Dell 174, 175
 Rodos 19, 278
 Roma 20, 22, 24, 56, 59, 62,
 68, 103, 160, 164, 169, 182,
 209, 214, 220, 222, 241, 253,
 265, 270, 274, 297, 300, 302,
 311, 320, 335, 353, 362, 363
 Romanos 195, 204, 214, 215,
 325, 363
 Romanovski 59

Rus hükümeti 27, 58, 81, 82,
 135, 152, 178, 179, 203, 221,
 228, 263, 279, 280, 310, 311,
 314, 336, 352, 358
 Rus İmparatorluğu 81, 288
 Rusya 20, 21, 22, 24, 26, 27,
 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36,
 37, 38, 41, 42, 44, 45, 46, 47,
 48, 49, 50, 52, 53, 57, 58, 59,
 60, 63, 65, 80, 82, 95, 101,
 102, 104, 105, 106, 107, 108,
 109, 110, 111, 116, 117, 118,
 120, 121, 124, 125, 126, 127,
 132, 134, 135, 137, 138, 139,
 141, 143, 144, 150, 151, 155,
 159, 160, 161, 162, 166, 167,
 171, 172, 176, 177, 178, 179,
 180, 183, 184, 185, 186, 188,
 190, 191, 192, 196, 198, 199,
 200, 202, 203, 204, 205, 206,
 208, 210, 211, 212, 213, 214,
 217, 219, 220, 222, 224, 225,
 227, 228, 229, 231, 233, 235,
 236, 237, 238, 239, 240, 242,
 245, 246, 248, 249, 250, 251,
 252, 256, 258, 259, 260, 261,
 264, 265, 270, 272, 273, 274,
 277, 278, 279, 280, 282, 283,
 285, 286, 287, 288, 289, 290,
 291, 292, 293, 297, 298, 299,
 300, 301, 302, 303, 304, 307,
 308, 309, 310, 311, 312, 313,
 314, 319, 320, 322, 328, 330,
 331, 332, 334, 336, 337, 340,
 341, 342, 351, 352, 354, 355,
 356, 359, 361, 362, 363, 364

S

Said Paşa 20, 25
 Saint Andre Haçı 139
 Saint-Aulaire 53
 Saint Denis 99
 Sainte-Marie Parkı 88
 Saint-Georges Salonu 133
 Saint-Germainen Laye 72
 Saint-Jean de Medua 280, 297,
 298, 302
 Saint Louis 82
 Saint Petersburg 28, 30, 31, 34,
 36, 37, 38, 39, 41, 53, 55, 59,
 60, 71, 81, 95, 96, 99, 105,
 106, 117, 127, 132, 133, 134,
 141, 142, 143, 148, 151, 153,
 158, 160, 164, 171, 175, 179,
 184, 188, 204, 205, 212, 221,
 225, 226, 227, 233, 247, 248,
 252, 253, 255, 256, 264, 272,
 273, 276, 288, 291, 293, 297,
 301, 319, 321, 336
 Saint Petersburg İlimler Akade-
 misi 133
 Samos 157, 215
 Sampigny 89, 157, 162
 Sancak 30, 35, 40, 44, 46, 49,
 50, 51, 52, 68, 129, 188, 225,
 252, 266, 295, 357
 San Guiliano Markisine 182
 Saprossy Gisny 59
 Sarayburnu 198
 Saray Meydanı 101
 Satory 18
 Sazonof 17, 21, 22, 23, 24, 25,
 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34,
 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41,

- 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49,
50, 51, 52, 53, 54, 60, 63, 68,
74, 83, 95, 99, 100, 101, 102,
103, 104, 105, 106, 107, 108,
109, 110, 111, 112, 113, 114,
115, 116, 118, 119, 120, 121,
126, 127, 128, 129, 130, 132,
133, 134, 143, 144, 147, 149,
153, 154, 158, 159, 160, 161,
166, 167, 168, 171, 172, 174,
175, 176, 177, 178, 179, 181,
182, 183, 185, 186, 187, 188,
189, 190, 191, 192, 196, 198,
199, 200, 202, 203, 204, 205,
206, 209, 210, 211, 212, 213,
214, 215, 220, 221, 222, 224,
225, 226, 227, 228, 229, 231,
233, 234, 238, 239, 240, 246,
247, 248, 249, 252, 253, 254,
255, 260, 261, 262, 263, 264,
265, 266, 267, 268, 269, 272,
276, 277, 279, 281, 285, 286,
287, 288, 289, 290, 291, 293,
295, 297, 298, 299, 304, 305,
310, 311, 312, 313, 314, 315,
321, 322, 336, 337, 341, 352,
353
- Schilling 107, 204
- Schoen 205, 266, 270, 274,
275, 296, 364
- Selanik 48, 108, 129, 244, 267,
281, 296, 308, 319, 331
- Sen Nehri 70, 138
- Sen Sinod 124
- Serez 296
- Servia 244
- Sevastopulo 96, 152, 161, 178,
204, 364
- Sfenks 325, 326
- Sırbistan 30, 41, 42, 43, 46, 48,
51, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 65,
67, 107, 108, 129, 152, 171,
172, 179, 181, 184, 189, 193,
195, 196, 200, 203, 204, 217,
225, 229, 240, 247, 248, 255,
257, 261, 262, 266, 267, 269,
270, 271, 272, 273, 276, 277,
279, 281, 285, 289, 292, 293,
295, 296, 297, 298, 299, 300,
302, 303, 304, 306, 307, 308,
309, 317, 319, 320, 321, 322,
324, 325, 328, 329, 332, 334,
335, 336, 337, 340, 343, 354,
355, 358, 361, 363, 364
- Sırp 44, 47, 50, 54, 55, 56, 57,
58, 60, 66, 107, 108, 152,
158, 172, 178, 183, 190, 191,
193, 198, 217, 223, 225, 226,
228, 232, 249, 252, 260, 269,
270, 273, 275, 277, 278, 279,
280, 285, 287, 288, 289, 292,
295, 296, 297, 298, 309, 319,
326, 327, 329, 334, 346, 349,
352, 358, 363, 364
- Sırp-Bulgar anlaşması 44, 107
- Sırp-Bulgar ittifakı 55
- Sic jubeo 349
- Sidi Ali 19
- Sidi Said 19, 157
- Siebert 41, 263, 287, 293, 313
- Simi 19
- Sinaya 157, 165

- Sir Arthur Nicolson 33, 184,
188, 198, 199, 203, 208, 229,
364
- Sir Edward Grey 24, 28, 31, 33,
34, 37, 145, 154, 155, 163,
167, 168, 173, 185, 187, 188,
190, 192, 196, 201, 203, 207,
208, 210, 211, 219, 220, 222,
225, 227, 229, 240, 248, 253,
254, 255, 256, 266, 267, 272,
273, 274, 287, 293, 294, 299,
304, 305, 318, 323, 327, 330,
332, 333, 334, 335, 336, 339,
342, 348, 364
- Sirenaik 22, 26, 241, 312
- Sir Francis Bertie 34, 173, 210,
325, 364
- Skupçina 193
- Slav 32, 52, 64, 65, 66, 108,
160, 186, 188, 196, 203, 247,
277, 286, 324, 336
- Smolensk 120
- Smolny Enstitüsü 124
- Sobraniye (Bulgar meclisi) 62,
215, 329
- Sofya 32, 33, 34, 42, 43, 47,
48, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63,
97, 108, 153, 159, 160, 172,
184, 186, 191, 193, 204, 215,
217, 220, 222, 223, 225, 229,
231, 239, 256, 257, 258, 265,
270, 295, 312, 314, 319, 329,
330
- Sosyalist grup 70
- Sosyalistler 74
- Sou du soldat 84, 151, 272,
328
- Sovyetler 101
- Sör Francis 210, 211
- Springe 300
- Stambulovistler 179
- Stanciof 43, 56, 191, 195, 204,
233, 327, 364
- Stanislas 87
- Starazagora (Eski Zağra) 223
- Statüko 17, 21, 29, 42, 48, 49,
107, 167, 171, 190, 202, 311,
312
- Steeg 69, 73, 74, 75, 76, 96,
149, 297
- Stefan Nikiforof 233
- Stieve 21, 27, 80, 263, 288
- Stolpin 117
- Streit 325, 364
- Struma 61
- Sukhomlinof 147
- Sultan Selim Camii 350
- Swiet 350
- Sykes 25
- Ş
- Şar Dağları 61
- Şarklı 25
- Şön 233
- T
- Tableaux d'histoire 293
- Take Jonesco 66, 67, 232, 322,
364
- Tanca 72, 86, 349
- Tauride Sarayı 133
- Tavignano 103
- Tekirdağ 356
- Temps 121, 214, 305

Tenedos 331
 Teodorof 54, 62
 Terem Sarayı 141
 Ternaux-Compans 135
 Terquem 149
 Tevfik Paşa 154
 Théâtre-Français 90, 91
 The National Review 144, 145
 Théophile Gautier 117
 Théotokis 191
 Thuringen Alayı 55
 Thyssen 84
 Tiflis 37
 Times 30, 213, 244, 317
 Tittoni 21, 26, 118, 222, 241,
 252, 256, 276, 292, 293, 295,
 296, 298, 303, 310, 364
 Toriac Ödülü 91
 Trablusgarp 18, 20, 22, 24, 30,
 103, 157, 207, 229, 241, 292,
 312
 Trablus Savaşı 56, 57
 Trakya 57, 61, 330
 Transfigurasyon Katedrali 140
 Trauckoer Şatosu 148
 Treitschke 275
 Troyon 162
 Trystram 96, 149
 Tuileries Sarayı 70
 Tuna (Avusturya-Macaristan)
 Monarşisi 65, 189, 280, 286,
 304, 309, 318
 Tunus 75, 79, 87, 114
 Türk 17, 18, 19, 22, 23, 24, 25,
 32, 47, 51, 57, 58, 64, 66, 79,
 87, 102, 103, 104, 108, 113,
 114, 120, 126, 128, 129, 142,

143, 154, 160, 163, 166, 167,
 183, 192, 198, 210, 211, 214,
 216, 222, 231, 232, 240, 247,
 248, 249, 256, 271, 303, 327,
 340, 350, 354, 357
 Türkiye 17, 20, 22, 23, 24, 25,
 26, 29, 31, 35, 37, 40, 45, 46,
 47, 49, 50, 51, 56, 57, 58, 59,
 60, 61, 62, 64, 66, 108, 113,
 114, 121, 129, 143, 144, 146,
 151, 152, 154, 156, 158, 160,
 161, 167, 171, 172, 173, 178,
 182, 183, 184, 189, 191, 192,
 195, 198, 199, 200, 207, 209,
 210, 211, 216, 219, 220, 221,
 222, 224, 228, 229, 231, 232,
 240, 241, 245, 246, 247, 248,
 255, 256, 258, 264, 268, 301,
 302, 307, 313, 330, 331, 344,
 347, 350, 351, 352, 355, 356,
 357

U

Ulis 325, 326
 Uşi 214, 222, 229

Ü

Üçlü İtilaf 34, 42, 43, 106, 159,
 162, 187
 Üçlü İttifak 23, 34, 106, 235,
 258
 Üsküp 57, 97, 154, 240, 330

V

Valécourt 141
 Vardar 250, 271
 Varşova 104, 120

Vasili Dimitriyevich 138
 Veles (Köprülü) 244
 Vendemiaire 82
 Vendome Meydanı 70
 Venizelos 214, 215, 222, 325,
 326, 330, 357
 Verestchaguine 141
 Verneuil 104, 105
 Versailles Şatosu 18
 Vesniç 171, 172, 204, 319, 326
 Vesnitch 195, 260, 269, 285,
 364
 Vichy 56
 Victor Hugo 347
 Victor Margueritte 80, 89, 91,
 92, 93, 165, 310
 Vikont Fleury 135
 Vincennes 79
 Visconti Venosta Antlaşması
 310, 312
 Viviani 112
 Viyana 23, 32, 34, 43, 52, 53,
 54, 56, 57, 61, 62, 67, 106,
 142, 146, 153, 157, 158, 163,
 164, 166, 167, 168, 174, 182,
 183, 184, 187, 189, 190, 192,
 199, 206, 209, 210, 213, 218,
 222, 224, 225, 231, 233, 234,
 236, 248, 250, 252, 253, 255,
 256, 257, 258, 265, 268, 270,
 273, 274, 280, 281, 288, 295,
 296, 297, 300, 301, 302, 306,
 307, 308, 309, 311, 319, 320,
 321, 322, 323, 324, 325, 328,
 333, 334, 336, 341, 349, 351,
 352, 353, 354, 361, 364

Viyana Dışişleri Bakanlığı 308
 Voisnoviç 327
 von der Goltz 237
 von Kiderlen Waechter , Alman
 Dışişleri Bakanı 19
 von Schön 252
 Vosges 87, 162
 Voyage en Russie (Rusya Seya-
 hatı) 117

W

Wilhelmstrasse (Alman Dışiş-
 leri) 252, 278, 324

Y

Yanya 296, 351, 352
 Yeni Pazar' 68, 188, 225, 235,
 295
 Yovan Popoviç 327
 Yukarı Aziz Sauveur Kated-
 rali 140
 Yunanistan 36, 40, 58, 61, 64,
 97, 172, 186, 192, 195, 200,
 204, 215, 229, 245, 247, 296,
 308, 325, 326, 331, 340, 363,
 364
 Yüksek-Komiserlik 326

Z

Zanzu 19
 Zeni 140
 Zollverein 257

